

ไม่ขอรับเกียรติยศใดๆ ทั้งสิ้น

๙๕ ปี ๔ เดือน ๙ วัน พุทธศักราช ๒๕๖๑

รพปภรชได้รตร
 ภายใตย น.ส.พ. เมื่อวันที ๒๑ พฤษภาคม
 พ.ศ. ๒๕๕๕ ภายทีทำรคคทำไม่ได้
 ภายใตยรคคทำไม่ได้
 ภายใตย รพปภรชได้รตร
 ภายใตย รพปภรชได้รตร

รพปภรชได้รตร

คุณหญิง : นพคุณดา

ไม่ขอรับเกียรติยศใดๆ ทั้งสิ้น

๙๕ ปี ๔ เดือน ๙ วัน พูนสุข พนมยงค์

คำนำ

“ไม่ขอรับเกียรติยศใดๆ ทั้งสิ้น ๙๕ ปี ๔ เดือน ๙ วัน พูนสุข พนมยงค์” ได้รวบรวมข้อเขียนบอกเล่าชีวิตอันยาวนานของท่านผู้หึงพูนสุข พนมยงค์ ที่ได้ประสบ รู้เห็น รู้ลึก และผจญกรรมท่ามกลางคลื่นลมที่โหมกระหน่ำลูกแล้วลูกเล่า ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์การเมืองไทยเกือบหนึ่งศตวรรษที่ผ่านมา โดยได้ “ลิขิตชีวิต ลิขิตประสบการณ์” ด้วยตัวของท่านเอง การที่ท่านชอบคิด ชอบอ่าน ชอบเขียน ชอบจดบันทึกประจำวัน และมีความจำเป็นเลิศได้ฝึกฝนทักษะในการถ่ายทอดประสบการณ์เป็นตัวหนังสือ และที่สำคัญ ความซื่อสัตย์ ความรู้ ความสามารถ ความอดทน ความเสียสละ ที่มีอยู่ได้สะสมมาจากการร่วมชีวิตเกือบ ๙๕ ปี กับนายปรีดี พนมยงค์

หลังการทำบุญวันคล้ายวันเกิดครบ ๙๕ ปี ท่านผู้หึงพูนสุข พนมยงค์ ได้ปรารภกับลูกๆ ว่า ในโอกาสนี้วันคล้ายวันเกิดของท่านที่จะมาถึงในปีต่อมา ซึ่งครบ ๘ รอบนักษัตร หรือ ๙๖ ปี อันตรงกับวันที่ ๒ เดือนอ้าย (มกราคม) ปีกุน (พ.ศ. ๒๕๕๑) นั้น ท่านอยากจะให้นำภาพชีวิตตั้งแต่แรกเกิดมาประมวลเป็นหมวดหมู่ โดยลำดับภาพตามแต่ละรอบนักษัตร ๑๒ ปี ที่ท่านได้ใช้ชีวิตอยู่หลายที่ บางขณะก็หลายประเทศ

“ไม่ขอรับเกียรติยศใดๆ ทั้งสิ้น ๙๕ ปี ๔ เดือน ๙ วัน พูนสุข พนมยงค์” จึงได้นำภาพชีวิต ๘ รอบนักษัตรมาเป็นภาคแรกตามความประสงค์ของท่าน

และเพื่อความสมบูรณ์ของหนังสือ ได้ผนวกเอาข้อเขียน สุนทรพจน์ และสาร ในวาระต่างๆ ของท่านผู้หึงฯ อีกทั้งบทสัมภาษณ์ ซึ่งบางครั้งอาจมีข้อความซ้ำกันเนื่องมาจากการเผยแพร่ต่างกรรมต่างวาระในประเด็นที่คล้ายคลึงกัน

นอกจากนั้น ยังได้รวบรวมจดหมายบางฉบับระหว่างนายปรีดี กับท่านผู้หึงพูนสุข พนมยงค์ ไว้ในหนังสือเล่มนี้ด้วย

หวังว่า “ไม่ขอรับเกียรติยศใดๆ ทั้งสิ้น ๙๕ ปี ๔ เดือน ๙ วัน พูนสุข พนมยงค์” จะทำให้ผู้อ่านได้รู้จักตัวตนอันแท้จริงของผู้หึงที่เป็นสี่ยวหนึ่งในตำนานประวัติศาสตร์การเมืองไทย นาม “พูนสุข พนมยงค์”

สารบัญ

หน้า

คำนำ

ภาพชีวิต ๘ รอบนักษัตร ๑

ลิขิตชีวิต ลิขิตประสบการณ์ ๒๕

๔ ชีวิต ๘๔ ปีเท่าที่จำได้ ๒๖

๔ เมื่อข้าพเจ้าเข้าเฝ้า สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ
และสมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี ๔๘

๔ ร.ร.เซนต์โยเซฟคอนเวนต์กับข้าพเจ้า ๗๔

๔ เพื่อนร่วมชั้นข้าพเจ้าชื่อ...
จำกัด พलगูร ป่วย อังภาภรณ์ ฯลฯ ๘๒

๔ ระหกระเหินจากบ้านเกิดครั้งที่ ๑ ๙๔

๔ ชีวิตข้าพเจ้าในยามสงครามและสันติภาพ ๑๑๖

๔ เล่าให้ลูกหลานฟัง ๑๖๘

๔ รัฐประหาร ๘ พฤศจิกายน ๒๔๙๐ ๑๗๔

๔ ขบวนการประชาธิปไตย
๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๔๙๒ ๑๘๔

๔ เมื่อข้าพเจ้าถูกกล่าวหาว่าเป็น “กบฏ” ๒๐๒

๔ ชีวิตของลูกปลา ๒๑๘

๔ ระหกระเหินจากบ้านเกิดครั้งที่ ๒ ๒๔๖

๔ รำลึกถึงความหลัง ๒๕๘

๔ ตรุษสงกรานต์ ๒๖๖

๔ ย้อนรอยถนนสีลม ๒๗๒

ความนึกคิดเนื่องในวันปรีดี-๑๑ พฤษภาคม ๓๑๑

สุนทรพจน์และสาร ๓๒๕

บทสัมภาษณ์ ๓๔๑

๔ ช่วงหนึ่งแห่งชีวิต
ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ๓๔๒

๔ ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ๓๗๖

๔ ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์
ในบทบาทของแม่ ๓๘๔

๔ ผลของการที่ก่อสร้างไว้ดีแล้ว
ย่อมไม่สูญหาย ๓๙๔

๔ ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์
กับคำบอกเล่าถึงอดีตในวันนี้ ๔๐๒

จดหมายจากปรีดีถึงพูนศุข ๔๑๗

ภาพชีวิต ๘ รอบนกขัตรี

ตั้งแต่ลืมตาดูโลก เมื่อวันที่ ๒ มกราคม ๒๕๕๕ ผู้หญิงคนหนึ่งได้
ผ่านร้อนผ่านหนาว สุขและทุกข์ ระหกระเหินจากบ้านเกิดไปยังต่างถิ่นต่างแดน
อันไกลโพ้นเป็นเวลานาน กว่าจะได้กลับสู่อ้อมอกแผ่นดินแม่ แต่ท้ายสุดแล้ว
หลักเลียงไม่พังกฎแห่งรัฐสงสาร โดยได้ละสังขารอย่างสงบเมื่อวันที่ ๑๑ พฤษภาคม
๒๕๕๐ ณ แผ่นดินแม่ ด้วยวัย ๕๕ ปี ๔ เดือน ๕ วัน

(๒๔๕๕ - ๒๔๖๗)

นักซ์ตรที่

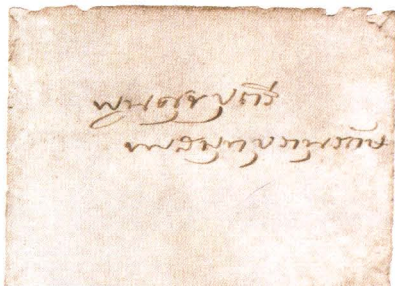

เมืองไทย

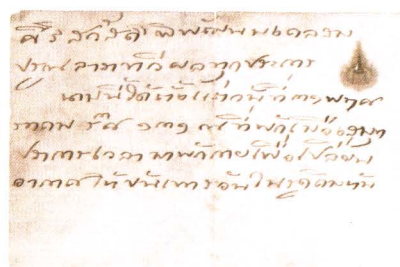
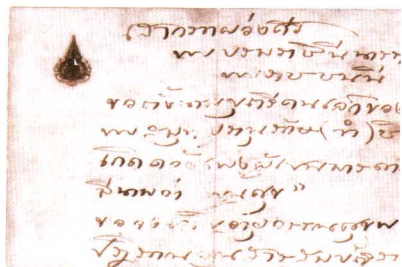
กำเนิด - วัยเด็ก - เรียนหนังสือ

(๑)

(๒)

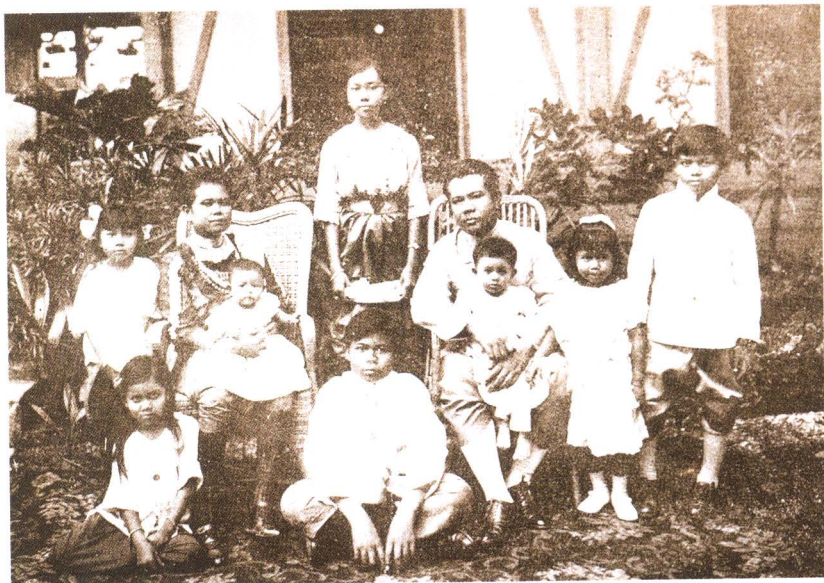

(๓)

ข้าพเจ้าเกิดเมื่อวันที่ ๒ มกราคม พ.ศ. ๒๔๕๕

ในสวนเจ้าเมืองสมุทรปราการ ริมปากน้ำเจ้าพระยา

- (๑) มหาอำมาตย์ตรี พระยาชัยวิชิตวิศิษฎ์ธรรมธาดา และคุณหญิงเพ็ง ชัยวิชิตย (บิดาและมารดาของพูนสุข)
- (๒) สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง พระราชทานนาม “พูนสุข”
- (๓) พูนสุข เมื่ออายุ ๓ ขวบ

(๑)

“วันที่ ๓๐ พฤษภาคม สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ราชเลขาณูการในพระองค์ฯ อัญเชิญพระราชหัตถเลขา พระราชทานนามเด็กหญิงนั้นว่า ‘พูนศุข’ ”

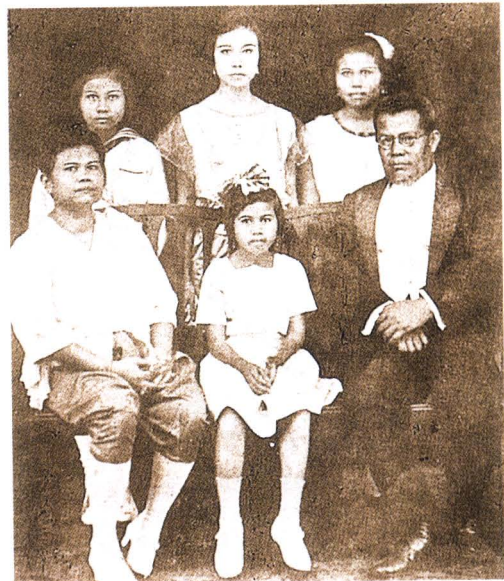
(๑) พูนศุข เมื่ออายุ ๖ ขวบ (แถวยืนซ้ายสุด) ถ่ายภาพพร้อมกับครอบครัว

(๒) ภาพฝีพระหัตถ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ในงานฤดูหนาวพระราชวังสวนสราญรมย์ พ.ศ. ๒๔๖๖ พูนศุข อายุ ๑๑ ปี (แถวยืนซ้ายสุด)

(๓) เข็มกลัดอักษรพระนาม “ส.พ.” (สมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรีฯ)

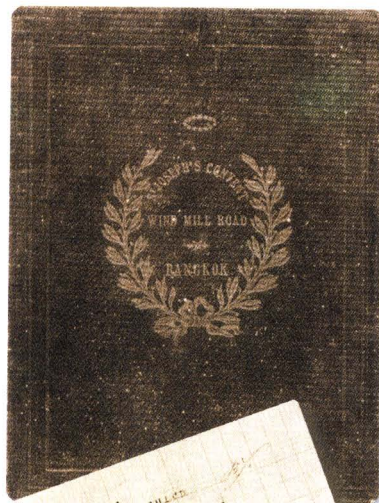
(๓)

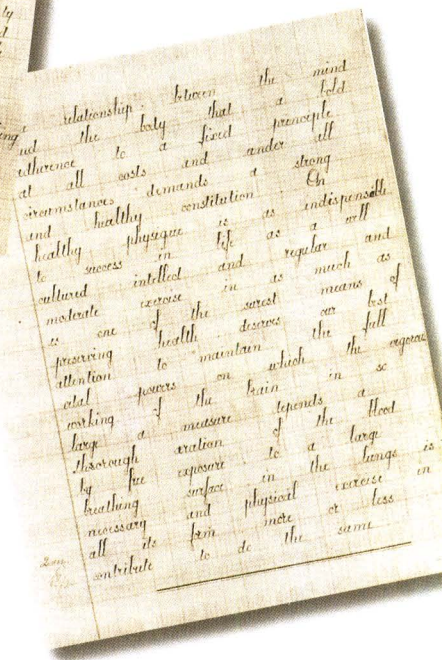
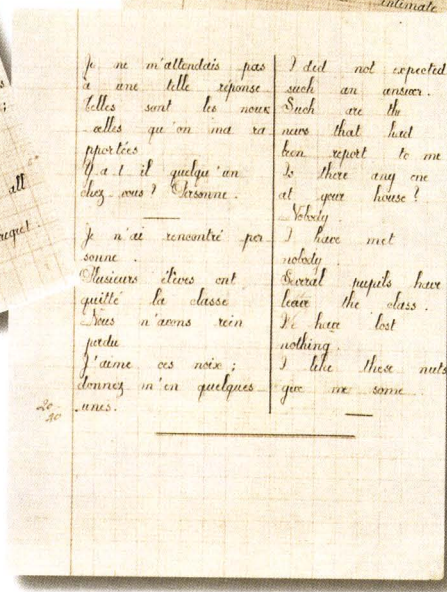
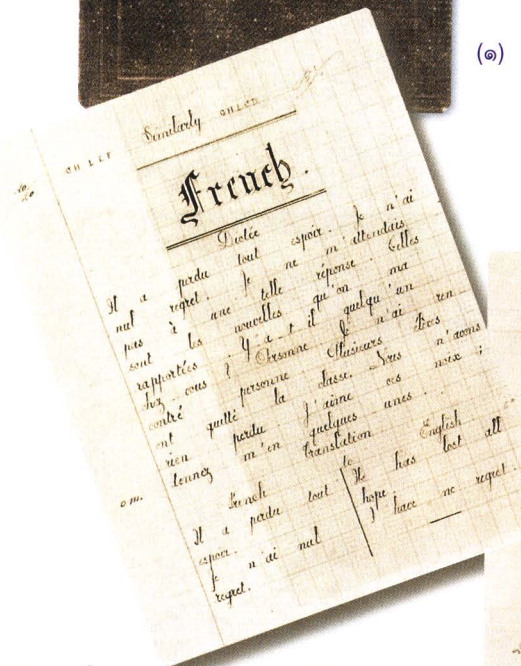
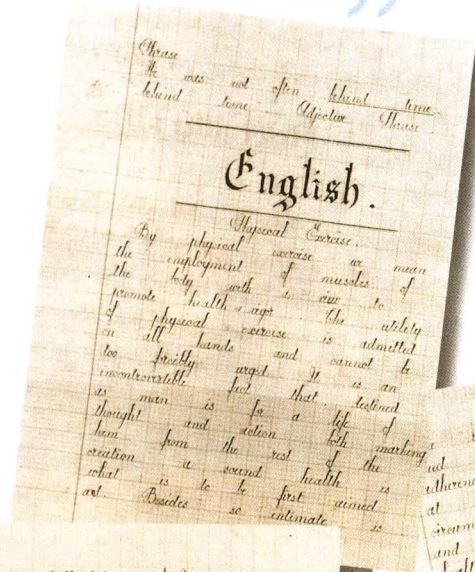
(๒)

(2)

(၆၅)

(9)

(๒) พุนศุข เมื่ออายุ ๑๓ ปี

(๒๔๖๗ - ๒๔๗๙)

นักซ์ตรที่

เมืองไทย, ฝรั่งเศส (๒๔๗๖)

เยาว์วัย - แต่งงาน - แม่บ้าน - ภริยานักการเมือง

๒

(๒)

(๑) วันเริ่มชีวิตคู่ ปรีดี-พูนศุข

๑๖ พฤศจิกายน ๒๔๗๑ (พูนศุข อายุ ๑๗ ปี)

(๒) ครอบครัวบ้านป้อมเพชร พ.ศ. ๒๔๗๔

พูนศุข อายุ ๑๙ ปี (แถวหน้าที่ ๒ ขวาสุด)

(๑)

“ ตั้งแต่เด็ก คุณพ่อ (พระยาชัยวิชิตวิศิษฎ์ธรรมธาดา - ขำ ณ ป้อมเพชร) สอนให้ฉันและพี่ๆ น้องๆ ต้องมีศีล ๕ ซึ่งฉันก็ยึดเป็นแนวปฏิบัติในการดำเนินชีวิตมาโดยตลอด เมื่อฉันมาใช้ชีวิตอยู่กับนายปรีดี นายปรีดีเป็นผู้ที่ยึดมั่นในคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เราสองคนมีความเชื่อเหมือนกันว่า ชีวิตของเราเมื่อมีขึ้นย่อมมีลง เมื่อมีสุขย่อมมีทุกข์ เมื่อมีความราบรื่นย่อมมีอุปสรรค ”

“ เมื่อข้าพเจ้ารำลึกถึงความหลังคราใด ก็รู้สึกซาบซึ้งที่
 นายปรีดีได้เสียสละ และไม่เห็นแก่ตัวให้ความไว้วางใจ
 ข้าพเจ้าอย่างเต็มที่ และอดภูมิใจไม่ได้ว่าเป็นภริยา
 นักการเมืองที่มุ่งบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรไทย
 โดยมีเคหะราษฎรบังหลวงหรือกอบโกยประโยชน์เพื่อ
 ตัวเองหรือครอบครัวเลย ”

(๑) กรุงปารีส พ.ศ. ๒๔๗๖ (พูนศุข อายุ ๒๑ ปี)

(๒) ในประเทศญี่ปุ่น พ.ศ. ๒๔๗๘ (พูนศุข อายุ ๒๓ ปี)

(๓) อายุ ๒๕ ปี

(๑)

(๒)

(๓)

(๒๔๗๙ - ๒๔๙๑)

นักชัตรีที่ ๓

เมืองไทย

รับใช้ชาติระหว่างสงคราม -

ชีวิตระหกระเหินหลังรัฐประหาร ๘ พ.ย. ๒๔๙๐

(๑)

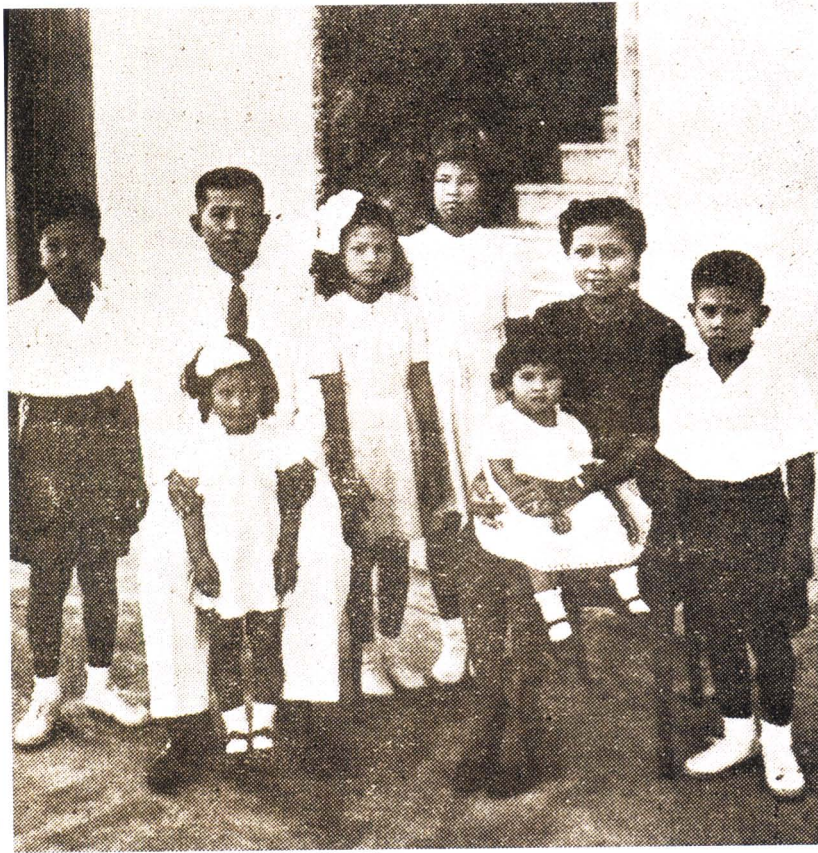

(๒)

(๓)

- (๑) พูนศุข อายุ ๒๕ ปี
(๒) พูนศุข-ปรีดี กับลูกๆ
(จากซ้ายไปขวา) สุดา
ลลิตา ปาล ศุขปรีดา
เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๐
(๓) ครอบครัว
บ้านป้อมเพชร
พ.ศ. ๒๔๘๐
พูนศุข อายุ ๒๕ ปี
(แถวที่นั่งที่ ๒ จากขวา)

(๑)

(๑) ภาพถ่ายครอบครัว ปรีดี-พูนศุข รูปแรกและรูปเดียว
 ที่อยู่กันพร้อมหน้าพร้อมตา เพราะหลังจากนั้นครอบครัวก็เผชิญ
 วิกฤตทางการเมืองและตกอยู่ในสภาพ “บ้านแตกสาแหรกไม่ขาด”
 (๒) พูนศุขขณะปรึกษางานเสรีไทย ณ ทำเนียบท่าช้าง ระหว่าง
 พ.ศ. ๒๔๘๔-๒๔๘๘

(๒)

“ เมื่อการต่อสู้เพื่อคัดค้าน
 ผู้รุกรานเป็นหน้าที่ของราษฎรไทย
 ทุกคน ข้าพเจ้าได้ช่วยนายปรีดี
 รับฟังวิทยุต่างประเทศเพื่อทราบ
 ความเคลื่อนไหวของสัมพันธมิตร
 ขบวนการสู้รบในสมรภูมิต่างๆ ทั่วโลก
 และบางครั้งข้าพเจ้าก็ช่วยเขียน
 รหัสด้วยลายมือโดยไม่ใช้พิมพ์ดีด
 นอกจากนั้นก็อำนวยความสะดวก
 สะดวกแก่เสรีไทยที่มาปรึกษา
 งานกับนายปรีดี...”

(๑)

(๑) ในงานทอดกฐินจังหวัดพระตะบอง
พ.ศ. ๒๔๘๘ (พูนศุข อายุ ๓๓ ปี)

(๒) ภาพฝีพระหัตถ์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช
๙ พฤษภาคม ๒๔๘๙ ณ พระที่นั่ง
อนันตสมาคม

(๓) พูนศุขกับวาณี และดุษฐ์

(๔) ทำเนียบท่าช้าง

(๒)

(๓)

“พลันได้ยินเสียงปืนกลจากรถถังยิงรัวใส่ตัวตึก... ‘อย่ายิง!
ที่นี่มีแต่ผู้หญิงกับเด็ก’ ข้าพเจ้าตะโกนร้องสวนเสียงปืนกล

สักครู่เสียงปืนสงบลง ทหารยศนายร้อยนำทหารเข้ามา
ในทำเนียบ ‘พวกเราจะเปลี่ยนรัฐบาล’ นายทหารผู้นั้นบอก
ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าท้วงทันที ‘ทำไมมาเปลี่ยนที่นี่ ทำไมไม่ไป
เปลี่ยนที่สภาแล้ว’ ”

(๔)

(๒๔๙๑ - ๒๕๐๓)

นักขัตฤกษ์

๕

เมืองไทย, ฝรั่งเศส, เมืองจีน

ผู้นำครอบครัว, ถูกจับกุม, ร่วมทุกข์ร่วมสุขกับปรีดี

(๑)

(๒)

นับแต่นายปรีดีหลบหนีไป
นอกจากทำหน้าที่แม่แล้ว
ข้าพเจ้ายังต้องทำหน้าที่พ่อด้วย
ดูแลอบรมสั่งสอนลูกๆ..... ”

(๑) พูนสุข อายุ ๓๖ ปี

(๒) “รูปประวัติศาสตร์ ถ่ายโดย น.ส.พ. เมื่อวันที่ ๒๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๕
ขณะที่ตำรวจนำไปศาลอาญาเพื่อขออำนาจฝากขัง อายุ ๔๐ ปี ๑๐ เดือน ๑๙ วัน
ข้อหา ขบถภายในและภายนอกราชอาณาจักร”

(คำบรรยายภาพโดยพูนสุข)

“ตั้งแต่นายปรีดีลี้ภัยการเมืองไปต่างประเทศ ฉันมีหน้าที่เลี้ยงดูลูก ๖ คน ทำขนมขายบ้าง รับส่งลูกเล็กๆ ไปโรงเรียนบ้าง”

(๑)

(๒)

(๓)

- (๑) กรุงปารีส พ.ศ. ๒๔๙๖
- (๒) กับลูกๆ ดุษฎี วาณี สุดา ที่ East Grinstead ประเทศอังกฤษ พ.ศ. ๒๔๙๖ (พูนศุข อายุ ๔๑ ปี)
- (๓) พูนศุขกับมารดา คุณหญิงเพ็ญ ชัยวิจิตฯ (พ.ศ. ๒๕๐๐)

(๑)

“ ในที่สุด หลังจากถูกคุมขัง ๘๔ วัน
ฉันก็พ้นคดี “กบฏสันติภาพ” โดยอัยการ
สั่งไม่ฟ้อง และได้เดินทางไปฝรั่งเศส
อังกฤษ สวีเดน ฟินแลนด์ สหภาพโซเวียต
จนได้ใช้ชีวิตลี้ภัยการเมืองในประเทศ
สาธารณรัฐประชาชนจีน เมื่อเดือนธันวาคม
๒๔๙๖ และในบั้นปลาย นายปรีดีกับฉัน
ใช้ชีวิตคู่ทุกข์คู่ยากที่บ้านพักขานกรุงปารีส
จนนายปรีดี สิ้นอายุขัย เมื่อวันที่ ๒
พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๒๖ ”

(๒)

(๓)

- (๑) ปรีดี-พูนศุข จัตุรัสเทียนอันเหมิน
พ.ศ. ๒๕๐๒ (พูนศุข อายุ ๔๗ ปี)
- (๒) พระราชวังฤดูร้อนกรุงปักกิ่ง
พ.ศ. ๒๕๐๒
- (๓) นครหังโจว พ.ศ. ๒๔๙๘
(พูนศุข อายุ ๔๓ ปี)

(๒๕๐๓ - ๒๕๑๕)

นักษัตริย์

๕

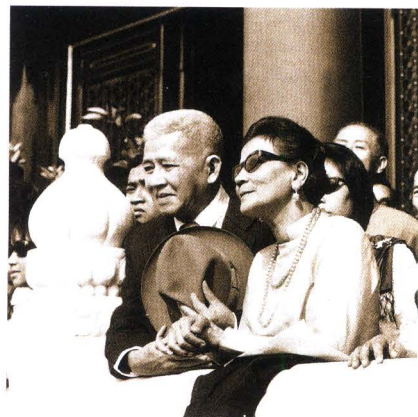
เมืองจีน

ร่วมทุกข์ร่วมสุขกับปรีดี

นายปรีดีมารับข้าพเจ้ากับลูก ๒ คน ที่เมืองหม่านโจ้วหลี่ ด้านแรกของประเทศจีน ๔ ปีกว่าเกือบ ๕ ปีที่จากกัน หลังขบวนการประชาธิปไตย ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๔๙๒ ประสบความล้มเหลว ไม่นึกว่าจะได้พบกันอีกในดินแดนอันไกลโพ้นจากเมืองไทย หวังว่า คงจะไม่พลัดพรากจากกันอีกต่อไป”

(๑)

(๒)

(๑) นครกวางโจว พ.ศ. ๒๕๐๕

(พูนสุข อายุ ๕๐ ปี)

(๒) วันชาติจีน บนประตูดั้งเดิม

(เทียนอันเหมิน) กรุงปักกิ่ง ๑ ตุลาคม ๒๕๐๘

(พูนสุข อายุ ๕๓ ปี)

(๑)

(๓)

(๒)

(๑) บ้านเกิดประธานเหมาเจ๋อตุง มณฑลหูหนาน (พ.ศ. ๒๔๙๙)

(๒) นครคุนหมิง (พ.ศ. ๒๕๐๓)

(๓) สันทนาการกับนายกรัฐมนตรี โจวเอินไหล กรุงปักกิ่ง (พ.ศ. ๒๕๐๖)

รัฐบาลจีนจัดให้ครอบครัวนายปรีดี มีชีวิตอยู่อย่างสะดวกสบาย มีแพทย์ พยาบาลดูแลอย่างใกล้ชิด มีโอกาส ขึ้นเหนือล่องใต้ ทัศนจรและเยี่ยมชม ความเจริญก้าวหน้าในการสร้างสรรค์ ประเทศจีนอยู่เนืองๆ ทั้งหมดนี้ นายปรีดีและครอบครัวรู้สึกซาบซึ้ง ในไมตรีจิตมิตรภาพและการเอื้อเฟื้อ ของรัฐบาลจีนและราษฎรจีนเสมอมา

(๑)

(๑) ทักษนาจรในประเทศจีน (พ.ศ. ๒๕๐๓)

(๒) นครกวางโจว มณฑลกวางตุ้ง (พ.ศ. ๒๕๐๖)

(๓) สวนสาธารณะนครกวางโจว (พ.ศ. ๒๕๐๗)

(๒)

(๓)

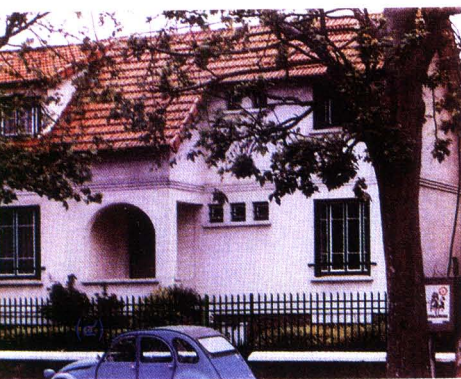
(๒๕๑๕ - ๒๕๒๗)

นักษัตริย์

ฝรั่งเศส

ร่วมทุกข์ร่วมสุขกับปรีดี
สืบทอดเจตนารมณ์ปรีดี

๒

(๑)

(๒)

“ประเทศฝรั่งเศสเป็นประเทศแห่งความทรงจำอันหลัง
สำหรับนายปรีดีและข้าพเจ้า เป็นดินแดนแห่งประชาธิปไตย
นายปรีดีสามารถดำเนินชีวิตได้ตามความปรารถนา ศึกษา
ค้นคว้า เขียนบทความ พบปะนักศึกษาไทยในต่างแดน
ญาติมิตรแหว่เวียนมาเยี่ยม..... เป็นชีวิตที่เรียบง่าย
แต่ทรงคุณค่า”

(๓)

(๑) บ้านองโตนี 173 Avenue Aristide Briand, 92160 ANTONY

(๒) (๓) “คุณลุงคุณป้า” ของนักเรียนไทยในประเทศฝรั่งเศส และ
ในยุโรป

(๑)

“ ลูกๆ ของข้าพเจ้าติดงานสอนที่มหาวิทยาลัย
การไปตลาดเป็นหน้าที่แม่บ้านอย่างข้าพเจ้า แต่ก็
เป็นความสุขที่ได้เลือกปลาสดๆ อย่างปลาบาร์
(bar) มาทำอาหารให้นายปรีดีรับประทาน.... ”

(๒)

(๓)

- (๑) ปรีดี อายุครบ ๘๐ ปี บ้านองโตนี
(๑๑ พฤษภาคม ๒๕๒๓)
- (๒) ปรีดี-พูนสุข แต่งงานครบ ๕๐ ปี
(๑๖ พฤศจิกายน ๒๕๒๑)
- (๓) พูนสุข ช่วยตรวจงานเขียนของปรีดี

(๑) ความสูญเสียครั้งยิ่งใหญ่ในชีวิตพูนศุข
ปรีดีละสังขาร เมื่อวันที่ ๒ พฤษภาคม ๒๕๒๖

(๒)

(๓)

(๓) วันเปิดอนุสาวรีย์ปรีดี พนมยงค์ ณ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
๑๑ พฤษภาคม ๒๕๒๗

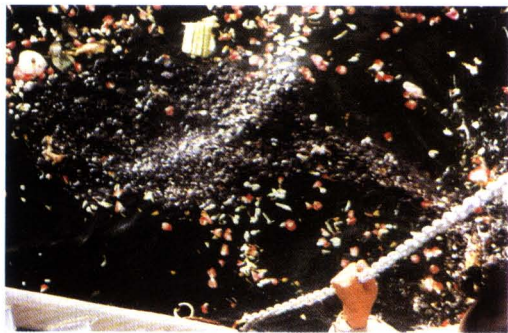
(๒๕๒๗ - ๒๕๓๙)

นักชัตรีที่

๗

ฝรั่งเศส, เมืองไทย

กลับสู่บ้านเกิด สืบทอดเจตนารมณ์ปรีดี

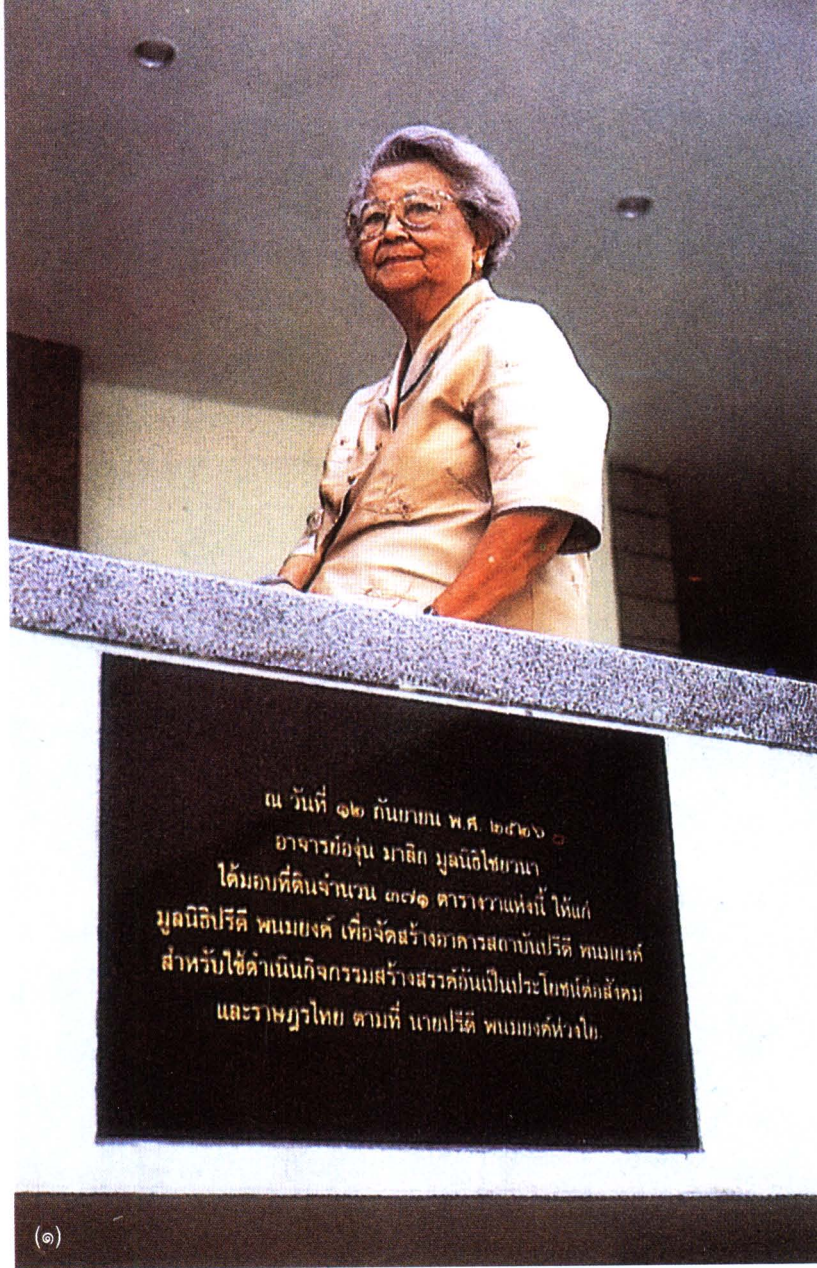

เราอยู่มาด้วยกันเป็นเวลาร่วม ๕๕ ปี นั้น
ด้วยความเห็นอกเห็นใจกัน
ทำงานร่วมกันตามอุดมคติ และเสียสละ
เหตุการณ์บ้านเมืองได้ทำให้เราต้องแยกกันบ้างบางขณะ
แต่ในที่สุดเราก็ได้มาอยู่ร่วมกันในบั้นปลายของชีวิต

(๑) พูนศุข ในวันที่อัฐิปรีดี ตั้งอยู่ ณ ดึกโดม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

(๒) อัฐิปรีดี คินสุธรรมชาติ ปากอ่าวไทย ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๒๙

(๓) พูนศุข ในวันที่ไม่มีปรีดีอยู่เคียงข้าง หน้าบ้านองโดนี ประเทศฝรั่งเศส

(๒)

(๓)

(๔)

(๑) พูนสุข ในวัย ๘๓ ปี (ตุลาคม ๒๕๓๘)
 ณ สถาบันปรีดี พนมยงค์ ที่สร้างขึ้นเพื่อดำเนินกิจกรรม
 สร้างสรรค์อันเป็นประโยชน์ต่อสังคมและราษฎรไทย
 ตามที่ปรีดีหวังไว้

(๒) ในงานเปิดนิทรรศการผลงานศิลปกรรมเด็กและเยาวชน
 ณ สถาบันปรีดี พนมยงค์ พ.ศ. ๒๕๔๒

(๓) เป็นประธานเปิดลานเสรีไทย ๑๖ สิงหาคม ๒๕๓๘

(๔) รับมอบรางวัลสตรีดีเด่นในพระพุทธศาสนาแห่งโลก
 ประจำปี ๒๕๔๘ เมื่อวันที่ ๗ มีนาคม ๒๕๔๘

ณ ดิگสพระชาชาติ กรุงเทพฯ

(๒๕๓๙ - ๒๕๕๐)

นักษัตริย์

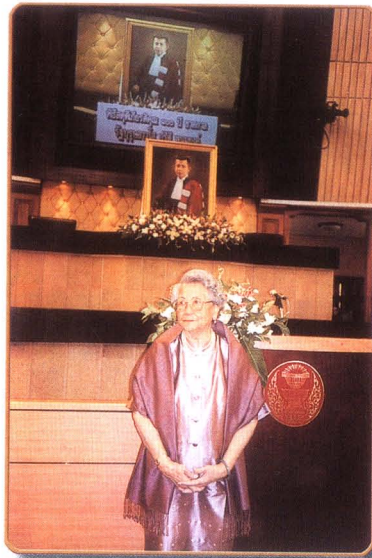
เมืองไทย

สืบทอดเจตนารมณ์ปรีดี

(๑๑ พ.ค. ๒๕๕๐)

(๑)

(1) พูนศุข ในพิธีสดุดีเกียรติคุณ ๑๐๐ ปี รัฐบาล
อาวุโส ปรีดี พนมยงค์ ณ ห้องประชุมรัฐสภา

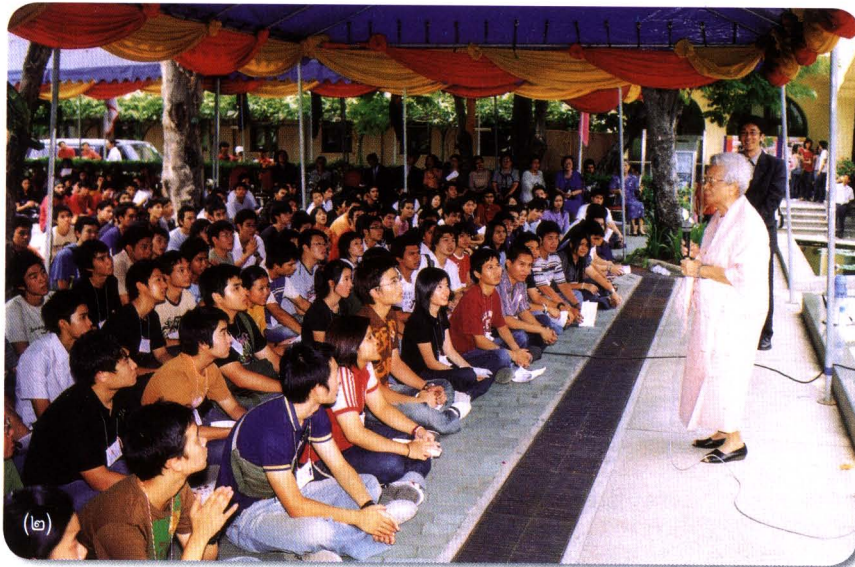
๑๑ พฤษภาคม ๒๕๔๓

(๒) “อยากให้นักศึกษารุ่นใหม่รู้จักนายปรีดี พนมยงค์
ผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และ
การเมือง ได้สืบทอดเจตนารมณ์ของนายปรีดี
พนมยงค์ ในการเป็นคนดีที่มีความรู้และมีคุณค่า
ต่อสังคมไทย

...ขอให้ลูกหลานธรรมศาสตร์รุ่นใหม่ประสบ
ความสำเร็จและขอให้ยึดถือแบบอย่างความสุจริต
ยุติธรรม และความซื่อสัตย์ต่อบ้านเมืองของนายปรีดี
พนมยงค์ไว้เป็นแบบอย่างในการดำรงชีวิต”

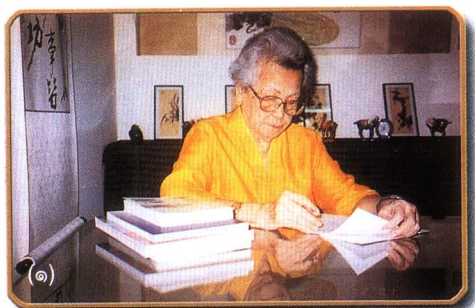
พูนศุข ให้โอวาทนักศึกษาใหม่
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

๑๑ พฤษภาคม ๒๕๔๙

(๒)

“ ๖๗ ปีผ่านไป อุดมการณ์ของ
คณะราษฎรยังมีได้ลุล่วงดังเจตนาร
มณ์ของผู้ก่อการครั้งนั้น ด้วยปัจจัย
ที่เป็นอุปสรรคหลายๆ ด้าน ดังนั้น
เป็นหน้าที่ของคนรุ่นใหม่ที่จะสืบสาน
ให้หลัก ๖ ประการของการ
เปลี่ยนแปลงการปกครอง
พ.ศ. ๒๔๗๕ ปรากฏเป็นจริง ”

(๓)

(๒)

(๑) พูนสุข ในวัย ๘๙ ปี ขณะบันทึกความทรงจำ
(พฤษภาคม ๒๕๔๔)

(๒) พูนสุข และครอบครัว ในวันเกิดครบ ๙๕ ปี
(๒ มกราคม ๒๕๕๐)

(๓) วันปรีดี ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๔๙ ท่ามกลางลูกหลาน
ณ ลานปรีดี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

(๔) พูนสุข ในวัย ๙๑ ปี

(๕) ก่อนละสังขาร ๕ วัน (๖ พฤษภาคม ๒๕๕๐)
ณ วัดชลประทานรังสฤษฎ์

(๔)

(๕)

(9)

(၁၆)

(၈)

(९)

အံ့လို့ပဲလို့ကျတယ်။

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय
 श्रीगुरुभ्यो नमः

๑) วิทยาลัยอาชีวศึกษาสมุทรปราการ
๒) ภาควิชาเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์

[illegible][illegible]

๔) ไม่มีการก่อมลพิษทางอากาศ

๕) สืบดูประวัติของเจ้าพนักงานที่
พยานได้บอกชื่อไว้

การบูรณาการ (บูรณาการ) คือ การนำเอาความรู้หรือทักษะจากหลายๆ ด้านมาใช้ในการแก้ปัญหาหรือการทำงานร่วมกัน

ไม่พบความผิดปกติ ไม่พบการติดเชื้อ หรือพบเชื้อที่พบ

เมื่อประกอบภาคสี่มีสหพันธ์การศึกษานานาชาติเพื่อช่วยเหลือ

$\frac{1}{2} \times \frac{1}{2} = \frac{1}{4}$

๑.๖.๒๕๖๓

๑) ศึกษากฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการค้าระหว่างประเทศ

การปฏิรูปที่ดินในภาคใต้

ग्रन्थ. मन्त्रा

பெரிய பூங்காவுக்குள் சென்று பூக்கள் பறித்துக் கொண்டு வந்தார்கள். பூக்கள் பறித்துக் கொண்டு வந்தார்கள்.

ਅਮਰੀਕਾ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਦੋਵਾਂ ਦੇ ਵਿਚ.

(२)

(๑) สนทนารธรรมกับพุทธทาสภิกขุ (สวนโมกขพลาราม ๒ ม.ค. ๒๕๓๖)

(๒) สนทนารวมกับพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) (บ้านพุนศุข ๒ ม.ค. ๒๕๓๒)

(๓) สนทนารธรรมกับปัญญานันทะภิกข (วัดชลประทานรังสฤษฏ์ ๖ พ.ค. ๒๕๕๐)

(๔) พบศพได้ละสังขารในวัย ๙๕ ปี ๔ เดือน ๙ วัน “ปณฺญํ สขํ ชีวิตสงขยมหิ

บุญทำให้เกิดสุข ในเวลาสั้นชีวิต” (๑๒ พ.ค. ๒๕๕๐ เวลา ๐๒.๐๐ น.)

(๕) คำสั่งถึงลูกๆ ทุกคน

ลิขิตชีวิต ลิขิตประสบการณ์

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวว่า

‘ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ มิใช่เป็นเพียงบุคคลหนึ่งที่มีชื่อผ่านเข้ามาในประวัติศาสตร์ ในฐานะภริยาของท่านรัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์ เท่านั้น แต่ชีวิตของท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ เป็นประวัติศาสตร์ส่วนหนึ่งด้วยทีเดียว อย่างน้อยในกระแสแห่งความผันผวนปรวนแปรของเหตุการณ์บ้านเมือง ที่ชีวิตของท่านผู้หญิงพูนศุข ถูกกระทบกระเทือนอย่างหนักหน่วงรุนแรงครั้งแล้วครั้งเล่า ตลอดช่วงเวลายาวนาน ท่านผู้หญิง รู้เห็น รู้ลึก มองสถานการณ์และเหตุการณ์เหล่านั้นอย่างไร รวมทั้งนำชีวิตและบุคคลที่เกี่ยวข้องโดยเฉพาะครอบครัว ล่วงผ่านพ้นมาได้อย่างไร ก็เป็นเรื่องที่น่าสนใจศึกษาอย่างมาก’

คำตอบจะอยู่ใน ‘ลิขิตชีวิต ลิขิตประสบการณ์’ ของท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์

Si i muna

พูนศุข อายุ ๓๙ ปี กรุงปารีส พ.ศ. ๒๔๙๔

ชีวิต ๘๔ ปี เท่าที่จำได้

บทความนี้ ท่านผู้หญิงพูนศุข
บันทึกลงด้วยลายมือ เล่าโดยย่อ
ชีวิต ๘๔ ปีของท่านให้ลูกหลาน
ฟังแบ่งเป็น ๒ หัวข้อคือ
“วัยเยาว์” กับ “ชีวิตครอบครัว”
ท่านบันทึกไว้จนถึงการสิ้นสุด
สงครามโลกครั้งที่ ๒ และ
การประกาศสันติภาพ เมื่อ
วันที่ ๑๖ สิงหาคม พุทธศักราช
๒๔๘๘

ข้าพเจ้าเกิดเมื่อวันที่ ๒ มกราคม ๒๔๕๕ ตรงกับวันอังคาร ขึ้น
๑๔ ค่ำ เดือนอ้าย ปีกุน ที่จวนผู้ว่าราชการจังหวัดสมุทรปราการ
ริมน้ำ เยื้องพระสมุทรเจดีย์ เป็นบุตรมหาอำมาตย์ตรีพระยาชัยวิชิต
วิศิษฎ์ธรรมธาดา (ข้า ณ ป้อมเพชร์) และคุณหญิงเพ็ง (สกุลเดิม
สุวรรณศร) คุณพ่อคุณแม่ได้พาข้าเฝ้าสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรม-
ราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ขณะประทับแรมที่พลับพลา
ในบริเวณจวนผู้ว่าฯ เพื่อขอรับพระราชทานชื่อ ซึ่งทรงพระกรุณา
โปรดเกล้าฯ พระราชทานนามว่า “พูนศุข” เมื่อวันที่ ๓๐ พฤษภาคม
ร.ศ. ๑๓๑ (พ.ศ. ๒๔๕๕)

วัยเยาว์

ในระหว่างที่คุณพ่ออยู่จังหวัดสมุทรปราการ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดเกล้าฯ ตั้งกองเสือป่า และเวลาเย็นมีการฝึกพวกเสือป่ากันแทบทุกวันทีจวนผู้ว่าฯ นอกจากฝึกการใช้อาวุธแล้วยังมีการร้องเพลงปลุกใจอีกด้วย ตอนนั้นข้าพเจ้ายังจำความไม่ได้ แต่ผู้ใหญ่เล่าให้ฟังว่าข้าพเจ้าร้องเพลงเสือป่าได้ และได้รับรางวัลจากเจ้านายที่ไปประทับ ณ ที่นั่นบ่อยครั้ง

ต่อมาเมื่อคุณพ่อย้ายเข้ามารับราชการในกรุงเทพมหานคร และเมื่อข้าพเจ้ามีอายุประมาณ ๖-๗ ขวบ ได้เข้าเฝ้าเป็นครั้งที่ ๒ ในวันเฉลิมพระชนมพรรษา ที่พระราชวังพญาไท รับพระราชทานสลากเพื่อไปขึ้นเอาของเล่น รับพระราชทานเลี้ยงอาหารเย็นด้วย

เมื่อมาอยู่ในกรุงเทพฯ คุณพ่อได้รับพระราชทานบ้านอยู่ที่เหนือปากคลองสาน พี่สาวซึ่งแก่กว่า ๒ ปี ได้ถูกส่งไปเข้าโรงเรียนเซนต์โยเซฟคอนเวนต์ และพักอยู่ที่ “บ้านศาลาแดง” ซึ่งเป็นบ้านของท่านเจ้าพระยาบรมราช (ปั้น สุขุม) ปัจจุบันเป็นโรงแรมดุสิตธานี เพราะใกล้โรงเรียนเนื่องจากบ้านที่อยู่ไม่สะดวกแก่การเดินทาง ต้องข้ามฟากมาขึ้นที่กรมเจ้าท่าและขึ้นรถต่อไปโรงเรียน พอพี่สาวเข้าเรียนได้ราว ๒ สัปดาห์ก็กลับมาบ้านเล่าเรื่องโรงเรียนให้ฟัง ข้าพเจ้าจึงอยากจะไปเรียนบ้าง

คุณพ่อคุณแม่ก็เต็มใจ จึงเริ่มเข้าเรียนโดยเป็นนักเรียนไปมา พักอยู่ “บ้านศาลาแดง” วันเสาร์จึงกลับบ้าน เมื่อพักอยู่ “บ้านศาลาแดง” ได้ระยะหนึ่งเกิดคิดถึงบ้าน จึงกลับมาอยู่ที่บ้าน ซึ่งการเดินทางลำบากมาก คือต้องนั่งเรือจ้างข้ามแม่น้ำไปขึ้นที่กรมเจ้าท่า แล้วขึ้นรถยนต์ต่อไปโรงเรียน หากฝนตกก็ไม่ได้ไปโรงเรียน คุณพ่อมาสร้างบ้านที่ถนนสีลม เมื่อพุทธศักราช ๒๔๖๔ และให้ชื่อว่า “บ้านป้อมเพชร” บ้านอยู่ไม่ไกลจากโรงเรียน ถึงกระนั้นเราก็นั่งรถยนต์ไปเรียน และบางครั้งก็กลับมารับประทานอาหารกลางวันที่บ้าน

ข้าพเจ้าได้เข้าเรียนชั้นเดียวกับพี่สาวมีครูเป็นแม่ชี ในสมัยนั้นแม่ชีส่วนใหญ่เป็นฝรั่งจะมีแม่ชีที่เป็นคนเวียดนามไม่กี่คน ครั้งแรกเข้าชั้น Elementary แล้วเลื่อนเป็น Preparatory แล้วจึงขึ้นเป็น Standard ซึ่งครูจะใช้ภาษาต่างประเทศสอน ขณะนั้นทางโรงเรียนมี ๒ แผนกคือ แผนกภาษาฝรั่งเศสและแผนกภาษาอังกฤษ ส่วนข้าพเจ้าได้เข้าเรียนแผนกภาษาอังกฤษ การเรียนอยู่ในชั้นปานกลาง ในสมัยนั้นนักเรียนมีประมาณ ๒๐๐ คน จึงรู้จักกันเป็นส่วนใหญ่ เรียนอยู่จนถึง Standard 7 จึงลาออกมาแต่งงาน นอกจากเรียนหนังสือแล้วยังได้เรียนเปียโนอีกด้วย ข้าพเจ้าได้แสดงเปียโนสี่มือ (Duet) คู่กับเพื่อนซึ่งเรียนชั้นเดียวกัน ๒ ครั้ง ในวันปิดเทอมมีพิธีแจกประกาศนียบัตร

ทางบ้านไม่ปล่อยให้ไปเที่ยวโดยลำพัง ให้ผู้ใหญ่พาไปดูหนังกลาง
วันบ้างเป็นครั้งคราว เมื่อมีงานฤดูหนาวก็ได้ไปเกือบทุกคืน ตั้งแต่มีงาน
ที่สวนจิตรลดาจนถึงสวนสราญรมย์ งานฤดูหนาวนั้นอากาศหนาว ตอน
เป็นเด็กก็ใส่เสื้อสเวตเตอร์ พอถึงวัยรุ่น คุณแม่ตัดเสื้อ Cloak^๑ ให้ ใน
งานมีออกร้านขายของและขายอาหาร ที่ว่าไปเกือบทุกคืนคือ คุณพ่อ
เป็นอธิบดีกรมราชทัณฑ์จึงมีร้านของกรมฯ ขายสิ่งของฝีมือผู้ต้องหา
บางที่ได้ที่เหมาะพอที่จะตั้งโต๊ะขายอาหาร คุณแม่ขายอาหารราคาเยา
ส่วนในงานมีร้านที่ขายของแพงทั้งนั้น

เมื่ออยู่ปีหนึ่งพระเจ้าอยู่หัวตั้งร้านถ่ายรูป ครอบครัวเราได้ไปถ่ายรูป
หมู่ซึ่งในหลวงรัชกาลที่ ๖ ทรงถ่ายด้วยพระองค์เอง คิอัฏฐา ๓ รูป
๑๐๐ บาท และเซ็นพระนาม “ราม ป.ร.” ไว้ใต้รูปด้วย สำหรับในหลวง
รัชกาล ๖ ข้าพเจ้าได้มีโอกาสเฝ้าใกล้ชิด ๒ ครั้ง ครั้งแรกเมื่ออายุ
ประมาณ ๘ ขวบ คือพระองค์ได้เสด็จพระราชดำเนินไปประทับแรมที่
พลับพลาตำบลป้อมเพชร ซึ่งใกล้กับหมู่บ้านของบุพการีข้าพเจ้า คุณพ่อ
จึงนำลูกหลานในสกุล “ณ ป้อมเพชร” เข้าเฝ้า และถวายหีบบุหรี่ปุ่ม
ฝาหีบมีตรา “ณ ป้อมเพชร” ทองลงยาฝังเพชรเล็ก ๑ เม็ด

ภาพฝีพระหัตถ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖
งานฤดูหนาวพระราชวังสราญรมย์
พ.ศ. ๒๔๖๖

^๑ เสื้อ Cloak เป็นเสื้อคลุมชนิดหนึ่ง

ในบรรดาพี่น้อง ข้าพเจ้าเป็นลูกที่ติดตามคุณพ่อคุณแม่ไปงานต่าง ๆ ที่มีในขณะนั้น เช่นงานพระบรมศพสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง และงานพระบรมศพพระมงกุฎเกล้าฯ รัชกาลที่ ๖ ซึ่งมีทุกสัปดาห์ พวกเรานั่งที่ปะรำข้าทูลละอองพระบาทฝ่ายในทางเสด็จพระราชดำเนินผ่าน จึงได้เห็นราชประเพณีหลายอย่างติดตามมาจนทุกวันนี้

เรื่องการศึกษา ข้าพเจ้าเรียนอยู่ที่ ร.ร. เซนต์โยเซฟคอนเวนต์ ๑๐ ปี เข้าเรียนเวลา ๘.๓๐ น. เลิกเวลา ๑๖ น. ตั้งแต่วันจันทร์ อังคาร พุธ วันพฤหัสบดีหยุด และเปิดต่อวันศุกร์ เสาร์ หยุดวันอาทิตย์ เมื่อเข้าห้องเรียนจะมีการสวดเป็นภาษาอังกฤษ ต่อมาแม่ชีซึ่งสมัยนั้นเรียก “แม่ดำ” (คงจะเป็นเพราะแต่งชุดดำหรือเพี้ยนมาจาก Madame) จะอ่าน Gospel^๒ ให้ฟัง และมีวิชา Catechism ซึ่งมีคำถามและตอบเป็นข้อๆ เกี่ยวกับศาสนาคริสต์ แล้วจึงเรียนวิชาสามัญตามตารางโดยสอนเป็นภาษาอังกฤษ ถึงเวลา ๑๑.๓๐ น. หยุดพักรับประทานอาหารกลางวัน และเล่น เช่นกระโดดเชือก หมากเก็บ ดักหอย ฯลฯ พอเวลา ๑๓ น. เข้าเรียน ชั่วโมงแรกเรียนภาษาไทย ซึ่งเรียนไม่ตรงกับชั้นที่เรียนภาษาอังกฤษ และนักเรียนทั้ง ๒ ภาษาเรียนพร้อมกัน เช่นข้าพเจ้าเรียนชั้น

^๒ Gospel : เป็นหนึ่งใน ๔ บท คัมภีร์คริสต์ศาสนาที่เรียบเรียงใหม่

Standard สูงกว่าชั้นที่เรียนภาษาไทย ในขณะนั้นที่โรงเรียนมีตึกเพียง ๓ หลัง ต่อมาได้สร้างขึ้นอีก ๑ หลัง มีโบสถ์เล็กๆ (Chapel) ด้วย ซึ่งนักเรียนต้องไปโบสถ์ทุกวันศุกร์ต้นเดือน เมื่อสร้างตึกใหม่เสร็จ

ในหลวงรัชกาลที่ ๖ เสด็จไปทรงเปิด รับเสด็จโดยนักเรียนแสดง เปียโนและเต้นระบำถวาย นอกจากนั้นบางครั้งมีแขกผู้ใหญ่ เช่น ผู้สำเร็จราชการอินโดจีนมาเยี่ยม ทางโรงเรียนก็จัดงานต้อนรับโดยให้นักเรียนร้องเพลงหมู่ประสานเสียง นักเรียนประจำแบ่งออกเป็น ๓ ชั้น คือ ชั้น ๑ ชั้น ๒ และชั้น ๓ ซึ่งมักจะเป็นเด็กกำพร้าหรือไม่เสียเงินค่าเล่าเรียน และสอนวิชาตัดเสื้อให้เพื่อจะได้มีอาชีพต่อไป

วันเริ่มต้นชีวิตคู่ ปรีดี-พูนศุข

ชีวิตครอบครัว

ข้าพเจ้าแต่งงานเมื่อวันที่ ๑๖ พฤศจิกายน ๒๔๗๑ ที่บ้านป้อมเพชร์ กับนายปรีดี พนมยงค์ ซึ่งมีศักดิ์เป็นญาติห่างๆ คือมีเชียด^๓ คนเดียวกัน นายปรีดีมีอายุแก่กว่าข้าพเจ้า ๑๑ ปี เรียนกฎหมายสำเร็จเป็นเนติบัณฑิต และได้รับเลือกให้ไปศึกษาต่อ ณ ประเทศฝรั่งเศส เรียนอยู่ ๗ ปี สอบไล่ได้ปริญญารัฐเป็นดุษฎีบัณฑิตกฎหมาย Docteur en

^๓ เชียด หรือ เทียด เป็นพ่อหรือแม่ของทวด

นายปรีดีได้มอบ
เงินเดือนทั้งหมดให้
ข้าพเจ้า ยกเว้นค่าสอน
ซึ่งเอาไว้ใช้ส่วนตัว
อาหารการกินขึ้นไป
รับประทานร่วมกัน
กับคุณพ่อคุณแม่
บนตึกใหญ่โดยไม่ต้อง
เสียค่าใช้จ่ายใดๆ
ทั้งสิ้น

Droit ฝ่ายนิติศาสตร์ ประกาศนียบัตรชั้นสูงทางเศรษฐศาสตร์ (Diplôme d'Etudes Supérieures d' Economie Potitique) เมื่อต้นปี ๒๔๗๐

คุณพ่อปลูกเรือนหอให้ในบริเวณบ้านป้อมเพชร ถนนสีลม ซึ่งขณะนั้นกลายเป็นถนนใหญ่ซึ่งตัดตรงจากช่องนนทรีไปจบที่ถนนสุรวงศ์ ขณะนั้นนายปรีดีรับราชการเป็นผู้ช่วยเลขาธิการกรมร่างกฎหมาย (ปัจจุบันคือคณะกรรมการกฤษฎีกา) และครูสอนโรงเรียนกฎหมาย กระทรวงยุติธรรม นอกจากนั้นนายปรีดียังมีโรงพิมพ์ส่วนตัว พิมพ์หนังสือวิชากฎหมายและเศรษฐศาสตร์ ชื่อ นิติสารส์ อีกด้วย เราได้ร่วมกันทำงานคือทางโรงพิมพ์ข้าพเจ้ามีหน้าที่ช่วยตรวจปรู๊ฟ ส่วนการสอนที่โรงเรียนกฎหมายซึ่งสอนสัปดาห์ละ ๒ ครั้ง ก่อนไปเลิกเชอร์นายปรีดีได้ให้ข้าพเจ้าเขียนตามคำบอก ทำให้ข้าพเจ้าได้รับความรู้เพิ่มเติมอีกเป็นอันมาก นอกจากนี้ยังเปิดสอนพิเศษแก่ผู้ประสงค์จะเรียนในเวลาค่ำที่บ้านมีนักเรียนมาเรียนทั้งชายและหญิงประมาณ ๒๐ คน นายปรีดีได้มอบเงินเดือนทั้งหมดให้ข้าพเจ้า ยกเว้นค่าสอนซึ่งเอาไว้ใช้ส่วนตัว อาหารการกินขึ้นไปรับประทานร่วมกันกับคุณพ่อคุณแม่บนตึกใหญ่โดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายใดๆ ทั้งสิ้น การใช้ชีวิตครอบครัว เมื่อถึงวันหยุดก็ไปชมภาพยนตร์บ้าง ไปจังหวัดใกล้เคียงเช่นอยุธยาซึ่งเป็นบ้านเกิดนายปรีดีบ้าง สมัยนั้นข้าราชการกระทรวงยุติธรรมได้หยุด ๑ เดือน คือเดือนเมษายน ภายหลังแต่งงานเราได้ไปเที่ยวชายทะเลแถบตะวันออก โดยเรือภาณุรังษี ออก

จากกรุงเทพฯ เทียงวันเสาร์แหวะระยอง จันทบุรี เข้าเขตกัมพูชา แวะเมืองเรียม เมืองเต็บ และเมืองซาเตียนซึ่งขึ้นกับเวียดนาม เรือเทียบท่าเฉพาะจันทบุรีและเมืองเรียม ใช้เวลา ๖ วัน ถึงกรุงเทพฯ เช้าวันพฤหัสบดี เสียค่าโดยสารคนละ ๖๐ บาท นับว่าเป็นการท่องเที่ยวที่คุ้มค่า เพราะได้อากาศทะเล อาหารดีทั้งไทยและฝรั่ง ปกติๆ ไปได้ไปสงขลาและเลยไปเกาะปีนัง นับเป็นการออกไปต่างประเทศครั้งแรกของข้าพเจ้า และปีต่อไปก็ไปพักตากอากาศที่อำเภอหัวหินซึ่งเสียค่าเช่าบังกะโลเพียงวันละ ๔ บาท บางปีก็ไม่ได้ไปไหนเพราะมีลูกอ่อน เมื่อปีพ.ศ. ๒๔๗๘ ไปอินโดจีนโดยรถยนต์ที่บรรทุกรถไฟจนถึงอรัญประเทศ จากนั้นนั่งรถยนต์เข้าเขตกัมพูชาที่ด่านคลองลึก ผ่านปอยเปต โพรสีตว์ พระตะบอง ไซ่ง่อน (ปัจจุบันโฮจิมินห์ซิตี้) จากไซ่ง่อนขึ้นเขาไปดาลัต เพื่อส่งน้องสาว ๒ คน คือฉนวนจันทร์และอุษา เข้าเรียนที่ Lycée Yersin

แม่^๔ แต่งงานได้ ๑ ปีกับ ๔ เดือน จึงให้กำเนิดลูกหญิงคนแรก ซึ่งทูลหม่อมฟ้าหญิงฯ (สมเด็จพระราชปิตุจฉา เจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ กรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธร) ประทานชื่อว่า “ลลิตา” ต่อมาอีก ๑ ปี

^๔ พบคุณได้ใช้สรรพนาม “แม่” แทน “ข้าพเจ้า” ที่ได้ใช้ในตอนต้นของบทความนี้, “พ่อ” แทน “ปรีดี” ส่วน “คุณยาย” นั้น หมายถึง “คุณหญิงเพ็ญชัยวิชิตฯ” และ “คุณตา” หมายถึง “พระยาชัยวิชิตฯ” “คุณปู่” หมายถึง “นายเสียง พนมยงค์”

๙ เดือน ได้ลูกชายให้ชื่อว่า “ปาน” เพราะเมื่อเกิดมีปานแดงอยู่ที่หน้าผาก ต่อมาคุณยายตัดผมให้ด้วยกรรไกรไปสะกิดที่ปานมีเลือดออก ปานแดงจึงหายไป เราจึงเปลี่ยนชื่อให้เป็น “ปาล”

ต้นปี ๒๔๗๕ ราวต้นเดือนมิถุนายน พ่อบอกกับแม่ว่าจะขออนุญาตไปบวช แม่ก็ตอบเต็มใจ เมื่อวันที่ ๒๓ มิถุนายน พ่อบอกแม่ว่าจะไปลาคุณปู่ซึ่งอยู่ที่นา อำเภอวังน้อย จังหวัดอยุธยา ตอนเช้าพ่อไปทำงานตามปกติ เย็นก็กลับบ้านเพื่อเตรียมเดินทาง แม่จึงติดรถพาลูกไปส่งที่สถานีหัวลำโพง ในคืนวันนั้นเวลาสองยามเศษปาลซึ่งมีอายุ ๖ เดือนร้องไห้โดยไม่มีอะไรผิดปกติเป็นเวลานาน จนคุณตาซึ่งอยู่บนดึกใหญ่ได้ยินจึงให้คนใช้มาถามว่าเป็นอะไร แต่ไม่ทราบสาเหตุ ได้อุ้มปาลไปลงเปลที่ตึกหลังบ้านจึงสงบ แม่ก็นึกสังหรณ์เกรงว่าพ่อจะเป็นอันตราย เพราะการเดินทางไปอำเภอวังน้อยไม่สะดวกต้องนั่งเรือจากอยุธยา ไม่เหมือนทุกวันนี้ซึ่งมีความเจริญมาก พ่อรุ่งเช้าวันที่ ๒๔ มิถุนายน พาปาลลงไปถ่ายรูปในสนามหญ้าหน้าบ้าน ฝนตกหิมๆ ไม่มากนัก ท่านเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) ได้มาที่บ้าน บอกว่าเกิดเหตุใหญ่ คือคนเรือของท่านที่จอดอยู่หน้าบ้านวัดสามพระยามารายงานว่า มีทหารกลุ่มหนึ่งพร้อมทั้งรถถังมาจับทุลหม่อมชายไป (สมเด็จพระเจ้าฟ้าบริพัตรฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต) ท่านเจ้าพระยายมราชมาถามดูเผื่อว่าทางบ้านเราพอจะรู้อะไรบ้าง เมื่อยังไม่มีความ พ่อดีมีเพื่อนคุณตามาที่บ้าน

ในขณะนั้น ท่านจึงขอให้คุณตาและเจ้าคุณคนนั้นออกไปสืบหาความจริง และท่านยังกำชับไม่ให้นั่งรถเก๋งเพราะเกรงว่าจะเป็นที่ขวางหูขวางตา จึงไปกับรถเจ้าคุณคนนั้นซึ่งเป็นรถประทุน ส่วนทางบ้านก็เป็นห่วงเจ้านายที่ถูกเชิญตัวไป จนบ้ายคุณตากับเพื่อนกลับมา ได้ความว่ามีพันเอก พระยาพหลฯ เป็นหัวหน้ายึดอำนาจการปกครอง แต่ไม่ทราบรายละเอียด ขณะนั้นคนงานที่โรงพิมพ์นิติสาส์นได้มารายงานว่ามีทหารมา ๑ คันรถ สั่งให้พิมพ์ใบปลิว ซึ่งเข้าใจว่าเรียงพิมพ์ไว้แล้ว ท่านผู้ใหญ่ซึ่งอยู่ในขณะนั้นบอกว่าให้ทำตามเขาเถิด ต่อมาเมื่อเพื่อนคุณตามาที่บ้านพูดทำนองว่า พ่อมีส่วนเกี่ยวข้องกับการยึดอำนาจ แต่เห็นทางบ้านเราไม่รู้อะไรจึงกลับไป พอเวลาประมาณ ๓ โมง ได้มีชายผู้หนึ่งกับผู้ติดตาม ๒ คนมาที่ประตูบ้านซึ่งปิดแล้ว บอกว่าชื่อ ชิม วีระไวทยะ มาขอรับเครื่องแต่งตัว พ่อเพื่อประชุมเสนาบดีในวันพรุ่งนี้ พร้อมทั้งขอเสบียงอาหารด้วย เพราะตั้งแต่เช้ายังมิได้รับประทานอาหาร คุณตาไม่ให้เปิดประตูเพราะไม่รู้จัก แต่เผอิญญาติแม่ซึ่งเป็นผู้พิพากษาและอยู่ในบ้านรู้จัก จึงได้จัดของให้ไป และทราบทันทีว่าพ่อมีส่วนเกี่ยวข้องในเหตุการณ์วันนี้ แม่ขอเพิ่มเติมว่า ประตูบ้านป้อมเพชร เป็นประตูหลักเป็นซี่ๆ ไปร้อมมองเห็นกัน

ตั้งแต่เย็นวันที่ ๒๓ มิถุนายน พ่อไม่ได้กลับบ้านเลยจนวันที่ ๓ กรกฎาคม พ่อได้เขียนจดหมายถึงแม่จากพระที่นั่งอนันตสมาคมขอโทษที่ไม่ได้พูดความจริง เพราะเกรงเรื่องจะแตก และว่าเจ้าหน้าที่สืบทราบ

พ่อทำงานหนักมาก
ต้องจัดระเบียบ
ราชการตั้งแต่เป็น
เลขาธิการคนแรก
ของสภาผู้แทน
จัดงานเกี่ยวกับสำนัก
เลขาธิการคณะรัฐมนตรี
ฯลฯ ต่อมาทางรัฐบาล
ได้มอบให้พ่อร่าง
เค้าโครงการเศรษฐกิจ

และจะจับพ่อในวันที่ ๒๔ บอกว่าที่เข้าไปเพื่อเห็นแก่ชาติและราษฎร ๑๒ ล้าน (ในขณะนั้น) ได้บุญยิ่งกว่าไปบวช คิดถึงลูก แต่ขณะนี้ควรอยู่กับทหารดีกว่า ฯลฯ ระหว่างนั้นพ่อได้ให้นายกรัฐมนตรีมาเยี่ยมแม่แทนตัว จนถึงเดือนกรกฎาคม จึงย้ายมาทำงานที่วังปารุสก์วัน ซึ่งทางการจัดให้อยู่ที่ตึกหลังเล็กๆ ในบริเวณเดียวกัน ต่อมาปลายเดือนกรกฎาคม แม่จึงพาลูกไปกับคนเลี้ยงไปอยู่ด้วย พ่อทำงานหนักมาก ต้องจัดระเบียบราชการตั้งแต่เป็นเลขาธิการคนแรกของสภาผู้แทนฯ จัดงานเกี่ยวกับสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ฯลฯ ต่อมาทางรัฐบาลได้มอบให้พ่อร่างเค้าโครงการเศรษฐกิจตามที่ได้มีการแถลงไว้ในประกาศของคณะราษฎร เมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ แต่เมื่อนำเสนอต่อที่ประชุมคณะรัฐมนตรี ปรากฏว่ารัฐมนตรีส่วนมากไม่เห็นชอบด้วย

วันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๖ พระยามโนปกรณย์ ปิตุสสภาผู้แทนราษฎร และงดใช้รัฐธรรมนูญบางมาตรา พร้อมกันนั้นได้ออกกฎหมาย “พระราชบัญญัติคอมมิวนิสต์ ๒๔๗๖” และออกแถลงการณ์ประณามพ่อว่า “เป็นคอมมิวนิสต์” อีกทั้งบังคับให้พ่อออกจากประเทศไทย พ่อได้เลือกไปประเทศฝรั่งเศส และพาแม่ไปด้วย เมื่อวันที่ ๑๒ เมษายน ๒๔๗๖ ซึ่งเป็นการไปยุโรปครั้งแรกของแม่

ระหว่างที่พ่อนักอยู่ในประเทศฝรั่งเศส พ่อได้ทำงานศึกษาค้นคว้าหาความรู้เพิ่มเติมโดยไปหอสมุดแห่งชาติเกือบทุกวัน ส่วนแม่ก็ไปเรียน

ภาษา ได้มีโอกาสพักผ่อนหย่อนใจด้วยการไปชมการแสดงและดูภาพยนตร์ดูกระทั่งละครสัตว์ ลืมเลือนไปว่าการเดินทางจากกรุงเทพฯ ไปสิงคโปร์ เราโดยสารเรือของบริษัท B.I. ในวันเดินทางที่ท่าเรือ B.I. มีผู้คนไปส่งล้มหลาม จนเจ้าหน้าที่ต้องปิดประตู เอนจินีเยร์ของเรือสนใจพ่อและขึ้นมาคุยด้วย เมื่อเราไปถึงฝรั่งเศสสมาชิกสภาอังกฤษพรรค Independent Labour ชื่อ Mr.Maxton ได้เชิญให้พ่อไป House of Commons เพื่อฟังการประชุมสภา

เราพำนักอยู่ในปารีสจนถึงเดือนมิถุนายน ก็ได้ข่าวว่าทางกรุงเทพฯ มีการเปลี่ยนแปลง คือ เจ้าคุณพหลฯ ได้ยึดอำนาจการปกครองประเทศอีกครั้งหนึ่ง เพื่อประสงค์ให้เปิดสภาผู้แทนราษฎร เมื่อเจ้าคุณพหลฯ จัดตั้งรัฐบาลแล้ว ได้เรียกพ่อให้กลับเพื่อมาช่วยงาน เราได้ออกเดินทางจากฝรั่งเศสมาถึงกรุงเทพฯ เมื่อปลายเดือนกันยายน

เมื่อมาถึงกรุงเทพฯ พ่อแม่ก็แยกกันอยู่คือ พ่อตรงไปวังปารุสวันทันที ส่วนแม่กลับมาอยู่บ้านคุณตาคุณยาย ภายหลังที่เรากลับมาไม่นานนัก ก็เกิดขบถบวรเดช ซึ่งขณะนั้นแม่ไปพักผ่อนที่บ้านคุณป้าเล็ก (สารี) ที่จังหวัดสมุทรปราการ ทางบ้านในกรุงเทพฯ ได้ส่งคนมารับแม่กลับกรุงเทพฯ สมัยนั้นถนนยังไม่ถึงปากน้ำ เราเดินทางไปและกลับด้วยรถรางไฟฟ้า พวกขบถเริ่มก่อตัวจากจังหวัดนครราชสีมา และรุกเรื่อยมาจนถึงดอนเมือง หลักรี่ พ่อตกเย็นได้ยินเสียงปืนดังถึงบ้านเรา

ครอบครัวเราได้ย้ายไปอยู่บ้านซึ่งคุณตาให้ที่ดิน 360 ตารางวา แต่เราปลูกบ้านเองจากเงินค่าขายหนังสือ*ประชุมกฎหมายไทย* ทุกวันเสาร์เย็นๆ คุณตาที่ออกเรือนแล้วจะไปรับประทานข้าวร่วมกันที่บ้านป้อมเพชร บ้านที่เราย้ายไปให้ชื่อว่า “พูนสุข” เลขที่ ๑๓๖ ส่วนบ้านป้อมเพชรเลขที่ ๑๔๘ ซึ่งอยู่ฝั่งคลองสี่ลมห่างกันไม่กี่โหล่นัก

กลับถึงบ้านแล้วไม่กี่เดือนแม่ได้ให้กำเนิดลูกผู้หญิงเมื่อต้นเดือนมีนาคม ๒๔๗๖ (๒๔๗๗)^๕ และต่อมาไม่กี่วันพ่อได้รับแต่งตั้งให้เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย พ่อได้ทำงานหลายอย่างที่กระทรวงนี้ซึ่งไม่จำเป็นต้องกล่าว แต่ที่จะพูดถึงคือในปี พ.ศ. ๒๔๗๘ พ่อได้เดินทางไปยุโรป ที่อังกฤษพ่อได้เจรจาลดดอกเบี้ยเงินกู้ที่สมัยรัชกาลที่ ๖ กู้มาเพื่อบำรุงสาธารณูปโภคจาก ๖% ทำให้ประเทศได้ประหยัดเงินไม่ใช่น้อย ส่วนประเทศต่างๆ ในยุโรปได้เจรจาห้ามขายอาวุธเล็กสนธิสัญญาที่ไม่เป็นธรรม และเดินทางกลับผ่านอเมริกาและญี่ปุ่น ในระหว่างที่พ่อไม่อยู่แม่ได้ให้กำเนิดลูกคนที่ ๔ เป็นชาย และเมื่อพ่อถึงญี่ปุ่น แม่ได้เดินทางไปพบเพื่อกลับเมืองไทยพร้อมกัน แม่ได้เห็นหิมะครั้งแรกที่ญี่ปุ่น ขณะนั้นค่าครองชีพถูกมาก แม่จึงซื้อเปียโนเล็กมาเป็นของฝากลูกทุกคน ซึ่งแป้วก็ได้เริ่มหัดจากเปียโนอันนี้ การไปญี่ปุ่น แม่เดินทางโดยเรือสินค้า

^๕ สมัยนั้น วันที่ ๑ เมษายนขึ้นจุลศักราชใหม่

ชวนศิษย์พ่อคนหนึ่งไปด้วย พร้อมทั้งคนรับใช้ ๑ คน ค่าโดยสารถูกมาก เสียคนละ ๔๐ บาทเท่านั้น การเดินทางโดนคลื่นลมอย่างแรง แม่ไม่เมาคลื่นแต่กินอาหารญี่ปุ่นไม่ได้เลย กว่าถึงโกเบ น้ำหนักลดไปหลายกิโล จากโกเบนั่งรถไฟไปโตเกียว ซึ่งพ่อถึงก่อนและรอรับอยู่ ได้ท่องเที่ยวเมืองใหญ่ๆ หลายเมืองเป็นเวลา ๑๒ วัน จึงเดินทางกลับ พ่อได้เข้าเฝ้า พระจักรพรรดิญี่ปุ่น และได้รับตรา Rising Sun ชั้นที่ ๑ (สายสะพาย)

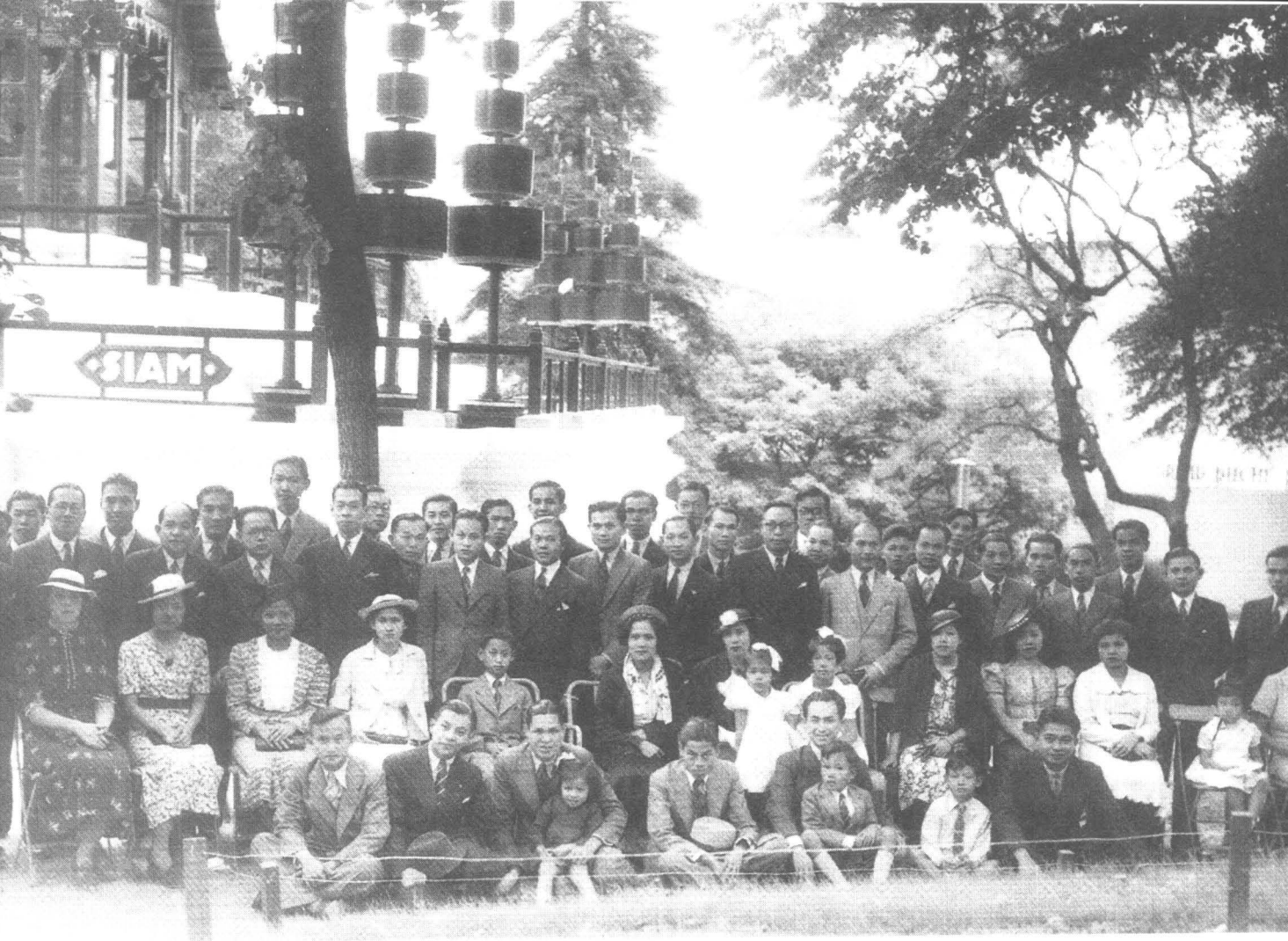
ต่อมาพ่อได้ย้ายไปเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ และเริ่มเจรจาทำสนธิสัญญาใหม่ซึ่งรัฐบาลได้รับเอกราชอธิปไตยสมบูรณ์ ในด้านการเมือง การศาล และเศรษฐกิจ ระยะเจรจານี้ เราไปงานเลี้ยงรับรอง และเราก็เลี้ยงพวกทูตานุทูตบ่อยครั้งเหมือนกัน

ในปี พ.ศ. ๒๔๘๐ ที่ประเทศฝรั่งเศสมีงาน Exposition Internationale เพื่อให้ผู้คนไปชมงานนี้ ทางรถไฟลดราคาค่าโดยสารเรือเดินสมุทร ลดค่ารถไฟและโรงแรม แม่เห็นเป็นโอกาสที่จะไปทัศนจรด้วยราคาเยา จึงไปพร้อมทั้งแป้ว ซึ่งมีอายุเพียง ๓ ขวบครึ่ง และมี นานิด^๖ ร่วมเดินทางไปเรียนต่อ ระหว่างพักที่ปารีสแม่ได้มีโอกาสเฝ้า ในหลวงรัชกาลที่ ๘ และองค์ปัจจุบัน พร้อมทั้งสมเด็จพระพี่นางและพระราชชนนี ซึ่งเสด็จจากสวิสมาปารีส และในวันเฉลิมพระชนมพรรษา

พูนสุข (อายุ ๒๕ ปี) กับแป้ว (สุตา)
กรุงปารีส พ.ศ. ๒๔๘๐

^๖ นวลจันทร์ ณ บ่อมเพชร

Pavillon du Siam (ศาลาสยาม) งานมหกรรมนานาชาติ กรุงปารีส พ.ศ. ๒๔๘๐
 สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ประทับกลาง พร้อมด้วยสมเด็จพระพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนาฯ และพระราชชนนี
 (พูนสุข นั้่งที่ ๓ จากซ้าย)

ในหลวงรัชกาลที่ ๗ แม่ก็ได้ไปเฝ้าถวายพระพรด้วย แม่พักอยู่ปารีสเป็นเวลา ๓ เดือน ได้ส่งแป้วเข้า ร.ร. อนุบาล ส่วนตัวแม่ก็ไปเรียนภาษาอีก การเดินทางกลับเรากลับเพียง ๒ คนแม่ลูก โดยขึ้นรถไฟจากปารีสไปเยนัว และลงเรืออิตาเลียนซึ่งใช้เวลาเร็วกว่าเรือบริษัทอื่น คือสองสัปดาห์ก็ถึงสิงคโปร์ ที่สิงคโปร์ลุงเอียด^๗ คอยมารับและขึ้นรถไฟไปป็นังพัก ๑ คืน เดินทางจากสถานี่ไปถึงกรุงเทพฯ

ในขณะที่พ่ออยู่กระทรวงต่างประเทศ เวลาว่างใหญ่ได้จัดให้นักเรียนเตรียม ม.ธ.ก. รุ่น ๑ แต่งชุดสมุทราเสนามาช่วยบริการแขกหน้าเอ็นดูมาก นอกจากนี้พ่อยังไปตรวจชายแดนทั้งภาคอีสานและภาคใต้ซึ่งแม่ไม่ได้ไปด้วยเลย ในต้นปี ๒๔๘๒ แม่ได้ให้กำเนิดลูกหญิงคือดุขมิ^๘ ที่ให้ชื่อดุขมิเพราะพ่อได้รับเหรียญดุขมิมาลา เข็มศิลปวิทยา เป็นความชอบที่แก้ไขสนธิสัญญากับนานาประเทศให้เสมอภาค

ต่อมาพ่อย้ายมาอยู่กระทรวงการคลัง พ่อได้สร้างเสถียรภาพทางการเงินและการคลังให้กับชาติไทยหลายด้านที่สำคัญ อาทิ เช่น ยกเลิกเงินภาษีรัชชูปการ ยกเลิกอากรค่านา ปรับปรุงภาษีอากรให้เป็นธรรมสถาปนา “ประมวลรัษฎากร” เป็นแบบฉบับครั้งแรกในประเทศไทย และการโอนวิสาหกิจยาสูบของบริษัทอังกฤษ อเมริกัน เป็นของรัฐบาลสำเร็จ

^๗ เข็ม ณ ป้อมเพชร์

ก่อนที่ญี่ปุ่นจะยึดไประหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๒ นอกจากนี้จัดเรื่อง
เงินทุนสำรอง และเสนอจัดตั้งธนาคารชาติไทย ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการ
จัดตั้งธนาคารแห่งประเทศไทย

ในระหว่างนั้นสถานการณ์ในยุโรปมีแนวโน้มที่จะเกิดสงคราม
พอได้สร้างภาพยนตร์เรื่อง “พระเจ้าช้างเผือก” เป็นภาพยนตร์เสียงใน
ฟิล์มพูดภาษาอังกฤษ เพื่อโน้มน้าวให้เกิดสันติภาพ โดยชักชวนเพื่อนฝูง
ที่มีความรู้ด้านเทคนิคมาช่วย ส่วนผู้แสดงนั้นได้เลือกผู้ที่มีเลือดผสมไทย
กับชาวตะวันตกเป็นตัวแสดงสำคัญ ส่วนตัวแสดงรองๆ ก็เชิญผู้สูงอายุ
หลายท่านมาร่วม เช่นคุณทวดและคุณปู่ของเทียน (ชัยวัฒน์ บุนนาค)
สำหรับทหารทั้งสองฝ่ายก็ใช้นักเรียนเตรียมธรรมศาสตร์และครูพล
ศึกษา การถ่ายทำฉากภายในได้เช่าบริษัทไทยฟิล์มซึ่งตั้งอยู่ที่ทุ่ง
มหาเมฆ (ปัจจุบันกองดุริยางค์ทหารอากาศ) ฉากรบก็ใช้ทุ่งนาใกล้
โรงถ่าย (ปัจจุบันสมาคมธรรมศาสตร์และที่ทำการทหารเรือ) การถ่ายทำ
นั้นเฉพาะวันหยุดราชการและบางครั้งก็ถ่ายทำในเวลากลางคืน ตัวแสดง
ที่รำละครก็ขอจากกรมศิลปากร ต่างคนต่างช่วยกันทำงาน แม้มีหน้าที่
เลี้ยงผู้แสดง และบางทีก็ช่วยแต่งหน้าผู้แสดงหญิงบ้าง นอกจากนี้
ยังได้ยกกองถ่ายไปจังหวัดแพร่ ในฉากคล้องช้าง ซึ่งมี ส.ส. จังหวัดแพร่
(เจ้าวงศ์ แสนสิริพันธ์) ช่วยหาช้างมาถ่ายทำหลายสิบเชือก และยังจัดหา
เครื่องแต่งกายของนักแสดง ด้วยเหตุสถานการณ์สงครามในภูมิภาค

ตั้งเครียด จึงทำให้เรื่องที่ตั้งใจจะฉายเผยแพร่ก็เลยเป็นอันไม่สำเร็จ

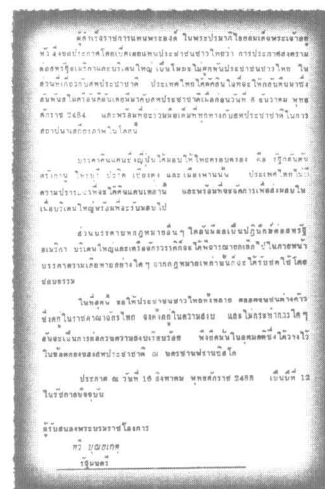
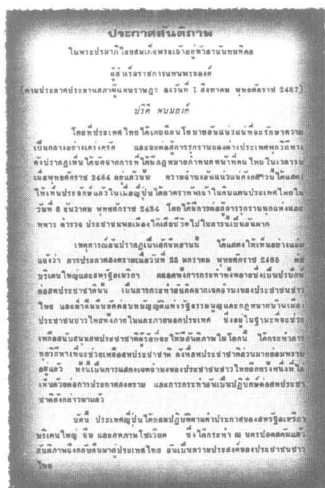
ต่อมาแม่ได้ให้กำเนิดลูกคนเล็กเป็นหญิง ก่อนหน้านี้เกิดมีกรณีพิพาทอินโดจีน ตามบ้านต้องพรางไฟ ป้องกันการทิ้งระเบิด เมื่อลูกอายุได้ ๕ เดือน เกิดสงครามเอเซียบูรพา คือในวันที่ ๘ ธันวาคม ๒๔๘๘ ญี่ปุ่นได้ยกพลขึ้นบกหลายจุดในประเทศไทย พ่อถูกเรียกไปประชุมรัฐมนตรีในตอนดึกของวันที่ ๗ ในคืนวันที่ ๖ พ่อแม่ไปงานเลี้ยงนักฟุตบอลที่ธรรมศาสตร์ เสร็จการเลี้ยงแล้วแวะเยี่ยมเจ้าคุณพลางกูรที่ ร.พ. จุฬาย เนื่องจากท่านไปหมดสติที่สนามฟุตบอล ทราบจากแพทย์ว่าเส้นโลหิตในสมองแตก พอกลับถึงบ้านคนที่บ้าน (พูน พุกะรัตน์) รายงานว่าพันเอกโมริยาโทรศัพท์มาว่าจะขอพบแม่ พอทราบดังนั้นพ่อจึงให้โทรเชิญตัวมาพบในคืนนั้นเอง พันเอกโมริยาเคยเป็นทูตทหารประจำเมืองไทยและคุ้นเคยกับครอบครัวเรา เพราะเขาพูดภาษาฝรั่งเศส เมื่อมาพบพ่อเรา บอกว่าเขามีเรื่องด่วน แต่ก็ไม่บอกว่าเรื่องอะไร ในคืนวันที่พ่อถูกเชิญไปประชุม เมื่อถึงที่ประชุมคณะรัฐมนตรีซึ่งอยู่ใกล้กับวังสวนกุหลาบและทราบว่าอะไรเป็นอะไร ได้ให้รถกลับมาบ้านและส่งคนมาบอกแม่ว่าให้พาลูกๆ ลงมาอยู่ชั้นล่าง แม่พอเดาเหตุการณ์ได้จึงเปิดวิทยุรับฟังข่าวจากต่างประเทศ จึงทราบว่าญี่ปุ่นได้เปิดฉากสงครามแล้วโดยบุกขึ้นหลายจุดในภาคใต้ของประเทศไทย และที่ใกล้กรุงเทพฯ คือบางปู พ่อกลับจากการประชุมรุ่งขึ้นตอนบ่าย หน้าตาทรุดโทรมมาก

การทิ้งระเบิดบ่อยครั้ง
ขึ้น แม่จึงอพยพไปพัก
ที่คุ้มขุนแผน จังหวัด
พระนครศรีอยุธยา และ
พาลูกๆ ไปหมด คือ
ลูกชาย ๒ คน จาก
ร.ร.วชิราวุธ ลูกผู้หญิง
จากเซนต์โยเซฟ
และลูกๆ ที่ยังไม่เข้า
เรียน ส่วนพ่อนั้นยังอยู่
ในกรุงเทพฯ

ได้เชิญผู้ที่ใกล้ชิดมาปรึกษาเนื่องจากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ต่อมาในวันที่
๑๖ ธันวาคม สมาชิกแทนราษฎรได้ลงมติแต่งตั้งพ่อให้เป็นผู้สำเร็จราชการ
แทนพระองค์ ทราบมาว่าญี่ปุ่นไม่พอใจพ่อ แต่ก็ไม่กล้าทำอะไรที่
รุนแรง เครื่องบินสัมพันธมิตรได้มาทิ้งระเบิดครั้งแรกใกล้บ้านเราคือ
ที่สุขลาบางรัก (ปัจจุบันคือ ร.พ. เลิดสิน) ได้รับการเสียหายและมี
ผู้เสียชีวิตด้วย ต่อมามีการทิ้งระเบิดบ่อยครั้งขึ้น แม่จึงอพยพไปพักที่
คุ้มขุนแผน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และพาลูกๆ ไปหมด คือลูกชาย
๒ คน จาก ร.ร. วชิราวุธ ลูกผู้หญิงจากเซนต์โยเซฟ และลูกๆ ที่ยังไม่
เข้าเรียน ส่วนพ่อนั้นยังอยู่ในกรุงเทพฯ ที่อยุธยาแม่ได้จัดหาครูมาสอน
หนังสือลูกๆ ต่อมาทางการได้จัดบ้านที่สมเกียรติคือ ทำเนียบท่าช้าง
ให้อยู่ เมื่อแม่กลับจากอพยพก็เข้าอยู่ในบ้านแห่งนี้และได้จัดครูมาสอน
ลูกอีก มีลูกๆ เจ้าคุณพหลฯ และลูกนายควงมาร่วมเรียนด้วย ใน
ระหว่างสงคราม ประชาชนทั่วไปได้รับความเดือดร้อนมาก เนื่องจาก
ขาดแคลนเครื่องอุปโภคบริโภค ไหนเครื่องบินมาทิ้งระเบิด ไหนจะเกิด
น้ำท่วมใหญ่ ทำให้แม่ในฐานะแม่บ้านซึ่งรับผิดชอบดูแลคนในบ้านและ
ความกังวลใจเรื่องที่พ่อทำงานได้ติดต่อสู้เพื่อเอกราชและอธิปไตย เครื่อง
บินสัมพันธมิตรได้มาทิ้งระเบิดถี่ขึ้น จากมาในเวลาเดือนหงาย ต่อมาใน
เวลากลางวัน พ่อในฐานะผู้สำเร็จราชการฯ ได้ทูลเชิญเสด็จสมเด็จพระ
พันวัสสาอัยยิกาเจ้าไปประทับแรมที่อยุธยา ครอบครัวเราก็อพยพไป

สวนสนามเสรีไทย ณ ถนนราชดำเนิน
๒๕ กันยายน พ.ศ. ๒๔๘๘
ปรีดีหรือ "จู้" หัวหน้าขบวนการเสรีไทย ยืนอยู่หน้าสุด

อยุธยาเป็นครั้งที่สอง ต่อมาเมื่อสงครามเข้มข้นขึ้น จึงได้เชิญเสด็จไปประทับที่พระราชวังบางปะอิน ครบครวัรเราก็ตามเสด็จไปพักในบริเวณพระราชวัง แม่ได้ตั้งโรงเรียนสำหรับลูกและผู้ที่อยู่พพในบริเวณใกล้เคียงคือโรงเรียนจากจาก ๒ หลัง ซึ่งเดิม ร.ร.วชิราวุธเคยอพยพไป และขออนุญาตเป็นสาขาของ ร.ร. อยุธยาสุรณ โดยให้ผู้ที่อยู่พพไปด้วยเป็นครู เช่น นำนิด^๘ คุณฉลบ^๙ สมวงศ์^{๑๐} ต่อมาเมื่อนักเรียนเพิ่มขึ้น จึงยืมครูจาก ต.ม.ธ.ก.^{๑๑} มาช่วยอีก ๒ คน

ตอนหลังๆ การสู้รบเข้มข้น จนถึงเดือนสิงหาคมสหรัฐอเมริกาได้ทิ้งระเบิดปรมาณูที่เมืองฮิโรชิมา ญี่ปุ่นจึงยอมแพ้โดยปราศจากเงื่อนไขทางประเทศไทยก็ได้มีพระบรมราชโองการประกาศสันติภาพ

^๘ อาจารย์นวลจันทร์ ณ ป้อมเพชร์

^๙ ครูฉลบชลีย พलगูร

^{๑๐} ครูสมวงศ์ ปทุมรส

^{๑๑} โรงเรียนเตรียมปริญญามหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง (ต.ม.ธ.ก.)

พูนสุข อายุ ๓๔ ปี สหรัฐอเมริกา (พ.ศ. ๒๕๕๙)

เมื่อข้าพเจ้าเข้าเฝ้าสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง และ สมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า*

๑. ช่วงพุทธศักราช ๒๔๕๕-๒๔๘๔

ร.ศ. ๑๓๐ (พุทธศักราช ๒๔๕๔) พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ รัชกาลที่ ๖ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้หลวงวิจิตรวาทการไปรับราชการในตำแหน่งเจ้าเมืองจังหวัดสมุทรปราการ และพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น “พระสมุทรบุรานุรักษ์” (ข้า)

พระสมุทรบุรานุรักษ์ บิดาของข้าพเจ้า ต่อมาได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น พระยารุณฤทธิ์ศรีสมุทรปราการ พระยาเพชรฆา และพระยาชัยวิชิตวิศิษฎ์ธรรมธาดา ตามลำดับ

สมัยนั้นชายฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาที่เมืองสมุทรปราการมีพลับพลาที่ประทับแรมพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและพระบรมวงศ์ชั้นผู้ใหญ่ ซึ่งเสด็จไปเปลี่ยนพระอิริยาบถในฤดูร้อน

พลับพลาที่ประทับแรมอยู่ในบริเวณเดียวกับจวนเจ้าเมือง

* พิมพ์ครั้งแรกใน สารคดี, ๒๓:๒๖๙ (มกราคม ๒๕๕๐), หน้า ๘๕-๘๖ หมายถึง: บันทึกเมื่อ มกราคม - พฤษภาคม ๒๕๔๙

ปลายเดือนพฤษภาคม ร.ศ. ๑๓๑ หรือ พ.ศ. ๒๔๕๕ สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง (สมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี) ได้เสด็จไปประทับ ณ พลับพลา นั้น

พระสมุทรมุรานุรักษ์กับภริยาถวายการต้อนรับสมเด็จพระบรมราชชนนีพันปีหลวง เป็นที่พอพระราชหฤทัย พระองค์ทรงทราบว่า พระสมุทรมุร เป็นน้องชายท่านผู้หญิงตลับ สุขุม ภริยาของเจ้าพระยา ยมราช (ปั้น สุขุม)

พระสมุทรมุร กับภริยาได้นำบุตรวัย ๔ เดือนเศษเข้าเฝ้าเพื่อขอ พระราชทานนาม

วันที่ ๓๐ พฤษภาคม จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ราชเลขาณุกการในพระองค์ อัญเชิญพระราชหัตถเลขา พระราชทานนามเด็กหญิงนั้นว่า “พูนสุข” และพระราชทานเหรียญทองลงยาอักษรพระนาม “ส.ผ.”

สมเด็จพระเจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ กรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธร พระราชธิดาในสมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี (สมเด็จพระนางเจ้าสว่างวัฒนา) ได้ตามเสด็จสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ในการเข้าเฝ้าสมเด็จพระบรมราชชนนีพันปีหลวงครั้งนี้ จึงได้เข้าเฝ้าสมเด็จพระเจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ฯ ด้วย

(จากซ้าย)

พระเจ้าอนงนางเธอ

พระองค์เจ้าสว่างวัฒนา

พระเจ้าอนงนางเธอ

พระองค์เจ้าสุนันทากุมารีรัตน์

และพระเจ้าอนงนางเธอ

พระองค์เจ้าเสาวภาผ่องศรี

ตราสกุล “ณ ป้อมเพชร”

ในระหว่างที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ เสด็จประทับแรมที่
อ่างศิลา จังหวัดชลบุรี ในเดือนมิถุนายน-กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๕๖ นั้น
เมื่อวันที่ ๒ กรกฎาคม ได้พระราชทานนามสกุล “ณ ป้อมเพชร” แก่
พระสมุทรบริวารุักษ์ ดังปรากฏในราชกิจจานุเบกษา ว่าด้วยการ
พระราชทานนามสกุลครั้งที่ ๓ เมื่อวันที่ ๑๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๕๖
เป็นอันดับที่ ๑๕๐

ปรีดี พนมยงค์ เขียนไว้ในบทความเรื่อง “การพระราชทาน
นามสกุล ณ ป้อมเพชร” ตอนหนึ่งว่า

ท่านเจ้าคุณ^๑ ผู้รับพระราชทานนามสกุลได้เล่าให้ข้าพเจ้าฟัง
ว่า ในระหว่างที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ เสด็จประทับแรม
ที่อ่างศิลานั้น ท่านเจ้าคุณขณะนั้นเป็นผู้ว่าราชการเมือง (ต่อมา
เปลี่ยนเรียกว่าจังหวัด) สมุทรปราการซึ่งเป็นเขตติดต่อกับจังหวัด
ชลบุรี ได้ไปเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทโดยยังมิได้คิดขอพระราช-
ทานนามสกุล เพราะเรื่องนี้ยังมิได้ปรึกษาญาติที่สืบจากบรรพบุรุษ
เดียวกัน แต่เมื่อได้เข้าเฝ้าถวายบังคมแล้ว พระบาทสมเด็จพระ
มงกุฎเกล้าฯ ได้ทรงมีพระราชกระแสขึ้นก่อนว่า ‘ท่าจะมาขอ

^๑ พระยาชัยวิชิตวิศิษฎ์ธรรมธาดา (ข้า ณ ป้อมเพชร)

นามสกุลละกระมัง' (ระหว่างนั้นกำลังทรงพระสำราญในการทรงพระราชดำเนินนามสกุลของข้าราชการที่ใกล้ชิด) ท่านเจ้าคุณฯ ก็เลยกราบบังคมทูลสนองพระราชกระแสรับสั่ง ครั้นแล้วพระองค์ก็ทรงปรารภในท่ามกลางผู้เข้าเฝ้าหลายคน อาทิ พระยาโบราณราชธานินทร์ สมุหเทศาภิบาลมณฑลกรุงเก่า (ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นมณฑลอยุธยา) ถึงการที่ทรงทราบประวัติบรรพบุรุษของพระสมุทระย (ข้า) พระองค์ทรงคุ้นเคยกับพระยาไชยวิชิตสิทธิสาตรา (นาค) อดีตผู้รักษากรุงฯ บิดาของพระสมุทระย และเสด็จพระราชดำเนินไปทรงรับบิดาที่บาดเจ็บที่บ้านท่านผู้นี้ ขณะที่พระองค์ดำรงอิสริยยศมกุฎราชกุมาร ทรงผนวชที่วัดบวรนิเวศน์ และทรงคุ้นเคยกับท่านผู้หญิงมราช (ตลับ สุขุม) พี่สาวของพระสมุทระย ขณะที่พระองค์ทรงศึกษาอยู่ในประเทศอังกฤษ พระองค์ทรงปรารภว่า บรรพบุรุษของพระสมุทระย เป็นคนในบ้านสมเด็จพระปฐมฯ (พระราชบิดารัชกาลที่ ๑) ตั้งบ้านอยู่บริเวณป้อมเพชรรัชกาลที่ ๑ ได้ทรงอุทิศที่ดินส่วนใหญ่สร้างเป็นวัดสุวรรณดาราราม ที่เหลืออยู่ก็ให้ข้าหลวงเดิมตั้งถิ่นฐานอยู่ที่บริเวณป้อมเพชรต่อๆ กันมา และตั้งลูกหลานเป็นผู้ช่วยผู้รักษากรุงฯ บ้างผู้รักษากรุงฯ บ้างต่อๆ มาหลายชั่วคน แล้วรับสั่งว่า “จะให้ว่า ณ อยุธยา ก็ไม่ได้ เพราะอยุธยาเป็นของจีน” คือทรงหมายถึง

សិរីសោភ័ណ

ខ្ញុំក៏បានឮពីការស្វែងរកអំពី
 រូបភាពដែលមាននាមថា "លេខ១០០០០០"
 (ដែលមាននៅក្នុងក្រសួងកសិកម្ម និង រុក្ខាប្រមាញ់)
 ដែលមានលក្ខណៈ

ខ្ញុំក៏បានឮពីការស្វែងរកអំពី
 រូបភាពដែលមាននាមថា "លេខ១០០០០០០"
 (ដែលមាននៅក្នុងក្រសួងកសិកម្ម និង រុក្ខាប្រមាញ់)
 ដែលមានលក្ខណៈ

សិរីសោភ័ណ

ក្រសួងកសិកម្ម រុក្ខាប្រមាញ់ និង តាមាស ព.ជ.ប.ខ.ជ.

พระองค์เคยทรงดำรงพระอิสริยยศเป็น กรมหลวงเทพทวาราวดี ศรีอยุธยา (ควรสังเกตว่าขณะแรกมี พ.ร.บ. นามสกุลเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๖ นั้นได้โปรดเกล้าฯ ให้บุคคลที่สืบสายจากราชสกุลนั้นใช้คำว่า ณ กรุงฯ ต่อท้าย ต่อมาเมื่อวันที่ ๒๔ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๖๗ จึงโปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนเป็น ณ อยุธยา เริ่มใช้ตั้งแต่วันมหาจักรีที่ ๖ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๘ ครั้นแล้วมีพระราชดำรัสให้ราชเลขาณูการที่ตามเสด็จเขียนบัตรตั้งนามสกุลโดยพระองค์ทรงลงพระปรมาภิไธยวชิราวุธ ป.ร. พระราชทานแก่พระสมุทรบุรานุรักษ์ (ข้า) ว่า ณ ป้อมเพชร์ เขียนเป็นอักษรโรมันว่า *na Pombejra*

พระสมุทรฯ จึงได้แจ้งให้ญาติที่สืบสายจากบรรพบุรุษทราบตามความสมัครใจของผู้ที่ประสงค์ใช้นามสกุลนี้ แต่ก็มีบางสายที่ได้รับพระราชทานนามสกุลอย่างอื่น

เมื่อบิดาข้าพเจ้ากลับพระนคร ได้ดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมราชทัณฑ์ มารดาข้าพเจ้าได้เข้าเฝ้าสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ อยู่เสมอ

งานเฉลิมพระชนมพรรษาในสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ โปรดเกล้าฯ พระราชทานการดเป็นพระราชเสาวนีย์ให้มารดาข้าพเจ้านำบุตรธิดาเข้าเฝ้ารับพระราชทานเลี้ยง ณ วังปณัฏาไท

สมเด็จพระราชปิตุจนา
เจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์
กรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธร

พระองค์รับสั่งถามเด็ก ๆ ที่เข้าเฝ้าว่า “ชื่ออะไร” “ลูกใคร”

จากนั้นพระราชทานสลากของเล่นแก่บุตรธิดาข้าราชการบรรจุอยู่ในตลับเซลลูลอยด์เล็กๆ โดยมีคุณข้าหลวงพาไปรับของเล่นพระราชทาน ส่วนอาหารพระราชทานในวันนั้นที่จำได้มี ทอดมันกุ้ง หมูหวาน แกงจืด และขนมหวาน

พ.ศ. ๒๔๖๒ สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวงเสด็จสวรรคต สิริพระชนมายุ ๕๗ พรรษา

สมเด็จพระเจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ฯ ประทับ ณ ตำหนักในสวนสุนันทา

มารดาข้าพเจ้าเข้าเฝ้าทูลกระหม่อมฟ้าหญิงฯ เป็นประจำ ทุกครั้งจะถวายสิ่งละอันพันละน้อย เช่นน้ำปลาดี ที่บรรจุในภาชนะนํ้ารับประทาน ด้วยฝีมือของมารดาข้าพเจ้า

ตอนเย็นๆ ทูลกระหม่อมฟ้าหญิงฯ จะเสด็จไปวังสระปทุม

มารดาข้าพเจ้าก็มักจะไปวังสระปทุมและเข้าเฝ้าสมเด็จพระศรีสวรินทิราฯ จนเป็นที่ทรงคุ้นเคย สมเด็จพระศรีสวรินทิราฯ ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณ รับสั่งให้ “คุณหญิงเพ็ง” มารดาข้าพเจ้าเข้าเฝ้าที่บริเวณอัมจันทร์ ชั้นสองของพระตำหนัก

สมเด็จพระศรีสวรินทิราฯ ทรงฉลอง ๖๐ พรรษา เมื่อวันที่ ๑๐ กันยายน พ.ศ. ๒๔๖๕ มืงานสมโภชใหญ่ มารดาข้าพเจ้าได้เข้าไปช่วยงานที่ตำหนักทูลกระหม่อมฟ้าหญิงฯ ในสวนสุนันทา

สมเด็จพระศรีสวรินทิราฯ พระราชทานเข็มกลัด พระนามาภิไธย “สว” ทองลงยาให้มารดาข้าพเจ้า ส่วนลูกๆ ได้รับพระราชทานเหรียญ “สว” เงินลงยา

เมื่อวันที่ ๑๖ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๓๑ ข้าพเจ้าเข้าสู่พิธีมงคลสมรสกับนายปรีดี พนมยงค์ และมารดาข้าพเจ้าได้พาเข้าเฝ้าในเวลาต่อมา

ในการเข้าเฝ้าครั้งนั้น สมเด็จพระศรีสวรินทิราฯ ทรงถามถึงการศึกษาของนายปรีดี เมื่อทรงทราบว่า สำเร็จการศึกษาจากประเทศฝรั่งเศส สมเด็จพระศรีสวรินทิราฯ จึงรับสั่งถามว่า “พูดได้กี่ภาษา”

สมเด็จพระศรีสวรินทิราฯ ได้พระราชทานเข็มเงินลงยา “เจริญสุข” ทูลกระหม่อมฟ้าหญิงฯ ประทานปลอกผ้าเช็ดมือถมเงิน ก่อนหน้านั้นยังประทานบุหงาเป็นของขวัญในงานสมรส นับเป็นพระกรุณาธิคุณอย่างสูง

ทูลกระหม่อมฟ้าหญิงฯ ประทานชื่อบุตรสาวคนโตของข้าพเจ้าว่า “ลลิตา” และประทานเหรียญห้อยคอทองลงยามีอักษรพระนาม “วอ”

มารดาข้าพเจ้านำน้องสาว ๓ คนของข้าพเจ้า เพียงแข, นวลจันทร์, อุษา เข้าเฝ้าทูลกระหม่อมฟ้าหญิงฯ พระองค์ทรงรับอุปถัมภ์เป็น “ข้าหลวงเรือนนอก” ให้ศึกษาที่ ร.ร. ราชินี

หลังเปลี่ยนแปลง
การปกครอง

พ.ศ. ๒๔๗๕ มารดา

ข้าพเจ้า และข้าพเจ้า

ได้เข้าเฝ้าทูลละม่อม

ฝ่าหญาฯ พระองค์มิได้

ทรงกริ้วในเหตุการณ์

ที่เกิดขึ้น รับสั่งว่า

“ทั่วโลกเขาก็เป็น

แบบนี้ แต่ต้องทำด้วย

ความรอบคอบ”

ฤดูหนาวปีหนึ่ง อากาศหนาวเย็น สมเด็จพระศรีสวรินทิราฯ ทรง
ให้คุณข้าหลวงนำผ้าห่มมาพระราชทานมารดาข้าพเจ้าที่บ้านป้อมเพชร
พระองค์รับสั่งว่า “อากาศหนาว เห็นใจคนแก่”

พุทธศักราช ๒๔๘๑ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล และ
พระอนุชา เสด็จนิวัติพระนคร สมเด็จพระศรีสวรินทิราฯ บรมราชเทวี
พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า โปรดเกล้าฯ ให้ ม.ร.ว. สนั่น นพวงศ์ ข้าหลวง
อาวุโส นำพระราชเสาวนีย์รับสั่งโปรดเกล้าฯ ให้มารดาข้าพเจ้าตามเสด็จ
ไปปากน้ำ สมุทรปราการ เพื่อรับเสด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๘ ซึ่ง
ต่อมาเรือพระที่นั่งของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๘ ได้เทียบท่า
ที่ท่าราชวรดิษฐ์

บรรดาคุณข้าหลวงในสมเด็จพระศรีสวรินทิราฯ มีอยู่ท่านหนึ่ง คือ
นางสาวอำไพ ณ ป้อมเพชร ญาติข้าพเจ้า เป็นธิดาของพระยาเพชรฆา
(สอาด) กับ ม.ล.จิตรจุล (สกุลเดิม กุญชร) พระองค์โปรดเกล้าฯ ให้
คุณอำไพไปประเทศสวิตเซอร์แลนด์ เพื่อถวายพระอักษรภาษาไทย
พระราชนัดดา คุณอำไพ ณ ป้อมเพชร นั้นเสียชีวิตในเวลาต่อมา
ที่ประเทศสวิตเซอร์แลนด์

หลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ มารดาข้าพเจ้า
และข้าพเจ้าได้เข้าเฝ้าทูลละม่อมฝ่าหญาฯ พระองค์มิได้ทรงกริ้ว
ในเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น รับสั่งว่า “ทั่วโลกเขาก็เป็นแบบนี้ แต่ต้องทำด้วย
ความรอบคอบ”

ทูลกระหม่อมฟ้าหญิงฯ ทรงพระเมตตาamarดาข้าพเจ้ามาก พระองค์เสด็จไปต่างประเทศเพื่อรักษาพระวรกาย ๒ ครั้ง เมื่อเสด็จกลับ ครั้งแรก ประทานกระเป๋ใส่เครื่องสำอางแก่amarดาข้าพเจ้า ในนั้นมี ขวดแก้วจุกขวดสีม่วง สวยงามสะดุดตา ครั้งที่ ๒ พระราชทานผ้าแพรคลุมไหล่ amarดาข้าพเจ้าไปเผ้าที่วังคันธवास ถนนวิฑู ขณะนั้น พระองค์กำลังประชวร และจากนั้นไม่นานพระองค์ก็สิ้นพระชนม์

เป็นที่น่าเสียดายยิ่งที่สิ่งของประทานต่างๆ ได้สูญหายไปเมื่อ ครอบครัวข้าพเจ้าเผชิญสภาพ “บ้านแตกสาแหรกไม่ขาด” อันเนื่องจาก มรสุมการเมืองครั้งแล้วครั้งเล่า

๒. ระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๒ (พุทธศักราช ๒๔๘๔-๒๔๘๘)

ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๒ เมื่อทหารสัมพันธมิตรเริ่มเป็น ฝ่ายโจมตีกองทัพญี่ปุ่นในประเทศไทย จุดยุทธศาสตร์ต่างๆ ของญี่ปุ่นใน พระนครเป็นเป้าหมายโจมตีทางอากาศของเครื่องบินฝ่ายสัมพันธมิตร เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๕ พระที่นั่งอนันตสมาคมถูกระเบิดเสียหาย

นายปรีดี พนมยงค์ ในฐานะหัวหน้าขบวนการเสรีไทย ได้ติดต่อ ขอให้ฝ่ายสัมพันธมิตรละเว้นการทิ้งระเบิดบริเวณพระบรมมหาราชวัง และโบราณสถานอันทรงคุณค่าของชาติไทย และได้กำชับมิให้ทิ้งระเบิด

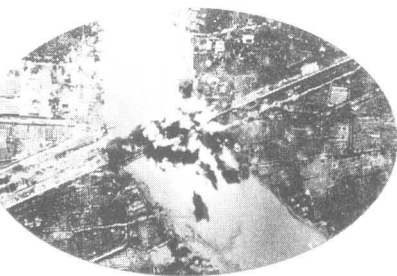
วังสระปทุม อันเป็นที่ประทับของสมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า

ด้วยสถานการณ์สงครามทวีความรุนแรงและไม่เป็นที่ไว้วางใจ นายปรีดี พนมยงค์ ซึ่งดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ได้ถวายความปลอดภัยแด่สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ด้วยการอัญเชิญมาประทับ ณ พระราชวังบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

สมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ทรงประทับในเรือพระที่นั่งประพาสแสงจันทร์

ดร.ป๋วย อึ๊งภากรณ์ เสรีไทยสายอังกฤษ เขียนไว้ในบทความ “พระบรมวงศานุวงศ์ และขบวนการเสรีไทย” ตอนหนึ่งว่า

ระหว่างที่ผมส่งวิทยุอยู่ดังกล่าวข้างต้นนั้น ทางทหารอังกฤษได้ส่งเครื่องบินมาทิ้งระเบิดในประเทศไทยเป็นระยะๆ หัวหน้าเสรีไทยจึงได้มีโทรเลขแจ้งไปยังอังกฤษว่า บางทีเครื่องบินทหารอังกฤษมาทิ้งระเบิดปะปะ ขอให้ระมัดระวังให้ดี เฉพาะอย่างยิ่ง อย่างที่ที่พระบรมมหาราชวังหรือวังของเจ้านายต่างๆ ให้หลีกเลี่ยงพระบรมวงศานุวงศ์และที่ตั้งรัฐบาล กับที่ทำการเสรีไทยต่างๆ ได้แจ้งสถานที่ต่างๆ ที่ควรหลีกเลี่ยงไปอย่างชัดเจน ทางอังกฤษก็ตอบรับคำว่าจะปฏิบัติตาม

เครื่องบินฝ่ายสัมพันธมิตรทิ้งระเบิด
ที่สะพานพระพุทธยอดฟ้า

ครั้งหนึ่งมีพระบรมวงศานุวงศ์ ซึ่งจะเป็นผู้ใดบ้างผมจำไม่ได้
หลายองค์เสด็จหลบภัยไปบางปะอิน เผอญในระยะนั้นมีเครื่องบิน
ของอังกฤษบินไปทางบางปะอินและทิ้งระเบิดด้วย แต่เคราะห์ดีที่
ไม่มีผู้ใดเป็นอันตราย รุ่งขึ้นผมได้รับคำต่อว่าอย่างรุนแรงจาก
หัวหน้าเสรีไทยในเรื่องนี้ และได้ส่งคำประท้วงไปอย่างดุเดือดต่อ
กองบัญชาการทหารอังกฤษ ทางภาษาอังกฤษจึงมีโทรเลขตอบ
ขอโทษ และรับรองว่าจะพยายามมิให้เกิดความพลาดพลั้งอย่างนี้
ขึ้นอีก

การที่เสรีไทย โดยเฉพาะหัวหน้าเสรีไทย ได้แสดงความ
จงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ ถวายความ
อารักขาให้พ้นภัยสงครามครั้งนั้น สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า
ได้ทรงซาบซึ่งพระทัยดี และเมื่อสิ้นสงคราม ได้รับสั่งเรียกนายปรีดี
พนมยงค์ ไปที่ประทับและขอบใจ ซึ่งคณะเสรีไทยถือว่าเป็นพระ
มหากรุณาริคุณเป็นอย่างยิ่ง

ทุกครั้งที่นายปรีดีมาบางปะอิน ก็จะเข้าเฝ้าสมเด็จพระศรีสวริน
ทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า

นับจากวันที่นายปรีดีเข้าเฝ้าพระองค์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๑
มาถึงขณะนั้น เป็นเวลา ๑๕-๑๖ ปีแล้ว

สมเด็จพระศรีสวรินทิราฯ ขณะเสด็จประทับที่อุทยานนั้น ทรงมีพระชันษากว่า ๘๐ พรรษาแล้ว ท่านทรงทราบตำแหน่งเก่า หรือเทียบบรรดาศักดิ์เท่ากับตำแหน่งของคนนั้นๆ เมื่อท่านเสด็จถึงอุทยาน ข้าพเจ้าเบิกข้าราชการเข้าเฝ้า เริ่มต้นด้วย “ข้าหลวงตรวจการมหาดไทยภาค” ข้าพเจ้ากราบทูลตำแหน่งตามระบบราชการใหม่นั้น สังเกตว่า สมเด็จพระฯ ยังไม่เข้าพระทัย จึงกราบทูลใหม่ว่า “เทศา” ก็ทรงเข้าพระทัย ครั้นแล้วข้าพเจ้าเบิกคนรองไปถวายตัวก็ได้กราบทูลตำแหน่งของผู้นั้นว่า “ข้าหลวงประจำจังหวัด” คือข้าพเจ้ากราบทูลว่า “เจ้าเมือง” ตลอดไปถึงสรรพสามิตจังหวัดที่เป็นชื่อตำแหน่งใหม่ ข้าพเจ้าก็ได้กราบทูลว่า “หัวหน้าฝิ่นสุรา” ก็เข้าพระทัยได้ดี ฯลฯ^๒

ในช่วงนั้น สมเด็จพระศรีสวรินทิราฯ โปรดเกล้าฯ ให้ข้าหลวงในพระองค์นำอาหารมื่อกลางวันและเย็นพระราชทานแก่ครอบครัวข้าพเจ้า ซึ่งหลบภัยสงครามที่บางปะอิน

^๒ ปรีดี พนมยงค์: “คำชี้แจงเพิ่มเติมประกอบ บางเรื่องเกี่ยวกับพระบรมวงศานุวงศ์ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๒”

ณ ที่นี้ ข้าพเจ้าขออนุญาตบันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับการศึกษา
ของลูกหลานในยามสงคราม และพระมหากษัตริย์คุณในสมเด็จพระ-
ศรีสุรินทิราฯ

ด้วยนายปรีดีกับข้าพเจ้าตระหนักถึงความสำคัญของการศึกษา
ไม่ยากให้ลูกหลานปล่อยเวลาไปอย่างเปล่าประโยชน์ จึงปรึกษากันว่า
น่าจะตั้งโรงเรียนสำหรับเด็กๆ ที่ครอบครัวอพยพมาอยู่บางปะอินและ
บ้านแปง

สาขาโรงเรียนอยุธยาอนุสรณ์จึงได้ก่อตั้งขึ้น ตามกฎของกระทรวง
ศึกษาธิการ

ห้องเรียนเป็นโรงจาก ๓ หลัง ตั้งอยู่ในเขตพระราชฐานพระราชวัง
บางปะอิน

โรงจากหลังใหญ่อยู่ข้าง “สมาคารราชประยูร” เป็นห้องเรียนเด็กโต
ระดับมัธยมศึกษา

โรงจากสองหลังเล็กอยู่หน้า “สมาคารราชประยูร” เป็นห้องเรียน
เด็กเล็ก ระดับประถมศึกษา

ครูอาจารย์แต่ละท่านความรู้ดี การสอนสนุกสนาน ทำให้เด็กๆ ได้
ความรู้และเพลิดเพลิน

ครูผู้สอนส่วนใหญ่เป็นอาจารย์จากโรงเรียนเตรียมปริญญา
มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง (ต.ม.ธ.ก.) อาทิ มหาอำม

คงสมจิต กับ มหาอุบล เปரியัญ ๙ ประโยค มีความรู้และเชี่ยวชาญ
ภาษาบาลี-สันสกฤต และภาษาไทย

ครูประสิทธิ์ คุณะดิลก สอนภาษาอังกฤษ ครูนวลจันทร์ ณ ป้อม-
เพชร สอนภาษาฝรั่งเศส

นอกจากนั้น ยังมีครูจากโรงเรียนตรุโนทยาน ครูฉลบชลัยย์
พลางกูร เจ้าของและผู้ก่อตั้งโรงเรียนตรุโนทยาน เชียงสะพานหัวช้าง
ถนนพญาไท ภรรยาของคุณจำกัด พลางกูร เสรีไทยที่ถูกส่งไปปฏิบัติ
ภารกิจรับใช้ชาติที่เมืองจุงกิง ประเทศจีน

ครูฉลบชลัยย์มีหน้าที่กวาดวิชาให้เด็กนักเรียนแบบเข้มข้นตัวต่อตัว
ทั้งวิชาภาษาอังกฤษ ภาษาไทย เลขคณิต วิชาคนหนึ่งของเจ้าพระยา
รามราชพก็เป็นศิษย์ของครูฉลบชลัยย์ และยังมีครูสมวงศ์ ปทุมรส ซึ่ง
เป็นครูที่มากด้วยความสามารถ

นักเรียนสาขาโรงเรียนอยุธยาสรณ์นี้มีเจ้านายที่เป็นหม่อมเจ้า
หม่อมราชวงศ์ และหม่อมหลวงชาย-หญิงจากราชสกุล “เทวกุล”
“ชยางกูร” “สวัสดิวัตน์” “ดิศกุล” “ไชยยันต์” “ฉัตรชัย” “สุขสวัสดิ์” และ
“จอนรด” ฯลฯ ซึ่งท่านเหล่านี้ตามเสด็จสมเด็จพระศรีสวรินทิราฯ มา
บางปะอิน นอกจากนี้ลูกหลานนายปรีดีกับข้าพเจ้า ลูกหลานข้าราชการ
หลายครอบครัวก็เรียนที่โรงเรียนนี้

สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ทรงพระเมตตาบรรดาครู พระ
ราชทานอาหารเลี้ยงครูทุกมื้อ ทั้งยังโปรดเกล้าฯ ให้ พญ.วิมลรัตน์
กรัยวิเชียร แพทย์ประจำพระองค์ รักษาพยาบาลครูและนักเรียนด้วย

พระราชจริยวัตรในสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ระหว่างประทับ
ที่พระราชวังบางปะอินนั้น หม่อมเจ้าหญิงอัปภัศรามา เทวกุล ประทาน
เล่าไว้ในหนังสือ สมเด็จพระศรีสวรินทิรา บางตอนว่า

๓ เดือนผ่านไป ลูกกระเบิดลงที่เกาะสีชัง และรอบๆ เกาะ ก็
เกาะสีชังนั้นมิได้อยู่ห่างจากศรีราชาเท่าใดนัก ทำให้ผู้นำพร้นพรึง
ท่านผู้ควบคุมขบวนเสด็จจึงนำความเข้ามาทูลประธานผู้สำเร็จ
ราชการแทนพระองค์ เพราะเมื่อสมเด็จพระฯ ดัดสินพระทัยประทับอยู่
ต่อที่ศรีราชานั้น ประธานผู้สำเร็จราชการคือ พระเจ้าวรวงศ์เธอ
พระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภา ตรัสสั่งไว้ว่า

“ดีแล้ว ที่จะประทับโรงพยาบาลสมเด็จพระฯ ต่อไป เพราะที่วังสระ
ปทุมก็ไม่ปลอดภัยเสียแล้ว ถ้ามีเหตุอะไรให้เข้ามาบอกจะจัดการ
ถวายใหม่”

เมื่อประธานผู้สำเร็จฯ ทรงทราบแล้วตรัสว่า “เรื่องนั้นระรอ
อีก ๓ วันค่อยมาฟัง เพราะท่านปรีดีได้บอกไว้ว่า ถ้าถึงคราวจะ
อพยพสมเด็จพระพันวัสสา ท่านปรีดีจะจัดถวายเอง”...

ไม่มีใครเข้าใจว่า
เหตุใด ดร.ปรีดี ซึ่งเป็น
หัวหน้าคนสำคัญ
ในการบันทึกธนูปไทย
ของพระมหากษัตริย์
กลับมาขออาสาเป็นธุระ
ในการที่ถวาย
ความปลอดภัย
ความสะดวกราบรื่น
สมเด็จพระอัยยิกาเจ้า
หลายคนแคลงใจ
หลายคนชื่นชม

ไม่มีใครเข้าใจว่าเหตุใด ดร.ปรีดี ซึ่งเป็นหัวหน้าคนสำคัญในการบันทึกธนูปไทยของพระมหากษัตริย์ กลับมาขออาสาเป็นธุระในการที่ถวายความปลอดภัยความสะดวกราบรื่นสมเด็จพระอัยยิกาเจ้าหลายคนแคลงใจ หลายคนชื่นชม แต่จะแคลงใจหรือชื่นชมก็ตามความปลอดภัยของสมเด็จพระอัยยิกาเจ้าอยู่เหนือสิ่งใด สำหรับผู้มีหน้าที่รับผิดชอบในขบวนเสด็จอพยพ

ในที่สุดสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ก็เสด็จจากโรงพยาบาลศิริราชมาประทับที่โรงพยาบาลจังหวัดพระนครศรีอยุธยา คงเหลืออยู่แต่พระองค์เจ้าวาปี ประทับรักษาพระองค์อยู่ต่อไป เพราะทรงพระประชวร ดร.ปรีดี พนมยงค์ มารับเสด็จ และเชิญเสด็จลงประทับในเรือพระที่นั่งประพาสแสงจันทร์ นำเรือไปจอดที่ถนนทวิตรังข้ามกับเรือนจำบางขวาง ๑๕ วัน เพื่อรอการจัดที่ประทับที่อยุธยา ระหว่างที่เสด็จอพยพหลบภัยอยู่นี้ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชหฤทัยนึกถึงสมเด็จพระราชินีคณาธิณี ได้ตรัสว่า

“ดีใจ ดีใจ หลานอยู่เมืองนอกไม่ต้องมาลำบากอย่างนี้ ไม่อย่างนั้นฉันคงเอาไม่รอด ห่วงหลาน”

ที่อยุธยา ดร.ปรีดีและภรรยาได้เข้าเฝ้าฯ แห่น กราบทูลซักถามถึงความสะดวกสบายอยู่เป็นเนืองนิจ จนคนที่กลางแคลงอยู่บางคนชักจะไม่แน่ใจ เพราะกิริยาพาทีในเวลาเข้าเฝ้าฯ นั้นเรียบร้อย

นัก นุ่มนวลนัก นัยน์ตาก็ไม่มีแววอันควรจระแวง ครั้งแรกที่เข้า
เฝ้า ม.จ. อภัยศรามา เทวกุล ผู้ควบคุมกระบวนเสด็จ กราบทูลว่า
“หลวงประดิษฐ^๓” มาเฝ้าสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ไม่เคยทรงรู้จักหลวงประดิษฐ
มาก่อนเลย หลวงประดิษฐ์ฯ คนเดียวที่ทรงรู้จักคือหลวงประดิษฐ์
บาทุกา^๔ เจ้าของห้างทำรองเท้ามีชื่อแห่งหนึ่งในพระนคร เป็น
ผู้ทรงพระกรุณาในเรื่องเงินทองอยู่เสมอ จึงตรัสว่า

“อ้อ เขาเอาเงินมาใช้มันนะ”

“ไม่ใช่พะยะ...” ม.จ. อภัยศรามา กราบทูล

“ไม่ใช่คนนี่ คนนี้เขาเป็นผู้แทนพระองค์พระเจ้าอยู่หัว”
กราบทูลแล้วเห็นสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ยังทรงสงสัยอยู่ก็กราบทูลต่อไปว่า

“สมเด็จพระเจ้าพระยาฯ ยังไม่ทรงจำพะยะ”

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ก็ทรงเข้าพระทัยทันที ทรงมีพระราชปฏิสันถาร
ด้วยเป็นอย่างดี

“มาซิ พ่อคุณ อุตส่าห์มาเยี่ยม”

ตรัสซักถามถึงที่พัก และเมื่อทรงทราบว่าพักอยู่ที่คุ้มขุนแผน
ก็ทรงหันไปทางข้าหลวง ตรัสสั่งว่า

^๓ หลวงประดิษฐ์มนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์)

^๔ หลวงประดิษฐ์บาทุกา (เซ่งซง)

“ดูข้าวปลาไปให้เขากินนะ”

เวลาเย็นๆ ผู้สำเร็จราชการฯ ก็เชิญเสด็จประทับรถยนต์
ประพาสรอบๆ เกาะ

“หลานฉันยังเด็กนะ ฝากด้วย”

เป็นกระแสพระราชดำริสครั้งหนึ่ง ผู้สำเร็จราชการฯ ก็
กราบทูลสนองพระราชประสงค์เป็นอย่างดีด้วยความเคารพ ทำให้
ผู้ที่ชื่นชมก็ทวีความชื่นชมยิ่งขึ้น ผู้ที่คลางแคลงก็เริ่มจะไม่แน่ใจ
ตนเอง

วันหนึ่งที่วัดมงคลบพิตร จังหวัดอยุธยา สมเด็จพระสังฆราช

“ฉันจะไปปิดทอง”

ตรัสแล้วทรงซื้อทองที่วางขายอยู่ในบริเวณนั้น เมื่อเสด็จไปถึง
องค์พระปรากฏว่าทรงปิดไม่ถึง ผู้สำเร็จราชการฯ จึงกราบทูลว่า

“ข้าพระพุทธเจ้าจะไปปิดถวาย”

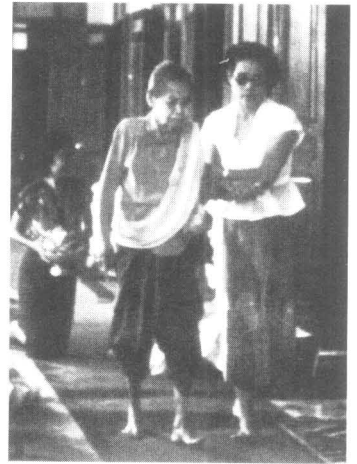
สมเด็จพระสังฆราชจึงประทานทองให้ไปพร้อมตรัสว่า

“เอาไปปิดเถอะ คนที่ทำบุญด้วยกันชาติหน้าก็เป็นญาติกัน”

เล่าลือกันว่า กระแสพระราชดำรินั้นทำให้ผู้สำเร็จราชการฯ
ซาบซึ้งมาก พวกที่ชื่นชมก็สรรเสริญพระปรีชาสามารถในสมเด็จพระ
ว่าทรงเปลี่ยนใจคนที่เคยเขียนประกาศประณามพระราชวงศ์ได้
อย่างตรงไปตรงมา พวกที่เคลือบแคลงอยู่ก็ยังคงเฝ้าดูต่อไป

ประทับอยู่อยุธยาได้ ๓ เดือน ก็ต้องทรงอพยพใหม่เพราะ
เกิดพายุใหญ่พัดเอาหลังคาที่ประทับพัง ต้องเสด็จขึ้นเข้าสู่พระ
นคร แต่มิได้ไปประทับที่วังสระปทุมเพราะบริเวณนั้นมีสภาพ
เป็นดงญี่ปุ่น เสด็จประทับที่พระตำหนักในพระบรมมหาราชวัง

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในพระบรมมหาราชวังได้ ๖ เดือน ก็
ต้องตกพระทัยอย่างยิ่ง เพราะวันหนึ่งได้มีการทิ้งระเบิดในพระนคร
ครั้งใหญ่ ลูกกระเบิดลงที่บางกอกน้อย วัดสุทัศน์ และในพระบรม
มหาราชวังลงที่พระที่นั่งบรมพิมาน และพระที่นั่งพิมานรัตยา อัน
อยู่ชวาช้ายของพระตำหนักที่ประทับไม่กี่เส้น ผู้สำเร็จราชการแทน
พระองค์จึงเชิญเสด็จหลบภัยไปประทับอยู่ที่พระราชวังบางปะอิน
โดยทอดเรือพระที่นั่งประพาสแสงจันทร์ให้เป็นทีประทับอยู่หน้า
พระที่นั่งวโรภาส พระองค์เจ้าพวงสร้อยสอางค์ประทับที่ตำหนัก
ของสมเด็จพระเจ้าประดิษฐาสารีประทับที่ตำหนักพระ
ราชเทวี สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศย ประทับที่ “เก้าห้อง”
พระองค์เจ้าอาทรย ประทับที่ตำหนักพระราชชายา ข้าราชการบริวาร
ก็พักตามเรือนเล็กตำหนักน้อยทั่วกันไป ม.จ. พูนพิศมัย ดิศกุล
และ ม.จ. พัฒนายุ ดิศกุล ประทับที่วัดนิเวศธรรมประวัติ ตรงข้าม
พระราชวัง พระราชวังบางปะอินก็กลับคืนสู่สภาพมีชีวิตขึ้นบ้าง
ผู้สำเร็จราชการฯ นั้นจอดเรือประจำที่อยู่ที่หน้า สภาคารราช

สมเด็จพระศรีสวรินทิราฯ

(ประทับยืนซ้าย)

ม.จ.หญิงอัปภัศราภา เทวกุล

(ขวา)

ประยูร” อันเคยเป็นที่ประทับของสมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ
สยามมกุฎราชกุมาร เขตพระราชวังบางปะอินก็เป็นเขตพระราช-
ฐานโดยแท้จริง ผู้ใดจะกล้ากราบเข้าไปไม่ได้ ไม่ว่าจะเป็นพลเรือน
หรือทหารทั้งไทยทั้งญี่ปุ่น พระบารมีของสมเด็จพระเจ้า
บางปะอินเป็นที่ร่มรื่นอยู่นานถึงเก้าเดือน

ชาวบ้านในแถบนั้นก็กลับมีขวัญดีชวนกันมาเฝ้า หาอะไร
แสดงถวายให้ทอดพระเนตรเพื่อทรงพระสำราญดังที่บรรพบุรุษเคย
ปฏิบัติมาในกาลก่อน บางวันก็มาแข่งเรือถวายให้ทอดพระเนตร
บางวันก็มาเล่นเพลงเรือถวายให้ทรงฟัง บางคืนก็มารำวงถวาย
เพราะการรำวงในสมัยนั้นแพร่หลายมาก ทางราชการเองก็ให้
หยุดวันพุธครึ่งวัน เพื่อข้าราชการได้หัดรำวงกัน สมเด็จพระ
พระราชทานผ้าห่ม เสื้อผ้า แก่เขาเหล่านั้น ของเหล่านี้ในระหว่าง
สงครามแพงมากที่สุด แต่ผู้สำเร็จราชการฯ จัดหาถวายจาก
“อ.จ.ส.” คือร้านค้าของทางราชการในราคาถูก

เย็นๆ ก็เสด็จขึ้นทรงใคร่เกที่สนามหน้าพระที่นั่งวโรภาศ
และก็เข็นเคย ทรงรำลึกถึงพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ตรัสว่า

“ฉันเคยเล่นใคร่เกกับพระพุทธเจ้าหลวงที่สนามข้างใน นี่
ไม่มีใครจะเล่นกับฉันได้ตายกันเสียหมด”

ม.จ.หญิงอัปภัศราภา เทวกุล
(ที่ 2 จากซ้าย)
และหม่อมเสมอ สวัสดิวัตน์
(ขวาสุด)
บ้านองโตนี พ.ศ. ๒๕๑๕

ผู้สำเร็จราชการ ก็หมั้นเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทอยู่เสมอ
จนเจ้านายที่ตามเสด็จที่เคยไม่โปรดก็เริ่มจะโปรด เสด็จพระองค์
ประดิษฐาฯ เคยตรัสเล่าให้ผู้เขียนฟังวันหนึ่งว่า

“ผู้สำเร็จฯ นี่เขาดีนะ เมื่อวานเขาเดินผ่านมาเห็นชุดดินปลูก
ต้นไม้อยู่ เขาว่าดี ได้ออกกำลัง”

วันเกิดผู้สำเร็จฯ ผู้คุมกระบวนเสด็จก็จัดให้มีการแสดงละคร
สิ่งละอันพันละน้อยให้เป็นการตอบแทนน้ำใจ พวกที่ชื่นชมยินดี
ในการกลับใจได้ของ ดร. ปรีดี ก็ชื่นชมไป ฝ่ายที่กลางแกลงและ
หัวแข็งก็ยังไม่ยอมลงใจสนิท แก้วเดือนในบางปะอินเป็นแก้วเดือน

แห่งความสุขของทุกคนที่บางปะอินอย่างดีที่สุดที่จะหาได้ในยาม
สงคราม ส่วนสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมหาวชิราลงกรณ บดินทรเทพยวรางกูร
ส่วนสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง
พระอริยฐานที่ เคยทรงไว้เมื่อครั้งถวายพระเพลิง
สมเด็จพระราชบิดาพระองค์เจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ว่า ขอให้ทรงลืมนึก
ทุกสิ่งทุกอย่างให้หมด เริ่มจะเป็นผลบ้าง แต่ทุกคราวที่มีคนมาเฝ้า
ก็ตั้งพระสติได้ ผู้สำเร็จราชการฯ นั้นทุกคราวที่มาเฝ้า จะทรง
ต้อนรับอย่างดี เคยตรัสด้วยว่า

“พ่อคุณเถอะ ฝากหลานด้วยนะ พ่อมาทำบุญกับคนแก่นี้
พ่อได้กุศล”

ผู้สำเร็จฯ ก็รับพระราชเสาวนีย์ด้วยกิริยามารยาทอันงดงาม
เจ้านายทั้งหลายเห็นใจในการที่ผู้สำเร็จฯ มาอยู่ใกล้ชิดเป็นประจำ
ทำให้อุ่นพระทัยกันทั่ว แต่ไม่มีสักพระองค์หรือสักคนจะทราบว่
ภายใน “สภามหาราชประยูร” อันเป็นที่พักของผู้สำเร็จฯ นั้น คือ
สถานที่บัญชาการเสรีไทยในประเทศ มีเครื่องรับ-ส่งวิทยุอันทันสมัย
อยู่ชั้นล่างอย่างมิดชิด

นายเฉลียว ปทุมรส ผู้อยู่ในตำแหน่งรองราชเลขาธิการ
สำนักพระราชวังก็กว้างขวาง ได้รับการนับหน้าถือตาอย่างแพร่
หลายในกระบวนเสด็จ และกว้างขวางอยู่ต่อมาอีกนานจนเสร็จ
สงคราม

เกี่ยวกับคำเล่าประทานของหม่อมเจ้าหญิงอัปภัศราภา เทวกุล นี้ นายปรีดี ได้เขียนไว้ในบทความ “คำชี้แจงเพิ่มเติมประกอบ บางเรื่อง เกี่ยวกับพระบรมวงศานุวงศ์ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๒” ว่า

ต่อมาเมื่อปลายเดือนมีนาคมปีนี้^๔ หม่อมเจ้าหญิงอัปภัศราภา เทวกุล ที่ได้ทรงรับใช้ใกล้ชิดสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ตั้งแต่ท่านหญิงมีพระชันษา ๗ พรรษา จนกระทั่งสมเด็จพระองค์นั้นสวรรคต ได้นำหนังสือ สมเด็จพระศรีสวรินทิรา มาประทาน ข้าพเจ้า ๑ เล่ม ในหนังสือเล่มนั้นมีตอนหนึ่งที่ท่านหญิงได้ประทานเล่าเรื่องไว้เกี่ยวกับข้าพเจ้าและเสรีไทย บางคนที่ถวายเป็นความปลอดภัยแด่สมเด็จพระองค์นั้น และพระบรมวงศานุวงศ์หลายพระองค์ระหว่างสงครามครั้งที่แล้ว ท่านหญิงฯ กล่าวไว้ในคำนำหนังสือเล่มนั้นว่า ก่อนที่จะทรงเล่าให้ผู้จัดพิมพ์นำไปลงพิมพ์นั้น ท่านหญิงฯ ได้มีโอกาสเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวองค์ปัจจุบัน มีพระราชกระแสรับสั่งว่า “ถ้าเป็นความจริงก็เล่าได้” ท่านหญิงฯ จึงเขียนในท้ายคำนำว่า “ยึดถือตามพระราชกระแสดำรัสนั้น ถ้าเป็นความจริงที่ข้าพเจ้าได้ยินกับหูเห็นด้วยลูกนัยน์ตา

^๔ พ.ศ. ๒๕๑๕

ก็จะเล่าให้คุณสมภพ” (ผู้จัดทำหนังสือเล่มนั้น) ฟัง เพื่อช่วย
คุณสมภพให้เขียนเรื่องได้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น”

๓. หลังสงครามโลกครั้งที่ ๒

เมื่อสงครามสิ้นสุด สมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี พระพัน
วัสสาอัยยิกาเจ้า เสด็จกลับมาประทับ ณ วังสระปทุมดังเดิม

ข้าพเจ้าเข้าเฝ้าพระองค์เป็นประจำเช่นเคย บางครั้งก็พาบุตรสาว
เข้าเฝ้าด้วย

พระองค์ทรงถามชื่อบุตรสาวคนเล็กของข้าพเจ้า เมื่อพระองค์ทรง
ทราบชื่อ “วาณี” พระองค์ตรัสว่า “ชื่อเหมือนพี่ฉัน”

พระองค์ทรงถามและตรัสเช่นนี้ทุกครั้งที่ข้าพเจ้าพาบุตรสาวคนเล็ก
เข้าเฝ้า

ในวันเฉลิมพระชนมพรรษา ๑๐ กันยายน ๒๔๘๘ ข้าพเจ้าไปเฝ้า
ถวายพระพร พระองค์ทรงมีพระมหากุณาริคุณเหมือนเดิม ยังความ
ซาบซึ้งใจตราบเท่าทุกวันนี้

^๖ สมภพ จันทระประภา

นางสาว : มณฑล ๕

พูนศุข อายุ 16 ปี (พ.ศ. ๒๔๗๑)

ร.ร.เซนต์โยเซฟคอนเวนต์กับข้าพเจ้า*

ข้าพเจ้าเกิดเมื่อวันที่ ๒ มกราคม พ.ศ. ๒๔๕๕ ในจวนเจ้าเมืองสมุทรปราการริมปากน้ำเจ้าพระยา เมื่อข้าพเจ้าอายุได้ ๔ ขวบ บิดาข้าพเจ้า (พระยาชัยวิชิตวิศิษฐ์ธรรมธาดา) ได้ย้ายเข้าพระนคร มาดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมราชทัณฑ์คนแรก ครอบครัวเราพำนักที่บ้านริมฝั่งเจ้าพระยา ตรงข้ามกรมเจ้าท่า

ครั้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๑ ข้าพเจ้ามีอายุ ๖ ขวบ ได้เข้าเรียนชั้น Preparatory หรือชั้นเตรียมประถมที่โรงเรียนเซนต์โยเซฟคอนเวนต์ เข้าๆ พี่ๆ น้องๆ นั่งเรือจ้างจากบ้านมาขึ้นที่กรมเจ้าท่า แล้วนั่งรถบรรทุกต่อมายังโรงเรียน

โรงเรียนเซนต์โยเซฟฯ ในขณะนั้นมีนักเรียนประมาณ ๒๐๐ คน เมื่อก้าวเข้าสู่ประตูโรงเรียนผ่านถนนในโรงเรียนก่อนเข้าไปยังลานที่เล่นมีตึก ๒ ชั้นอยู่หลังหนึ่ง เดินไปทางซ้าย มีตึกแนวยาวอยู่ด้านข้างอีกหลังหนึ่ง สองข้างของลานยาวเรียงรายด้วยม้านั่งสำหรับนักเรียนนั่งเล่น

* บทความเรื่อง “ร.ร.เซนต์-โยเซฟคอนเวนต์กับข้าพเจ้า” บันทึกไว้เมื่อเดือนสิงหาคม ๒๕๔๓ ขณะเมื่อมีอายุ ๘๘ ปี

สุดลานเป็นถ้ำพระแม่มารี ด้านหลังถ้ำมีตึกแนวขวางอีกหลังหนึ่ง

ข้าพเจ้าเข้าเรียนชั้นเดียวกับพี่สาว พี่สาวคนที่สองของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าสนุกสนานตามประสาวัยเด็กกับเพื่อนที่โรงเรียน เรากระโดดเชือก เล่นหมากเก็บ เล่นตักหอยกัน เพื่อนวัยเด็กเหล่านี้ หลายคนต่อมาเป็นมิตรแท้ของข้าพเจ้า มิตรภาพของเรายืนยาวกว่า ๘๐ ปี

ต่อมาครอบครัวข้าพเจ้าย้ายไปพำนักที่บ้านข้างวัดสามพระยา บางขุนพรหม แล้วสุดท้ายบิดาข้าพเจ้ามาปลูกบ้านที่ถนนสีลม เมื่อ ๘๐ กว่าปีก่อนนี้ ถนนสีลมยังเปลี่ยวอยู่ มิได้มีรถราสัญจรไปมามากมาย น้ำในคลองสีลมเหลือขุ่น แต่มิได้เน่าเสีย ชาวถนนสีมรู้จักมักคุ้นกันดี ผู้ใหญ่ไปมาหาสู่กัน เด็กๆ เป็นเพื่อนกัน เมื่อย้ายมาอยู่บ้านป้อมเพชรในตอนแรก ถนนสีลมยังไม่มีรถราง หลังจากนั้น ๔-๕ ปี จึงมีรถรางแล่นผ่านจากปลายถนนสีลมไปจนถึงศาลาแดง

คราวนี้นั่งรถประทุนจากบ้านป้อมเพชรมายังโรงเรียนสะดวกมาก ๕ นาทีก็ถึงแล้ว ในตอนเย็น “แม่ดำ” หรือ “แม่ต้ม” (ชื่อนำหน้าที่นักเรียนเรียกครูที่เป็นนักบวชหญิงในศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก เป็นคำที่คนไทยออกเสียงเพี้ยนจากคำว่า “Madame” ในภาษาฝรั่งเศส) ยืนส่งเด็กนักเรียนกลับบ้านที่หน้าประตูโรงเรียน

ในระหว่างที่ข้าพเจ้าเรียนอยู่ที่ ร.ร.เซนต์โยเซฟฯ มีอธิการ ๒ คน คือ มาแมร์ Xavier และมาแมร์ Françoise

นอกจากนั้นแล้ว
นักเรียนยังต้องเรียน
การฝีมือ คัดลายมือ
ด้วยปากกา drawing
ผลของการกวัดขั้น
ในเรื่องนี้ ทำให้
นักเรียนลายมือสวย
ในสมัยสงครามโลก
ครั้งที่ ๒ ญี่ปุ่นยึดครอง
ประเทศไทย ข้าพเจ้า
ได้รับมอบหมายจาก
หัวหน้าขบวนการเสรี
ไทย คัดลอกรหัสติดต่อกับ
ฝ่ายสัมพันธมิตร
ด้วยลายมือบรรจง

เวลานั้น โรงเรียนเซนต์โยเซฟ แบ่งเป็นแผนกภาษาอังกฤษ กับ
แผนกภาษาฝรั่งเศส ข้าพเจ้าเป็นนักเรียนแผนกภาษาอังกฤษ

ครูจลวย เป็นครูคนแรกของข้าพเจ้า

แม่ดัม Claire สอนชั้น Preparatory

แม่ดัม Joseph สอนชั้น Elementary

แม่ดัม Thérèse สอนชั้น Standard I

แม่ดัม Claire สอนชั้น Standard II

แม่ดัม Gertrude (นักเรียนเรียกท่านว่า “แม่ดัมเกอทรูท”) สอนชั้น
Standard III และ IV

แม่ดัม Agnes (นักเรียนเรียกท่านว่า “แม่ดัมเยส”) สอนชั้น
Standard V, VI และ VII

“แม่ดัมเยส” เป็นคนเชื้อสายเยอรมัน ใจดี รักศิษย์ นักเรียนทุกคน
ก็รัก “แม่ดัม” ท่านนี้ ข้าพเจ้าเป็นศิษย์ท่านถึง ๓ ปี

การเรียนการสอนที่โรงเรียนเซนต์โยเซฟ เน้นด้านภาษา อย่าง
ข้าพเจ้าเรียนแผนกภาษาอังกฤษ การเรียนการสอนทุกวิชาในห้องเรียน
แม้แต่วิชาคณิตศาสตร์ก็สอนเป็นภาษาอังกฤษ นอกห้องเรียนนักเรียนก็
ต้องพูดภาษาอังกฤษกัน ส่วนภาษาไทยนั้น เรียนวันละ ๑ ชั่วโมง

นอกจากนั้นแล้ว นักเรียนยังต้องเรียนการฝีมือ คัดลายมือด้วย
ปากกา drawing ผลของการกวัดขั้นในเรื่องนี้ ทำให้นักเรียนลายมือสวย

เมืองดาลัด พ.ศ. ๒๔๗๙
ประเทศเวียดนาม
(พูนศุขยืนขวาสุด)

ในสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ ญี่ปุ่นยึดครองประเทศไทย ข้าพเจ้าได้รับมอบหมายจากหัวหน้าขบวนการเสรีไทย คัดลอกรหัสติดต่อกับฝ่ายสัมพันธมิตรด้วยลายมือบรรจง ในปัจจุบัน ด้วยวัยใกล้ ๘๐ อย่างข้าพเจ้า เวลามีคนชมว่า “ลายมือสวย” ข้าพเจ้าจะต้องนึกขอบคุณ “แม่ตั้ม” ทุกท่าน

ค่าเล่าเรียนในตอนนั้นคิดเป็นเดือนเดือนละ ๗ บาท ถ้าใครต้องการเรียนดนตรี อย่างเช่นเรียนเปียโน ต้องจ่ายอีกเดือนละ ๑๐ บาท

Madame De Sa (มาตามเดอซา) แม่หม้ายชาวปอร์ตุเกส เป็นครูสอนเปียโนคนแรกของข้าพเจ้า เธอมีนมและเลี้ยงหวีสิบหลายเล่ม

บนเรือนผม ดูแปลกตาและติดตามจนทุกวันนี้ ต่อมาข้าพเจ้าได้เรียน
กับ Miss Mina Fricker และ Miss Carmen (หรือที่นักเรียนเรียกท่านว่า
“มิสข้าแม่น”) ท่านผู้นี้ต่อมาคือ Soeur Renée ที่มีลูกศิษย์โด่งดัง
หลายคน ภายใต้การสอนของ Soeur Renée ข้าพเจ้าเคยออกงาน
โรงเรียนแสดงเปียโนร่วมกับเพื่อนอีกคนหนึ่ง ๒ ครั้ง และเมื่อข้าพเจ้า
แต่งงานแล้ว ได้เรียนเปียโนกับหม่อมวิจิตร (ภรรยาชาวฝรั่งเศสของ
หลวงวิจิตรวาทการ)

เมื่อข้าพเจ้าเรียนถึงชั้น Standard VII ได้ลาออกจากโรงเรียนมา
แต่งงานกับนายปรีดี พนมยงค์

สายใยระหว่างข้าพเจ้ากับโรงเรียนเซนต์โยเซฟคอนเวนต์มิเคย
ขาดตอน บุตรสาว ๓ คนของข้าพเจ้า สุดา ดุษฎี และวาณี ก็เข้าเรียนที่
โรงเรียนแห่งนี้ สถานภาพของข้าพเจ้าจากนักเรียนเปลี่ยนเป็นศิษย์เก่า
และผู้ปกครองนักเรียน ครุบางคนเคยสอนข้าพเจ้าก็มาสอนบุตรสาวของ
ข้าพเจ้าอีก Soeur Renée เป็นครูสอนเปียโนของสุดาและดุษฎี
ได้ปลูกฝังให้ศิษย์รักดนตรี ปัจจุบันสุดาและดุษฎีเป็นครูสอนดนตรีเช่น
เดียวกับ Soeur Renée และ Soeur Thérèse

เริ่มตั้งแต่สงครามอินโดจีนเรื่อยมาจนถึงสงครามโลกครั้งที่ ๒
บุคคลในสัญชาติฝรั่งเศสจะถูกถือเป็นชาติศัตรู บางคนถูกขับออกจาก
ประเทศไทย นายปรีดี พนมยงค์ สามิข้าพเจ้าซึ่งขณะนั้นเป็นรัฐมนตรี

ว่าการกระทรวงการคลังและต่อมาสภาผู้แทนราษฎรได้ลงมติแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ มิได้เห็นด้วยกับมติของคณะรัฐมนตรี ได้แสดงความเห็นนอกเหนือใจนักบวชสัญชาติฝรั่งเศส ทางยับยั้งการขับไล่ออกจากประเทศไทย สัมพันธภาพระหว่างครอบครัวข้าพเจ้ากับ “แม่ดัม” โรงเรียนเซนต์โยเซฟคอนเวนต์มีความเข้าใจดีตลอดมา ในยามที่ครอบครัวข้าพเจ้าโดนภัยการเมืองคุกคาม “แม่ดัม” ให้ความเอาใจใส่ลู่ๆ ข้าพเจ้าเป็นอย่างดี

ข้าพเจ้าเป็นพุทธศาสนิกชน เรียนโรงเรียนคอนเวนต์ ในศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก ทำให้มีความเข้าใจคำสอนทั้งในสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและพระเยซูคริสต์ หลักแห่งกตัญญูรู้คุณ ซึ่งมีทั้งสองศาสนาได้หลอมข้าพเจ้า ให้รำลึกถึงพระคุณของ “แม่ดัม” ทุกท่านอยู่เสมอและทุกครั้งเมื่อมีโอกาสที่จะแสดงกตัญญูทเวที ข้าพเจ้าตั้งใจที่ได้ไปเยี่ยมคารวะอธิการมาแมร์ Françoise ถึงเมืองไซ่ง่อน อินโดจีน เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๙ เมื่อคราวไปส่งน้องสาวสองคนเรียนที่เมืองดาลัด และ ๑๐ กว่าปีมานี้ หลังจากข้าพเจ้ากลับมาพำนักถาวรในบ้านเกิด ข้าพเจ้าได้แวะเวียนเยี่ยมเยียน “แม่ดัม” ๒ ท่านอยู่เสมอ ท่านแรกคือ Soeur Renée ครูเปียโนของข้าพเจ้า อีกท่านหนึ่งคือ Soeur Geneviève “แม่ดัม” ของบุตรสาวข้าพเจ้า จนกระทั่ง ทั้งสองท่านลาจากโลกไปในวัย ๘๐ กว่าปี

ข้าพเจ้าเป็น
พุทธศาสนิกชน เรียน
โรงเรียนคอนเวนต์
ในศาสนาคริสต์นิกาย
โรมันคาทอลิก
ทำให้มีความเข้าใจ
คำสอนทั้งในสมเด็จพระ
สัมมาสัมพุทธเจ้า
และพระเยซูคริสต์
หลักแห่งกตัญญูรู้คุณ

พูนสุข กับ Soeur Renée (ขวา)
และ Soeur Geneviève (ซ้าย)
ที่บ้านซอยสวนพลู พ.ศ. ๒๕๓๕

โรงเรียนเซนต์โยเซฟคอนเวนต์สอนให้ข้าพเจ้าซื่อสัตย์ มีวินัย มีมารยาทในสังคม มีวิชาความรู้ โดยเฉพาะภาษาอังกฤษ และฝรั่งเศส ทำให้ข้าพเจ้าทำหน้าที่ภรรยาของนักการเมืองและแม่ของลูกได้อย่างมีความอดทน เชื่อมั่นและไม่ท้อแท้ แม้บางครั้งครอบครัวข้าพเจ้าจะถูกมรสุ่มการเมืองโถมกระหน่ำอย่างไร้ความปราณี ข้าพเจ้าเคยถูกจับกุมคุมขังในข้อหาทบฏภายในและภายนอกราชอาณาจักรเป็นเวลาถึง ๘๔ วัน

วันเวลาอันยาวนานได้ผ่านไป เหลือไว้แต่ความทรงจำดีๆ และสิ่งที่ข้าพเจ้าภูมิใจในชีวิต ก็คือได้ร่วมทุกข์ร่วมสุขและเป็นกำลังใจให้นายปรีดี พนมยงค์ นักการเมืองที่รับใช้ประเทศชาติและราษฎรด้วยความซื่อสัตย์สุจริต มีผลงานเป็นที่ประจักษ์ ซึ่งองค์การ UNESCO ได้ยกย่องให้เป็นบุคคลสำคัญของโลกและบรรจุไว้ในปฏิทินการเฉลิมฉลองระหว่าง ค.ศ. ๒๐๐๐ - ๒๐๐๑ (พ.ศ. ๒๕๔๓ - ๒๕๔๔)

ขอบคุณ “แม่ดัม” ทุกท่านจากใจ

อนุทิน
สมัย
รัชกาลที่ ๗

พูนศุข ไนวัย ๒๘ ปี (พ.ศ. ๒๔๗๓)

เพื่อนร่วมชั้นข้าพเจ้าชื่อ... จำกัด พลังกูร ป่วย อิงภากรณ์ ฯลฯ*

๗๓ ปีมาแล้ว เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๑ ข้าพเจ้าได้แต่งงานกับนายปรีดี พนมยงค์ ซึ่งสำเร็จการศึกษาวิชากฎหมายจากประเทศฝรั่งเศส ส่วนข้าพเจ้าเรียนแผนกภาษาอังกฤษจากโรงเรียนเซนต์โยเซฟคอนเวนต์ และในหลักสูตรมีการสอนภาษาฝรั่งเศสด้วย ด้วยใจรักภาษาฝรั่งเศส ข้าพเจ้าชวนเพื่อนที่เคยเรียนด้วยกันจากโรงเรียนเซนต์โยเซฟฯ ไปสมัครเรียนภาษาฝรั่งเศสที่สมาคมฝรั่งเศส (Alliance Française) ถนนสาทรใต้ ในสมัยนั้นไม่ต้องเสียค่าสมัครและค่าเรียน เรียนทุกวัน เว้นวันอาทิตย์ตั้งแต่เวลา ๑๗ น. ถึง ๑๘ น.

* พิมพ์ครั้งแรกใน มติชน
สุดสัปดาห์, ๕ พฤศจิกายน
๒๕๔๔ และได้แปลเป็น
ภาษาฝรั่งเศส ลงในนิตยสาร
af LE Magazine ฉบับ ๙๐ ปี
สมาคมฝรั่งเศส (พ.ศ. ๒๕๔๕)

ขณะนั้นสมาคมฝรั่งเศสเป็นเรือนไม้ได้ถุนสูง ขึ้นบันไดทางทิศ
ตะวันออกด้านถนนจะมีระเบียงกว้างประมาณ ๒ เมตร ยาวไปตามถนน
มีห้องสมุดและห้องเรียนอยู่ด้านซ้าย ก่อนเข้าเรียน นักเรียนมักจะยืนรอ
ครูอยู่ที่ระเบียงหน้าห้อง

ห้องข้าพเจ้ามีนักเรียนประมาณ ๑๐ กว่าคน ข้าพเจ้าแปลกใจว่าทำไมไม่มีการสอบวัดระดับ ทั้งๆ ที่ระดับความรู้ภาษาฝรั่งเศสของแต่ละคนต่างกัน นักเรียนส่วนใหญ่เป็นนักเรียนจากโรงเรียนอัสสัมชัญแผนกฝรั่งเศส ซึ่งมีพื้นความรู้ภาษาฝรั่งเศสมากกว่าใครๆ และมีจากโรงเรียนเทพศิรินทร์หนึ่งคน นอกจากนี้มีข้าราชการจากกระทรวงการต่างประเทศจากกรมรถไฟ และข้าพเจ้ากับเพื่อน

ครูที่สอนชื่อ Monsieur Planterose วัย ๕๐ ปี รับราชการเป็นที่ปรึกษากฎหมายกระทรวงยุติธรรม การสอนของครูผู้นี้จะแปลกเพราะให้ทำ Dictée (เขียนตามคำบอก) จากหนังสือ *La Mule du Pape* ของ Alphonse Daudet ทุกครั้งที่เรียน ทำให้ไวยากรณ์ฝรั่งเศสแม่นยำ ข้าพเจ้าและเพื่อนเป็นผู้หญิงเพียง ๒ คน เลื่อนนั่งแถวหน้า และชวนญาติข้าพเจ้าซึ่งเป็นนักเรียนแผนกภาษาฝรั่งเศสจากอัสสัมชัญมานั่งใกล้กันเพื่อช่วยเวลาที่ครูอธิบายแล้วไม่เข้าใจ และยังมีคุณจำกั๊ด พलगูร อีกคนหนึ่งที่นั่งแถวหน้าด้วยกัน จำได้ว่าคุณจำกั๊ดยังเรียนอยู่ที่ร.ร. เทพศิรินทร์ เวลามาเรียนที่ Alliance Française สวมใส่ชุดเครื่องแบบนักเรียน นุ่งกางเกงขาสั้นสีดำ

บรรยากาศในห้องเรียน เหมือนกับการเรียนในโรงเรียนเซนต์โยเซฟฯ ครูชาวฝรั่งเศสพูดแต่ภาษาฝรั่งเศส นักเรียนในห้องต้องปรับตัวให้เข้าใจภาษาฝรั่งเศส Monsieur Planterose จะใช้วิธีชี้ให้นักเรียนตอบ

จำกั๊ด พलगูร

Monsieur Planterose (ยืนกลาง)
ขณะแสดงละครเวทีของสมาคม
ฝรั่งเศสในประเทศไทย

คำถาม นักเรียนจากโรงเรียนอัสสัมชัญมักจะโต้ตอบกับ Monsieur Planterose เป็นภาษาฝรั่งเศสได้คล่องแคล่วพอควร

ข้าพเจ้าเรียนอยู่เกือบปีจึงเลิกเรียน เพราะมีบุตร ข้าพเจ้าว่างเว้นจากการไปเรียนที่สมาคมฝรั่งเศสอยู่ ๒-๓ ปี จนลูกๆ ของข้าพเจ้าโตขึ้น จึงได้กลับไปเรียนภาษาฝรั่งเศสที่สมาคมฝรั่งเศสอีก มีครูคนใหม่ เพื่อนใหม่และความรู้ใหม่ๆ Mr. Hutcheson เป็นหนึ่งในครูคนใหม่ ท่านเป็นชาวอังกฤษ คู่กันเคยกับครอบครัวข้าพเจ้า เพราะท่านเช่าบ้านพระยาสุพรรณสมบัติฯ (ดิน บุนนาค) ที่ซอยเดโช รั้วบ้านติดกับหลังบ้านป้อมเพชร ถนนสีลม ท่านเป็นคนที่สุภาพมาก พบกันที่ไร ท่านจะ “มืออ่อน” ยกมือไหววก่อน ลูกศิษย์ต้องรีบยกมือไหว้ตอบ จนเพื่อนข้าพเจ้าสัพยอกว่า “ให้ครูยกมือไหววก่อน คงไม่ได้วิชา”

บรรดาผู้ที่เรียนรู้นั้นเดียวกับข้าพเจ้าในเวลาต่อมา หลายคนได้กลายเป็นผู้ที่มีความสำคัญในการรับใช้ชาติ อาทิ

คุณจำกัต์ พलगูร อติตนักเรียนทุนกระทรวงศึกษาธิการ บัณฑิตจากมหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด ประเทศอังกฤษ ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๒ ได้ปฏิบัติการเพื่อให้ชาติไทยได้เอกราชอธิปไตยสมบูรณ์กลับคืนมา โดยได้รับมอบหมายจาก “รูธ” หรือนายปรีดี ห้วนหน้าขบวนการเสรีไทย ให้เป็นตัวแทนเสรีไทยในประเทศติดต่อกับสัมพันธมิตร ถูกส่งตัวไปปฏิบัติการที่เมืองจุงกิง ประเทศจีน คุณจำกัต์ประสบอุปสรรคนานัปการจนในที่สุดเสียชีวิตอย่างเฉียดตายในต่างแดน ในวัยเพียง ๒๘ ปี

ในที่นี้ ข้าพเจ้าใคร่จะกล่าวถึงคุณฉลบชลัยย์ พलगูร ภรรยาของคุณจำกัต์สักเล็กน้อย เธอมิได้เรียนที่ Alliance Française เมื่อจบจาก ร.ร. ราชนีแล้วเข้าเรียนที่คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เรียนจนสำเร็จจนอุปริญาญาประโยคมัธยม (ป.ม.) ก็ได้สอบชิงทุน King's Scholarship และได้รับทุนเล่าเรียนหลวงไปศึกษาวิชา Kindergarten (อนุบาลศึกษา) ในประเทศอังกฤษ ซึ่งได้พบคุณจำกัต์ที่นั่น เมื่อสำเร็จการศึกษากลับมาประเทศไทย ทั้งสองได้ตั้งโรงเรียนดรุณยานขึ้นที่เชิงสะพานหัวช้าง ถนนพญาไท ดำเนินการสอนระบบ Montessori ตามที่เล่าเรียนจากศาสตราจารย์ผู้นี้มา ด้วยความที่มีอุดมการณ์ประชาธิปไตยร่วมกัน คุณจำกัต์และคุณฉลบชลัยย์ ได้ไปมาหาสู่กับนายปรีดีกับข้าพเจ้า

อย่างสนิทสนม หลังจากคุณจำกัดพลีชีพเพื่อชาติ คุณฉลบชลั้ยสานต่อความตั้งใจของสามี ดำเนินกิจการโรงเรียนครูโณทยานเรื่อยมาอย่างมีคุณภาพ ปัจจุบัน ร.ร.ครูโณทยานตั้งอยู่ที่ท่าทราย ถนนประชาชื่น ในวัย ๘๕ ปี คุณฉลบชลั้ยยังสอนหนังสือทุกวัน คุณฉลบชลั้ยเป็นคนที่ไม่เห็นใครถูกหรือแกล้งเป็นไม่ได้ เธอจะช่วยเหลือโดยไม่หวังผลตอบแทนใดๆ ดังนั้นคุณฉลบชลั้ยจึงมีลูกๆ หลานๆ ที่มีได้เป็นสายเลือดของตนเรียนฟรีที่ ร.ร.ครูโณทยาน เช่นลูกๆ ของ ๔ อดีตรัฐมนตรี ที่ถูกตำรวจยุค พล.ต.อ. เผ่า ศรียานนท์ สังหารโหดที่บางเขน ลูกๆ ของผู้ต้องหากรณีสวรรคต ผู้บริสุทธิ์ที่ถูกประหารชีวิต ลูกๆ ของนักการเมืองที่ต่อต้านเผด็จการ ไม่ก็ถูกลอบสังหาร ไม่ก็ต้องลี้ภัยในต่างแดน คุณฉลบชลั้ยให้การอบรมดูแลจนสำเร็จการศึกษาในระดับสูง และเมื่อ ๒๕ ปีก่อนคุณฉลบชลั้ยได้มี “หลานป้า” รุ่นใหม่เป็นอดีตผู้ต้องหา ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙ คุณฉลบชลั้ยไม่รู้จัก สุธรรม แสงประทุม หรือ ๑๘ ผู้ต้องหาคนใดมาก่อน แต่ด้วยความเห็นใจผู้บริสุทธิ์ถูกอำนาจเผด็จการกลั่นแกล้ง คุณฉลบชลั้ยแวะเวียนนำอาหารไปเยี่ยมพวกเขาที่เรือนจำเกือบทุกสัปดาห์ จนทราบว่าใครขอรับประทานอะไร ไม่ขอรับประทานอะไร เป็น “คุณป้า” ที่หลานๆ เคารพรักจนถึงปัจจุบันนี้ ในส่วนตัวกับข้าพเจ้าพบกันครั้งแรกที่กรุงปารีส เมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๐ โดยการแนะนำของคุณจำกัด ตั้งแต่นั้นมาคุณฉลบชลั้ยคือมิตรแท้ที่เผชิญเหตุการณ์คับขัน

พูนสุข ไปเยี่ยม คุณฉลบชลัยย์ พलगูร ก่อนละสังขารเพียง ๕ วัน (๖ พ.ค. ๕๐)
ที่บ้านดรุณทยาน

มาด้วยกัน เป็นเวลาร่วม ๖๐ ปี

ขอกลับมาเรื่องเพื่อนร่วมชั้นที่ Alliance Française ต่อ

คุณกนต์ธีร์ ศุภมงคล จากโรงเรียนอัสสัมชัญ ต่อมาเข้าเรียนต่อที่มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง จากนั้นได้รับทุนรัฐบาลไปศึกษาต่อยังประเทศฝรั่งเศส เมื่อกลับมาประเทศไทย คุณกนต์ธีร์รับราชการกระทรวงการต่างประเทศ ระหว่างกองทหารญี่ปุ่นรุกรานประเทศไทย คุณกนต์ธีร์รับนโยบายจาก “รัฐ” ในการดำเนินการปฏิบัติการไถ่ดินของขบวนการเสรีไทย หลังสงคราม คุณกนต์ธีร์ เคยดำรงตำแหน่งเลขาธิการองค์การ สปอ. (SEATO) และเป็นเอกอัครราชทูตหลายประเทศ คุณกนต์ธีร์มีความผูกพันกับนายปรีดีและครอบครัวเสมอมา เมื่อวันที่ ๑๖ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๓๖ คุณกนต์ธีร์ได้มอบรายได้จากการจำหน่ายหนังสือ การวิเทศบายของไทย ระหว่างปีพุทธศักราช ๒๔๘๓ ถึง ๒๔๙๕ สมทบทุนมูลนิธิปรีดี พนมยงค์ เพื่อเป็นอนุสรณ์วันประกาศสันติภาพของประเทศไทยเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๘๘

คุณป๋วย อึ๊งภากรณ์ จากโรงเรียนอัสสัมชัญ ต่อมาเข้าศึกษาที่มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง เป็นศิษย์คนหนึ่งของนายปรีดี คุณป๋วยได้รับทุนรัฐบาลไปศึกษาต่อที่ประเทศอังกฤษ ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๒ เป็นตัวแทนเสรีไทยสายอังกฤษมากระโดดร่มในประเทศ ทำหน้าที่เป็นพนักงานวิทยุ เชื่อมการติดต่อระหว่างเสรีไทยใน

คุณป๋วยเหียนปรีดี-พูนสุข
ที่บ้านองโตนี้ พ.ศ. ๒๕๒๐

ประเทศกับสัมพันธมิตร หลายปีต่อมาหลังสงครามสิ้นสุด คุณป๋วยเคยดำรงตำแหน่งผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทยเป็นเวลาหลายปี และยังได้ดำรงตำแหน่งอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในเวลาต่อมา คุณป๋วยได้ชื่อว่าเป็นสุภาพบุรุษที่ซื่อสัตย์สุจริตและตรงไปตรงมา ในยามที่นายปรีดีลี้ภัยการเมืองในประเทศฝรั่งเศส คุณป๋วยไปมาหาสู่อย่างเปิดเผยโดยมิหวั่นเกรงการเพ่งเล็งของรัฐบาลเผด็จการแม้แต่หน่อย คุณป๋วยได้ช่วยประสานงานจนกระทั่งนายปรีดีได้หนังสือเดินทางประเทศไทย จนเกษมพลเมืองไทยพึงได้รับ

หมัสการท่าน ป.อ.ปยุตโต
กนดิสร์ ศุภมงคล
(นั่งพื้นขวามือ)

นอกจากนั้นแล้ว ผู้ที่เป็นเพื่อนร่วมชั้นข้าพเจ้ายังมี ขุนพิพิธวิรัช-
การ (วงศ์ กระแสสินธุ์) จากกระทรวงการต่างประเทศ อดีตเอกอัครราช-
ทูตหลายประเทศ นายแพทย์ประพัทธ์ ณ ป้อมเพชร แพทย์ประจำ
โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๒ และคุณเกษม
มิลินทจินดา ในวงการบันเทิง ส่วนเพื่อนข้าพเจ้าที่เรียนด้วยกันที่
โรงเรียนเซนต์โยเซฟฯ นั้นชื่อ คุณเจริญ ชูพันธ์ เป็นเพื่อนที่ซื่อสัตย์
มาตลอดจนละโลกนี้ไปเมื่ออายุเกือบ ๘๐ ปี คุณเจริญมีความสามารถ
พิเศษในการตัดเย็บเสื้อผ้า จนได้รับหน้าที่สำคัญเป็นผู้เย็บฉลองพระองค์

สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ในพระราชพิธีราชาภิเษกสมรส และพระราชพิธีบรมราชาภิเษก

มาจนถึงปัจจุบันนี้เพื่อนนักเรียน Alliance Française ของข้าพเจ้าที่ยังมีชีวิตอยู่เหลือเพียงคนเดียวคือ คุณกนต์ธีร์ ศุภมงคล

อีกหลายปีต่อมา หลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ ข้าพเจ้าไม่ได้ไปเรียนที่ Alliance Française แล้ว คนที่แหวะเวียนไปห้องสมุด Alliance Française บ่อยๆ กลับเป็นนายปรีดี มีอยู่วันหนึ่งขากลับจากทำงานที่วังสราญรมย์กระทรวงการต่างประเทศ (ขณะนั้นนายปรีดีเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวง) ก่อนกลับ “บ้านพุนศุข” ถนนสีลม นายปรีดีแหวะห้องสมุด Alliance Française เหมือนเช่นเคย แล้วจึงกลับบ้าน ขณะผ่านถนนคอนแวนต์ได้ยินเสียงร้องเอะอะ และเห็นมีคนวิ่งออกมาจากบ้านหลังหนึ่ง (อาคาร Quality House ในปัจจุบัน) ซึ่งอยู่ติดกับบ้านหลวงชาติตระการโกศล นายปรีดีสั่งให้หยุดรถ แล้วให้นายตำรวจติดตามลงไปดูว่าเกิดอะไรขึ้น ร.ต.ต. ช่อม สนิธวาชีวะ เร่งฝีเท้าวิ่งไล่กวาดคนร้ายและมาจับได้ในซอยหน้าโรงเรียนเซนต์โยเซฟฯ ทราบในภายหลังว่า คนร้ายลอบเข้าไปยิงนายอึ้งยฺกหลง ล่ำซำ จนถึงแก่ความตายในคืนวันเดียวกันนั้น พ.ต.อ. หลวงอดุลเดชจรัส (บัตร พังพระคุณ) อธิบดีกรมตำรวจได้มาขอพบคุณและชมเชย ร.ต.ต. ช่อม ที่ “บ้านพุนศุข” ต่อมาคุณจุลินทร์ ล่ำซำ มอบจักรยานให้ ร.ต.ต. ช่อมคันหนึ่ง เพื่อแสดงความ

การเรียนรู้ของคนเรา
ไม่มีวันสิ้นสุด
เรียนไปได้เรื่อยๆ
ข้าพเจ้ายึดถือ
ความจริงในข้อนี้

.....
หลายสิบประเทศ
ทั่วโลก นำวิทยากร
ก้าวหน้าของตนมา
จัดแสดงให้ชมในงาน
Exposition
Internationale
ทำให้ข้าพเจ้าได้ความรู้
วิทยาการใหม่ๆ

ขอบคุณที่จับคนร้ายมือปืนสังหารบิดาได้

การเรียนรู้ของคนเราไม่มีวันสิ้นสุด เรียนไปได้เรื่อยๆ ข้าพเจ้ายึดถือความจริงในข้อนี้ ดังนั้น เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๐ (ค.ศ. ๑๙๓๗) มีงานแสดง Exposition Internationale (งานมหกรรมนานาชาติ) ที่กรุงปารีส มีการลดราคาค่าโดยสารเรือเดินสมุทร (ซึ่งขณะนั้นยังไม่มีเครื่องบินโดยสาร) ค่าโดยสารรถไฟ ค่าโรงแรมในอัตราครึ่งราคา ข้าพเจ้าจึงเดินทางไปประเทศฝรั่งเศสอีกครั้ง โดยเรือเดินสมุทร André Lebon การเดินทางครั้งนี้ สูดบุตรสาวข้าพเจ้ากับนวลจันทร์น้องสาวข้าพเจ้า ซึ่งเตรียมจะศึกษาต่อที่ประเทศฝรั่งเศสไปพร้อมกัน หลายสิบประเทศทั่วโลกนำวิทยากรก้าวหน้าของตนมาจัดแสดงให้ชมในงาน Exposition Internationale ทำให้ข้าพเจ้าได้ความรู้วิทยาการใหม่ๆ และในช่วงเดือนสิงหาคม-พฤศจิกายน ปีเดียวกันนั้น ข้าพเจ้าได้เข้าชั้นเรียนที่ Alliance Française, Boulevard Raspail ณ กรุงปารีส อีกวาระหนึ่ง

นางสาว นันทิยา

ในเรือ HAKUSAN
MARU ระหว่าง
เดินทางไปฝรั่งเศส
เมษายน ๒๔๗๖

ระหกระเหินจากบ้านเกิดครั้งที่ ๑*

หลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ นายปรีดี พนมยงค์ ในขณะนั้นมีบรรดาศักดิ์เป็นหลวงประดิษฐมนูธรรม ได้รับมอบหมายให้เป็นผู้ร่วมพิจารณาปรับปรุงธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราวฉบับวันที่ ๒๗ มิถุนายน ๒๔๗๕

ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยามฉบับวันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๔๗๕ นายปรีดีกับคณะกรรมการที่สภาผู้แทนราษฎรแต่งตั้ง ได้ยึดหลัก ๖ ประการของคณะราษฎรเป็นสำคัญ ซึ่งเป็นเจตนารมณ์ในการเปลี่ยนแปลงการปกครองของนายปรีดีมาตั้งแต่ก่อตั้งคณะราษฎรที่กรุงปารีสเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๐

ในทางปฏิบัตินั้น นโยบายทางเศรษฐกิจแห่งชาติยังไม่มีเป็นรูปเป็นร่าง ดังนั้นด้วยการผลักดันของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร รัฐบาลพระยามโนปกรณนิติธาดาได้มอบให้นายปรีดีเป็นผู้ร่างโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ

* พิมพ์ครั้งแรกใน มติชน
สุดสัปดาห์ ฉบับวันที่ ๑๙ และ
๒๖ พฤศจิกายน ๒๕๔๔

ในหมวดที่ ๑ ของร่างเค้าโครงการเศรษฐกิจ (หรือที่รู้จักในชื่อ “สมุดปกเหลือง”) นายปรีดีได้กล่าวว่า

“การบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรนี้ เป็นจุดประสงค์อันยิ่งใหญ่ของข้าพเจ้า ในการทำการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ข้าพเจ้ามิได้ปรารถนาที่จะเปลี่ยนพระเจ้าแผ่นดินองค์เดียวมาเป็นหลายองค์ ซึ่งเป็นการปกครองแบบประชาธิปไตยแต่เลือกนอกเท่านั้น ข้าพเจ้ามุ่งต่อสาระสำคัญคือ ‘บำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎร’ และถือว่ารัฐธรรมนูญเปรียบประดุจกุญแจที่จะไขประตูเปิดช่องทางให้ราษฎรได้มีส่วนมีเสียงในการปกครองให้จัดถูกต้องตามความต้องการของตน และเมื่อประตูที่กีดกันอยู่ได้เปิดออกแล้ว รัฐบาลก็ต้องนำราษฎรผ่านประตูนั้น เข้าไปสู่ชัยภูมิแห่งความสุขสมบูรณ์ มิใช่ทำให้ราษฎรเดินถอยหลังเข้าคลองด้วยเหตุดังนั้น จึงเป็นหน้าที่ของรัฐบาลซึ่งรับหลัก ๖ ประการของคณะราษฎรที่จะต้องจัดการให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของคณะราษฎรนั้น”

หรือเช่นในหมวดที่ ๓ นายปรีดีได้เสนอว่า “ราษฎรที่เกิดม่าย่อมจะได้รับประกันจากรัฐบาล ตั้งแต่เกิดมาจนกระทั่งสิ้นชีพ ซึ่งในระหว่างนั้นจะเป็นเด็กหรือเจ็บป่วย หรือพิการ หรือชรา ทำงานไม่ได้ก็ดี ราษฎรจะมีอาหาร เครื่องนุ่งห่ม สถานที่อยู่ ฯลฯ การประกันนี้ย่อมวิเศษดียิ่งกว่าการสะสมเงินทอง เพราะเงินทองนั้นเองก็ย่อมเป็นของไม่เที่ยงแท้ดังได้พรรณนามาแล้ว”

“การบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรนี้ เป็นจุดประสงค์อันยิ่งใหญ่ของข้าพเจ้า ในการทำการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ข้าพเจ้ามิได้ปรารถนาที่จะเปลี่ยนพระเจ้าแผ่นดินองค์เดียวมาเป็นหลายองค์ ซึ่งเป็นการปกครองแบบประชาธิปไตยแต่เลือกนอกเท่านั้น ข้าพเจ้ามุ่งต่อสาระสำคัญคือ ‘บำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎร’ และถือว่ารัฐธรรมนูญเปรียบประดุจกุญแจที่จะไขประตูเปิดช่องทางให้ราษฎรได้มีส่วนมีเสียงในการปกครองให้จัดถูกต้องตามความต้องการของตน

ปัจจัยสำคัญที่จะลุล่วงวัตถุประสงค์ดังได้กล่าวมาแล้วนั้น “รัฐบาลเป็นผู้ประกอบเศรษฐกิจเอง” นายปรีดีระบุถึงการดำเนินการจัดการปัญหาที่ดิน แรงงาน และเงินทุนนั้นว่า มิใช่การริบทรัพย์ของผู้มั่งมี แต่เป็นการใช้ที่ดินให้เกิดประโยชน์เต็มที่ รัฐบาลจัดตั้งสหกรณ์ จัดหางานให้ราษฎรเป็นข้าราชการ ระวางมิให้มนุษย์กลายเป็นสัตว์ใช้แรงงานของผู้ที่เกิดมาบนโลกนี้ให้เป็นประโยชน์แก่บ้านเมือง ส่วนเงินทุนนั้นหาจากภาษีทางอ้อม เช่น ภาษีมรดก ภาษีรายได้ เป็นต้น**

นายปรีดีได้ร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยการประกันความสุขสมบูรณ์ของราษฎร (Assurance Sociale)*** พระราชบัญญัติว่าด้วยการประกอบเศรษฐกิจ พุทธศักราช... ซึ่งใน พ.ร.บ. ฉบับนี้ ได้เสนอให้รัฐบาลจัดให้มีธนาคารแห่งชาติ โดยเอาเงินทุนสำรองของรัฐบาล และเงินที่จะกู้จากเอกชนมาเป็นทุนของธนาคารแห่งชาติ

เดือนมีนาคม ๒๔๗๖ พระยามโนปกรณนิติธาดา นายกรัฐมนตรี ได้ตั้งคณะกรรมการพิจารณาร่างเค้าโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ โดยมีนายกรัฐมนตรีเป็นประธานซึ่งกรรมการส่วนข้างมากเห็นชอบกับร่างโครงการนี้ เสียงส่วนข้างน้อยไม่เห็นชอบ

** รายละเอียดดูใน “ร่างเค้าโครงการเศรษฐกิจ”

*** Assurance Sociale (ภาษาฝรั่งเศส) หรือ ประกันสังคม

၇၆

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ รัชกาลที่ ๗ ทรงมีพระบรมราชวินิจฉัยว่า “แต่ในส่วนโครงการเศรษฐกิจแบบหลวงประดิษฐ์ฯ นี้ ควรเลิกล้มความคิดเสีย เพราะแทนที่จะนำมาซึ่งความสุขสมบูรณ์ของประเทศชาติบ้านเมืองดังกล่าวนั้น จะกลายเป็นสิ่งนำมาซึ่งความเดือดร้อนทุกข์ย่อมนานา จนเป็นความหายนะถึงแก่ความพินาศแห่งประเทศและชาติบ้านเมืองอันเป็นมรดกที่เราคนไทยได้รับมาแต่บรรพบุรุษ”

ครั้นต่อมา วันที่ ๑ เมษายน ๒๔๗๖ พระยามโนฯ ได้นำความกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ให้ทรงลงพระปรมาภิไธยในพระราชกฤษฎีกา ปิดสภาผู้แทนราษฎรและงดใช้รัฐธรรมนูญบางมาตราพร้อมกันนั้น เมื่อวันที่ ๒ เมษายน ได้ออกกฎหมาย “พระราชบัญญัติคอมมิวนิสต์” นายปรีดีเป็นเหยื่อคนแรกของ พ.ร.บ. นี้ ถูกประณามว่าเป็นคอมมิวนิสต์และบังคับให้เดินทางออกนอกประเทศ

หลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ เพื่อความปลอดภัยในการทำงาน นายปรีดีกับคณะพักในบริเวณพระที่นั่งอนันตสมาคม ในเดือนกรกฎาคม ได้ย้ายมาพำนักที่วังปารุสกวัน และได้รับครอบครัวมาอยู่ด้วย เดือนกุมภาพันธ์ ๒๔๗๕ (ตามปฏิทินเดิม) หลวงวิจิตรถนินนิภา (ชาว ณ ป้อมเพชร์) พี่ชายข้าพเจ้าถึงแก่กรรมด้วยโรคไส้ติ่งอักเสบแบบเฉียบพลัน ยิ่งความเศร้าโศกเสียใจมาสู่ครอบครัวข้าพเจ้าเป็นอย่างมาก วิจิตวงศ์ อายุ ๒ ขวบ ส่วนป้อมเพชร์ บุตรชาย

คนเล็กของคุณชาวเพ็งจะอายุได้ ๓ เดือน ต่อมากลางเดือนมีนาคม หลังจากที่นายปรีดีเสนอร่างเค้าโครงการเศรษฐกิจ บรรยากาศทางการเมืองค่อนข้างจะตึงเครียด นายปรีดีกับครอบครัวจึงย้ายกลับมาอยู่บ้านป้อมเพชร ถนนสีลม

นายปรีดีรู้ตัวว่าต้องออกนอกประเทศในวันที่ ๑ เมษายน ๒๔๗๖ ซึ่งเป็นวันปิดสภาผู้แทนราษฎรนั่นเอง การเตรียมตัวค่อนข้างฉุกเฉินทุกรัฐบาลโดยรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศได้ออกหนังสือรับรองว่าเป็นการเดินทางไปดูงานด้านเศรษฐกิจในต่างประเทศในฐานะพลเมืองสามัญ และขอให้ได้รับความเอื้อเฟื้อและความสะดวกทุกอย่างตามอัธยาศัย

ช่วงบ่ายเวลา ๑๕.๐๐ น. ของวันที่ ๑๒ เมษายน ที่ท่าเรือบีไอ (British-India) บิดาข้าพเจ้ากับมารดานายปรีดีตลอดจนญาติมิตร เพื่อนร่วมก่อการ ๒๔๗๕ ประชาชนข้าราชการ ผู้เคารพนับถือไปส่งนายปรีดีอย่างล้นหลาม ทำให้บริเวณท่าเรือคับแคบไปถนัดตา กรรมการรถรางต้องพังประตูท่าเรือจึงเข้าไปในบริเวณท่าเรือได้ พระยาพหลพลพยุหเสนาได้ทอดดูนายปรีดีเป็นการแสดงความอาลัยต่อหน้าฝูงชน ซึ่ง นสพ. ศรีกรุง ในวันต่อมา (๑๓ เมษายน) ได้รายงานเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นที่บริเวณท่าเรืออย่างละเอียดลออ

“พระยาพหลฯ หลวงประดิษฐ์ฯ จุบลากัน คนส่งนับพันใจหาย
ถึงกับร้องไห้

รัฐมนตรีเป็นอันมาก สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ข้าราชการ ทหาร
บก ทหารเรือ ตำรวจ พลเรือน พ่อค้า คหบดี นักเรียน ลูกเสือไทย
ลูกเสือแบก พระภิกษุสามเณรไทย นักบวชฝรั่ง ประชาชนทุกชั้นทุก
ภาษา ทั้งหญิงชายผู้ใหญ่และเด็ก ประมาณ ๒,๐๐๐ คน ไปส่งหลวง
ประดิษฐ์ มนุธรรม (ปรีดี พนมยงค์) ด้วยน้ำตาอันไหลพรากไปตามๆ กัน
เป็นส่วนมาก เสียงไซโยก้องกังสดาล (หมายถึง “กังวาน” - พูนศุข) นับครั้ง
ไม่ถ้วน จนกระทั่งเรือโกลาเคลื่อนออกกลับตาไป

การส่งหลวงประดิษฐ์มนุธรรมออกจากกรุงเทพฯ ไปประเทศฝรั่งเศส
ณ วันที่ ๑๒ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๗๖ นั้น เป็นประวัติการณ์แห่ง
การส่งได้ครั้งหนึ่ง ตั้งแต่ได้มีการส่งอำลาซึ่งกันและกันมา การส่งกันเขาย่อมว่า
ถึงหากจะมีการร้องไห้ก็เฉพาะในวงศาคณาญาติและมิตรที่รัก
สนิทสนมกันเท่านั้น แต่การส่งคราวนี้มองดูหน้าใครๆ ก็อบน้ำตาไหล
หรือหล่อหน่วยหรือดวงตาแดงก่ำไปเกือบทุกคน บางคนถึงกับสอึกสอื้น
พุ่มพวยก็มี แม้พระยาพหลฯ ผู้เป็นประธานในที่นั้นและตัวหลวง
ประดิษฐ์ฯ เอง ก็กล่ำกลืนน้ำตาไว้ไม่อยู่ ผู้ที่ไปกับหลวงประดิษฐ์ฯ คือ
นางประดิษฐ์มนุธรรม ผู้ภรรยา กับมีผู้ไปส่งถึงสิงคโปร์สามคนคือ หลวง
ทัตไฉนนิยมติกร ร.ท. ทวน วิชัยขัทคะ และนายจรูญ สืบแสง

ถนนเจริญกรุงตอนท่าบิไ ตั้งแต่เวลา ๑๕ น. มีรถยนต์จอดข้าง
ถนนยาวยัดและบางแห่งถึงกับจอดซ้อนกันแบบจะกันถนนมิให้เป็นทาง
สาธารณะ ทั้งนี้ก็เนื่องด้วยที่จอดรถยนต์ในบริเวณท่าเรือนั้นยัดเยียดไป
ด้วยรถยนต์และมหาชนที่ไปส่ง ทั้งประตู่ท่าเรือได้ปิดเสียครุหนึ่ง โดย
กลัวคนจะเข้าไปยุ่มย่ามทำความไม่เรียบร้อย จึงเกิดออกกันอย่างแออัด
ครั้นเมื่อผู้ใหญ่ขอให้เปิดประตู่ได้แล้ว ก็พากันไหลหลังประตู่จนน้ำไหลเข้า
ไปที่สพานซานชลาท่าเรือ ทันใดนั้นพระยาพหลฯ พร้อมด้วยคุณหญิง
ตรงเข้าไปส่งกระเช้าผลไม้ให้นางประดิษฐ์มุนุธรรมและพระยาพหลฯ ได้
สวมพวงมาลัยอันร้อยกรองอย่างวิจิตรให้แก่หลวงประดิษฐ์ฯ แล้วทั้งสอง
ก็จุบปากกันกลมไปก็กลมมารวม ๕ วินาที เสียงไชโยก็ระเบิดออกมาอย่าง
สนั่นก้อง เสียงร้องไห้ของสตรีเข้าแทรกประตู่จ้องไชย เสียงสีกัสอื่น
ของหลายคนประตู่ดนตรีบรรเลงพร้อมกันนั้นต่างชูหมวกและผ้า
เช็ดหน้า กวาดแกว่งประตู่ธงสัปดกล้องถ้ายูรอปรอบข้างได้กระทำหน้าที่
กันจำละหวั่น ครั้นแล้วพวกก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ซึ่งร่วมตาย
มากับหลวงประดิษฐ์ฯ ทั้งทหารบก ทหารเรือ และพลเรือนก็เข้ากอดจูบ
และจับมือบีบด้วยความอาลัย ทั้งๆ ที่มีน้ำตาบ้าง ไม่มีบ้าง

ตอนนี้ไปหลวงประดิษฐ์ฯ ก็เดินขึ้นสพานเรือ จับมือสาแดงความ
อาลัยกับผู้ไปส่งตลอดทาง เสียงไชโยไม่ขาดสายจนกระทั่งเข้าไปในห้อง
อาหาร ซึ่งมีตรสหายได้จัดของว่างไว้รับ ตอนนี้ได้จับมือกันพักใหญ่อีก

บางคนได้เข้าสวมกอดจับกับหลวงประดิษฐฯ เช่น หลวงวิจิตรวาทการ พระสารศาสน์ประพันธ์ เป็นอาทิ บางคนขอมือด้วยความศรัทธา เมื่อหลวงประดิษฐ์ได้กราบลามารดาของท่านอีกแล้ว ก็ออกจากห้องอาหาร ขึ้นไปบนห้องโถงบนเรือ ได้มีโอกาสจุบลากับคณะราษฎรผู้ก่อการทั่วหน้า และพอพระยาพหลฯ ขึ้นไปจุบลาเป็นครั้งสุดท้ายก็พอดีได้อาณัติสัญญาณเรือออก

ต่อไปนี้มหาชนยืนรอกันที่สะพานชานชลาเพื่อรอส่งเวลาเรือกลับลำแล่นผ่านท่าอีกครั้ง เวลา ๑๖.๓๐ น. เศษ เรือโกลาภิแล่นผ่านท่าเรือ บีไอ หลวงประดิษฐ์ฯ และคณะที่ไปก็แกว่งโบกด้วยผ้าเช็ดหน้า พุดขอลาก่อน ฝ่ายผู้ส่งก็โบกตอบและเปล่งเสียงไชโยก็ก้องจนกระทั่งเรือลับตาหายไ

พระยาพหลฯ ได้สนทนาปราศัยแก่บรรดาผู้ไปส่งตามสมควร ท่านหวังเสมอว่าความสงบจะได้อยู่เป็นมิ่งขวัญของชาติสืบไป

คณะรัฐมนตรีที่ไปส่งในวาระนั้นเท่าที่จำได้คือ พระยาพหลฯ พระยาฤทธิอัคเนย์ฯ พระยามานวราชเสวี พระประศาสน์พิทยายุทธ หลวงศุภชลาศัย ส่วนผู้ใหญ่ทางสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรก็คือ พระยาครุฑเสณี รองประธานสภา นอกจากนี้ยังมีกองลูกเสือโรงเรียนอัสศลพิยะฮวิทยาลัย ตำบลบางคอแหลม ได้ไปตั้งแถวส่งตลอดเวลา มีเสียงกล่าวคล้ายๆ กันว่า ทั้งนี้ประหนึ่งส่งมหาตมคานธีออกจากประเทศ

อินเดียที่เดียว

โอกาสที่เราและประชาชนขอส่งความสวัสดิ์มีชัยแด่หลวงประดิษฐ์มนูธรรมและภรรยาอีกครึ่งหนึ่งด้วยไชโยสามครั้ง*

สำหรับข้าพเจ้าแล้ว การเดินทางครั้งนี้เป็นการเดินทางไกลครั้งแรกในชีวิต ไม่อาจคาดการณ์ว่า เมื่อใดจึงจะกลับมาอยู่พร้อมหน้าพร้อมตากับคุณพ่อคุณแม่และลูกเล็กทั้ง ๒ คน ข้าพเจ้าฝากกลิตา (อายุ ๓ ขวบ) กับปาล (อายุขวบเศษ) ให้อยู่ในความดูแลของคุณแม่ หัวใจของข้าพเจ้าแทบสลายด้วยความเป็นห่วงลูก ข้าพเจ้าจุบลาลูกทั้งสองที่หน้าตึกบ้านป้อมเพชร ถนนสีลม

เรือ GOLA ออกจากอ่าวไทย ตรงไปยังเกาะสิงคโปร์ ในขณะที่นั้นเป็นอาณานิคมของอังกฤษ มีเพื่อนร่วมก่อการ ๒๔๗๕ สามคนเดินทางไปส่งคือ พ.ต. หลวงทศไชนนิยมศึก (ทัศนัย มิตรภักดี) คุณจรรยา สืบแสง และ ร.ท. ทวน วิชัยขัทคะ (ยศในขณะนั้น)

Chief Engineer (หัวหน้าห้องเครื่องยนต์) ในเรือ ขอเข้าพบนายปรีดี บอกว่า อยากเชิญนายปรีดีไปอังกฤษ เพื่อพบ Mr. Maxton หัวหน้าพรรค Independent Labour ของอังกฤษ ซึ่งมีความคิดในแนวสังคมนิยม

* คัดจากหนังสือพิมพ์ ศรีกรุง ตามอักขรวิธีที่ใช้กันในขณะนั้น -พูนศุข

สำหรับข้าพเจ้าแล้ว
การเดินทางครั้งนี้
เป็นการเดินทางไกล
ครั้งแรกในชีวิต
ไม่อาจคาดการณ์ว่า
เมื่อใดจึงจะกลับมาอยู่
พร้อมหน้าพร้อมตา
คุณพ่อคุณแม่และ
ลูกเล็กทั้ง ๒ คน
ข้าพเจ้าฝากกลิตา
(อายุ ๓ ขวบ) กับปาล
(อายุขวบเศษ) ให้อยู่ใน
ความดูแลของคุณแม่
หัวใจของข้าพเจ้า
แทบสลายด้วยความ
เป็นห่วงลูก

นิยม และเป็น ส.ส. หนึ่งเดียวของพรรคนี้ในสภาผู้แทนราษฎรอังกฤษ
สำหรับ Chief Engineer ผู้นี้เป็นสมาชิกพรรค Independent Labour
ด้วย

เมื่อเรือ GOLA ถึงสิงคโปร์ พระมิตรกรรมรักษา (นัดดา บุรณะศิริ)
กงสุลใหญ่มารอรับ และยังมีชาวญี่ปุ่นอีกหลายคน

จากนั้น ได้เปลี่ยนเป็นเรือเดินสมุทรสัญชาติญี่ปุ่นชื่อ HAKUSAN
MARU ที่มีขนาดระวางขับน้ำ ๑๐,๐๐๐ ตัน ตรงไปยังปีนัง ร.อ.หลวง
ธำรงนาวาสวัสดิ์ ร.น. (ถวัลย์ ธารีสวัสดิ์) ผู้ก่อการ ๒๔๗๕ สายทหารเรือ
ไปรอส่งที่ปีนัง

เรือ HAKUSAN MARU บ่ายหน้าสู่มหาสมุทรอินเดีย แวะเมือง
Colombo เกาะซีลอน และเมือง Eden ริมทะเลแดง ผ่านคลองซูเอซ
เมือง Port Said แล้วจึงเข้าสู่ทะเลเมดิเตอร์เรเนียน ผ่านช่องแคบ
Messina ปลายคาบสมุทรอิตาลีที่เป็นรูปเกือกม้า เรือมาหยุดพักขนถ่าย
สินค้าที่เมือง Naples มองเห็นภูเขาไฟ Vesuvius อยู่ไกลลิบๆ เป็นครั้งแรก
ที่ข้าพเจ้าสัมผัสแผ่นดินทวีปยุโรป แสงไฟฟ้าสว่างไสวยามค่ำคืน
สตรีนิยมสวมใส่ด้วยเสื้อผ้าสีดำ กรรมกรฝรั่งแบกหามถ่านหินลงเรือ คือ
ภาพแรกที่อยู่ในความทรงจำ

เรือ HAKUSAN MARU เป็นเรือโดยสารขนาดใหญ่ เปรียบเสมือน
โรงแรมลอยน้ำชั้น ๑ กลางมหาสมุทร ผู้โดยสารส่วนมากเป็นชาวยุโรป

และญี่ปุ่น มีอาหารหลัก ๓ มื้อ และยังอาหารว่าง อีก ๓ มื้อ อาหารค่ำ
ผู้โดยสารแต่งตัวด้วยชุดราตรี กัปตันมาร่วมรับประทานอาหารด้วย
ในเรื่องนี้ได้รู้จักนาย Satsuma เศรษฐีชาวญี่ปุ่นที่บริจาคเงินสร้าง
อาคารหอพักนักศึกษา Fondation Japonaise ในบริเวณ Cité
Universitaire (เมืองมหาวิทยาลัย) ในกรุงปารีส ก่อนสงครามโลกครั้งที่
๒ นาย Satsuma ได้มาเยือนประเทศไทย และภายหลังรัฐประหาร
๘ พฤศจิกายน ได้มีจดหมายถึงข้าพเจ้าถามข่าวนายปรีดีด้วยความ
ห่วงใย

เรือ HAKUSAN MARU รอนแรมในทะเลเป็นเวลา ๓ สัปดาห์
ต้นเดือนพฤษภาคมจึงถึง Marseille เมืองท่าทางใต้ของฝรั่งเศส ข้าพเจ้า
ตื่นตาตื่นใจไปทุกอย่างที่พบเห็น รู้สึกว่าบ้านเมืองที่นี่เจริญกว่าประเทศ
สยามของเรามาก กงสุลกิตติมศักดิ์เป็นชาวฝรั่งเศสมารับถึงท่าเรือ พัก
อยู่ Marseille ๒ วัน จากนั้นนั่งรถทัวร์ชมทัศนียภาพ Côte d'Azur
ท่องเที่ยวเล็สฟ้าครามเข้มออกเขียว ตึกงามบ้านช่องสวยงามเรียงรายเลียบ
ถนนชายหาด Riviera รูปพระจันทร์เสี้ยว จากเมือง Nice ต่อไปยัง
Monte Carlo และ Menton ระหว่างพักที่เมือง Nice ได้รับโทรเลขจาก
หลวงสิริราชไมตรี (จรูญ สิงหเสนี) แจ้งการถึงแก่กรรมของหลวงทักษิไน
นิยมศึก (ทักษิณ มิตรภักดี) ข้าพเจ้ายังจำข้อความในโทรเลขนั้นได้

“Tasanai est mort le 10 Mai après courte maladie.” (ทัศนัยถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ ๑๐ พฤษภาคม หลังจากป่วยกะทันหัน)

นายปรีดีกับข้าพเจ้ารู้สึกเสียใจมาก โดยเฉพาะนายปรีดี คุณทัศนัยเป็น ๑ ใน ๗ คนของผู้ร่วมก่อตั้งคณะราษฎรที่กรุงปารีส เป็นนักเรียนทุนส่วนตัว เมื่อแรกได้ศึกษาวิชาสัตวแพทย์ ครั้นมุ่งมั่นจะเปลี่ยนแปลงการปกครอง ได้เปลี่ยนมาเรียนวิชาการทหาร เป็นเพื่อนร่วมก่อการ ๒๔๗๕ ที่ยึดมั่นในอุดมการณ์ และเมื่อ ๓ อาทิตย์ก่อน ได้เห็นหน้ากันครั้งสุดท้าย คุณทัศนัยลงเรือ GOLA มาส่งถึงสิงคโปร์

จาก Côte d’Azur นายปรีดีกับข้าพเจ้าขึ้นรถไฟตรงมาปารีส

เมื่อแรกถึงปารีส เราพักที่โรงแรม จากนั้นเช่าอพาร์ตเมนต์ที่อาคาร ๑๗๘ Boulevard Berthier เป็นอาคารที่สร้างหลังสงครามโลกครั้งที่ ๑ การเดินทางสะดวกมาก มีสถานีรถไฟใต้ดิน Porte de Champerret อยู่หน้าบ้าน

ข้าพเจ้าเรียนภาษาฝรั่งเศสกับแหม่มคนหนึ่งใกล้ๆ Cluny ครูคนนี้สอนแต่เขียนเรียงความ ส่วนนายปรีดีวันๆ เข้าแต่ห้องสมุดแห่งชาติ Bibliothèque Nationale ที่ถนน Richelieu ใกล้ๆ โรงละคร Opéra ห้องสมุดแห่งนี้มีหนังสือเก่าแก่มากมาย บางทีก็ไปห้องสมุด Sainte-Geneviève เขต Quartier Latin ข้าพเจ้าตามไปบ้างเป็นครั้งคราว

ในอพาร์ทเมนต์มีมุมครัวเล็กๆ เช้าๆ มีคนมาส่งนมสดถึงหน้าห้องพัก เรารับประทานอาหารเช้าแบบชาวฝรั่งเศส กาแฟใส่นมในชามกลมใบใหญ่ แล้วเอาขนม croissant บ้าง หรือขนมปัง baguette บ้าง จุ่มลงไปให้ชุ่มแล้วจึงรับประทาน ส่วนกลางวันมักจะรับประทานแซนด์วิช “ขนมปังท่อนซุง” (ลักษณะของขนมปัง baguette คล้ายท่อนซุง) อาหารมื้อค่ำค่อยถูกลิ้นถูกปากและราคาย่อมเยากว่าอาหารฝรั่ง เรามักรับประทานอาหารจีนที่เขต Quartier Latin สมัยที่นายปรีดีเป็นนักศึกษา รับประทานอาหารจีนที่ 11 bis, Rue des Carmes เสมอ คราวนี้นายปรีดีพาข้าพเจ้ามารับประทานที่นี่อีก Mr. Chung เจ้าของร้านให้การต้อนรับขับสู้อย่างดี

ปรีดี-พูนศุข กรุงปารีส พ.ศ. ๒๔๗๖

๕ เดือนกว่าในปารีส นายปรีดีชวนข้าพเจ้าดูภาพยนตร์บ้าง ละครบ้าง ละครสัตว์บ้าง หรือบางทีชมละครเพลงประเภทโอเปอเรตต์ (Opérette) แต่ก็ไม่ค่อยนึก Maurice Chevalier คือนักร้องชายที่นายปรีดีชื่นชอบ ส่วน Joséphine Baker นั้น นายปรีดีชอบเพลง “J’ ai deux amours” (สองรักของฉัน) ที่เธอร้อง โดยเฉพาะท่อนสร้อยของเพลง “J’ ai deux amours, mon pays et Paris” (สองรักของฉันคือ-บ้านเกิดเมืองนอนและปารีส) เพลงนี้ อยู่ในใจของนายปรีดีเสมอมา

วันใดที่อากาศแจ่มใส นายปรีดีพาข้าพเจ้าไปเดินเล่นที่ถนน Henri Martin ในเขต ๑๖ ของกรุงปารีส สองข้างถนนร่มรื่นด้วยต้นไม้ใหญ่น้อย

และดอกไม้หลากสีสั้นในฤดูใบไม้ผลิ เมื่อครั้งที่นายปรีดีเป็นนักศึกษา เคยมาเดินเล่นและพูดคุยปัญหาบ้านเมืองกับเพื่อนคนหนึ่ง บางวัน ข้าพเจ้ากับนายปรีดีออกจากห้องสมุด Sainte-Geneviève แล้ว ก็มานั่งเล่นที่ร้านกาแฟ Café Select มุมถนน Rue des Ecoles ตัดกับ ถนน Boulevard Saint-Michel ใกล้เคียง กับพิพิธภัณฑ Cluny นายปรีดีเล่า ให้ข้าพเจ้าฟังว่าที่ร้านกาแฟนี้ นายปรีดีและเพื่อน ๆ ร่วมกันคิดเปลี่ยนแปลงการปกครอง ประารถนาให้สยามประเทศมีรัฐธรรมนูญ มีรัฐสภา มีเสรีภาพและประชาธิปไตย นายปรีดียังชี้ให้ข้าพเจ้าดูหอพักแห่งหนึ่ง ที่ถนน Rue du Sommarard ในเขต Quartier Latin ซึ่งเขตลาตินนี้เป็นถิ่นมหาวิทยาลัย นายปรีดีกับเพื่อนอีก ๗ คน เช่าห้องใหญ่ไว้เฉพาะ การประชุมเป็นทางการครั้งแรกของคณะราษฎรเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๐

เมื่อ ๒ ปีก่อน (พฤษภาคม ๒๕๔๒) ข้าพเจ้าหวนกลับไปปารีสอีกครั้ง ร้าน Café Select ปัจจุบันเป็นร้านขายเสื้อผ้า ไม่หลงเหลือสภาพเดิมให้ปรากฏ ข้าพเจ้าทราบว่า คนไทยไปทัวร์ปารีส มักจะไปร้านกาแฟ Café de la Paix ใกล้กับโรงละคร L' Opéra ซึ่งมีคนทักท้วงว่าเป็นสถานที่ที่นายปรีดีพบปะและปรึกษาเพื่อนนักศึกษาเรื่องเปลี่ยนแปลงการปกครอง ซึ่งไม่ตรงกับข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์

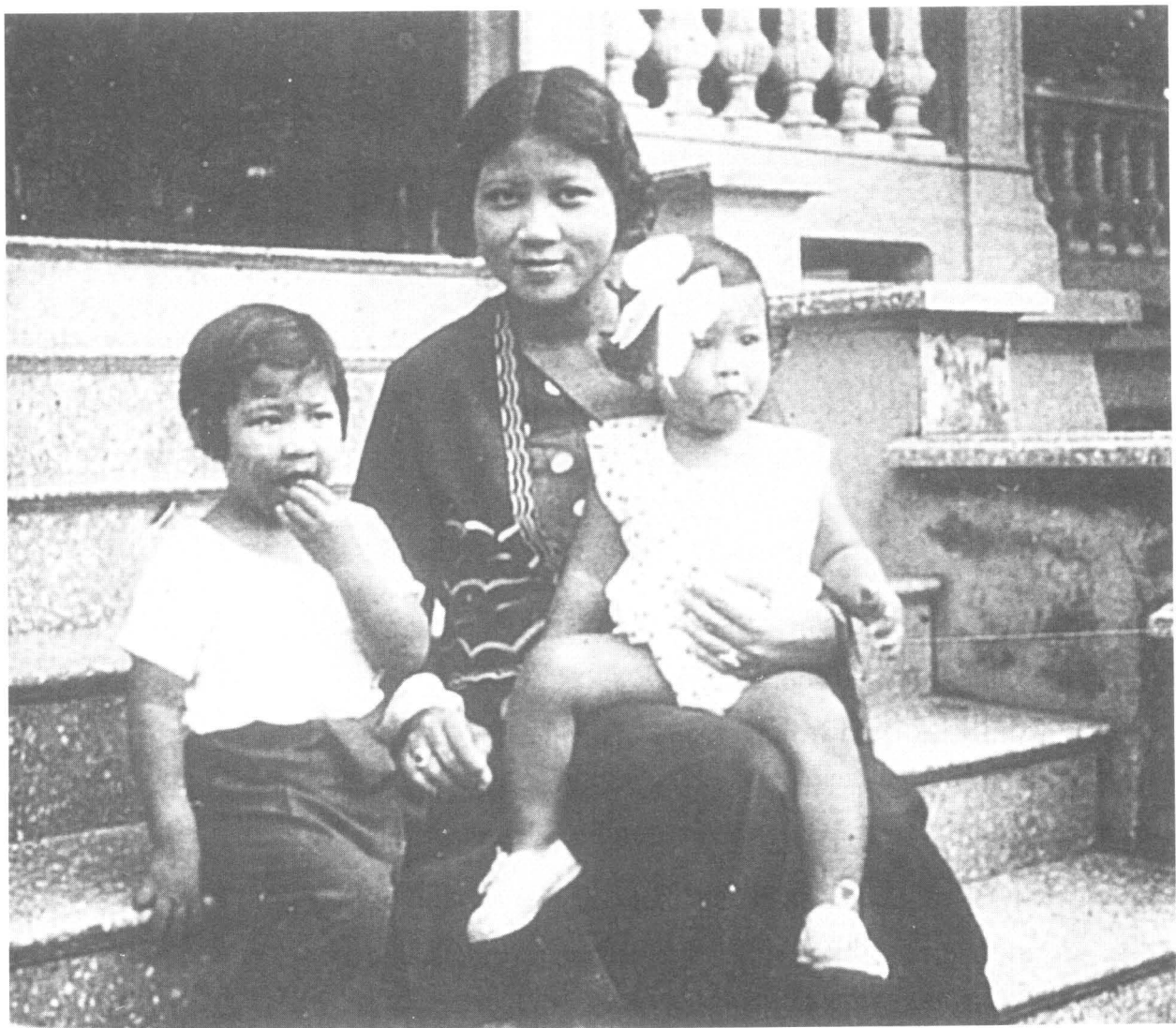
ครั้งมาจากเมืองไทย รัฐบาลได้ให้ค่าใช้จ่ายจำนวน ๑,๐๐๐ ปอนด์
ดังนั้น นายบริติชและข้าพเจ้า ต้องรู้จักการใช้จ่ายเงินก้อนนี้ให้เพียงพอ
ตลอด ๑ ปี

ดังที่เล่าแล้วว่า Chief Engineer ประจำเรือ GOLA แนะนำให้
นายบริติชรู้จัก Mr. Maxton หัวหน้าพรรค Independent Labour นายบริติช
จึงตกลงจะไปประเทศอังกฤษ

ตามปกติ การข้ามช่องแคบอังกฤษมี ๒ ทาง คือ จากเมือง Calais
ไปเมือง Dover หรือ จาก Dieppe ไป Newhaven เส้นทางหลังเป็น
ส่วนกว้างของช่องแคบคลื่นลมแรง ค่าเรือโดยสารถูกกว่า เพื่อเป็นการ
ประหยัด นายบริติชกับข้าพเจ้าเลือกเส้นทางหลัง ข้าพเจ้าเมาคลื่นเป็น
อย่างมาก

ที่กรุงลอนดอน Mr. Maxton เชิญให้ไปพบที่รัฐสภา และชมการ
ประชุมสภาผู้แทนราษฎรอังกฤษด้วย

กลับมาที่กรุงปารีส ได้พบปะสังสรรค์ข้าราชการสถานทูตไทยและ
นักเรียนไทยเป็นครั้งคราว อาทิ นางสาวเพียร์ ฮุน (หรือที่รู้จักกันดีใน
เวลาต่อมาในชื่อ “หมอเพียร์”) คุณเทอด บุนนาค (รู้จักกันตั้งแต่นายบริติช
เป็นนักศึกษา ตอนนั้นคุณเทอดเป็นนักเรียนรุ่นเยาว์) หลวงวิสูตรวิรัชเทศ
(วิสูตร อรรถยุดิ) ฯลฯ

พูนสุขกับลิตาและปาล (พ.ศ. ๒๕๗๖)

การติดต่อกับทางกรุงเทพฯ จดหมายส่งทางเรือเป็นไปอย่างล่าช้า
ข้าพเจ้าซื้อพิมพ์ดีดมาเครื่องหนึ่ง ฝึกฝนจนพิมพ์คล่องพอควร

วันที่ ๒๐ มิถุนายน เพื่อนฝูงทางกรุงเทพฯ โทรเลขมาบอกข้าพเจ้า
คุณพหลฯ ยึดอำนาจ ถึงกระนั้น นายปรีดียังกลับกรุงเทพฯ ทันทีไม่ได้

รอจนถึงเดือนกันยายน ทางรัฐบาลจึงเรียกตัวให้กลับเมืองไทย

เนื่องจากไม่ได้จองตั๋วเรือเดินสมุทรไว้อีก่อนล่วงหน้า แทนที่จะได้
ห้อง ๒ เตียง กลับเป็นว่าได้ห้องเตียงเดี่ยว ๒ ห้องติดกัน

เรือ HAKONE MARU ฝากสินค้า ย้อนศรจาก Marseille มายัง
สิงคโปร์คราวนี้ ข้าพเจ้าไม่ได้ชมทัศนียภาพของมหาสมุทรอินเดียที่
เว้งว้างกว้างใหญ่ เพราะมีอาการแพ้ท้องบุตรคนที่ ๓ บางวันอาเจียน
หลายครั้ง นายปรีดีดูแลข้าพเจ้าเป็นอย่างดี

ก่อนถึงสิงคโปร์ มีเรือเจ้าหน้าที่สิงคโปร์มารับนายปรีดีกลางทะเล
ลึก พระมิตถกรรมรักษากงสุลใหญ่ก็มารับด้วย

นายปรีดีกับข้าพเจ้าเข้าพักที่สถานกงสุล ภริยาคุณพระมิตถกรรมฯ
สั่งให้คนครัวทำแกงส้มผักบุ้ง ทำให้อาการแพ้ท้องของข้าพเจ้าทุเลาลง
เป็นอย่างมาก

จากสิงคโปร์ เปลี่ยนเป็นโดยสารเรือ GOLA ลำเดิม เพื่อนก่อนการ
๒๔๗๕ และลูกศิษย์ลูกหานายปรีดี อาทิ หลวงเสรีเริงฤทธิ์ (จรูญ รัตนกุล)
หลวงสัมฤทธิ์สุขุมวาท (สัมฤทธิ์ สุขุมวาท) ร.ต.ท. ฉัตร หนูนุกักดี

ถ่ายภาพร่วมกับครอบครัววงสูลใหญ่
ที่สิงคโปร์ (พ.ศ. ๒๔๗๖)

ร.ต. แสง จุลละจาริตต์ คุณเอก สุขโปฏก คุณทวี ตะเวทิกุล และ
นายดาบศิริ คชหิรัญ ไปรับถึงสิงคโปร์ และลงเรือ GOLA กลับมา
กรุงเทพฯ พร้อมกัน

เรือ GOLA แล่นสู่อ่าวไทย พอถึงปากอ่าว เรือยามฝั่งจากราชนาวิ
मारรับนายปรีดี แล้วพามาขึ้นที่ท่าหน้าวังบางขุนพรหม จากนั้นตรงไป
ที่วังปารุสกวัน คณะนักเรียนกฎหมายราว ๔๐๐ คน ได้พากันไปยัง
วังปารุสกวัน โบกมือร้องไชโยต้อนรับนายปรีดีผู้เป็นอาจารย์ นาย
บุญรักษ์ เจริญไชย ได้กล่าวคำต้อนรับในนามของคณะนักเรียนกฎหมาย

ส่วนข้าพเจ้ายังคงอยู่ในเรือ GOLA มาขึ้นที่ท่าเรือปีไอ คุณพ่อ และญาติมิตรมาต้อนรับด้วยความยินดีและพาข้าพเจ้ากลับไปบ้าน ป้อมเพชร ข้าพเจ้าน้ำตาคลอเบ้ากอดลูกน้อยสองคนด้วยความคิดถึง

ขณะนั่งรถกลับบ้านป้อมเพชร ถนนสีลม ข้าพเจ้ารู้สึกแปลกใจว่า ผู้คนหายไปไหน ท้องถนนมีรถราและผู้คนสัญจรน้อยมาก ที่แท้แล้ว ผู้คนไม่ได้หายไปไหน แต่เป็นเพราะตอนอยู่ยุโรป ผู้คนบนท้องถนน ขวักไขว้ไปมาจนทำให้ข้าพเจ้าเกิดภาพลวงตา

หลังเดินทางกลับสยาม นายปรีดีได้ดำรงตำแหน่งศาสตราจารย์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และวันที่ ๑ ตุลาคม ได้ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรี ในคณะรัฐมนตรีคณะที่ ๔ ที่มีพระยาพหลพลพยุหเสนาเป็นนายกรัฐมนตรี

วันที่ ๒๘ ตุลาคม ๒๔๗๖ ได้เกิดกบฏพระองค์เจ้าบรมเดชกับพวก นายปรีดียังพำนักอยู่ในวังปารุสกวัน

ในวันเดียวกัน สมาชิกสภาให้ความไว้วางใจนายปรีดีเป็นเอกฉันท์ และในที่ประชุมสภา นายปรีดีได้ชี้แจงตอบโต้คำถามต่างๆ ก่อนจบคำชี้แจง นายปรีดีได้กล่าวปฏิญาณว่า **“จะไม่ดำเนินวิธีการแบบคอมมิวนิสต์เป็นอันขาด”**

วันที่ ๑๐ มีนาคม ๒๔๗๗ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรทั้งประเภท ที่ ๑ และประเภทที่ ๒ ได้ลงมติเห็นชอบกับความเห็นของ “คณะ

หลายสิบปีต่อมา
ในบั้นปลายชีวิต
นายปรีดีได้ปรารภถึง
เค้าโครงการเศรษฐกิจ
ว่า ถ้าได้ดำเนินการ
ตั้งแต่ตอนนั้น สยาม
ประเทศคงจะเจริญ
รุ่งเรืองทัดเทียม
นานาชาติ

กรรมการวิสามัญเพื่อสอบสวนว่าหลวงประดิษฐมนูธรรมเป็น
คอมมิวนิสต์หรือไม่” ว่า “หลวงประดิษฐมนูธรรม ไม่มีมลทินมัวหมอง
ตามที่ถูกกล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์”

หลายสิบปีต่อมา ในบั้นปลายชีวิต นายปรีดีได้ปรารภถึงเค้าโครง
การเศรษฐกิจว่า ถ้าได้ดำเนินการตั้งแต่ตอนนั้น สยามประเทศคงจะเจริญ
รุ่งเรืองทัดเทียมนานาชาติ นายปรีดีได้ให้สัมภาษณ์ผู้สื่อข่าว
รอยเตอร์เมื่อวันที่ ๓๐ กรกฎาคม ๒๕๑๗ ว่า “ข้าพเจ้าไม่มีความมุ่งมาด
จะทำลายลัทธิคนมีเงิน สิ่งที่ข้าพเจ้าพึงปรารถนาก็คือ เพื่อส่งเสริมสวัสดิ
ภาพของราษฎรเท่านั้น และทั้งข้าพเจ้าประสงค์อย่างยิ่งที่จะผดุงชาติไทย
ให้ได้ประกอบการอุตสาหกรรมและการงานต่างๆ ไป ลัทธิคอมมิวนิสต์ใน
กรุงสยามมีอิทธิพลเพียงเล็กน้อยเท่านั้น จะกล่าวตามความปรารถนา
ของข้าพเจ้าแล้ว ข้าพเจ้ามีจุดมุ่งไปในทางเดียวกับพรรคเลเบอร์ (พรรค
กรรมกร) ในอังกฤษเป็นอย่างยิ่ง”

แต่แล้วสภาวะใหม่ พลังใหม่ และความคิดใหม่ไม่อาจต้านแรง
เสียดทางสภาวะเก่า พลังเก่าและความคิดเก่าได้ เป็นผลให้คนที่
ปรารถนาดีต่อชาติบ้านเมือง กลับถูกกล่าวหาใส่ร้าย เค้าโครงการ
เศรษฐกิจถูกคัดค้าน หลัก ๖ ประการของคณะราษฎรไม่สามารถ
สัมฤทธิ์ผล บ้านเมืองจึงเป็นเช่นที่เห็นอยู่ในปัจจุบัน

หม่อม, หม่อมเอก
/

เมือง Davos ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ (พ.ศ. ๒๕๔๖)

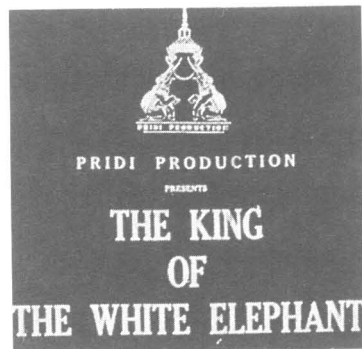
ชีวิตของข้าพเจ้าในยามสงคราม และสันติภาพ*

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๐ ในทวีปยุโรป ฟาสซิสต์อิตาลีและนาซีเยอรมัน
เริ่มรุกรานประเทศเพื่อนบ้าน ส่วนทวีปเอเชีย นั้น ญี่ปุ่นก็ได้รุกรานและ
ยึดครองภาคอีสานของจีน เมฆหมอกแห่งสงครามโลกครั้งใหม่กำลัง
ปกคลุมไปทั่วโลก นายปรีดีได้ตระหนักถึงภัยอันตรายของสงครามที่จะมี
ผลกระทบกระเทือนต่อประเทศไทย ฉะนั้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๓ จึงได้สร้าง
ภาพยนตร์เรื่อง “พระเจ้าช้างเผือก” จากนวนิยายชื่อเดียวกันที่นายปรีดี
เป็นผู้ประพันธ์ ซึ่งเป็นนิยายอิงประวัติศาสตร์ที่ใช้เค้าโครงของสงคราม
ช้างเผือก และสงครามยุทธหัตถีของพระมหาจักรพรรดิ โดยหวังให้
ภาพยนตร์ “พระเจ้าช้างเผือก” เป็นบรรณาการเพื่อสันติภาพ นายปรีดี
กล่าวว่า “ชัยชนะแห่งสันติภาพนั้นมิได้มีชื่อเสียงบรรลือนามน้อยไปกว่า
ชัยชนะแห่งสงครามแต่อย่างใด”

*พิมพ์ครั้งแรกในหนังสือ
วันสันติภาพไทย ๑๖ สิงหาคม
๒๕๓๓ และฉบับปรับปรุงเพิ่ม
เติม พฤศจิกายน ๒๕๔๔

เจ้าวงศ์ แสนศิริพันธ์ อดีต ส.ส. จังหวัดแพร่และเพื่อนฝูงของท่าน
ผู้นี้มีช้างหลายสิบเชือกเพื่อกิจการป่าไม้ นายปรีดีจึงได้ยืมช้างเหล่านี้

มาร่วมแสดงด้วย และได้ยกกองถ่ายภาพยนตร์ไปถ่ายทำนอกสถานที่ที่จังหวัดแพร่ โดยนายปรีดีซึ่งขณะนั้นดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังเป็นผู้อำนวยการสร้าง ส่วนผู้ที่เกี่ยวข้องกับภาพยนตร์ไม่ว่าจะเป็นผู้กำกับ ช่างภาพ หรือผู้แสดงต่างก็ไม่ได้รับค่าตัว ล้วนมาร่วมงานด้วยความสมัครใจ มีทั้งเพื่อนสนิทมิตรสหาย ครูบาอาจารย์จากมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง และนักศึกษา ต.ม.ธ.ก. รุ่น ๑ รุ่น ๒ และ รุ่น ๓ ร่วมแสดง สำหรับทีมงานในการถ่ายทำครั้งนั้นมีประสาท สุขุม ถ่ายภาพ ชาญ บุณนาค บันทึกเสียง บำรุง แนวนพานิช ตัดต่อ พระเจนดุริยางค์ (ปิติ วาทยะกร) ประพันธ์เพลงและอำนวยเพลง ม.จ.ยาใจ จิตรพงศ์ กำกับศิลป์ แดง คุณะดิลก เขียนบทเจรจา เจ้าวงศ์ แสนศิริพันธ์ กำกับโขลงช้าง พระยาเทวาริราช (ม.ร.ว. ไป๋ มาลากุล) ที่ปรึกษาการจัดงานพระราชพิธีและเครื่องแต่งกาย สันหิ์ วสุธาร กำกับการแสดง หลวงสุขุมนัยประดิษฐ์ (ประดิษฐ์ สุขุม) และใจ สุวรรณทัต ผู้ช่วยกำกับการแสดง ด้านนักแสดงมี เรณู กฤตยากร สุวัฒน์ นิลเสน ไพลิน นิลเสน หลวงศรีสุรางค์ และหลวงวิลาศปริวรรต (ครูเหลื่อม) ฯลฯ ส่วนข้าพเจ้ามีหน้าที่ดูแลกองถ่ายภาพยนตร์ และช่วยทำขนานชำนาญฯ (หลุย อินทุโสภณ) แต่งหน้าให้กับนักแสดงฝ่ายหญิง ทุกคนสนุกสนานกับการถ่ายทำภาพยนตร์

คนปัจจุบันอาจคุ้นหูกับทำนองเพลง “ศรีอยุธยา” หรือ “ศรีอยุธยา” แต่น้อยคนนักที่จะทราบว่า เป็นเพลงประกอบภาพยนตร์ “พระเจ้าช้างเผือก” นายปรีดีได้ไปพบโน้ตเพลง “สายสมร” เพียงสองบรรทัดจากจดหมายเหตุ Laloubère สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช และได้ให้พระเจนดุริยางค์นำมาเรียบเรียงขึ้นใหม่โดยผสมผสานกับเพลงเก่าอีกหลายเพลง

“ศรีอยุธยา...ไทย

ไม่สุดสิ้นคนดี

ศรีศักดิ์ ไทยคงไทย

นิมิตรในการสืบสาย

ทุกสมัยไทยเรื่องฤทธิเกริกไกร...ไชโย”

การที่ภาพยนตร์ “พระเจ้าช้างเผือก” ได้ให้ผู้แสดงพูดภาษาอังกฤษในฟิล์มนั้น เป็นเพราะนายปรีดีต้องการให้ภาพยนตร์เรื่องนี้เผยแพร่ไปยังต่างประเทศ จะได้ประกาศให้ชาวโลกทราบว่าราษฎรไทยรักสันติภาพ คัดค้านสงคราม หลังจากถ่ายทำเสร็จได้นำออกฉายครั้งแรกที่นิวยอร์ก สิงคโปร์ และกรุงเทพฯ เมื่อวันที่ ๔ เมษายน ๒๔๘๔

เป็นที่น่ายินดีว่า เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๘๐ ในโอกาสครบรอบ ๑๐๐ ปี ภาพยนตร์โลก องค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ หรือ ยูเนสโก (UNESCO) ได้จัดให้ภาพยนตร์ “พระเจ้าช้างเผือก” ซึ่งเป็นมรดกของชาติไทย เป็น ๑ ใน ๑๐๐ เรื่องของภาพยนตร์โลก

ในเดือนมกราคม พ.ศ. ๒๔๘๔ ได้เกิดกรณีพิพาทกับอินโดจีน ฝรั่งเศส รัฐบาลได้ปลุกระดมชาวไทยให้เดินขบวนเรียกร้องดินแดนคืนจากฝรั่งเศส นายปรีดีเห็นว่าเรื่องนี้ควรแก้ไขด้วยการเจรจา มิควรมีการพิพาทด้วยความรุนแรง ในฐานะที่เป็นผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง จึงได้กล่าวเตือนนักศึกษาว่าไม่ควรร่วมการเดินขบวน สิ่งที่นายปรีดีห่วงเกรงได้เกิดขึ้นในอีกสองเดือนต่อมา เมื่อญี่ปุ่นถือโอกาสเป็นอนุญาโตตุลาการไกล่เกลี่ยกรณีพิพาทนี้ อันเป็นการสร้างอิทธิพลในประเทศไทย นายปรีดีได้ติดตามเหตุการณ์นี้ด้วยความห่วงใย

ต่อมาเมื่อวันที่ ๒๘ สิงหาคม ๒๕๖๔ สมาชิกแทนราษฎรได้มีมติผ่านพระราชบัญญัติกำหนดหน้าที่คนไทยในเวลารบ ให้คนไทยทุกคนมีหน้าที่ป้องกันการรุกรานของต่างชาติทุกวิถีทาง แม้กระทั่งการใช้หมามุ่ยเพื่อสกัดกั้นศัตรูผู้รุกราน

สถานการณ์ทวีความตึงเครียดขึ้นทุกวัน ในคืนวันที่ ๖ ธันวาคม ๒๕๖๔ นายปรีดีและข้าพเจ้าได้ไปงานเลี้ยงนักฟุตบอลที่มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์ฯ ซึ่งเป็นปีแรกในการแข่งขันฟุตบอลประเพณีที่ฝ่ายธรรมศาสตร์ฯ แพ้จุฬาฯ เมื่อกลับมาถึงบ้านเวลาประมาณ ๔ ทุ่ม (๒๒.๐๐ น.) คนที่บ้านรายงานให้ทราบว่ พันเอกโมรียา อดีตผู้ช่วยทูตทหารบกญี่ปุ่นประจำประเทศไทย โทรศัพท์มาเพื่อขอพบข้าพเจ้า อ้างว่ามีธุระด่วน นายปรีดีรู้สึกแปลกใจ จึงให้เขามาพบในคืนวันนั้น พันเอกโมรียาถามทุกข์สุขแล้วก็พูดว่า ขณะนี้สถานการณ์ตึงเครียดมากซึ่งเขาพูดย้ำอยู่หลายครั้ง แต่ก็ไม่บอกรายละเอียด

รุ่งขึ้นในคืนวันที่ ๗ ธันวาคม ข้าพเจ้าไปเที่ยวงานวันซ่อมใหญ่ของงานรัฐธรรมนูญซึ่งจะเริ่มขึ้นในวันที่ ๘ ธันวาคม ที่สวนอัมพรกับพี่ๆ น้องๆ ระหว่างทางกลับบ้านเห็นคนเดินกันขวักไขว่ที่ถนนสีลม หลังกจากกองทัพบกญี่ปุ่นบุกไทยแล้ว จึงทราบว่าเป็นชาวญี่ปุ่นที่เข้ามาประกอบอาชีพบังหน้าในเมืองไทย เป็นช่างตัดผมบ้าง ช่างถ่ายรูปบ้าง หมอฟันบ้าง ฯลฯ หน้าที่ของบุคคลเหล่านี้คือทำหน้าที่จารกรรม และในคืน

วันนั้นเวลาประมาณสองยาม (๒๔.๐๐ น.) ได้มีโทรศัพท์จากวังสวนกุหลาบ เชิญนายปรีดีไปประชุมคณะรัฐมนตรี ในช่วงที่จอมพล ป.พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีไม่อยู่ในพระนครไปราชการต่างจังหวัด พล.ต.อ. อุดล อุดลเดชจรัส ซึ่งรักษาการแทนนายกรัฐมนตรีได้ทำหน้าที่เป็นประธานในที่ประชุม ขณะนั้นนายปรีดีเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง ในการประชุมคืบนั้น คณะรัฐมนตรีมีความเห็นเป็นสองฝ่าย คือ ฝ่ายหนึ่งไม่สู้ญี่ปุ่น กับอีกฝ่ายหนึ่งคือนายปรีดี ต้องการสู้เพื่อรักษาเอกราชและอธิปไตย และอ้างถึงพระราชบัญญัติกำหนดหน้าที่คนไทยในเวลารบว่า หากประเทศไทยถูกรุกรานจากศัตรูภายนอก ราษฎรไทยจะต้องทำการต่อสู้จนถึงที่สุด เมื่อกองทัพญี่ปุ่นขึ้นตามจุดต่างๆ ในประเทศไทย ทหาร ตำรวจ และประชาชนได้ทำการต่อสู้อย่างเข้มแข็ง แต่เมื่อนายกรัฐมนตรีกลับมาถึงที่ประชุมในตอนเช้า ได้สั่งให้ผู้ที่ต่อสู้วางอาวุธ อ้างว่าราษฎรได้ตายไปเป็นอันมากและมีมติให้ทหารญี่ปุ่นเดินทัพผ่านประเทศไทย

ส่วนข้าพเจ้าอยู่ทางบ้านเห็นนายปรีดีหายไปทั้งคืนยังไม่กลับบ้าน เปิดวิทยุรับฟังจากสถานีต่างประเทศ ทราบว่ากองทัพญี่ปุ่นได้ขึ้นตามจุดต่างๆ หลายแห่งในประเทศไทย เกือบเที่ยงวันของวันที่ ๘ ธันวาคม นายปรีดีจึงกลับบ้านด้วยความอิดโรย เพราะประชุมคณะรัฐมนตรีตลอดคืนและตลอดช่วงเช้าในวันต่อมา และที่สำคัญ นายปรีดีรู้สึกเสียใจที่

ทหารญี่ปุ่นบุกประเทศไทย
เมื่อวันที่ ๘ ธันวาคม ๒๔๘๔

คณะรัฐมนตรีกลับคำจากมติเดิม ยอมจำนนต่อทหารญี่ปุ่น อนุญาตให้ ยกทัพผ่านแดนประเทศไทย ตอนบ่ายๆ หลังการประชุมวิสามัญของ สภาเป็นการพิเศษ ซึ่งสภารับทราบเรื่องที่รัฐบาลยอมให้ญี่ปุ่นผ่านแดน ด้วยความเศร้าสลดแล้ว มี ส.ส. ๔-๕ คน เท่าที่จำได้มี นายพื้ง ศรีจันทร์ นายถวิล อุดล นายทอง กันทาธรรม ฯลฯ และเพื่อนบางคน อาทิ หลวง บรรณกรโกวิท (เปา จักกะพาก) มาที่ “บ้านพูนสุข” บริเวณป้อมเพชร นิคม ถนนสีลม ซึ่งนายปรีดีกับครอบครัวพำนักอยู่ ทุกคนที่มามีความรัก ชาติอย่างแรงกล้า พวกเขาต้องการทราบว่านายปรีดีจะอย่างไรต่อไป และถ้าจะก่อตั้งขบวนการต่อต้านญี่ปุ่น พวกเขาก็พร้อมที่จะร่วมงานด้วย

ภายหลังญี่ปุ่นเดินทัพผ่านประเทศไทยได้ ๘ วัน ในวันที่ ๑๖ ธันวาคม สภาผู้แทนราษฎรได้ลงมติแต่งตั้งให้นายปรีดีดำรงตำแหน่ง ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ อันเนื่องจากเจ้าพระยาอมราช (ปั้น สุขุม) หนึ่งในคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ถึงแก่อสัญกรรม ตำแหน่ง ได้ว่างลง ฝ่ายญี่ปุ่นพอใจที่นายปรีดีพ้นจากตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการ กระทรวงการคลัง เพราะเข้าใจว่า เมื่อไปดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการ แทนพระองค์แล้ว ก็ย่อมหมดอำนาจสั่งการ จะได้ไม่มีโอกาสขัดขวาง ความต้องการเกี่ยวกับการเงินของญี่ปุ่นได้ เหตุการณ์เช่นนี้กลับทำให้ นายปรีดีมีอิสระในการดำเนินการเกี่ยวกับขบวนการเสรีไทยได้อย่างเต็มที่ นายปรีดีรวบรวมผู้รักชาติซึ่งมีความเห็นตรงกัน จัดตั้งการต่อสู้ผู้รักงาน

ทุกรูปแบบ เพื่อปกป้องเอกราชอธิปไตยของชาติ และได้ส่งคณะผู้แทนไปติดต่อกับสัมพันธมิตรและคนไทยในต่างประเทศ ส่วนภายในประเทศได้กำลังจากผู้แทนราษฎร ข้าราชการ ทหาร ตำรวจ และประชาชนร่วมกัน ในขณะที่เริ่มแรกไม่ได้ตั้งชื่อขบวนการ แต่เมื่อติดต่อกับสัมพันธมิตรได้ใช้ชื่อว่า “ขบวนการเสรีไทย” เพื่อสะดวกในการติดต่อ นายปรีดีมีชื่อเป็นรหัสว่า “RUTH” (รูธ) ซึ่งสัมพันธมิตร (สหรัฐอเมริกา) ใช้เมื่อติดต่อกับผู้แทนชื่อจริงเพื่อเป็นการอำพราง เพราะฟังดูเป็นชื่อสตรี

ครั้นเมื่อดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ทางราชการได้จัดให้นายปรีดีกับครอบครัวย้ายเข้ามาพำนักที่ทำเนียบท่าช้าง ถนนพระอาทิตย์ ซึ่งเดิมเป็นวังของสมเด็จพระบรมวงศ์เธอ กรมพระสวัสดิวัดนวิศิษฎ์

รัฐบาลในขณะนั้น นอกจากยอมให้กองทัพญี่ปุ่นตั้งกองกำลังในประเทศไทยแล้ว ยังได้ทำสัญญาร่วมมือกับญี่ปุ่นอีกด้วย และต่อมาในวันที่ ๒๕ มกราคม ๒๔๘๕ เวลาเที่ยงวัน (๑๒.๐๐ น.) ได้ประกาศสงครามกับบริเตนใหญ่และสหรัฐอเมริกา นายปรีดีซึ่งเป็นผู้หนึ่งในคณะผู้สำเร็จราชการฯ มิได้ลงนามร่วมด้วย คือขณะนั้นครอบครัวเราได้อพยพไปอยู่อยุธยา นายปรีดีจะไปเยี่ยมครอบครัวทุกสัปดาห์ จึงไม่ได้อยู่กรุงเทพฯ การที่ไม่ได้ลงนามกลับกลายเป็นผลดี เพราะเมื่อสงครามสิ้นสุดลง ได้อ้างถึงการลงนามไม่ครบองค์คณะผู้สำเร็จราชการฯ เป็นเหตุผล

ตามปกตินายปรีดี
ไม่เคยปรึกษาราชการ
บ้านเมืองกับข้าพเจ้า
เรามักจะคุยกันเรื่องข่าว
สารความเป็นมาของ
เหตุการณ์ทั้งใน
และต่างประเทศ
เมื่อการต่อสู้เพื่อคัดค้าน
ผู้รุกรานเป็นหน้าที่
ของราษฎรไทยทุกคน
ข้าพเจ้าได้ช่วย
นายปรีดีรับฟังวิทยุ
ต่างประเทศ.....

ที่ถือว่าการประกาศสงครามกับสัมพันธมิตรเป็นโมฆะ

อนึ่ง รัฐบาลไทยในขณะนั้น ได้แสดงตัวอยู่ข้างฝ่ายอักษะอย่างเต็มที่ ถึงกับกระบอกเสียงของรัฐบาล (นายมัน-นายคง) ได้ออกอากาศก้าวร้าวจบบ้างไปถึงราชวงศ์อังกฤษ เป็นต้น

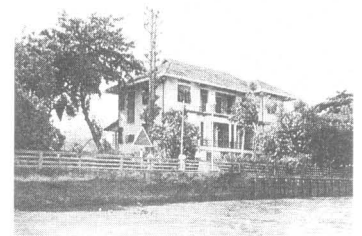
ตามปกตินายปรีดีไม่เคยปรึกษาราชการบ้านเมืองกับข้าพเจ้า เรามักจะคุยกันเรื่องข่าวสารความเป็นมาของเหตุการณ์ทั้งในและต่างประเทศ เมื่อการต่อสู้เพื่อคัดค้านผู้รุกรานเป็นหน้าที่ของราษฎรไทยทุกคน ข้าพเจ้าได้ช่วยนายปรีดีรับฟังวิทยุต่างประเทศเพื่อทราบความเคลื่อนไหวของสัมพันธมิตร ข่าวการสู้รบในสมรภูมิต่างๆ ทั่วโลก และบางครั้งข้าพเจ้าก็ช่วยเขียนรหัสด้วยลายมือโดยไม่ใช้พิมพ์ดีด นอกจากนี้ก็อำนวยความสะดวกแก่เสรีไทยที่มาปรึกษางานกับนายปรีดี ศาลาที่ฉันทำเนียบทำข้างเป็นเสมือนสถานที่ทำงานของบรรดาเสรีไทย

การติดต่อกับสัมพันธมิตรในต่างประเทศนั้น มีเสรีไทยจากอังกฤษ และอเมริกาเป็นตัวเชื่อม บางคนกระโดดร่มเข้ามาในประเทศ บางคนเข้ามาทางเรือดำน้ำ แล้วขึ้นชายฝั่งแถวเพชรบุรี-ประจวบคีรีขันธ์ หรือทางภาคใต้แถวจังหวัดระนอง อย่างเช่น คุณปวย อึ้งภากรณ์ เสรีไทยจากอังกฤษที่มากระโดดร่มที่จังหวัดชัยนาท ก็มีหน้าที่เป็นพนักงานรับส่งวิทยุ หลังจากถูกตำรวจไทยจับกุมและนำตัวมากรุงเทพฯ หลวงอดุลเดชจรัส อธิบดีกรมตำรวจในขณะนั้น ซึ่งก็เป็นเสรีไทยด้วยเช่นกันได้เปิด

“รู้ธ” กำลังปรึกษางานของขบวนการ
เสรีไทย ที่ศาลาริมน้ำ ทำเนียบท่าช้าง

โอกาสให้คุณป่วยทำหน้าที่พนักงานวิทยุติดต่อกับฝ่ายสัมพันธมิตร ภายใต้การควบคุมของตำรวจไทย แต่ในขั้นต้นสัมพันธมิตรต้องการตรวจสอบว่าคุณป่วยมิได้ถูกญี่ปุ่นบังคับให้ส่งข่าว จึงโทรเลขถามที่อยู่ที่พักอาศัยของแอนดรูว์ กิลคริสต์ (Andrew Gilchrist) อดีตนักการทูตอังกฤษประจำประเทศไทย สำหรับนายปรีดีแล้ว เหมือนงมเข็มในมหาสมุทร ถามใครก็ไม่มีใครทราบ นายปรีดีร้อนใจมาก ในที่สุดเอ่ยปากถามข้าพเจ้า ข้าพเจ้าตอบทันทีโดยไม่ลังเลว่าให้ถามที่คุณหญิงจีรี ธิดาใน ม.จ. สกลวรรณากร วรวรรณ เพราะสมัยก่อนสงคราม ในงานราตรีสโมสรของวงการทูต เห็นแอนดรูว์ กิลคริสต์ คู่ั้นเคยกับคุณหญิงจีรี และในที่สุดก็ได้ที่อยู่ของแอนดรูว์ กิลคริสต์ การตอบที่อยู่ของแอนดรูว์

ทำเนียบท่าช้าง

กิลคริสต์ อย่างถูกต้องทำให้กองกำลังพิเศษ ๑๓๖ ของฝ่ายสัมพันธมิตร เชื่อถือในข่าวที่คุณป้วยส่งไปในระยะต่อมา หลังสงครามนักการทูต อังกฤษผู้นี้เป็น Sir Andrew Gilchrist อดีตเอกอัครราชทูตอังกฤษประจำ อินโดนีเซีย

การเคลื่อนไหวของขบวนการเสรีไทยเป็นเรื่องที่ต้องปกปิดเป็น ความลับ ถ้าหากแพร่กระจายให้ญี่ปุ่นรู้เข้าจะเป็นอันตรายถึงชีวิต และ การทำงานต้องลุ่มเหลว นายปรีดีเองก็เคยมีเรื่องที่หนักใจเกี่ยวกับการ สร้างสนามบินลับที่ทางญี่ปุ่นเกือบจะสืบทราบ แต่เผด็จการได้สิ้นสุด ลงจึงรอดตัวไป

ความลับเป็นวินัยสูงสุดของพลพรรคเสรีไทย มีอยู่เรื่องหนึ่งที่ ข้าพเจ้ายังจำได้แม่นยำ คือเรื่องของอานนท์ ณ ป้อมเพชร์ น้องชาย ข้าพเจ้าที่ศึกษาอยู่ในสหรัฐอเมริกา เมื่อสงครามเกิดขึ้นได้เข้าร่วม ขบวนการเสรีไทย แล้วถูกส่งตัวมายังเมืองช็องไห่ในมณฑลยูนนาน ของประเทศจีน จากนั้นก็เดินเท้าเข้ามาประเทศไทย ขณะนั่งรถไฟเข้า กรุงเทพฯ ทราบข่าวบิดา (พระยาชัยวิชิตวิศิษฎ์ธรรมธาดา) ถึงแก่กรรม จากหนังสือพิมพ์ฉบับหนึ่ง ถึงแม้ว่าอยากจะกลับบ้านมาเคารพศพบิดา ก็ไม่อาจทำได้ เพราะการกลับมาเมืองไทยเป็นความลับ อานนท์ได้แต่นั่ง รอร่างผ่านหน้าบ้านป้อมเพชร์ ถนนสีลม และมีอยู่ครั้งหนึ่งอานนท์ได้พบ ญาติสนิทบนรถราง ต่างคนต่างก็จำกันได้ แต่ไม่ได้ทักกัน ฉะนั้นจึงต่าง

กับผู้ที่รู้ที่ได้เขียนนวนิยายหรือผู้ทำภาพยนตร์ในตอนหลัง บรรยายสภาพเสรีไทยว่าเป็นผู้ที่ไม่รักษาความลับ ปากโป่งเที่ยวป่าวประกาศใครต่อใครว่าตนเป็นเสรีไทย

ในระหว่างสงคราม นายพลโตโจแม่ทัพใหญ่ของกองทัพญี่ปุ่น ซึ่งดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีด้วย ได้มาเยือนประเทศไทยที่เป็นฝ่ายอักษะด้วยกัน ตามธรรมเนียมการทูตที่ปฏิบัติกันอยู่ นายพลโตโจได้มาลงนามแสดงความคารวะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ที่ทำเนียบท่าช้างด้วยความอยากรู้อยากเห็นศาลาริมน้ำทรงกุบช้าง นายพลโตโจกับคณะได้เดินไปชมทัศนียภาพศาลาริมน้ำริมฝั่งเจ้าพระยา ข้าพเจ้าไม่ทราบว่ นายพลโตโจจะรู้หรือไม่ว่า ทำเนียบท่าช้างเป็นศูนย์กลางของขบวนการเสรีไทย และนายปรีดีเป็นหัวหน้าขบวนการต่อต้านญี่ปุ่น

เนื่องจากสัมพันธมิตรได้มาทั้งระบิตั้งกลางวันและกลางคืน และทำเนียบท่าช้างอยู่ตรงข้ามสถานีบางกอกน้อยซึ่งเป็นจุดยุทธศาสตร์ ลูกกระเบิดได้ตกลงในบ้านด้วย ครอบครัวเราจึงได้อพยพไปอยู่ที่คุ้มขุนแผน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

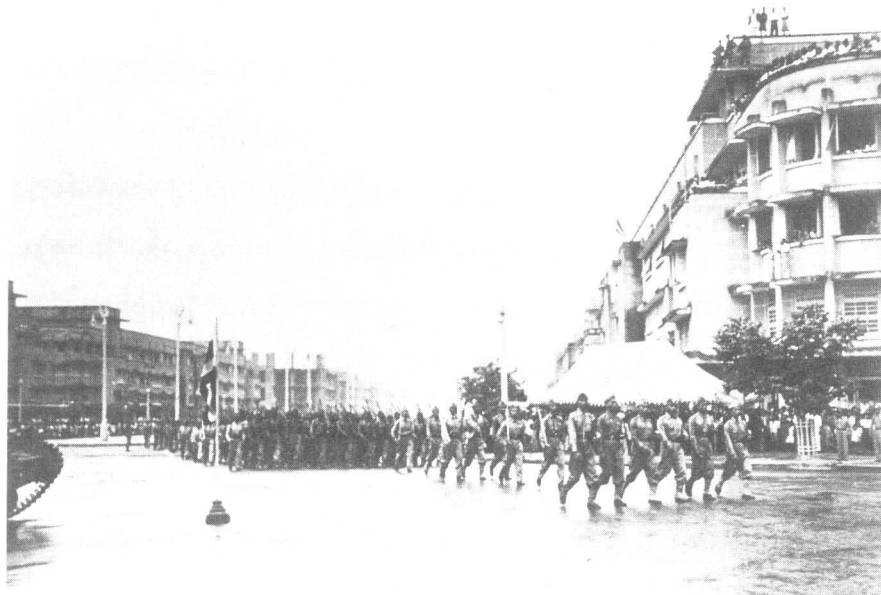
ขณะเดียวกัน นายปรีดีได้กราบบังคมทูลอัญเชิญฯ สมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า และทูลเชิญพระบรมวงศานุวงศ์หลายพระองค์เสด็จไปประทับที่พระราชวังบางปะอิน เพื่อถวายความปลอดภัยและความสะดวกและได้แจ้งให้สัมพันธมิตรรับ

ทราบเพื่อจะได้ไม่มาถึงระเบิดที่นั่น (รายละเอียดในเรื่องนี้หาอ่านได้ในบทความเรื่อง “บางเรื่องเกี่ยวกับพระบรมวงศานุวงศ์ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๒” ที่นายปรีดีได้เขียนไว้เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๕)

ข้าพเจ้าได้จัดชั้นเรียนสำหรับลูกๆ และบุตรธิดาของญาติสนิทมิตรสหายและของข้าราชการบริพารในสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าที่อพยพไปบางปะอิน ชั้นเรียนเหล่านี้ได้รับอนุญาตให้เป็นสาขาของโรงเรียนอยุธยาอนุสรณ์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ในด้านครูบาอาจารย์ ได้จากครูโรงเรียนเตรียมธรรมศาสตร์บางคนและญาติมิตรที่อพยพไปด้วยกัน

ในระหว่างสงคราม ราษฎรได้รับความเดือดร้อนมาก เนื่องจากขาดเครื่องอุปโภคบริโภค (ลูกคนสุดท้ายของข้าพเจ้ายังไม่อดนม ขณะนั้นหาซื้อนมไม่ได้ จึงเลี้ยงด้วยมะละกอสุกและกล้วยน้ำว้า) โดยเฉพาะขาดแคลนยารักษาโรค และเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๕ น้ำท่วมใหญ่ ทำให้ราษฎรได้รับความเดือดร้อนถ้วนหน้า

สงครามดำเนินมารวม ๔ ปี เมื่อญี่ปุ่นประกาศยอมแพ้ในวันที่ ๑๕ สิงหาคม ๒๔๘๘ นายปรีดีและข้าพเจ้าก็เหมือนชาวไทยทั้งปวงที่รู้สึกดีใจเป็นอย่างยิ่ง สัมพันธมิตรได้ส่งสาส์นด่วนถึงนายปรีดีให้รับประกาศว่าการที่ประเทศไทยประกาศสงครามต่อบริเตนใหญ่และสหรัฐอเมริกาเป็นโมฆะ ฉะนั้นในวันที่ ๑๖ สิงหาคม ๒๔๘๘ นายปรีดีในพระปรมาภิไธยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล จึงได้ประกาศสันติภาพขึ้น จากประกาศ

พิธีสวนสนามพลพรรคเสรีไทย
ณ ถนนราชดำเนิน
(๒๕ กันยายน ๒๔๘๘)

สันติภาพนี้ ประเทศสัมพันธมิตรยอมรับสถานะเดิมที่เป็นประเทศที่มีเอกราชและอธิปไตยสมบูรณ์ของไทย ข้าพเจ้าโล่งใจที่ประเทศชาติของเราไม่ต้องตกเป็นประเทศแพ้สงคราม เช่น ญี่ปุ่น เยอรมนี และอิตาลี

อนึ่ง ผลพวงจากกรณีพิพาทอินโดจีนในกลางปี พ.ศ. ๒๔๘๔ ทำให้ได้มาซึ่งดินแดนเขมรส่วนนอกอันได้แก่ พระตะบอง เสียมราฐ ศรีโสภณ โพธิ์สัตรี ดังนั้นเมื่อสงครามโลกครั้งที่ ๒ สิ้นสุดลงในปี พ.ศ. ๒๔๘๘ ฝรั่งเศสกำลังดำเนินเรื่องเรียกร้องเอาดินแดนที่ได้มาจากการพิพาทอินโดจีนดังกล่าว นายปรีดีในฐานะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์จึงได้

รับเชิญจาก Lord Mountbatten
ให้ไปพำนัก ณ คฤหาสน์
Broadlands ประเทศอังกฤษ
(มิถุนายน ๒๕๑๓)

เดินทางไปพระตะบอง เพื่อเยี่ยมเยียนราษฎรที่นั่นซึ่งมีทั้งชาวไทยและ
เขมร ขณะเดียวกันก็ได้ทอดกฐินที่วัดแห่งหนึ่งในจังหวัดพระตะบอง
ในการนี้ข้าพเจ้าได้ร่วมเดินทางไปด้วย โดยการเดินทางด้วยรถไฟจาก
กรุงเทพฯ ถึงพระตะบอง

เมื่อสงครามสิ้นสุด ลอร์ด หลุยส์ เมานท์แบตเตน (Lord Louis Mountbatten) ผู้บัญชาการสูงสุดของสัมพันธมิตรในภาคพื้นเอเชีย
และแปซิฟิก ได้เดินทางมาประเทศไทยเพื่อปลดอาวุธญี่ปุ่น โดยเลดี้
เมานท์แบตเตนได้ล่วงหน้ามาก่อน นายปรีดีและข้าพเจ้าได้ให้การ
ต้อนรับอาคันตุกะที่เป็นมิตรร่วมรบในระหว่างสงครามเป็นอย่างดี
มิตรภาพของเราได้ยั่งยืนเรื่อยมาแม้สงครามจะสิ้นสุดไปหลายสิบปี หลัง
จากนายปรีดีออกจากประเทศจีนมาพำนักที่ประเทศฝรั่งเศส เมื่อเดือน
ตุลาคม ๒๕๑๓ “กองกำลังพิเศษ” (Special Forces) ได้เชิญนายปรีดีกับ
ข้าพเจ้าไปอังกฤษ และสมาชิก “สโมสรกองกำลังพิเศษ” (Special
Forces Club) มีมติเป็นเอกฉันท์ รับนายปรีดีเป็นสมาชิกกิตติมศักดิ์
ลอร์ด เมานท์แบตเตนได้เชิญนายปรีดีกับข้าพเจ้าไปพักแรมที่คฤหาสน์
Broadlands, Romsey ในเขต Hampshire เสมือนหนึ่งผู้นำของประเทศ
ท่านลอร์ดจัดให้นายปรีดีพักที่ห้อง Duke of Edinburgh และข้าพเจ้าพัก
ห้องที่ Queen Elizabeth ที่ ๒ เคยประทับ ลอร์ด เมานท์แบตเตนเป็น
ปิตุลาของ Duke of Edinburgh พระสวามีในสมเด็จพระนางเจ้า

Elizabeth ที่ ๒ ท่านลอร์ดได้ให้นายปรีดีปลูกต้น Dawn Redwood (ชื่อพฤกษศาสตร์ Meta Sequoia) ในบริเวณคฤหาสน์ Broadlands เป็นที่ระลึก เป็นที่น่าเสียดายว่า ขณะนั้น Lady Mountbatten ได้ถึงแก่กรรมไปก่อนหน้าหลายปีแล้ว ท่านลอร์ดได้มอบหนังสือชีวประวัติ ภริยา ท่านให้ข้าพเจ้าไว้เป็นที่ระลึก และ ๙ ปีต่อมา ในปี ๒๕๒๒ ลอร์ด เมานท์แบตเตนได้เสียชีวิตจากการวางระเบิดของขบวนการไอร์แลนด์เหนือ (IRA) นายปรีดีได้ส่งโทรเลขถวายสมเด็จพระนางเจ้า Elizabeth ที่ ๒ แสดงความเสียใจอย่างสุดซึ้ง และพระองค์ทรงโทรเลขตอบขอบใจมาด้วย

เพื่อเป็นการแสดงความขอบคุณบรรดาประเทศสัมพันธมิตรที่ได้ให้การสนับสนุนราษฎรไทยในการต่อต้านผู้รุกราน อีกทั้งเป็นการเจริญ สันถัมภ์กับราษฎรในประเทศต่างๆ ดังนั้นในระหว่าง พุทธศักราช พ.ศ. ๒๔๘๙-กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๙๐ นายปรีดีกับคณะซึ่งข้าพเจ้าร่วมไปด้วย ได้เดินทางไปเยือน ๙ ประเทศ ตามที่รัฐบาลประเทศเหล่านั้นเชิญมา เป็นที่น่ายินดีที่ประเทศสัมพันธมิตรต่างยอมรับเอกราชอธิปไตยและบูรณภาพเหนือดินแดนของประเทศไทย เครื่องบินสายการบิน P.O.A.S. ซึ่งเพิ่งจะทดลองเปิดสายการบิน นำนายปรีดีและคณะไปเยือน สาธารณรัฐจีนเป็นประเทศแรก ที่กรุงนานกิงนครหลวง นายพลเจียง-ไคเช็คกับมาตามช่งเหมยหลิง ให้การต้อนรับอย่างดี ทั้งยังได้จัดเครื่อง

๙ ปีต่อมา ในปี ๒๕๒๒
ลอร์ด เมานท์แบตเตน
ได้เสียชีวิตจากการวาง
ระเบิดของขบวนการ
ไอร์แลนด์เหนือ (IRA)
นายปรีดีได้ส่งโทรเลข
ถวายสมเด็จพระนางเจ้า
Elizabeth ที่ ๒ แสดง
ความเสียใจอย่างสุดซึ้ง
และพระองค์ทรงโทรเลข
ตอบขอบใจมาด้วย

บินพิเศษให้ไปเมืองเปย์ผิง (ชื่อกรุงปักกิ่งในขณะนั้น) เพื่อชมทัศนียภาพ
ของกำแพงเมืองจีน จากเปย์ผิงบินสู่นครเซี่ยงไฮ้ ต่อเครื่องบินมายังกรุง
มะนิลา ประธานาธิบดี Roxas แห่งฟิลิปปินส์ให้การต้อนรับ จากนั้น
ข้ามมหาสมุทรแปซิฟิกมาที่สหรัฐอเมริกา ระหว่างทางแวะที่เกาะกวม
และเมืองโฮนูลูลูที่เกาะฮาวาย ที่เมืองลอสแอนเจลิส คณะเราเข้าพักที่
โรงแรม Beverly Hills ณ ที่นี้เครื่องประดับล้ำค่า ซึ่งเป็นของเก่าแก่ของ
ตระกูล และของญาติผู้ใหญ่ถูกโจรกรรมจากห้องพักร้อยรู้อย่างไรร่องรอย
แม้เจ้าหน้าที่ FBI ก็ไม่สามารถสืบจับคนร้ายได้

จากฝั่งตะวันตกของอเมริกาข้ามมาฝั่งตะวันออกที่กรุงวอชิงตัน
รัฐบาลสหรัฐอเมริกาจัดให้นายปรีดีกับคณะพักที่ Blair House ประธานาธิบดี
Truman ให้การต้อนรับที่ทำเนียบ White House นอกจากนั้นยัง
ไปที่ Pentagon (ที่ตั้งกระทรวงกลาโหม สหรัฐอเมริกา) ซึ่งมีพิธีมอบ
เหรียญชัย Medal of Freedom Golden Palm ให้นายปรีดี จากวอชิงตัน
มาที่นิวยอร์ก นายปรีดีได้พบกับผู้แทนหลายประเทศประจำสหประชา
ชาติ ขอความสนับสนุนให้รับประเทศไทยเป็นสมาชิกสหประชาชาติ
จากนั้นนั่งเรือเดินสมุทรระหว่างขั้วน้ำแดนตัน ที่ได้ชื่อว่าทันสมัยและ
หรูที่สุดในยุคนั้น ในเรือ “Queen Elizabeth” ได้พบนาย Bevin รัฐมนตรี
ว่าการกระทรวงการต่างประเทศอังกฤษ นาย Molotov รัฐมนตรีว่าการ
กระทรวงการต่างประเทศของสหภาพโซเวียต ซึ่งกลับจากการประชุม

สมัชชาใหญ่สหประชาชาติ ก็โดยสารเรือลำนี้ด้วยเช่นกัน เรือ Queen Elizabeth พาผู้โดยสารข้ามมหาสมุทรแอตแลนติก สู่ทวีปยุโรปในฤดูหนาวด้วยความปลอดภัย นายปรีดีกับคณะเป็นแขกของรัฐบาลอังกฤษ ได้เข้าเฝ้าพระเจ้ากรุงอังกฤษ King George VI พระองค์พระราชทานเลี้ยงอาหารกลางวัน ณ พระราชวัง Buckingham เจ้าหญิง Elizabeth (ต่อมาขึ้นครองราชย์เป็น Queen Elizabeth ที่ ๒) และพระชนิษฐา เจ้าหญิง Margaret ได้ร่วมโต๊ะเสวยด้วย สำนักพระราชวัง Buckingham ได้รายงานข่าวในวันนั้นและก่อนหน้านี้นี้หลายปี เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๒ พระเจ้ากรุงอังกฤษได้พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ The Insignia of An Honorary Knight Grand Cross of the Most Distinguished Order of St. Michael and St. George ให้นายปรีดี การมาเยือนอังกฤษในครั้งนี้ หน่วย “Special Forces 136” ซึ่งเป็นกองกำลังพิเศษของอังกฤษในการต่อต้านญี่ปุ่นระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๒ โดยลอร์ด เมานต์แบตเตน ให้การต้อนรับนายปรีดีในฐานะอาคันตุกะจากสยามอย่างเอิกเกริก จากอังกฤษข้ามมาประเทศฝรั่งเศส นายกรัฐมนตรี Léon Blum ให้การต้อนรับและเลี้ยงรับรองที่กระทรวงการต่างประเทศ “Quai d’Orsay” และสนทนากันด้วยไมตรีจิต อนึ่ง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๒ รัฐบาลฝรั่งเศสได้มอบเครื่องราชอิสริยาภรณ์ Grand Croix de la Légion d’Honneur แก่นายปรีดี

กรุงลอนดอน
(พ.ศ. ๒๔๘๙)

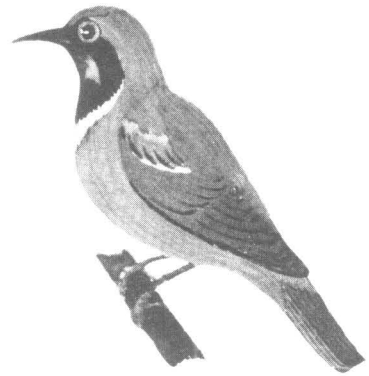

จากฝรั่งเศสตรงมาสวีตเซอร์แลนด์เป็นประเทศที่ ๖ ขณะนั้น
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชและสมเด็จพระราชินี
ประทับที่เมือง Davos นายปรีดีกับคณะได้ไปเฝ้าพระองค์ในเดือน
มกราคม ๒๔๙๐ จากสวีตเซอร์แลนด์ ผ่านเยอรมนีไปประเทศเดนมาร์ก
เผอิญว่าพระเจ้ากรุงเดนมาร์กประชวร จึงไม่ได้เข้าเฝ้า ส่วนพระราชินี
เดนมาร์กได้เสด็จมาร่วมงานเลี้ยงที่วังของ Prince Axel ต่อจากนั้นเยือน
ประเทศสวีเดนเป็นประเทศที่ ๘ พระเจ้ากรุงสวีเดน King Gustave
พระราชทานเลี้ยงนายปรีดีกับคณะ และได้พระราชทานเครื่องราช
อิสริยาภรณ์ชั้นสูงสุดของสวีเดน ORDER OF VASA (COMMANDER

GRAND CROSS) แก่นายปรีดี ประเทศนอร์เวย์คือประเทศสุดท้ายของการเยือนมิตรประเทศ พระเจ้ากรุงนอร์เวย์พระราชทานเลี้ยงนายปรีดีกับคณะ

เดือนมกราคม ๒๔๙๐ นายปรีดีกับคณะได้เดินทางกลับเมืองไทยโดยสวัสดิภาพ เมื่อเครื่องบินน้ำ (บ้างก็เรียกว่า “เครื่องบินทะเล” เพราะเครื่องบินชนิดนี้ taxi บนผืนน้ำ จะเป็นน้ำจืดก็ได้ น้ำทะเลก็ได้ ไม่ใช่ทางวิ่งบนบก ผืนน้ำแม่น้ำเจ้าพระยาบริเวณท่าเรือคลองเตยเป็น runway ของเครื่องบินน้ำในเวลานั้น) ถึงท่าเรือคลองเตย ได้รับการต้อนรับอย่างอบอุ่นจากพี่น้องประชาชนล้นหลาม

เมื่อไปสหรัฐอเมริกา เราไม่มีเวลาไปเยี่ยมชมสถาบันสมิธโซเนียน (Smithsonian Institution) ที่เลื่องลือด้านธรรมชาติวิทยา ครั้นเวลากลับมาเมืองไทย ผ่านเมืองกัลกัตตา ประเทศอินเดีย ผู้แทนสถาบันสมิธโซเนียนได้รอพบที่นั่น และแจ้งให้นายปรีดีทราบว่ายสถาบันสมิธโซเนียนได้ตั้งชื่อนกสายพันธุ์ที่ค้นพบเมื่อวันที่ ๙ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๑ ทางภาคเหนือของสยาม โดยฮิวจ์ เอ็ม. สมิธ (Hugh M. Smith) ว่า “CHLOROPSIS AURIFRONS PRIDII” โดยให้รหัส “USNM 311538” พร้อมทั้งระบุด้วยว่า “ชื่อของนกนี้ตั้งเพื่อเป็นเกียรติแด่นายปรีดีพนมยงค์ (หลวงประดิษฐมนูธรรม) ผู้นำขบวนการเสรีไทย”

นก CHLOROPSIS AURIFRONS PRIDII

ท่ามกลางผู้มาต้อนรับ
ที่สนามบินน้ำ ท่าเรือคลองเตย
พ.ศ. ๒๔๙๐

หลังจากกลับเมืองไทยได้ไม่นาน บ้านเมืองเราก็เกิดเหตุการณ์
การเมืองสำคัญๆ หลายเรื่อง ชีวิตในยามสงครามและสันติภาพของ
นายปรีดีและข้าพเจ้าก็ได้สิ้นสุดลง จากนั้นก็ได้เริ่มชีวิตอันผันผวนใน
ต่างแดน

พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๘๙
NOVEMBER 1946

1 MONDAY วันจันทร์

ตีฟ้าเวลา ๖ น. พระอาทิตย์ขึ้นเมื่อ ๖.๔๐ น. สดุดีพระเจ้าแล้ว

เวลา ๙.๓๐ ไปดูรอบนอกมหาธาตุเจ้าวชิรดิตร. ชุมนิเวศน์

ดูซากวัดใหม่ที่อยู่นอกกำแพงเมืองหน้าเขตรัฐบาล

Purple Mountain Mine Water

ถึง/ทอดในชุมชน

ลาพัก

หา

หา

ทำ

มี

มี

มี

มี

มี

มี

มี

มี

มี

มี

มี

มี

พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๘๙
NOVEMBER 1946

5 TUESDAY วันอังคาร

ตีฟ้าในเวลา ๖ น. พระอาทิตย์ขึ้นเมื่อ ๖.๔๐ น. สดุดีพระเจ้าแล้ว

เวลา ๙.๓๐ ไปดูรอบนอกมหาธาตุเจ้าวชิรดิตร. ชุมนิเวศน์

ดูซากวัดใหม่ที่อยู่นอกกำแพงเมืองหน้าเขตรัฐบาล

Purple Mountain Mine Water

ถึง/ทอดในชุมชน

ลาพัก

หา

หา

ทำ

มี

มี

มี

มี

มี

มี

มี

มี

มี

มี

มี

SIAM
DESK
DIARY
FOR
1946
(B. E. 2489)

ตีฟ้าในเวลา ๖ น. พระอาทิตย์ขึ้นเมื่อ ๖.๔๐ น. สดุดีพระเจ้าแล้ว

เวลา ๙.๓๐ ไปดูรอบนอกมหาธาตุเจ้าวชิรดิตร. ชุมนิเวศน์

ดูซากวัดใหม่ที่อยู่นอกกำแพงเมืองหน้าเขตรัฐบาล

Purple Mountain Mine Water

ถึง/ทอดในชุมชน

ลาพัก

หา

หา

ทำ

มี

มี

มี

มี

มี

มี

มี

มี

มี

มี

มี

บันทึกประจำวัน ค.ศ. ๑๙๔๖

(พ.ศ. ๒๔๘๙)

หมายเหตุบรรณาธิการ

ท่านผู้หญิงพูนสุข พนมยงค์ ได้เขียนบันทึกส่วนตัวเล่าเรื่อง การเดินทางไปเจริญสนธิไมตรีกับมิตรประเทศหลังสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ ๒ แม้ว่าเหตุการณ์ต่างๆ จะล่วงเลยมาแล้ว ๖๑ ปี แต่คงมีคุณค่า ที่ผู้สนใจประวัติศาสตร์จะได้ติดตามศึกษาประกอบบทความ “ชีวิตข้าพเจ้าในยาม สงครามและสันติภาพ”

เท่าที่ค้นพบ เป็นบันทึกในช่วงวันที่ ๓-๑๑ พฤศจิกายน ที่ได้เยือน สาธารณรัฐจีน ระหว่าง ๑๒-๑๖ พฤศจิกายน ได้เยือนสาธารณรัฐ ฟิลิปินส์ และวันที่ ๑๗ พฤศจิกายน - ๑๔ ธันวาคม ได้เยือนสหรัฐอเมริกา ซึ่งการบันทึกบางตอนได้ขาดหายไป รวมถึงการเยือนสหราชอาณาจักร ประเทศฝรั่งเศส สวิตเซอร์แลนด์ เดนมาร์ก และสวีเดน

วันที่ ๓ พฤศจิกายน ๒๕๕๙

เวลา ๖.๐๐ ออกจากบ้านคลองหลอด^๑ ไปสนามบินดอนเมือง ถึง สนามบินเวลา ๖.๓๐ น. มีญาติมิตรและชาวต่างประเทศไปส่งจำนวนมาก เรือบินออกจากสนามบินเวลา ๗.๐๕ น. และเริ่มขึ้นสู่อากาศเวลา ๗.๓๐ ได้บินผ่านพระนครมองเห็นบ้านและสถานที่ต่างๆ ตอนเรือบินจะออกเขาให้มัดตัว^๒ แต่พอขึ้นบนอากาศแล้วก็ปลดได้ บินพื้นแดนไทยเมื่อ ๙.๔๕ ได้ส่งวิทยุโทรเลขถึงคุณแม่^๓ ว่าพื้นแดนไทยแล้วทุกคนสบายดี อาหารเช้านี้เลี้ยงมีกาแฟร้อน ผลไม้ เวลา ๑๐ น. serve ขนมปัง cracker ทาเนย เขาจัดที่นั่งให้เป็นที่นั่งนอน ๒ ที่ เวลาก่อนเที่ยง ๑๕ นาที serve อาหารกลางวันมี sandwich, กุ้งทอด และเนื้อสันทอด ของหวาน มี Banana Pie แล้วมีกาแฟร้อน วิธี serve เขาใช้จานและถ้วยกระดาษ

พอเข้าเขตจีนมองเห็นพื้นแผ่นดินเป็นสีน้ำตาล ไม่เขียวชอุ่ม เหมือนบ้านเราเห็นจะเป็นเพราะเขาเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จแล้ว โดยมากเรือ

^๑ บ้านคลองหลอด หรือทำเนียบท่าช้าง ถนนพระอาทิตย์ ตั้งอยู่บริเวณ ปากคลองหลอด เป็นบ้านพักรับรองทางราชการขณะนายปรีดีดำรงตำแหน่ง ผู้สำเร็จราชการฯ

^๒ มัดตัวหรือรัดตัว หมายถึง การคาดเข็มขัดนิรภัย

^๓ คุณหญิงเพ็ญ ชัยวิจิตฯ

บินบินเหนือเมฆ ได้ออกไปดูที่ห้อง Pilot มองไม่เห็นอะไรเลยนอกจากเมฆ บางทีก็ตกหลุมอากาศทำให้โคลงเคลงแต่ไม่รู้สึกละเลย บนเรือบินมีหีบยาเครื่องปฐมพยาบาล เขาได้จัดการหยอดจมูกให้ปรีดีเนื่องจากเป็นหวัด มี air condition สบายหิาก็ได้ เมื่อบินสูงๆ อากาศเย็นเขามี Blanket ให้ห่มและเปิดไอน้ำให้ เวลา ๑๔.๓๐ serve น้ำชาและ Biscuit น้ำชาร้อนใส่ในถ้วยกระดาษแล้วมีถุงกระดาษใส่ชาห่อเชือกหย่อนลงไปถ้วย แลกกระดาษที่ใส่ชาเมื่อถูกน้ำร้อนก็ไม่เปื่อยหรือยุ่ยเลย ครั้นเวลา ๑๖.๐๐ น. ถึงกรุงเทพมหานคร เมื่อเรือบินเริ่มลง เขาเอา chewing-gum มาแจกเพื่อจะเคี้ยวกันหือและแนะนำให้บิบบมูกเพื่ออัดลมให้ออกทางหูตามที่ผู้เคยขึ้นเครื่องบินแล้วว่าเวลาลงเวียนศีรษะและคลื่นไส้ไม่มีเลย เห็นจะเป็นเพราะนักบินเขาค่อยๆ ลง ภูมิประเทศต่างกับในเมืองไทย เมืองไทยนั้นมองลงไปดูคล้ายสนามหญ้าเขียวไปหมด แต่ในแดนจีนนั้นพื้นดินเป็นสีน้ำตาลและบางตอนก็ผ่านภูเขา ทะเลใหญ่ และทะเลสาบ โดยมากเราบินเหนือเมฆขนาดสูง ๑๐,๐๐๐ ฟุต ความเร็วชั่วโมงละ ๒๒๒ ไมล์ อากาศนอกเครื่องบิน ๒๐ °C

เมื่อถึงสนามบินทหารในกรุงเทพมหานครนั้นก็มีผู้มารับคือ พล.ท.ชูชิน-เขาและภริยากับผู้แทนกระทรวงการต่างประเทศชั้นทูตและอธิบดี เขาขอโทษที่มาต้อนรับไม่พร้อมเพรียงกันเพราะเพิ่งได้รับโทรเลขเมื่อก่อนเที่ยงวันนี้เองเป็นวันอาทิตย์ด้วย ขึ้นรถยนต์จากสนามบินไปยังบ้านพัก

ซึ่งตั้งอยู่ในกระทรวงต่างประเทศ ระยะทางจากสนามบินไปที่พักราว ๑๕ กิโลเมตร กินเวลาราวครึ่งชั่วโมง ที่พัคนั้นเป็นตึกสมัยใหม่แบบเดียวกับกระทรวง อากาศที่หนาวถึงหนาว ปรอท ๒๐ กว่าดีกรีเซนติเกรด ตามถนนที่แล่นผ่านไปผู้คนและรถคับคั่ง ผู้หญิงจีนแต่งตัวแบบฝรั่งและแบบจีนสวมเสื้อหนาวสีต่างๆ รถ Jeep ก็หนาตา แต่โดยมากเป็นทหารจีนขับ ได้พบกับอธิบดีกรมการเมืองตะวันออกชื่อ Young ได้พูดถึงคุณจำกัด^๔ และคุณสงวน^๕ ว่ารู้จักกันดีในจุงกิง เมื่อถึงที่พักเขาเลี้ยงน้ำชาเสร็จแล้วขึ้นไปพักนอนในห้องเวลา ๑๙.๓๐ น. ไปกินข้าวอย่างไปรเวทที่ International Club อาหารที่รับประทานเป็นอาหารฝรั่ง รสพอใช้ได้ กลับถึงที่พักเวลา ๒๑ น.

วันที่ ๔ พฤศจิกายน ๒๔๘๙

ตื่นเวลา ๖ น. พระอาทิตย์ขึ้นเมื่อ ๖.๔๐ น. กินอาหารเช้าแล้ว เวลา ๙.๓๐ ไปวางพวงมาลาที่อนุสาวรีย์ ดร.ซุนยัตเซน อนุสาวรีย์นี้ตั้งอยู่นอกกำแพงเมืองบนเชิงเขาเรียกชื่อว่า Purple Mountain

^๔ จำกัด พलगูร อดีตเสรีไทย เสียชีวิตที่เมืองจุงกิง

^๕ สงวน ตูลาร์กี

มีนาย Wang แห่งกระทรวงการต่างประเทศเป็นผู้นำ เมื่อลงจากรถต้องเดินเป็นทางตรงแต่ลาดชันราว ๑ กม. แล้วขึ้นบันไดเป็นชั้นๆ ไปรวมทั้งสิ้นกว่า ๔๐๐ ชั้น รู้สึกเหนื่อยเล็กน้อย อากาศดีมีแดด เมื่อแรกหนาวแต่พอขึ้นไปแล้วค่อยยังชั่วเห็นจะเป็นเพราะออกกำลัง ตามประตุมีทหารถือปืนเฝ้า สองข้างทางเป็นสนามหญ้าและปลูกต้นสนเป็นระยะๆ เมื่อขึ้นไปถึงตึกสูงสุดแล้วเข้าไปนั่งพักในห้องเล็กพอหายเหนื่อยแล้ว เขานำไปค้ำันรูปปั้นชุนยัตเซน รูปปั้นนั้นในท่านั่งใหญ่กว่าตัวจริงประมาณพระบรมรูปพระพุทธรูปที่เชิงสะพาน วิธีค้ำันนั้นยืนเรียงกันเป็นแถว ๓ แถว และมีผู้แต่งตัวเป็นทหารคอยบอกให้ค้ำัน ๓ ครั้งพร้อมๆ กัน ค้ำันหัวไว้อาลัย ๑ นาที เสร็จแล้วพาเดินไปทางด้านหลังของรูปเป็นห้องโดมกลมมืด ไม่มีไฟฟ้า มีคนคอยถือเทียนส่อง รอบวงกลมนั้นเดินได้รอบมองลงไปมีรูปชุนยัตเซนทำด้วยหินอ่อนนอนคลุมธงชาติและใต้รูปที่นอนเป็นที่ฝังศพ กลับจากอนุสาวรีย์ชุนยัตเซนแล้วไปชมที่ฝังศพของพระเจ้าแผ่นดินต้นราชวงศ์หมิง ซึ่งตั้งอยู่ไม่ไกลกัน ทางเข้าก็คล้ายๆ กับอนุสาวรีย์ชุนยัตเซนแต่เล็กและเตี้ยกว่า ทางเดินและทางขึ้นก็คล้ายๆ กัน แต่อย่างเร็วกว่า ไม่ได้ตกแต่งและรักษาอย่างอันแรก สร้างตั้ง ๖๐๐ ปีกว่ามาแล้ว ก่อนจะถึงที่ฝังศพชั้นหนึ่งมีร้านขายเครื่องดื่มและโปสการ์ด กลับจากนี้แล้วเลยไปเที่ยวทะเลสาบดอกบัว ซึ่งตั้งอยู่นอกกำแพงเมืองเหมือนกันแต่คนละทางกับอนุสาวรีย์ พอพ้นประตูเมือง

ไปก็ถึงทะเลสาบ เวลาที่ไปนั้นโบว์แห่ง เมื่อไปถึงทางจะเข้าสวน
สาธารณะมีร้านขายเครื่องดื่มและมีเรือให้เที่ยวทะเลสาบ เรื่อนั้นถ้าใหญ่
หน่อยมีประทุนมีเก้าอี้หนังและใช้การต่อเรือ ที่ใช้พายก็มีแต่เป็นเรือเล็ก
ได้เข้าไปเดินเล่นใน park มีดอกเบญจมาศสีต่างๆ กำลังออกดอก กับ
ได้เห็นดอกพุทธรักษาและต้นกล้วยในสวนนี้ด้วย สังเกตดูรู้สึกที่คนจีน
ชอบออกเที่ยวนอกบ้านเช่นที่อนุสาวรีย์ชัยนัยต์เซน ก็มีผู้คนทั้งหญิงชาย
และนักเรียนไป และที่ทะเลสาบก็มีไม่น้อยที่ไปเล่นเรือ

เวลา ๑๑.๓๐ น. ปรีดีไป call Foreign Minister ที่กระทรวง
ซึ่งตั้งอยู่ตรงข้ามกับที่พัก ที่พักนี้เคยรับรอง President Hoover เมื่อ
คราวคณะทูตไทยไปก็ไม่ได้พักที่นี่ เวลา ๑๒.๓๐ รัฐมนตรีว่าการ
กระทรวงการต่างประเทศเชิญเลี้ยงอาหารกลางวันในที่ที่เราพัก ภรรยา
ก็มาร่วมด้วย พูดภาษาอังกฤษไม่ได้ต้องใช้ล่าม เป็นคนมีอายุราว ๔๐
เศษ มีบุตร ๔ คน เป็นชาย ๒ หญิง ๒ บุตรชายกำลังเล่าเรียนอยู่ที่
นานกิง ส่วนบุตรหญิงส่งไปเรียนอเมริกา อาหารที่เลี้ยงเป็นอาหารจีน
แต่ไม่เหมือนอาหารจีนเมืองไทย รสชาติๆ ไม่มีน้ำจิ้มเลย แต่เขาตำพริก
ชี้ฟ้าแดงๆ กับเกลือมาให้ ๑ ถ้วย

ภายหลังอาหารกลางวัน เวลา ๑๕.๓๐ ปรีดีไป call นายวุฒิจีน
เลขาธิการคณะพรรคก๊กมินตั๋ง

เวลา ๑๖.๓๐ Generalissimo & Madame^๖ นัดพบและเลี้ยงน้ำชาที่พักของ Generalissimo ตั้งอยู่ในกระทรวงกลาโหมซึ่งเดิมเป็นโรงเรียนนายร้อย ก่อนจะถึงกวตขันมาก มีทหารยืนยามเป็นระยะเพื่อตรวจรุดผ่าน เมื่อเข้าไปในโรงเรียนนายร้อยแล้วเลี้ยวขวาเป็นตึกสี่อัฐขนาดเล็กมีคนคอยต้อนรับ เมื่อเข้าไปในห้องรับแขก มีรัฐมนตรีรออยู่หลายคนทยอยกันมาเรื่อยๆ จนครบคน ในห้องรับแขกจัดแบบฝรั่งมีเตาผิงไฟที่ใช้ฟืนและถ่าน สักครู่มีคนมารูดม่านปิดหมด พอปิดเสร็จประตูได้เปิดออกทั้งสองบาน มาตามเดินนำหน้าและจอมพลตามมาข้างหลัง เขา announce ว่า “Madame & Generalissimo” รัฐมนตรีต่างประเทศเป็นผู้ทำให้รู้จักกัน Madame นั่งใกล้กับเรา ส่วน Generalissimo นั่งใกล้ปรีดี ต้อนรับอย่างเป็นกันเอง มีเลี้ยงน้ำชา Madame นั้นสวยงาม สาวกว่าอายุ ผิวพรรณเปล่งปลั่งและแต่งหน้าอย่างเต็มที่ ทำผมทรงสูง แต่งชุดเงินแพรดำแขนยาวใส่ตุ้มหูและแหวนหยก พูดภาษาอังกฤษอย่างกับคนอเมริกันแท้ๆ ส่วนจอมพลนั้นสนทนากับปรีดีมีนาย ที.วี.ซุง เป็นล่ามขนมที่เลี้ยงมีของเค็มคล้ายกะหรี่ปั๊บกับขนมเค้กวันเกิด กับขนมที่ทำด้วยมะพร้าวซึ่ง Madame เล่าให้ฟังว่าได้นำมะพร้าวมาจาก Formosa และ

^๖ Generalissimo หมายถึง จอมพลเจียงไคเช็ค

Madame (ภริยา) ของท่านผู้นี้คือ มาตามช่งเหมย์หลัง

ให้พี่สะใภ้ได้เป็นคนทำ การสนทนามีการถามว่ามีพี่น้องกี่คน ลูกกี่คน และว่าเป็นครั้งแรกที่พบผู้หญิงไทย เขาถามถึงกินอยู่ขนบธรรมเนียม การแต่งตัวของไทย ได้เชื้อเชิญให้ไปเยี่ยมเมืองไทยถ้ามีโอกาส เราได้ มอบของขวัญให้เป็นสายสร้อยข้อมือ เขาขอให้ช่วยใส่ให้และดูพอก พอดีใจมาก บอกว่ากำลังเป็น fashion ใน America แล้วชวนให้ไปชม ละครในวันรุ่งขึ้น ดุสนิทสนมเรียก Madame Pridi ได้คล่องแคล่ว เมื่อ ลากลับได้เดินมาส่งถึงประตูและบอกว่าถ้ายังอยู่ในนานกิงอีกอยากจะขอ เชิญมากินข้าวด้วยกัน ส่วนทางปรีดีนั้นพอจอมพลทราบว่าจะไปเที่ยว ปักกิ่ง ได้เื้อเพื่อให้จัดเครื่องบินพิเศษส่วนตัวเพื่อพาคณะเราไป กลับ มาถึงที่พักแล้วเวลา ๒๐.๓๐ น. ไปรับประทานอาหารเลี้ยงที่บ้านนายวุฒิเงิน เลี้ยงอาหารแบบจีนคล้ายๆ กับที่ รมต. ต่างประเทศ เลี้ยงภริยาพูด อังกฤษได้เล็กน้อย ดุชอบใจแมวไทยมาก เลี้ยงแมวไว้ ๑ ตัว แต่ไม่ใช่ แมวไทย ได้พบกับราชทูตจีนประจำ Sweden & Norway ที่บ้าน นายวุฒิเงินด้วย คนจีนสูงๆ ที่นี้รู้จักชีวประวัติของปรีดีเป็นอย่างดี แต่ คาดว่าปรีดีจะเป็นคนแก่ กลับถึงที่พัก ๒๓ น.

วันที่ ๕ พฤศจิกายน 2489

ตื่น ๗ โมงเศษ ลงไปรับประทานอาหารเชาก็พอดีได้รับบัตรเชิญจากจอมพลและภริยาให้ไปกินอาหารเย็นพรุ่งนี้เวลา ๑๙ น.

เวลา ๙ น. เศษได้ไปดู Chinese Art Exhibition มีเครื่องภาชนะที่ทำด้วยเหล็ก ซาม หนังสือ และภาพเขียน ล้วนแล้วแต่สมัย B.C. ทั้งนั้นออกจาก Exhibition ปรีดีไป call Minister of Oversea ส่วนพวกเราไปชมห้างร้านต่างๆ ชื่อของไม่ลงเพราะราคาแพงมาก

กลับที่พักแล้วเวลา ๑๒.๓๐ ไปรับประทานอาหารกลางวันซึ่ง President of Legislative เชิญ มีผู้หญิงแต่เราคนเดียว แยกประมาณ ๓๐ คน มี รมต.ต่างประเทศ และคนสำคัญบางคน อาหารที่เลี้ยงมีประมาณเกือบร้อยสิ่ง กินอย่างละคำก็เกินอิ่ม ถึงอย่างนั้นเราก็ไม่ได้กินทุกอย่าง เรื่องดื่มแล้วเป็นไม้อั้นตั้งแต่มาเมืองจีนดื่มเรื่อย แต่เป็นเหล้าพื้นเมืองไม่สู้จะเมานักรสคล้ายไวน์ของฝรั่งเศส การจัดโต๊ะใช้ดอกไม้มีดอกจำปี ดอกบานไม่รู้โรยและดอกดาวเรือง ส่วนดอกเบญจมาสนั้นใช้เป็นดอกไม้ประดับแต่งทุกบ้าน โดยยกเอากระถางต้นเบญจมาศที่ออกดอกมาประดับแทนแจกัน เว้นแต่ที่บ้าน Generalissimo มีดอกคัทลียาใส่กระถางวางไว้เกือบทุกห้อง

President เป็นเงินเก่าแต่งตัวอย่างเงินแท้ โกงศิริระ พุดอังกฤษ ไม่ได้ มีลูกชายเป็นทหารอากาศรูปร่างหน้าตาโก้ ว่าเป็นศึกษาวิชาจากเยอรมันนี้และท่องเที่ยวไปเกือบทุกประเทศ เสร็จแล้วถ่ายรูปหมู่ที่หน้าที่ทำ การซึ่งปลูกเป็นแบบเงินแท้ตั้งอยู่เชิงกำแพงเมือง ว่าเมื่อครั้งญี่ปุ่น ยึดนานกิงได้ใช้เป็นศาลารัฐบาลของรัฐบาลวังจิงไว กว่าจะกินเสร็จเกือบ ๓ โมงเย็น

ถ่ายรูปแล้วกลับที่พัก ส่วนปรีดีนั้นยังไปเที่ยว call พวก รมต. ต่างๆ อยู่ เวลา ๑๗ น. รมต. ในพรรคก๊กมินตั๋งเชิญเลี้ยงนำชาที่ International Club มีแขกประมาณ ๑๐๐ คนเศษ ภริยาออกด้วยแต่พุด อังกฤษไม่ได้ มี Speech ด้วย

กลับจาก International Club เลยไปกินข้าวซึ่งสมาคมไทยจีน รับรองมีการแสดงละครด้วย หน้าตึกทางที่จะเข้าไปมีตัวหนังสือจีนทำ ด้วยไฟฟ้าข้อความว่า “ต้อนรับนายปรีดี พนมยงค์ และภริยา” และที่ โรงละครก็มีเช่นเดียวกัน อาหารเลี้ยงแบบ buffet และเป็นอาหารฝรั่ง ได้พบปะกับพุดและภริยาพุดที่นี้หลายคน ละครที่เล่นแสดงได้ดีมาก ต้องขอตัวไม่เล่าเพราะไม่มีเวลาจะเขียน แม้จะหาเวลาคิดถึงพวกบ้านก็ เกือบไม่มีว่าง ดูละครยังไม่ทันจบก็ต้องเลยไป Officer's Club เพราะ ค่ำนี้เวลา ๘.๓๐ น. จอมพลและ Madame เชิญดูละครไว้

กรุงนานกิง (พ.ศ. ๒๔๘๙)

สถานที่ๆ แสดงละครนั้นคล้ายสวนมิสกวันเพราะอยู่ใกล้ที่พัก
จอมพล ต่างกันก็เพียงของจีนเขาหรูหราใหญ่โตกว่า เมื่อไปถึงมีคนหา
ที่นั่งที่ติดกับ รมต. ต่างประเทศ แก้อี้ที่เขานั่งนั้นมีแต่ชั้น Ambassador
ทั้งนั้น พอได้เวลาก็มีคนขานว่า “President” & Madame Chiang Kai
Chek” ทุกๆคนลุกขึ้นยืนพรึบกันหมด พอนั่งลง Madame Chiang ก็
หันมาขอใบ้ที่ส่งแมวไปให้ ซึ่งความจริงเป็นแมวที่ Li Tiah Chen^๗ฝาก
ไปให้ ณ เวลานั้นเองเพลง National Anthem ก็ขึ้น เลยต้องลุกขึ้นยืน
กันอีกครั้งหนึ่ง การแสดงวันนี้เป็น Opera จีนสมัยใหม่ซึ่งมีเป็นครั้งแรก
ในนครนานกิง ดนตรีฝรั่งแต่เป็นเพลงจีน conduct โดยฝรั่งชาวรัสเซีย
ชื่อ A.A. Avshalomoff แสดงเรื่อง The Great Wall เรื่องมีอยู่ว่าเมื่อครั้ง
Emperor คนแรกของจีนชื่อ Chin Shi Hwang (๒๔๖-๒๑๐ B.C.) กลัว
พวกอนาการยะ (wild tribes) จะรุกราน จึงคิดสร้างกำแพงเมืองยาวทั่ว
ประเทศเพื่อป้องกันการรุกราน คนจำนวนล้านถูกเกณฑ์ให้ไปสร้างแต่
การสร้างกินเวลามาก Emperor ซึ่งเป็นคนถือโชคลางสักหน่อย ได้ยิน
เสียงมีปิศาจในฝันบอกว่าการสร้างกำแพงนี้จะไม่สำเร็จโดยรวดเร็ว

^๗ President หมายถึง ประธานาธิบดีเจียงไคเช็ค

^๘ Li Tiah Chen เอกอัครราชทูตสาธารณรัฐจีนประจำประเทศไทย
หลังสงครามโลกครั้งที่ ๒

นอกจากได้คนหนุ่มคนหนึ่งซึ่งมีนามว่าวันซีเหลียงอยู่ที่เมืองซูเจาซึ่งจะเป็นผู้เสียสละในการสร้างกำแพงนี้ ชื่อวันซีเหลียงแปลว่า “ผู้สามารถปกครองคนจำนวนหมื่นได้” Emperor ก็สั่งให้พวกราชสำนักเที่ยวตามจับคนชื่อวัน ณ ที่เมืองซูเจานี้พวกทหารได้ติดตามมาเพื่อจะจับวัน ผู้คนสับสนอลหม่าน ได้มีผู้ชี้ตัววันให้ทหารจับ แต่แล้วก็วันหนีไปได้ วันได้พยายามหนีด้วยความเหน็ดเหนื่อยตั้งหลายไมล์ จนถึงเมืองนานกิงเขาเห็นสวนซึ่งมีกำแพงล้อมรอบอยู่ เขาได้กระโดดข้ามกำแพงไปซ่อนตัวอยู่ใต้ต้นไม้ ในขณะที่เดียวกันนี้มีหญิงสาวชื่อมอนชางหนูซึ่งเป็นเจ้าของสวนออกมาที่ระเบียงกับเพื่อนผู้หญิงด้วยกัน ภายหลังที่ร้องรำทำเพลงด้วยกันแล้วเพื่อนผู้หญิงก็กลับไป มอนชางหนูได้ลงไปสวนถือพัดอยู่ในมือ ในทันที่นั่นเองพัดได้ปลิวไปจากมือไปตกลงในลำธารเล็กๆ เพื่อจะเก็บพัดนั้น หญิงสาวได้ถอดเสื้อผ้าออกเพื่อลงไปในน้ำ เธอได้มองเห็นชายคนหนึ่ง ชายคนนั้นได้ขอโทษ อธิบายว่าเขาหนีมาและจะรีบไปต่อไปในตอนค่ำวันนั้นเอง มอนชางหนูได้ยินเขาเล่าเรื่องวัน ผู้นำสงสารก็เกิดมีความรักขึ้นกับชายหนุ่มผู้อัปโชคนี้ พาเขาไปหาบิดามารดาเพื่อขออนุญาตแต่งงานกัน อ้างว่าวันได้เห็นเธอเปลื้องผ้าแล้วจำเป็นต้องแต่งงานกัน วันได้ชี้แจงให้ฟังว่า ทางที่กำลังต้องการตัวเพื่อสร้างกำแพงเมืองอันโหดร้ายนั้นและปฏิเสธในการที่จะแต่งงานด้วย แต่ในที่สุดยอมตกลงในเมื่อบิดาของ Mon Chang รับรองจะให้ความ

คุ้มครองเขา พิธีแต่งงานได้จัดขึ้นโดยกระทันหัน ระหว่างทำพิธีนี้พวกทหารได้ตามมาพบและจับตัววันไป เจ้าสาวของเขาและบิดาได้ตลึงงันหมด

วันที่ ๖ พฤศจิกายน ๒๔๘๙

วันนี้เวลา ๙ น. เศษ ภายหลังจากรับแขก รมต. ต่างๆ ที่มาเยี่ยม ได้ไปชม War Museum สำหรับสงครามคราวมหาเอเซียบูรพา ส่วนมากเป็นเครื่องอุปกรณ์ในการรบของญี่ปุ่น มีเรือบิน รถแท็กซี่ รถยนต์ เครื่องวิทยุ อาวุธต่างๆ รวมทั้งรูปประวัติศาสตร์ที่ญี่ปุ่นเซ็นยอมแพ้ด้วย สถานที่ๆ ทำเป็น Museum นี้ตั้งอยู่บนเนินเขา สร้างเป็นบ้านแบบญี่ปุ่น เพราะญี่ปุ่นเป็นผู้สร้างเมื่อยี่ดือนครานานกิงได้ เสร็จแล้วเลยไปดูสถานที่ฝึกหัดพลร่มซึ่งตั้งอยู่นอกเมือง การต้อนรับที่นี่ใหญ่โตมาก พอรถผ่านเข้าประตู ทหารกองเกียรติยศที่ตั้งแถวอยู่เป่าแตรเคารพ มีนายพลตรีมาคอยต้อนรับพาขึ้นสู่บันดึกที่ทำการ ได้นำแผนที่และสมุดเรื่องราวที่เกี่ยวกับ paratroop มาไว้ แล้วเชิญกินน้ำชากับ cake เสร็จแล้วพาลงไปดูวิธีพักร่ม ร่มมี ๔ คัน วางตามยาวบนโต๊ะ มีเจ้าหน้าที่ประจำโต๊ะละ ๔ คน มีนายทหารคอยออกคำสั่งและปฏิบัติตามดูทำคล่องแคล่วรวดเร็วมาก เสร็จแล้วนั่งรถ Jeep ไปดูการโดดร่มตั้งแต่

คันแรกจนที่สุด ที่ต้องนั่ง jeep เพราะบริเวณกว้างขวางมากและถนนก็เล็กซี้ๆ ลงๆ บนเนิน นายพลเป็นผู้ขับเอง เราสองคนนั่งข้างหน้ากับเขา นับเป็นครั้งแรกที่นั่ง jeep แล้วไปรับประทานอาหารกลางวันที่ International Club ซึ่ง รมต. ว่าการ Oversea Chinese เป็นเจ้าภาพ

เวลา ๑๗. น. ไป Cocktail party ที่ที่กินข้าวกลางวัน

เวลา ๒๐ น. ไปกินเลี้ยงที่จอมพลและมาตามเชิญ เมื่อไปถึงมี รมต. ต่างประเทศ รมต. Oversea นายวุทธิเงินคอยอยู่ พาเข้าไปนั่งห้องพักก่อน เมื่อคณะคนไทยไปถึงพร้อมกันแล้วจึงนำไปยังห้องรับแขกที่เคยเลี้ยงนำชาวันก่อน ลักครู่จอมพลและภริยาเข้ามา วันนี้ไม่มีพิธีต้องอะไร เข้ามาอย่างเงียบ มาตามเดินตรงเข้ามาต้อนรับจับมือทักทายแล้วนั่งกันอย่างวันก่อน คือผู้ชายคุยกับผู้ชาย ผู้หญิงคุยกับผู้หญิง แต่มีนายวุทธิเงินมาร่วมด้วย พวก รมต. ไม่มีใครพาภริยาออกเลย จึงมีผู้หญิงสองคนเท่านั้น การเลี้ยงวันนี้เลี้ยงอย่างฝรั่ง ห้องรับประทานอาหารไม่หรูหรานัก ดูเรียบๆ ใช้ผ้าปูโต๊ะที่ปักด้วยมือ ตอนรับประทานอาหาร จอมพลได้ถามถึงการเดินทาง ดินฟ้าอากาศและจะเดินทางต่อไปไหนอีกเป็นต้น โดยมากชอบพูดคำว่า “เฮ่าๆ” วันนี้ใช้เลขานุการเป็นล่าม เมื่อกินเสร็จแล้วมานั่งยังห้องรับแขกอีก ตอนนี้ Madame ได้เรียกคนให้ไปหยิบรูปมาและเซ็นให้ต่อหน้าพร้อมทั้งของขวัญ ๑ หีบ ได้ถามถึงสมจิตต์ที่จะไปเรียนเมืองจีน และเรียกให้มาสนทนากับ ดูรู้สึกว่เอ็นดูสมจิตต์มาก

เมื่อลากลับได้แสดงกิริยาสนิทสนมเอามือโอบหลังแล้วพูดว่าหวังว่าคงจะ
มาเยือนประเทศจีนอีกในไม่ช้า วันนี้ Madame แต่งตัวสีดำดอกแดง
คลุมเสื้อกำมะหยี่สีน้ำเงินแก่ แต่งเครื่องเพชรชุดไข่มุกประดับเพชร ส่วน
จอมพลแต่งพลเรือนแบบจีนแท้คือ สวมเสื้อดำยาว

วันที่ ๗ พฤศจิกายน ๒๔๘๙

๙.๓๐ ออกจากที่พักไปยังสนามบินทหารเพื่อเดินทางไปปักกิ่ง
เมื่อไปถึงมีผู้ไปส่งมากมายมี รมต. ต่างๆ และนายวูทีเจินและภริยา
เรือบินที่โดยสารไปนี้เป็นเรือบินพิเศษส่วนตัวของจอมพล ซึ่งท่าน
จอมพลได้เอื้อเฟื้อจัดให้เป็นเครื่องอเมริกันแบบ C47 สองเครื่องยนต์ชื่อ
May Ling เรือบินหรูหรามากมีห้องพิเศษซึ่งนั่งและนอนได้ ๒ ที่ สำหรับ
จอมพลและภริยา อีกห้องหนึ่งมีเก้าอี้ที่นั่ง ครึ่งนี้เป็นครั้งที่ ๒ ที่ให้ชาว
ต่างประเทศโดยสาร ครั้งแรกจัดให้ Ray Gribbs ซึ่งเป็นบุคคลที่ช่วย
เหลือชาวจีนมาก ท่านจอมพลได้ส่งผู้แทนให้มาส่งพร้อมมอบรูปถ่ายให้
ปริดี กล่าวว่าไม่ค่อยจะให้ใครนักที่เขียนด้วยตนเอง เครื่องบินขึ้นสู่
อากาศ เวลา ๑๐.๓๐ น. บินเหนือเมฆสูงราว ๘,๐๐๐ ฟิต มองลงไปเห็น
ภูมิประเทศสลับเพราะหน้าต่าใหญ่ อากาศหนาว ลูบที่กระจกหน้าต่าง
เป็นน้ำไปหมด เก้าอี้ โต๊ะ และม่านบุด้วยกำมะหยี่สีน้ำเงินทั้งสิ้น เวลา

๑๒ น. เจ้าหน้าที่กระทรวงต่างประเทศที่ติดตามไปด้วยนำ sandwich ไข่ไก่และผลไม้มาเลี้ยง เวลา ๑๒.๓๐ น. ผ่านภูเขาไฟซาน สูง ๕,๐๐๐ ฟิต อากาศเย็นมาก

เวลา ๑๔ น. ถึงปักกิ่ง เรือได้บินต่ำได้ชมบริเวณเมือง เมืองปักกิ่งนี้ใหญ่โตกว้างมาก มองลงไปจากเครื่องบินเห็นหลังคาพระราชวังเป็นสีต่างๆ งดงามมาก เมื่อถึงสนามบินมีผู้มาต้อนรับคือ ภริยานายกเทศมนตรีได้นำช่อดอกไม้มาให้ และมีมนตรีหญิง ๒ คน พาขึ้นรถยนต์ไปพักยังโฮเต็ล Wagon-Lit สนามบินตั้งอยู่นอกกำแพงเมือง ระยะจากสนามบินไปในเมืองราว ๑๐ กิโลเมตร อากาศที่นี่หนาวมากต้องสวมเสื้อ fur

เวลา ๑๖ น. ไปเยี่ยมนายกเทศมนตรี และนายพลผู้แทนจอมพลที่ปักกิ่งแล้วไป Winter Palace Imperial Garden ได้ข้ามสะพาน Marco Polo ด้วย ในพระราชวังนั้นใหญ่โตมาก ได้ก่อสร้างไว้อย่างดีจะเล่าให้ละเอียดไม่ได้ เพราะไม่ค่อยมีเวลาเขียน ได้ไปนมัสการพระที่ทำด้วยหยกขาวองค์ใหญ่เป็นพระนั่งขัดสมาธิ

เวลา ๑๙ น. ไปกินข้าวที่ศาลาเทศบาลนครปักกิ่งที่ขึ้นชื่อด้วยนายกเทศมนตรีนี้มีภริยาเป็นฝรั่งเศส เดิมท่านเป็นเจ้าของชานตุ๋ง พึงย้ายมาอยู่ปักกิ่งก่อนเรามา ๕ วันเท่านั้น

วันที่ ๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๙

เข้าไปชมพระราชวังหลวง Forbidden City ใช้เวลาชม ๑ ชั่วโมงเศษ แต่ก็ไม่ทั่วถึง สร้างเมื่อ ๕๐๐ ปีมาแล้ว ยังเรียบร้อยดีไม่ค่อยทรุดโทรม ออกจากพระราชวังไปหอสมุดแห่งชาติ หอสมุดนี้สร้างเป็นแบบฝรั่งมีหนังสือตำรับตำรามากมาย เมื่อไปชมนั้นมีนักเรียนกำลังค้นคว้าอยู่หลายคน การเข้าออกกวัดขันมาก แล้วเลยไปกินอาหารกลางวันซึ่งพล.ท. จีงโกหมินเลี้ยงที่ Summer Palace พระราชวังฤดูร้อนนี้ตั้งอยู่นอกกำแพงเมืองจากตัวเมืองไปประมาณ ๒๐ กม. เขาจัดเลี้ยงบนเนินเขาต้องขึ้นบันไดไป

วันที่ ๙ พฤศจิกายน ๒๕๕๙

เวลา ๙.๓๐ น. ออกจากโฮเต็ลไปชม Temple of Heaven ซึ่งเป็นที่ที่ Emperor ไปสวดวิงวอนเพื่อขอให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล เสร็จแล้วไปขึ้นเครื่องบินเครื่องบินออกเวลา ๑๐.๓๐ น. แล่นไปชมกำแพงเมืองจีน The Great Wall นี้อยู่ห่างจากปักกิ่งทางเครื่องบินราว ๕๐ นาที ตั้งอยู่บนยอดเขามองดูจากเครื่องบินเห็นเส้นคดเคี้ยวยาวไปตามภูเขา แล้วเครื่องบินตัดตรงไปเซี่ยงไฮ้ ถึงเซี่ยงไฮ้เวลา ๑๕.๓๐ น. ที่สนามบินผู้มารับคือผู้แทนกระทรวงต่างประเทศและพ่อค้าจีน-ไทย รวมทั้งคนมาดูก็มากมาย นั่งรถยนต์เข้าไปในเมือง

วันที่ ๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๙

เข้าไปสระผมทำเล็บ ร้านที่ไปทำเป็นร้านจีน ผู้ชายเป็นช่าง มีผู้หญิงเป็นผู้ช่วย สระผมดีมาก เพราะทั้งสางทั้งชูดและเกาให้เต็มที่ คิดแพงมากโดนเข้าไป ๑๕,๐๐๐ เหรียญ^๙ ทำผมเสร็จแล้ว เลยไปดูร้านขายของ เผอิญวันนี้เป็นวันอาทิตย์ห้างร้านส่วนมากปิด แต่ถึงอย่างนั้น ก็ดีผู้คนคึกคักมาก ดูคล้ายๆ กับประเทศในยุโรป เวลานี้มีพลเมืองทั้งสิ้น ๔ ล้านคน

วันที่ ๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๙

เข้าพวกพ่อค้าไทยที่เชียงใหม่จัดเลี้ยงอาหารเช้าที่ไฮเต็ลที่พักอยู่เสร็จแล้วเวลา ๑๐.๓๐ น. ขึ้นรถไปที่ A.T.C เรืองชัยของ เวลา ๑๑ น. เศษออกจาก A.T.C ไปสนามบินชื่อ Hiangwan Airfield ที่สนามบินนี้มีร้านซึ่งทำด้วยบ้านสำเร็จของอเมริกันเรียกว่า Snack Bar ผู้ที่จะซื้อต้องเอาตัวเครื่องบินไปให้ดูจึงจะขายให้ ได้สั่งกาแฟมากิน ๑ ถ้วย กินไม่หมดเพราะถ้วยใหญ่มาก พอสักครู่เขาพูดทางเครื่องขยายเสียงให้ไปดูภาพยนตร์ การที่จะโดยสารเครื่องบินของ A.T.C. ต้องดูภาพยนตร์ ผู้หญิงก็บังคับให้นั่ง Slack ด้วย โรงภาพยนตร์ก็เป็นบ้านสำเร็จรูป

^๙ อัตราเงินจีนสมัยนั้น

วันที่ ๑๒ พฤศจิกายน ๒๔๘๙

กรุงมนิลา เข้าเวลา ๙ น. ปรีดีได้ call President และ Vice President

เวลาเที่ยงครึ่งกินข้าวกลางวันที่ยโฮเต็ลมีดนตรีและนักร้องด้วย เวลา ๑๖.๓๐ President Roxas^{๑๑} เชิญกินน้ำชา เมื่อไปถึง Malacañan Palace มีคนคอยต้อนรับพาไปยังห้องโถง ณ ที่นั้น President และภริยา คอยยืนต้อนรับอยู่ Reception หูหระ มี Orchestra วงใหญ่บรรเลง เขาจัดเก้าอี้ตัวโตๆ ไว้ ๔ ตัวให้ President และภริยากับเรา ๒ คนนั่ง เมื่อแขกมา A.D.C. ของ President เป็นผู้นำมาแนะนำได้รู้จัก แขกที่เชิญวันนี้เป็นพวก รमत. และภริยา กับคณะทูตและกงสุลต่างๆ

วันที่ ๑๓ พฤศจิกายน ๒๔๘๙

เช้า ๘.๓๐ ปรีดีไปเที่ยวที่ภูเขไฟนอกเมืองกับกงสุล เวลากลางวัน ไปกินเลี้ยงของ Vice President ตอนบ่ายไปกินน้ำชาบ้านกงสุล เวลา ค่ำพานายทหารเรือไทยไปกินข้าวจีน ร้านจีนที่นี่โดยมากใช้เรียกว่า Panticerie เป็นภาษาสเปนแปลว่าเนหาหมิ่น อาหารพอใช้ได้

^{๑๑} President Roxas ประธานาธิบดีของประเทศฟิลิปปินส์?

วันที่ ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๙

ต้องค้างอยู่ที่นั่นหลายวันเพื่อรอเครื่องบิน เข้าขึ้นไปขึ้นรถซื้อของ ผากไปให้ลูก เพราะมีคนจะไปเมืองไทย เวลากลางวันกินข้าวที่โฮเต็ล กินข้าวเสร็จแล้วได้พักผ่อน ที่นี่หลังจากอาหารกลางวันแล้วเขามักจะนอนกัน เพราะอากาศร้อนจัดเสียยิ่งกว่ากรุงเทพฯ อีก และฝุ่นก็มาก ที่จริงก็ไม่มีอะไรน่าดูเพราะถูกทำลายมากเมื่อสงคราม

วันที่ ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๙

กินอาหารเช้าแล้ว ขึ้นรถไปซื้อของเพื่อผากไปให้ลูกแล้วเลย ขึ้นรถเที่ยว กลับมากินข้าวกลางวันโฮเต็ล บ่ายนอนพัก กลางคืนไปกินข้าวจีน

วันที่ ๑๖ พฤศจิกายน ๒๕๕๙

เวลา ๑๖.๓๐ ขึ้นรถไปสนามบิน สนามบินนี้คนละแห่งกับที่มาจากเชียงใหม่ เวลา ๑๘ น. เครื่องบินออก มองลงไปเห็นมนิลาเวลากลางคืน คราวนี้คนโดยสารเกือบเต็มลำ หาที่นั่งนอนลำบาก แต่สำหรับเรา

สองคนเขาจัดให้ไปนอนห้องกัปตัน นอนไม่หลับ เพราะอากาศไม่สู้ดี
เรือแกว่งมากและมักตกหลุมอากาศบ่อยๆ เวลาตี ๒ เขาปลุกว่าจะถึง
Guam ต้องไปรัดตัว ถึง Guam ฝนลงเม็ด เป็นเวลา Guam ตี ๔ ลง
จากเครื่องบินไปรับประทานอาหารน้ำมะเขือเทศ ขนมปัง ไข่ แอมและกาแฟ
พอเสร็จขึ้นเครื่องบิน เครื่องบินออกเวลาสายๆ

วันที่ ๑๗ พฤศจิกายน ๒๔๘๙

วันนี้เวลา ๑๔ น. ถึงเกาะ Hweijelien แต่เวลาที่นี่เป็น ๑๖ น.
เกาะนี้เป็นเกาะเล็กๆ ไม่มีต้นไม้ และหมู่บ้าน นอกจากบ้านเจ้าหน้าที
ทางทหาร เป็นฐานทัพอากาศที่ใหญ่ที่สุดของอเมริกาใน Pacific ที่
สนามบินมี Colonel Montgomery มาต้อนรับแล้วนำขึ้นรถยนต์ไปยัง
ที่พัก เป็น Bungalow เล็กๆ อยู่ริมทะเล ณ ที่นี้ได้มี Brigadier
General Wyatt กับภริยาต้อนรับอยู่ ตั้งโต๊ะอาหารไว้พร้อม แต่เรากิน
อาหารกลางวันกันเสร็จแล้วจากเครื่องบิน จึงกินแต่เครื่องดื่มกันเท่านั้น
Mrs.Wyatt เป็นผู้หญิงอังกฤษ เดิมสามีเป็นทูตทหารที่ปารีส ได้เคยพบ
คนไทย

วันที่ ๑๘ พฤศจิกายน ๒๔๘๙

เวลา ๕ น. เศษ เขาปลุกให้ตื่นว่าเกือบจะถึง Los Angeles แล้ว เพราะธรรมเนียมเรือบินเมื่อจะขึ้นหรือลงต้องรัดตัว พอเข้าเขตฝั่งแผ่นดินมองลงไปเห็นไฟฟ้าระยับไปหมดดูกว้างขวางใหญ่โตมาก เรือถึงสนามบิน ๖ น. ซึ่งเร็วกว่ากำหนด เมื่อลงจากเครื่องบินเขาพาเข้าไปในห้องเล็กๆ ซึ่งมีน้ำส้มคั้นและกาแฟร้อนเลี้ยง พอสักครู่หนึ่งมีคนไทย ข้าราชการสามคนคือ วิรัช ฌ สงขลา ราชัน กาญจนะวณิช และจำรูญ ดิษยพันธุ์ ได้ความว่ามาจาก San Francisco ระยะทางตั้ง ๕๐๐ ไมล์ น่าขบขันใจที่อุตส่าห์มารับ ยิ่งกว่านั้นมีนักเรียนไทยอีกคนหนึ่งคือ นิรัตน์^{๑๑} ซึ่งอยู่ที่ San Francisco ติดสอบมารับไม่ได้ แต่ฝากกล้องถ่ายรูปมาให้เพื่อนช่วยถ่ายรูปเราไป นั่งรถจากสนามบินเมือง Ontario ผ่านเมือง Los Angeles ไปพักยัง Beverly Hills ซึ่งเป็นระยะทาง ๖๐ ไมล์ นอกจากนี้ยังมี ม.ล.ขาบ,^{๑๒} กนต์ธีร์^{๑๓} และ Mr.Hushey แห่ง State Department และ Major Heppener ผู้แทน General Donovan มาคอยต้อนรับด้วย Beverly Hill Hotel เป็นโฮเต็ลที่หรูใน Hollywood

^{๑๑} นิรัตน์ สมิตพันธุ์

^{๑๒} ม.ล.ขาบ กุญชร

^{๑๓} กนต์ธีร์ ศุภมงคล

มี Bungalow อยู่ในบริเวณเกือบ ๑๐ หลัง เราได้ไปพักที่ Bungalow no.๓ สวยงามและสะดวกสบายมากมีห้องรับแขก ครูว์และห้องกินข้าวพร้อม เวลากลางวันขึ้นไปกินข้างบนโฮเต็ล ชาติแต่ปรีดีเพราะไม่สบาย

วันที่ ๑๙ พฤศจิกายน ๒๔๘๙

ปรีดียังไม่สบายอยู่มีอาการปวดท้องและคลื่นไส้ เวลา ๑๐ น. มีพวกนักหนังสือพิมพ์มาสัมภาษณ์และขอถ่ายรูปทั้งหญิงและชาย พอนักหนังสือพิมพ์กลับ ได้ตามหามาดู หมอตรวจว่าไม่เป็นอะไรมากนัก ได้สั่งยาและการรักษาไว้ เพราะที่โฮเต็ลไม่มีพยาบาลประจำอยู่ ก่อนเที่ยง Mr.Von Havebech มาหา เลยชวนออกไปกินข้าวเจ๊กที่ China Town ซึ่งอยู่ในเมือง Los Angeles. China Town นี้สะอาดเรียบร้อยดีปลูกเป็นแบบจีนทั้งนั้น มีร้านขายอาหารจีนทั้งสองฝากถนน อาหารก็ดีพอใช้เพราะคุณขาเป็นผู้สั่งโดยใช้ภาษาจีน กินข้าวเสร็จแล้วเลยไปซื้อเสื้อและหมวก ขากลับคุณขาแวะไปที่ Chamber of Commerce แล้วกลับที่พัก ปรีดีกลับไม่สบายมากขึ้น มีอาเจียร ได้ความว่าเมื่อเราไปซื้อของ นางพยาบาลได้มาจัดการสวนอุจจาระให้ดูค่อยยังชั่วขึ้น แต่แล้วก็ปวดท้องอีก

วันที่ ๒๐ พฤศจิกายน ๒๔๘๘

ปรีดีค่อยยังชั่วขึ้น ตอนเช้าวิรัชและราชันลากลับ ตอนเย็นเจริญ^{๑๔} มาเยี่ยม กินน้ำชาแล้วไปขึ้นรถเล่นแถว Westwood & Santa Monica ที่ Beverly Hills & Westwood เป็นที่อยู่ของพวก film star ได้เห็นบ้าน Irene Dunn, Shirley Temple, Claudette Colbert, Gary Cooper etc หลายคน กลับถึง Bungalow ยังค่ำเศษ บริเวณโฮเต็ลที่อยู่นี้มีสวนสวย ต้นส้มกำลังออกผลเหลืองไปหมด และต้นเตี้ยๆ ด้วย ดอกไม้และต้นไม้ คล้ายเมืองไทย อากาศดีไม่หนาวเกินไป

วันที่ ๒๑ พฤศจิกายน ๒๔๘๘

๑๑ น. ไปหาหมอฟันแล้วเลยไปกินข้าวกลางวัน R.K.O. Studio เขาจัดรับส่งเสร็จ เพราะการเข้าออกกวดขันมาก เมื่อไปถึงมี President และเจ้าหน้าที่สำคัญคอยต้อนรับ ห้องที่กินข้าวนั้นเป็นที่ๆ film star กินกัน คนนอกจะเข้าไปไม่ได้ การจัดโต๊ะพิเศษมีธงไทยประดับ กินเสร็จแล้วพาไปดูการถ่าย เขากำลังถ่ายเรื่อง Magic Town มี James Stuart เป็นตัวดารา ได้มีการแนะนำให้รู้จักและถ่ายรูปร่วมกัน แล้วเลยไปดูการ

^{๑๔} เจริญ เจริญรัชต์ภาคย์

ถ่ายอีกเรื่องหนึ่งมี Jane Glea เป็นดารา บริษัทหนึ่งมีการถ่ายหลายเรื่องพร้อมกันไว้ เพราะเขามีหลาย Studio ตอนค้าบริษัท P.O.A. เชื้อกินข้าวที่ Coconut Grove ซึ่งเป็นที่มีชื่อเสียงแห่งหนึ่งใน Los Angeles

วันที่ ๒๒ พฤศจิกายน ๒๔๘๙

๘.๓๐ ไปหาหมอฟัน กลางวันไปกินข้าวที่ Twentieth Century Fox คราวนี้เขาจัดให้ดารามากินด้วย เป็นหญิงสาวสวยๆ ทั้งนั้นอายุไม่เกิน ๒๐ ปี แต่เพิ่งเริ่มมีชื่อ ทางเมืองไทยยังไม่ค่อยรู้จัก เสร็จแล้วดูหนังเรื่อง Anna and the King of Siam ซึ่งเขาจัดฉายให้ดูเป็นพิเศษ

วันที่ ๗ ธันวาคม ๒๔๘๙

เช้า ๘ น. ถึง Washington มีคนไทยมารับและ Chief Protocol ของ State Department ขึ้นรถยนต์มีมอเตอร์ไซค์นำ ๒ คัน ตรงไปยัง Blair House เขาจัดให้รถไว้ใช้ ๒ คัน เวลากลางวันเราเลี้ยงคนไทยทั้งหมดที่อยู่ในวอชิงตันที่ร้านจีนชื่อ Good Earth อาหารดีพอใช้ และเมื่อไปถึง Blair House เขาจัด Breakfast ไว้ ตอนบ่ายออกไปซื้อของเวลาเย็นอุปทูตเลี้ยงที่สถานทูตในหมู่คนไทย

วันที่ ๘ ธันวาคม ๒๔๘๙

เวลา ๑๐ น. ไปวางพวงมาลา Unknown Soldiers ที่ Arlington, Virginia ที่นั่นมีกองทหารเกียรติยศตั้งแถวรับคำนับและมี last post ด้วยเสร็จแล้วขึ้นรถยนต์ไป Warrenton, Virginia ซึ่ง Mr. & Mrs. Scholtz เชิญเลี้ยงอาหารกลางวัน ระยะทางประมาณ ๕๐ ไมล์ บ้านของเขาใหญ่โตมาก มีเนื้อที่ประมาณ ๕๐๐ acres ตัวตึกมีห้องราว ๓๐ ห้อง มีแขกประมาณ ๒๐๐ คน กลับถึงวอชิงตัน ๑๖ น. เศษ เวลา ๑๘ น. มีพิธีประดับตราให้ General Donovan ที่สถานทูต แขกส่วนมากเป็นพวก O.S.S. เสร็จแล้วเขาเชิญเลี้ยงอาหารค่ำเฉพาะผู้ชาย ส่วนเราไปกินข้าวจืดที่ร้าน Nanking กับพวกคนไทยส่วนมาก

วันที่ ๙ ธันวาคม ๒๔๘๙

เข้าไปแบงค์แล้วเลยไปดูรถยนต์ตกลงจะซื้อ Lincoln เวลา ๑๒ น. ปรี่ดีไป call President Truman ที่ White House ไปแต่ผู้ชาย เวลากลางวันไปกินข้าวที่ British Embassy ซึ่ง Lord Inverchapel เป็นผู้เชิญ กลางคืน Mr. Vincent, Director of South East Asia เชิญเลี้ยงที่ Hotel Carlton

วันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๔๘๙

๑๑ น. ขึ้นรถไฟ War Department ซึ่ง Secretary of War Department จะทำพิธีมอบเหรียญ Medal of Freedom ให้ปรีดี มีการถ่ายหนังเป็นการใหญ่ เวลากลางวันปรีดีไปกินเลี้ยงของ Ochison Deputy Secretary of State Department ที่ Blair Secretary House ซึ่งตั้งอยู่ติดกับ Blair House เราไปกินข้าวจีนที่ Nanking เพราะเขาเชิญแต่ผู้ชายที่มีตำแหน่งสำคัญรวมทั้งทูตต่างๆ ด้วย เวลา ๑๗-๑๙ น. มี Reception ที่สถานทูตมีแขกประมาณ ๓๐๐ คน ต้องยืนคอยจับมือเสียเหนื่อย เสร็จแล้วไปเยี่ยมบ้านคุณอนันต์^{๑๕} แล้วเลยไปกินข้าวบ้านคุณขาบ

วันที่ ๑๑ ธันวาคม ๒๔๘๙

เวลา ๑๐ น. ขึ้นรถไฟไป New York ถึงเวลา ๑๔ น. ไปพักที่โฮเต็ล Waldorf Astoria ซึ่งเป็นโฮเต็ลที่ใหญ่ที่สุดในอเมริกา

๑๖ น. ไปกินน้ำชาที่คณะ Missionary จัดเลี้ยงต้อนรับและมีการมอบหนังสือให้เด็กไทยด้วย ๑๗.๓๐ ไปกินข้าวกับ General Donovan แล้วไปดูละครเรื่อง Oklahoma

^{๑๕} อนันต์ จินตกานนท์

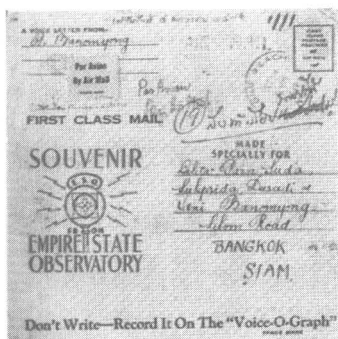

บนตึก Empire State
(พุงศุขที่ ๒ จากซ้าย)

วันที่ ๑๒ ธันวาคม ๒๔๘๙

เข้าไป Office General Donovan ที่ Wall Street แล้วเลยไป
จัดการเรื่องเงินที่ Bank of China & National City Bank of New York
กลางวันไปกินข้าวจิ้นกับคนไทยบางคน ส่วนปรีดีไปกินที่ Club กับ
General Donovan กินข้าวแล้วเลยไปซื้อเสื้อ evening

๑๗ น. ไปกินข้าวที่ Voisin กับ General Donovan แล้วเลยไปดู
Opera

วันที่ ๑๓ ธันวาคม ๒๔๘๙

เช้าลงไปทำผม แล้วไปขึ้น Empire State Building ซึ่งเป็นตึกที่สูงที่สุดในโลก ได้ถ่ายรูปไว้เป็นที่ระลึก และอัดเสียงส่งมาให้ลูก กลางวันเราเลี้ยงอาหารพวกคนไทยใน New York แล้วไปพูดวิทยุไปเมืองไทยที่สถานี Broadcasting of United States of America เสร็จแล้วไปชม Radio City ตลอดจนหลังจาก กลางคืนไปกินข้าวจีนที่ China Town ส่วนปรีดีไปกินเลี้ยงกับพวก O.S.S. officers

อัดเสียงถึงลูกๆ

วันที่ ๑๔ ธันวาคม ๒๔๘๙

ใช้เวลา ๑๐.๓๐ น. ไปลงเรือ Queen Elizabeth ของ Cunard Line มีพวกคนไทยไปส่งตามเคย

หม่อมหลวง
...

แต่งงานครบ ๕๒ ปี ปารีส พ.ศ. ๒๕๒๓

เล่าให้ลูกหลานฟัง*

วันที่ ๑๑ พฤษภาคม เป็นวันคล้ายวันเกิดของนายปรีดี พนมยงค์

ซึ่งถ้ามีชีวิตอยู่จนถึงวันนี้ (พ.ศ. ๒๕๓๓) จะมีอายุครบ ๙๐ ปีบริบูรณ์

มีเรื่องน่ารู้เล็กๆ น้อยๆ ที่นายปรีดีได้บันทึกไว้ในเรื่อง “ความสัมพันธ์ทางญาติระหว่างปรีดี - พูนสุข” เพื่อลูกหลานจะได้ทราบประวัติความเป็นมาของบรรพบุรุษ ตอนหนึ่งได้กล่าวถึงปู่ข้าพเจ้า พระยาไชยวิชิตสิทธิสาตรา (นาค ณ ป้อมเพชร์) ซึ่งได้รับราชการมาหลายตำแหน่ง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๕ รัฐบาลสยามได้ตั้งสถานทูต (Légation) ประจำกรุงลอนดอนเป็นครั้งแรก ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าอนงยาเธอ กรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์เป็นอัครราชทูต และได้โปรดเกล้าฯ ให้ปู่ข้าพเจ้า ซึ่งในขณะนั้นมีบรรดาศักดิ์เป็นหลวงวิเศษสาลีเป็นผู้ช่วยทูต (Attaché) คนหนึ่งในขณะที่ท่านรับราชการอยู่กรุงลอนดอน มีสิ่งหนึ่งที่ลูกหลานมีความภาคภูมิใจคือ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๘ หลวงวิเศษสาลีเป็นผู้หนึ่งที่ร่วมกับท่านอัครราชทูต เจ้านายบางพระองค์และข้าราชการสถานทูตรวม

* บทความเรื่อง “เล่าให้ลูกหลานฟัง” ลงพิมพ์ในหนังสือ “วันปรีดี พนมยงค์”

๑๑ ท่าน ทำหนังสือกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาล
ที่ ๕ ขอให้ทรงปรับปรุงการปกครองประเทศให้ทันสมัยยิ่งขึ้นเยี่ยง
ประเทศยุโรปตะวันตกที่มีพระเจ้าแผ่นดินทรงเป็นประมุขภายใต้ธรรมนูญ
การปกครองแผ่นดิน ซึ่งนับว่าท่านเหล่านั้นมีทรรศนะก้าวหน้าขั้นแรก
แห่งระบอบประชาธิปไตย และมีความกล้าหาญอย่างยิ่งในสมัยนั้น

เมื่อหลวงวิเศษสาส์นกลับจากราชการกรุงลอนดอนแล้ว ได้ย้าย
ไปรับราชการในหลายตำแหน่ง และเลื่อนบรรดาศักดิ์ตามลำดับเป็น
“พระอภัยพลภักดิ์” “พระยาเพ็ชรชฎา” ตามลำดับ งานที่ท่านได้ทำคือ
เป็นแม่กองสร้าง “คุกใหม่” ซึ่งต่อมาเรียกว่า “ลหุโทษ” ตั้งอยู่ ณ ถนน
มหาไชย ต่อมาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้เป็น “ผู้รักษากรุงเก่า” (กรุงศรี-
อยุธยา) และพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น “พระยาไชยวิชิตสิทธิสาตรา”

นอกจากประวัติในขณะที่ท่านยังมีชีวิตอยู่แล้ว ยังมีเรื่องราวที่
ปรากฏขึ้นภายหลังที่ท่านได้ถึงแก่อนิจกรรมไปก่อนหลายสิบปี คือท่าน
มีเชื้อเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ๓ คน ซึ่งได้แต่งตั้งตามรัฐธรรมนูญ
ฉบับเดียวกันบ้าง และต่างฉบับกันบ้าง คือ

(ก) โดยมติของสภาผู้แทนราษฎรตามมาตรา ๑๐ แห่งรัฐธรรมนูญ
ฉบับ ๑๐ ธันวาคม ๒๔๗๕

๑. เจ้าพระยาयมราช (ปั้น สุขุม) บุตรเขยที่เป็นสามีท่านผู้หญิง

ดลัป (ท.จ.ว.) บุตรีของพระยาไชยวิชิตสิทธิสาตรา (นาค) กับคุณหญิง
นวล

ช่วงที่อยู่ในตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ คือ ๔ มี.ค.
๒๔๗๗ - ๒๘ ก.ย. ๒๔๘๐ และ ๒ ส.ค. ๒๔๘๐ - ๓๐ ธ.ค. ๒๔๘๐

๒. นายปรีดี พนมยงค์ หลานเขยที่เป็นสามีท่านผู้หญิงพูนศุข
พนมยงค์ (ท.จ.ว.) บุตรีของพระยาชัยวิชิตวิศิษฎ์ธรรมธาดา (ข้า) ซึ่งเป็น
บุตรของพระยาไชยวิชิตสิทธิสาตรา

ช่วงที่อยู่ในตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ คือ ๑๖ ธ.ค.
๒๔๘๔ - ๕ ธ.ค. ๒๔๘๘

(ข) ตามระบอบที่คณะรัฐประหาร ๒๔๙๐ ได้ตั้งขึ้น และระบอบ
ภายหลังรัฐประหารนั้น

ท่านผู้นี้คือกรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร (พระวรวงศ์เธอ พระองค์
เจ้าธานีนีวัต) ซึ่งได้เสกสมรสกับหม่อมประยูร โสณกุล ณ อยุธยา
(ท.จ.ว.) ธิดาของเจ้าพระยาอมราชที่เกิดจากคุณโต บุตรีอีกคนหนึ่งของ
พระยาไชยวิชิตสิทธิสาตรา (นาค)

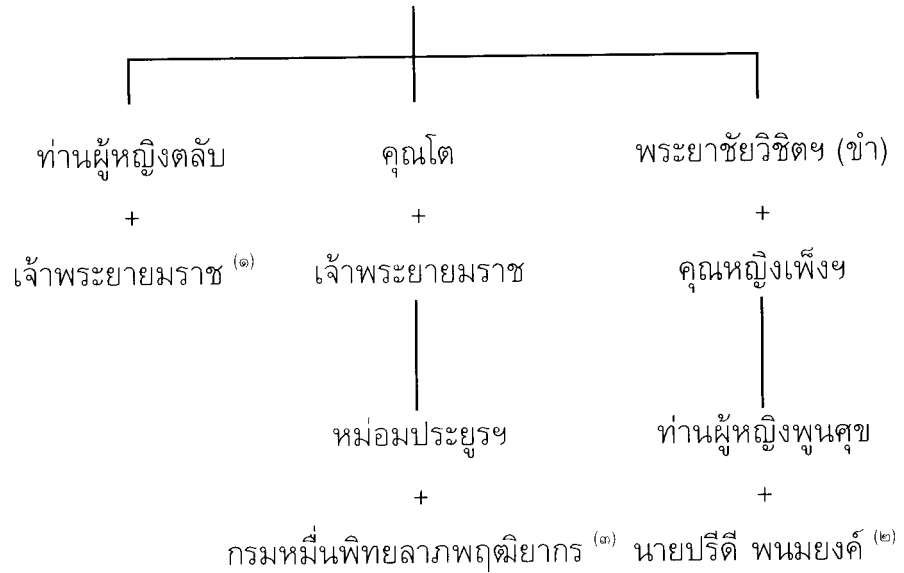
กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากรได้รับแต่งตั้งเป็นอภิรัฐมนตรี บริหาร
ราชการแผ่นดินในหน้าที่ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ตามมาตรา ๑๐
ของรัฐธรรมนูญ ฉบับ ๙ พฤศจิกายน ๒๔๙๐ ซึ่งมีฉายาว่า “รัฐธรรมนูญ
ฉบับได้ดุ่ม” ที่คณะรัฐประหาร ๘ พ.ย. ๒๔๙๐ ได้สถาปนาขึ้น

มีนาคม พ.ศ. ๒๔๙๔ ได้โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งกรมหมื่นพิทยลาภ
พฤฒิยากร เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ จนถึงพฤศจิกายนปีเดียว
กัน ครั้นเมื่อเดือนพฤษภาคมและกรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๐๖ ระหว่างที่
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙ เสด็จพระราชดำเนินต่าง
ประเทศได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากรเป็นผู้สำเร็จ
ราชการแทนพระองค์ตลอดเวลาที่ไม่ประทับอยู่ในราชอาณาจักร

พระยาไชยวิชิตสิทธิสาตรา (นาค ณ บ่อมเพชร์)
กรุงลอนดอน (พ.ศ. ๒๔๒๕)

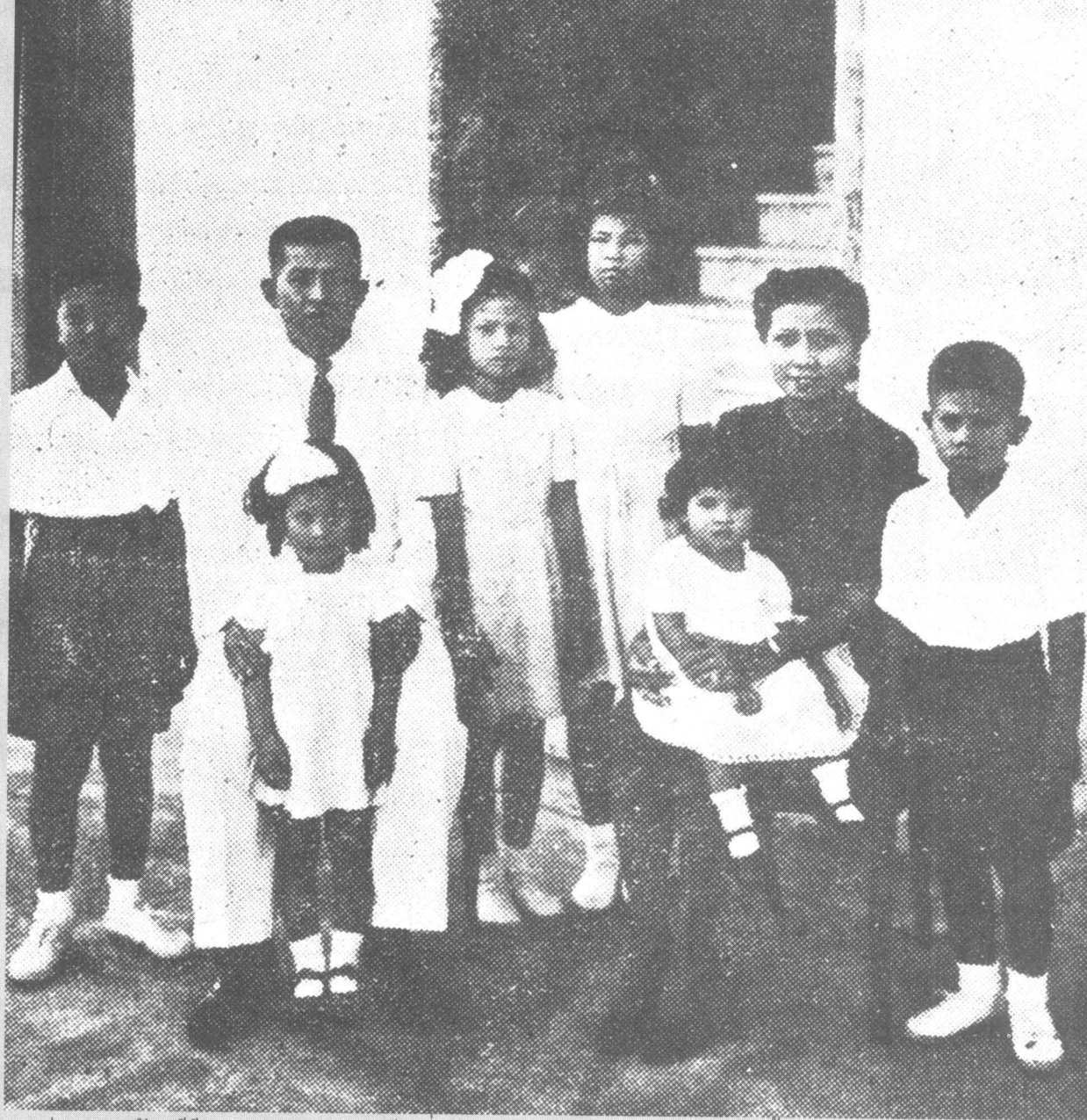
พระยาไชยวิชิตสิทธิสาตรา (นาค ณ ป้อมเพชร์)

(๑) เคยเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในรัชกาลที่ ๘

(๒) เคยเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในรัชกาลที่ ๘

(๓) เคยเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในรัชกาลปัจจุบัน

ภาพถ่ายครอบครัว ปรีดี-พูนสุข รูปแรกและรูปเดียวที่อยู่นั้นพร้อมหน้าพร้อมตา เพราะหลังจากนั้นครอบครัวก็เผชิญมรสุมทางการเมือง และตกอยู่ในสภาพ “บ้านแตกสาแหรกไม่ขาด”

รัฐประหาร ๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๐*

เหตุการณ์เมื่อวันที่ ๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๐ ได้ล่วงเลยมาเกือบ ๕๔ ปีแล้ว วันที่หักเหชีวิตทางการเมืองและเริ่มต้นชีวิตผันผวนของ นายปรีดี พนมยงค์ เรื่องราวในวันนั้นยังคงอยู่ในความทรงจำของ ข้าพเจ้าเสมอมา

ในวันนี้ ด้วยวัย ๘๐ ปี ข้าพเจ้าทบทวนเหตุการณ์หนหลังด้วยใจ อันสงบ มิได้โกรธแค้นหรือคิดอาฆาตมาดร้ายต่อผู้ใด ขณะเดียวกัน รำลึกถึงทุกท่านที่เสี่ยงภัยอันตราย ช่วยเหลือนายปรีดีให้พ้นภัยในครั้ง กระนั้นด้วยความขอบคุณ บันทึกฉบับนี้เป็นเพียงความทรงจำของผู้ที่อยู่ในเหตุการณ์ ปราศรณาสงเคราะห์ให้สาธารณชนและผู้สนใจได้ติดตามเสี้ยวหนึ่งในประวัติศาสตร์อย่างตรงไปตรงมาตามที่เป็นอยู่ มิได้บิดเบือนหรือ ประูณแต่งแต่ประการใด

เพื่อให้ผู้อ่านได้รับความกระจ่างถึงความเป็นมาของเหตุการณ์ ในตอนนั้น ข้าพเจ้าจำเป็นต้องลำดับเรื่องราวของนายปรีดีก่อนเกิด

* พิมพ์ครั้งแรกใน มติชน
สัปดาห์, ๒ เมษายน
๒๕๕๔

รัฐประหาร ๒๕๕๐ พอสังเขป

นายปรีดี พนมยงค์ ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีครั้งที่ ๓ จนถึงวันที่ ๒๐ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๘๙ การลาออกจากตำแหน่งนี้ เพราะเหตุได้ตรากตรำทำงานฉลองคุณประเทศชาติมาเป็นเวลานานพอสมควร รู้สึกว่าสุขภาพเสื่อมโทรมลง ไม่สามารถปฏิบัติภารกิจของรัฐได้เต็มที่ แต่กระนั้น ด้วยการได้รับพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ไว้ในฐานะรัฐบุรุษอาวุโส จึงมีหน้าที่รับปรึกษาราชการแผ่นดิน เพื่อความวัฒนาถาวรของชาติสืบไป

ระหว่างวันที่ ๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๘๙ - ๒๐ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๙๐ นายปรีดีได้รับเชิญจากประเทศสัมพันธมิตร ได้แก่ สหรัฐอเมริกา อังกฤษ ฝรั่งเศส ฯลฯ ไปเยือนประเทศนั้นๆ ในฐานะที่เป็นผู้นำขบวนการเสรีไทย และอาคันตุกะผู้มีเกียรติของประเทศสัมพันธมิตร ซึ่งได้รับการต้อนรับอย่างดีจากผู้นำของประเทศเหล่านั้น

ครั้นเมื่อกลับมาประเทศไทย นายปรีดียังคงพำนักอยู่ที่ทำเนียบท่าช้าง ถนนพระอาทิตย์ ซึ่งเป็นบ้านพักของทางราชการตั้งแต่ดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ศาลาริมน้ำเป็นเสมือนห้องรับแขกต้อนรับญาติมิตรและบรรดาลูกศิษย์ลูกหา นายปรีดีมิค่อยได้ออกไปนอกบ้านเท่าใดนัก จะไปก็แต่งงานเผาศพ

ตอนสายๆ ของวันที่ ๗ พฤศจิกายน ๒๔๙๐ หลวงอดุลเดชจรัส

ราวเตียงคั่นมีแสงไฟ
ส่องเข้ามายังห้องนอน
ซึ่งอยู่ทางทิศใต้ของบ้าน
ด้านถนนพระอาทิตย์
แสงไฟสว่างจ้าประกอบ
กับเสียงดังกระหึ่มของ
เครื่องยนตร์รถถังที่จอด
อยู่บริเวณด้านนอกของ
ประตูทางด้านเหนือของ
มหาวิทยาลัยวิชาธรรม-
ศาสตร์และการเมือง
ทำให้ข้าพเจ้าตกใจตื่น
รีบลุกออกมาที่บริเวณ
ห้องโถง เห็นวิทยุวาง
อยู่บนโต๊ะ หนังสือพิมพ์
ถูกลมพัดปลิวตกอยู่ที่พื้น

(บัตร พึ่งพระคุณ) ผู้บัญชาการทหารบกได้มาหานายปรีดี อยู่สนทนากัน
ที่ศาลาริมน้ำเป็นเวลานาน พอหลวงอดุลย์ กลับไป ข้าพเจ้าถาม
นายปรีดีว่าหลวงอดุลย์ มาทำไม เพราะโดยปกติแล้ว หลวงอดุลย์ มักจะ
มาเวลากลางคืน นายปรีดีเล่าให้ฟังว่าหลวงอดุลย์ มาแจ้งเรื่องข่าวจะมี
รัฐประหาร นำโดย พล.ท. ผิน ชุณหะวัณ ขณะนั้นหลวงอดุลย์ ดำรง
ตำแหน่งผู้บัญชาการทหารบก ท่านบอกว่าได้จัดการเรียบร้อยแล้ว

ในวันนั้นข้าพเจ้าไปถอนฟัน กลับมาบ้านไม่สบายเป็นไข้ เข้านอน
แต่หัวค่ำ

คืนนั้น หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ นายกรัฐมนตรีและหลวงอดุลย์ มา
รับประทานอาหารค่ำกับนายปรีดี เพื่อปรึกษาข้อราชการ ยังไม่ตึกนัก
ก็ลากลับไป ต่อมาราวเที่ยงคืนมีแสงไฟส่องเข้ามายังห้องนอน ซึ่งอยู่ทาง
ทิศใต้ของบ้านด้านถนนพระอาทิตย์ แสงไฟสว่างจ้าประกอบกับเสียงดัง
กระหึ่มของเครื่องยนตร์รถถังที่จอดอยู่บริเวณด้านนอกของประตูทาง
ด้านเหนือของมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ทำให้ข้าพเจ้า
ตกใจตื่นรีบลุกออกมาที่บริเวณห้องโถง เห็นวิทยุวางอยู่บนโต๊ะ หนังสือ
พิมพ์ถูกลมพัดปลิวตกอยู่ที่พื้น ไม่มีแม้แต่เงาของนายปรีดี ซึ่งธรรมดา
มักจะนั่งฟังวิทยุและอ่านหนังสือพิมพ์อยู่บริเวณนี้ ข้าพเจ้ารีบลงมาชั้น ๒
ซึ่งเป็นทั้งห้องสมุดและห้องรับแขก เห็นนายปลั่ง มีจุล นักศึกษามธก. ที่
คุณปรอง พหุชนม์ อดีตผู้ว่าราชการหลายจังหวัดฝากฝังไว้ให้อยู่ในความ

ดูแล ยืนอยู่ที่ถนนหน้าตึก ข้าพเจ้าถามไปว่า

“ท่านอยู่ไหน?”

ปลั่ง มีจุล ตอบว่า

“ท่านไปแล้วครับ”

พลันได้ยินเสียงปืนกลจากรถถังยิงรัวใส่ตัวตึก ข้าพเจ้าไม่มีเวลาถามต่อไปว่า “ท่านไปไหน? ไปกับใคร?” รีบกลับไปห้องนอนของลูกๆ ที่ชั้น ๓ เรียงลูกๆ มารวมกันในห้องนอนทิศเหนือด้านริมน้ำ เผอิญวันนั้น พรพงา (ชูชาน) สิงหเสนี มาค้างที่บ้านด้วย เธอเป็นบุตรสาวของหลวงสิริราชไมตรี (จรูญ สิงหเสนี) เพื่อนร่วมก่อการ ๒๔๗๕ ของนายปรีดี

“อย่างยิ่ง! ที่นี่มีแต่ผู้หมึงกับเด็ก” ข้าพเจ้าตะโกนร้องสวนเสียงปืนกล

สักครู่เสียงปืนสงบลง ทหารยศนายร้อยนำทหารเข้ามาในทำเนียบ

“พวกเราจะเปลี่ยนรัฐบาล” นายทหารผู้นั้นบอกข้าพเจ้า

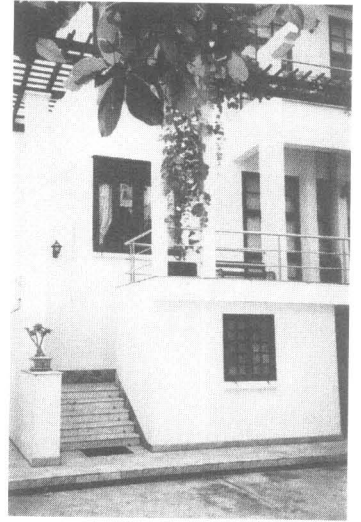
ข้าพเจ้าท้วงทันทีว่า

“ทำไมมาเปลี่ยนที่นี่ ทำไมไม่ไปเปลี่ยนที่สภาแล้ว?”

ทหาร ๔-๕ นาย ตรวจค้นบ้าน หมายถึงตรวจหานายปรีดี

ประมาณ ๔ นาฬิกา หลวงอดุลย มาที่ทำเนียบท่าช้าง

“ผมจัดการเรียบร้อยแล้ว ผมให้พวกเขาไปอยู่ที่ป้อมพระสุเมรุ”

ตรงบันไดนี้ที่พุนศุขได้ตอบทหารของ
คณะรัฐประหาร ๒๔๙๐

คุณฉลบบลัษย์ พलगูร (ขวา)
มาเยี่ยมปรีดี-พูนสุข
ที่บ้านองโตนี ซานกรุงปารีส

หลวงอดุลฯ บอกให้ข้าพเจ้าอุ่นใจว่าไม่มีเหตุการณ์ร้ายแรง ต่อมาไม่นาน หลวงวีรวัดณ์* แม่ทัพท่านหนึ่งก็มาถามทุกข์สุข รุ่งเช้า หนังสือพิมพ์ ฉบับต่างๆ มาทำข่าว มีสเตอร์ Mc.Donald จาก *Bangkok Post* ยังได้นำคำให้สัมภาษณ์ของข้าพเจ้าตีพิมพ์ในฉบับวันรุ่งขึ้น

คุณฉลบบลัษย์ พलगูร คุณประยงค์ พิงสุนทร (วีระไวทยะ) และญาติมิตรพากันมาเยี่ยมถามข่าว

ช่วงสาย ร.อ.ชาติชาย ชุณหะวัณ นำทหารมาตรวจค้นบ้านอีกรอบ

* พล.ต.หลวงวีรวัดณ์โยธิน ผู้บัญชาการกองพล ๑

หนึ่ง ทั้งคัน ทั้งรื้อเอกสารที่มีอยู่ เป้าหมายยังคงเป็นการค้นหานายปริดี

คุณฉลบชลัยย์ กัลยาณมิตรของครอบครัวได้แสดงความกล้าหาญโดยยืนขวางกันไม่ให้ ร.อ.ชาติชาย ชุณหะวัณ กับพวกเข้าไปรื้อค้นบริเวณโรงรถที่เป็นมุมอับโดยพลการ แต่ให้ตรวจค้นโดยมีคนในบ้านทำข้างเฝ้ามองไม่ให้คลาดสายตา เพื่อป้องกันการ “เล่นไม่ซื่อ” ของพวกนั้น

ในที่สุด คณะรัฐประหารก็คว้าน้ำเหลว ไม่สามารถจับตัวนายปริดีกลับไปด้วย จึงถอยกลับไป

เมื่อเห็นว่าอยู่ทำเนียบทำข้างไม่ปลอดภัย ขนาดตัวตึกด้านห้องพระยังโดนกระสุนปืนกลเจาะทะลวงนกระฉอก ข้าพเจ้าจึงพาลูกๆ หวีร้อนไปพึ่งเย็นที่บ้านท่าเกษม ซึ่งเป็นบ้านของเจ้าพระยารามราฆพ ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่สมัยรัชกาลที่ ๖ ที่ข้าพเจ้าเคารพนับถือ

บ้านท่าเกษมอยู่ไม่ไกลจากทำเนียบทำข้างนัก ปัจจุบันเป็นโรงพิมพ์ธนบัตรของธนาคารแห่งประเทศไทย

ท่านเจ้าของบ้านอนุญาตให้ข้าพเจ้ากับลูกๆ พักที่เรือนญาติวาริรัตน์ ซึ่งเป็นที่พำนักของหลวงสุขุมภัยประดิษฐ์กับภรรยา

กลางวันกลับมาที่ทำเนียบทำข้าง กลางคืนไปค้างที่บ้านท่าเกษม ต่อมาข้าพเจ้าย้ายมาบ้านป้อมเพชร ถนนสีลม ซึ่งเป็นบ้านของคุณแม่ข้าพเจ้า

หลังจากเหตุการณ์ในคืนนั้น ข้าพเจ้ายังไม่ได้ข่าวนายปรีดีเลย
รุ่งขึ้น วันที่ ๙ พฤศจิกายน มิสเตอร์ Doll ที่ปรึกษาการคลังของรัฐบาล
สยามที่คุ้นเคยกับนายปรีดีและข้าพเจ้าเป็นอย่างดีมาพบ และแจ้งให้
ทราบว่านายปรีดีอยู่อย่างปลอดภัยที่กรมสรรพากร บางนา ต่อจากนั้น
ไม่นาน ด้วยความช่วยเหลือของ พล.ร.ต. ทหาร ข้าหิรัญ อดีตผู้ก่อการ
เปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ นายปรีดีได้ไปหลบภัยที่กรมนาวิก
โยธินสัต์หีบ

ข้าพเจ้าเดินทางไปพบนายปรีดีที่สัต์หีบ และได้ถามการผจญภัย
ในคืนวันที่ ๘ พฤศจิกายน ซึ่งได้เล่าให้ข้าพเจ้าฟังว่า

นายปรีดีเชื่อตามที่หลวงอดุลฯ บอกไว้เมื่อค่ำของวันที่ ๗
พฤศจิกายน ว่า “ผมจัดการทุกอย่างเรียบร้อยแล้ว” จึงไม่ได้เฉลียวใจและ
เตรียมใจว่าจะมีเหตุการณ์ร้ายแรงประชิดตัว

ปกตินายปรีดีนอนดึกอยู่แล้ว ขณะนั่งอ่านหนังสือพิมพ์ท่ามกลาง
ความเงียบบดึกสงัด แสงไฟจากรถถัง และเสียงสายพานรถถังกระทบ
พื้นถนน ทำให้นายปรีดีคิดว่าคณะรัฐประหารเอาจริงแน่ ไม่มีเวลาปลุก
ข้าพเจ้ามาบอกกล่าวใดๆ จากห้องสมุดชั้น ๒ ลงบันไดเล็กไปด้านหลัง
ตึกที่อยู่ริมน้ำเจ้าพระยา โชคช่วยนายปรีดี เรือจ้างลำหนึ่งจอดอยู่ไม่ไกล
จากศาลาริมน้ำ นายปรีดีพร้อมด้วย ส.ต.อ. บัว กลางการ ส.ต.ท. สิงโต
ไทรย้อย และพลตำรวจ จุล แสงจักร ได้ลงเรือจ้างลำนั้น

เรือจ้างลอยลำกลางลำน้ำเพื่อดูเหตุการณ์สักหนึ่ง แล้วจึงไปบ้าน
ขุนลิขิตสุรการ (ตั้ง ทรรพสุ) อดีตข้าราชการสำนักพระราชวังและอดีต
เสรีไทย ที่อยู่ห้วยมปากคลองบางกอกน้อย ตรงกันข้ามกับสถานีรถไฟ
บางกอกน้อย

นายปรีดีไม่ได้มีเงินติดตัวมาด้วย จึงต้องขอยืมเงินขุนลิขิตฯ
นอกจากนั้นขุนลิขิตฯ ยังได้ให้หมวกสักหลาดมาใบหนึ่งเพื่อใส่อำพราง
ซึ่งก็ได้ผล หลังจากเปลี่ยนมานั่งเรืออีกลำหนึ่ง ผ่านหน้าบ้านหลวง
อนุสารบรรณ (ละมุน สังขพิชัย) ผู้เป็นญาติข้าพเจ้ากำลังอาบน้ำที่
ทำน้ำยังจำนายปรีดีไม่ได้เลย ขุนลิขิตฯ กับบุตรชายช่วยกันแจวเรือพา
นายปรีดีผ่านลำคลองต่างๆ จนในที่สุดพามาส่งที่พระราชวังเดิม อันเป็น
ที่ตั้งของกองทัพอากาศ

จากนั้น นายปรีดีได้ไปพักพิงที่กรมสรรพาวุธ บางนาระยะสั้นๆ
ก่อนที่จะขึ้นเรือยามฝั่งขนาดเล็กไปยังกรมนาวิกโยธิน สัตหีบ

ข้าพเจ้าขอคัดข้อความตอนหนึ่งในหนังสือ **ชีวิตผันผวนของ
ข้าพเจ้า และ ๒๑ ปีที่ลี้ภัยในสาธารณรัฐราษฎรจีน** ที่นายปรีดีเขียนไว้
เป็นการจบบันทึกนี้

คืนวันเดียวกับที่เกิดรัฐประหาร ข้าพเจ้าได้หลบหนีทหารที่
ล้อมรอบบ้านพักออกไปได้อย่างหวุดหวิด และข้าพเจ้าได้ไปพัก

ปรีดี ขณะลี้ภัยไปสิงคโปร์
(พ.ศ. ๒๔๙๐)

อาศัยอยู่กับเพื่อนทหารเรือที่ฐานทัพเรือสัตหีบอยู่ระยะเวลาหนึ่ง เพื่อหลีกเลี่ยงการต่อสู้ระหว่างคนไทยด้วยกันเอง ข้าพเจ้าจึงตัดสินใจเดินทางออกจากเมืองไทย ลี้ภัยไปอยู่ในสิงคโปร์ก่อน โดยรอคอยเวลาที่เหมาะสมในการเดินทางกลับสู่บ้านเกิดเมืองนอนอย่างสันติ

ข้าพเจ้าพร้อมด้วยเพื่อน ได้ไปพบนาวาเอกสเตรทฟอร์ด เดนิส ซึ่งเคยร่วมต่อสู้ระหว่างสงคราม ภายใต้การนำของลอร์ด เมานท์แบตเตน และขณะนั้นดำรงตำแหน่งผู้ช่วยทูตฝ่ายทหารเรือของสถานเอกอัครราชทูตอังกฤษ เพื่อขอให้ติดต่อกับทูตอังกฤษ แจ้งให้ทราบถึงความประสงค์ของข้าพเจ้าในการเดินทางไปสิงคโปร์ในฐานะผู้ลี้ภัยทางการเมือง นาวาเอกเดนิสและนาวาเอก การ์เดส ผู้ช่วยทูตฝ่ายทหารเรืออเมริกันได้ช่วยกันนำข้าพเจ้าออกจากท่าเรือกรุงเทพฯ จนกระทั่งออกไปยังทะเลลึกโดยเรือยนต์ของ การ์เดส ซึ่งนำโดยการ์เดสเองพร้อมด้วยภรรยาและน้องภรรยา ต่อมาเราก็ลงเรือบรรทุกน้ำมันของอังกฤษมุ่งหน้าไปยังสิงคโปร์ กับตันเรือบรรทุกน้ำมันและเจ้าหน้าที่ประจำเรือได้ต้อนรับเราอย่างอบอุ่น และอำนวยความสะดวกอย่างดียิ่ง

หม่อมหลวง...
/ 1

แต่งงานครบ ๑๗ ปี ทำเนียบท่าช้าง พ.ศ. ๒๕๕๕

ขบวนการประชาธิปไตย ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๒*

คณะรัฐประหาร ๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๐ ได้ใช้ความรุนแรงทำลายระบอบประชาธิปไตย ยกเลิกรัฐธรรมนูญฉบับ ๒๕๕๑ ยุบสภาผู้แทนราษฎรที่มาจากการเลือกตั้ง เป็นเหตุให้ประเทศไทยตกอยู่ในอำนาจของเผด็จการทหาร

นายปรีดีซึ่งลี้ภัยอยู่ที่เมืองกวางโจว (ภายใต้การปกครองของจีนคณะชาติ) ครุ่นคิดเสมอว่าจะฟื้นฟูระบอบประชาธิปไตยในประเทศไทยได้อย่างไร จนกระทั่งมิตรสหายในประเทศ แจ้งให้นายปรีดีทราบว่าสถานการณ์พร้อมแล้ว นายปรีดีจึงลอบกลับประเทศไทย

เวลา ๒๑ น. ของวันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๒ นายปรีดีพร้อมด้วยมิตรสหายมุ่งหน้าไปยังมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง นายปรีดีได้สั่งการให้กองหน้าเข้าไปปลดอาวุธกองทหารรักษาพระบรมมหาราชวัง ไม่มีการต่อต้านการจู่โจมอย่างฉับพลันของกองหน้า ขบวนการประชาธิปไตย ดังนั้นภายในเวลา ๑๕ นาทีก็สามารถเข้าไปตั้งกองบัญชาการที่นั่น ขบวนการฯ สามารถยึดสถานีวิทยุกรมโฆษณา

* บันทึกไว้เมื่อ

เดือนพฤศจิกายน ๒๕๕๔

การไว้ได้ ในคืนวันที่ ๒๖ และ ๒๗ กุมภาพันธ์ มีการต่อสู้ประปราย
ระหว่างฝ่ายขบวนการประชาธิปไตยกับฝ่ายรัฐบาล

กำลังสนับสนุนขบวนการประชาธิปไตยจากฝ่ายทหารเรือถูกสกัด
กั้นโดยกองกำลังฝ่ายรัฐบาล เวลา ๖.๐๐ น. ของวันที่ ๒๗ กุมภาพันธ์
กองทหารของรัฐบาลซึ่งบัญชาการโดย พล.ต. สุฤษดิ์ ธีระรัชต์ ได้สั่งให้
ยิงถล่มพระบรมมหาราชวัง อันเป็นที่มั่นของฝ่ายขบวนการฯ

นายปรีดีเขียนเล่าเหตุการณ์ในตอนนั้นว่า

“เมื่อเห็นว่าการกำลังสนับสนุนของเราเดินทางมาไม่ทันเวลา และเพื่อ
หลีกเลี่ยงการทำลายสถานที่ทรงคุณค่าทางประวัติศาสตร์และวัตถุที่ล้ำค่า
ของชาติในพระบรมมหาราชวัง ข้าพเจ้าจึงสั่งการให้กองกำลังถอยร่นมา
อยู่ในกองบัญชาการทหารเรือที่พระราชวังเดิม ข้าพเจ้าได้จัดการให้
เพื่อนร่วมขบวนการฯ ข้ามแม่น้ำไปด้วยเรือซึ่งนายพลเรือผู้หนึ่งเป็นผู้
จัดหาให้

ส่วนข้าพเจ้าจะอยู่ที่กองบัญชาการทหารเรือ เพื่อรอคอยกำลัง
สนับสนุน

ระหว่างนั้น กองกำลังของฝ่ายรัฐบาลควบคุมพระนครไว้ได้ทั้งหมด
แล้ว การก่อการเมื่อวันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ของข้าพเจ้าจึงประสบความสำเร็จ
ล้มเหลว ซึ่งต่อมาเรียกกันว่า ‘กบฏวังหลวง’” (บางตอนจากหนังสือ
“ชีวิตอันผันผวนของข้าพเจ้าและ ๒๑ ปีที่ลี้ภัยในสาธารณรัฐราษฎรจีน”)

บ้านสวนนางเกลื่อ

เวลาเที่ยงคืนของวันที่ ๒๗ กุมภาพันธ์ นาวาตรีหมั่นส จารุภา ได้นำนายปรีดีไปยังที่หลบซ่อนแห่งหนึ่ง เป็นบ้านของญาติสนิทข้าพเจ้า ครั้นอยู่ที่นี่นาน ก็เกรงว่าจะไม่ปลอดภัย จำต้องรีบดำเนินการขยับขยายวันต่อมา นายปรีดีได้ย้ายมาอยู่ “บ้านพูนสุข” ถนนสีลม ซึ่งว่างจากการให้เช่า

ในที่สุด สุรี โอบอ้อม คนที่ข้าพเจ้าไว้วางใจได้เพราะรู้จักมา ๓ ชั่วโมง ได้จัดการให้นายปรีดีไปหลบซ่อนที่บ้านนางเกลื่อ อยู่ในอาณาบริเวณ ๒๐ กว่าไร่ของบริษัทเกลื่อไทย ผังธนบุรี ริมแม่น้ำเจ้าพระยา (บริเวณอาคารศุภาคารในปัจจุบัน)

ผู้ที่เอื้อเฟื้อสถานที่หลบซ่อนให้นายปรีดี คือ คุณอุตร รัชสมณี เพื่อนรักของสุรี โอบอ้อม นายปรีดีและข้าพเจ้าไม่เคยรู้จักมักคุ้นกับคุณอุตร รัชสมณี มาก่อนเลย คืบวันที่ ๒ ของการไปอยู่ที่บ้านสวนนางเกลือ ข้าพเจ้าได้ไปเยี่ยมนายปรีดี นายปรีดีปรารภว่า เกรงใจเจ้าของบ้านเหลือเกิน ไม่ทราบว่าจะอยู่ได้นานเท่าใด แต่แล้วนายปรีดีจำต้องหลบซ่อนอยู่ที่บ้านสวนนางเกลือเป็นเวลา ๕ เดือนกว่า

ตอนกลับจากเยี่ยมนายปรีดีที่บ้านสวนนางเกลือ คุณอุตรนั่งเรือจ้างมาส่งข้าพเจ้าที่ทำเรือสาทร ไกล่ฟ้าสาธ รถมารบนถนนสี่ลมออกเดินรถแล้ว ผู้คนเริ่มออกมาทำกิจวัตรประจำวันแต่เช้ามีด ข้าพเจ้าเดินจากบางรักผ่านป่าช้ากวาดตุง ป่าช้าสารสิน ป่าช้าซาเวียร์และป่าช้าคาทอลิก เพียงคนเดียว กลับมาถึงบ้านป้อมเพชร (ปัจจุบันได้ถูกเวนคืนเป็นช่วงหนึ่งของถนนนราธิวาสราชนครินทร์ และอาคาร I.T.F.) ก่อนที่คนในบ้านจะตื่น

ตลอดระยะ ๕ เดือนกว่านี้ ข้าพเจ้าไปบ้านสวนนางเกลือเพียงครั้งเดียว การติดต่อกับนายปรีดีได้ให้อัญชนา ภรรยาของสุรี โอบอ้อม เป็นผู้ติดต่อ

ขณะอยู่บ้านสวนนางเกลือ นายปรีดีรู้สึกเป็นทุกข์กับข่าวคราวมิตรสหายที่ถูกจับกุมและต่อมาบางคนศาลอาญาได้ตัดสินจำคุกเป็นเวลาเกือบ ๙ ปี ส่วนบางคนหลบหนีจากการจับกุมไปได้ ได้หลบซ่อนในต่าง

คุณอุตร รัชสมณี (ซ้าย)

อัญชนา โอบอ้อม (ขวา)

จังหวัดบึง ในประเทศเพื่อนบ้านบึง นายปรีดิยังรู้สึกเสียใจกับข่าวที่ ๔
อดีตรัฐมนตรี และอดีต ส.ส. ภาคอีสาน ได้แก่ คุณทองอินทร์ ภูริพัฒน์
คุณถวิล อุดล คุณจำลอง ดาวเรือง และคุณทองเปลว ชลภูมิ ซึ่งไม่ได้
ร่วมการก่อการชบวนการประชาธิปไตย ๒๖ กุมภาพันธ์ ก็ถูกตำรวจ
จับกุมและถูกสังหารอย่างทารุณ ซึ่งตำรวจได้อ้างว่าเป็นฝีมือของ “โจรจีน
มลายู” ที่มาชิงตัวผู้ต้องหา

นอกจากนี้ พ.ต. โผน อินทรทัต พ.ต.อ. บรรจงศักดิ์ ชีพเป็นสุข
ก็ถูกสังหารในขณะที่ถูกจับกุมโดยนายตำรวจอัศวินของ พล.ต.อ. เผ่า
ศิริยานนท์ ส่วนคุณทวี ตะเวทิกุล ได้แยกย้ายหลบหนีไปหลังชบวนการ
ประชาธิปไตยประสบความล้มเหลว พร้อมกับคุณประสิทธิ์ ลูลิตานนท์
และคุณพร้อม ลูลิตานนท์ โดยไปทางจังหวัดสมุทรสาครและสมุทร-
สงคราม ต่อมาตำรวจได้จับกุมและสังหารคุณทวี ตะเวทิกุล เหตุการณ์
อันน่าเศร้าสลดใจทำให้นายปรีดิและข้าพเจ้ามีความเสียใจเป็นอย่างยิ่ง
ต่อการจากไปของมิตรร่วมอุดมการณ์ด้วยน้ำมือของฝ่ายอธรรม

หลายสิบปีต่อมา คุณอุดร รัชสมณี เปิดเผยความในใจเหตุการณ์
ในหนหลังว่า เขามีความศรัทธาในตัวนายปรีดิ เห็นว่าเป็นคนที่มีความ
ปรารถนาดีต่อบ้านเมือง และรับใช้ชาติด้วยความซื่อสัตย์สุจริต จึงไม่
ลังเลที่จะให้ความช่วยเหลือ ให้ที่พักพิงแก่นายปรีดิขณะนั้น

ข้าพเจ้าประทับใจและรำลึกอยู่เสมอในความกล้าหาญเสียสละของ
คุณอุตร รัชฆะมณี และครอบครัว ที่ไม่หวั่นเกรงภัยอันตรายและไม่เห็นแก่
อามิสสินจ้างหรือลาภยศใดๆ ซึ่งขณะนั้นรัฐบาลได้ให้สินบนนำจับนาย
ปรีดีด้วยจำนวนเงินที่สูงมาก

เมื่อนายปรีดีเห็นว่าไม่มีทางก่อการขบวนการประชาธิปไตยได้อีก
จึงตัดสินใจเดินทางออกจากประเทศไทยไปปักกิ่ง ซึ่งเพิ่งได้รับการ
ปลดปล่อยโดยกองทัพปลดแกราษฎรจีน ภายใต้การนำของพรรคคอม-
มิวนิสต์จีน

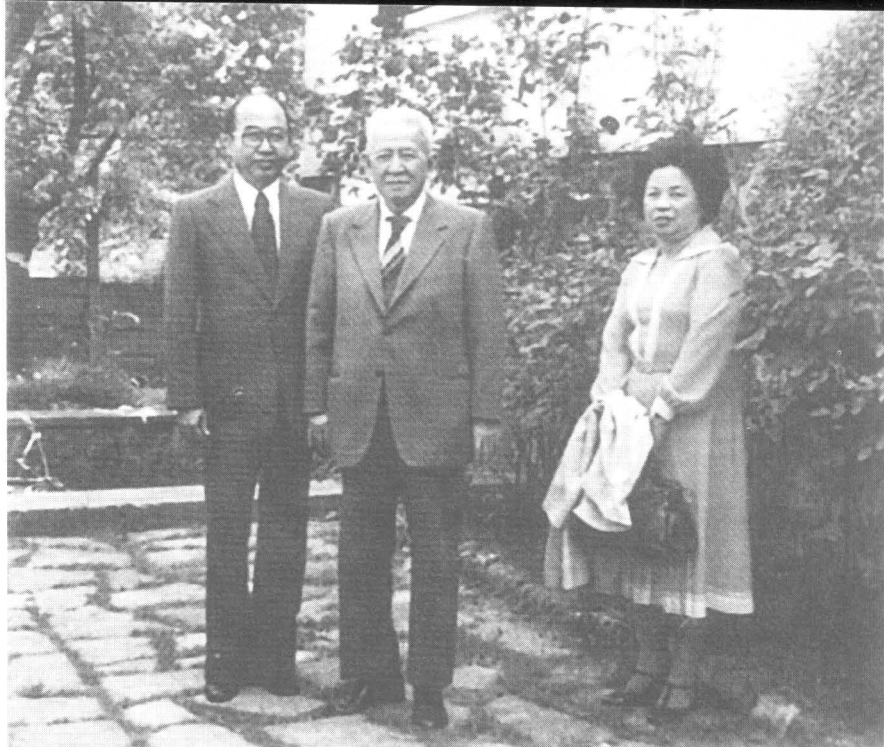
นายปรีดีได้มอบหมายให้ข้าพเจ้าจัดหาเส้นทางหลบหนีครั้งใหม่
เพราะไว้วางใจและเชื่อใจข้าพเจ้าว่าจะทำสำเร็จ ข้าพเจ้าวางแผนปฏิบัติการ
ไว้เป็นวันที่ ๖ สิงหาคม อันเป็นวันครบรอบวันตายของป้าลูกจันทน์
มารดานายปรีดี ข้าพเจ้าภาวนาให้ป้าลูกจันทน์คุ้มครองให้นายปรีดี
รอดพ้นจากภัยอันตรายทั้งปวง

ข้าพเจ้าติดต่อขอความช่วยเหลือจากคุณมิ่ง เล่าห์เรณู อดีต ส.ส.
จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ที่มีกิจการการประมงตั้งแต่หัวหินจนถึง
บางสะพาน คุณมิ่งได้ให้ยืมเรือประมง ๑ ลำ

ข้าพเจ้าได้นัดพบ ร.ต. อมฤต วิสุทธิธรรม ร.น. และคุณอุตร
รัชฆะมณี กับสุธี โอบอ้อม ที่สวนลุมพินีทางด้านถนนราชดำริ ลับตาผู้คนที่
มาเที่ยวสวน เพื่อปรึกษาเรื่องการเดินทางของนายปรีดี ปลายัรบถไป

ข้าพเจ้าประทับใจ
และรำลึกอยู่เสมอใน
ความกล้าหาญเสียสละ
ของคุณอุตร รัชฆะมณี
และครอบครัว ที่ไม่
หวั่นเกรงภัยอันตรายและ
ไม่เห็นแก่อามิสสินจ้าง
หรือลาภยศใดๆ
ซึ่งขณะนั้นรัฐบาลได้ให้
สินบนนำจับนายปรีดี
ด้วยจำนวนเงินที่สูงมาก

ร.ต.อมฤต วิสุทธีธรรม (ร.น.)
และภรรยา เยือนปรีดี
ที่บ้านองโตนี่

จอดที่บ้านพีสาร์ ถนนสุรวงศ์ แล้วเราสองแม่ลูกนั่งรถสามล้อตรงไปยัง
ที่นัดพบ ที่ทำเช่นนี้ ก็เพื่อเลี่ยงการติดตามของสายลับตำรวจที่เฝ้าอยู่
หน้าบ้านป้อมเพชร ถนนสีลม อยู่ตลอดวัน

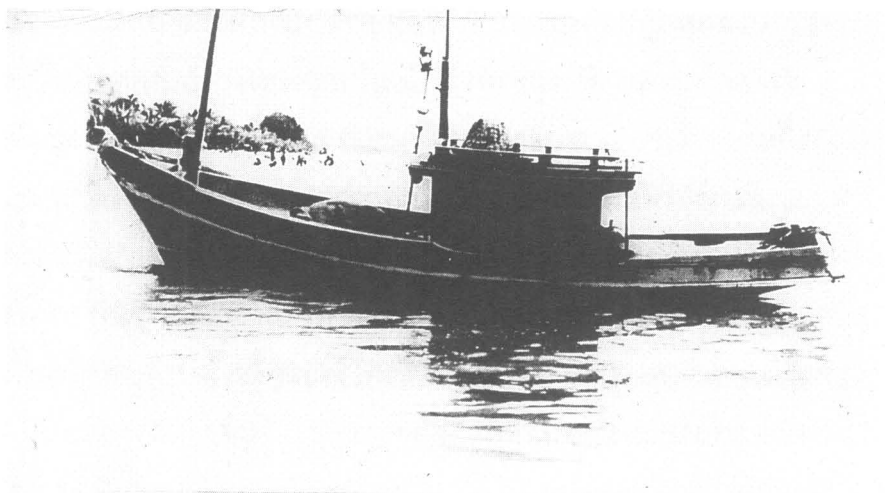
ร.ต. อมฤต วิสุทธีธรรม ร.น. คือกับตันเรือประมงที่นำนายปรีดี
สู่ทะเลจีนใต้ เป็นผู้กล้าหาญอีกท่านหนึ่งที่ข้าพเจ้าจดจำไว้ในใจ

ข้าพเจ้าเห็นว่าผู้ที่ประจักษ์แจ้งการเดินทางในครั้งกระนั้น ไม่มีใคร
จะรู้จริงไปกว่านายปรีดี จึงขอนำข้อความที่นายปรีดีบันทึกไว้มอบให้
ผู้อ่านได้ติดตามต่อไป

วันที่ ๖ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๔๒ เวลา ๑๘.๐๐ น. เราพากันลงเรือประมงเล็กๆ นั้น (เรือประมงเล่นทวนน้ำเจ้าพระยาไปรับนายปรีดีที่ทำเรือบ้านสวนนางเกลือ—พูนศุข) ที่เลือกเดินทางเวลานี้ ก็เพื่อให้มาถึงด้านศาลกาครด้านแรกตอนค่ำก่อนด้านปิดไม่กี่นาที ทั้งนี้เพื่อไม่ให้ต้องเสี่ยงต่อการตรวจอย่างละเอียดลออ วิธีการนี้ได้ผลดี เราผ่านไปได้อย่างง่ายดาย เรือประมงลำเล็กไปถึงป้อมพระจุลฯ ซึ่งเรือตอร์ปิโดของหน่วยลาดตระเวนจอดอยู่ เพื่อตรวจตราบรรดาเรือต่างๆ กับต้นนำเรือประมงเข้าหาเรือตอร์ปิโดอย่างใจเย็น และนายทหารชั้นประทวน ๒ คนก็ลงมาตรวจเรือ เมื่อเขาไม่พบสิ่งใดผิดปกติเกี่ยวกับสินค้าหนีภาษี ผู้บังคับการจึงสั่งให้ปล่อยเรือของเราผ่านไป เราจึงเดินทางเล่นเลียบชายฝั่ง มุ่งเดินทางต่อไปทางใต้ (ต่อมาในภายหลัง นายปรีดีเล่าให้ข้าพเจ้าฟังว่า คืนวันนั้นฝนตกพรำๆ ทำให้เรือเล่นซำกว่าปกติ เมื่อไปถึงด้านศาลกาคร น่าจะถึงเวลาปิดด่านแล้ว โชคดีว่านาฬิกาบนด่านเดินช้าไป ๕-๑๐ นาที ทุกอย่างจึงเป็นไปตามแผน ส่วนตอนที่เรือประมงไปจอดเทียบเรือตอร์ปิโดเพื่อการตรวจค้นนั้น นายทหารเรือชั้นสัญญาบัตรมั่วแต่เล่นไพ่กันเพลิน ไม่ได้ลงมาตรวจเรือประมงด้วยตนเอง ถ้ามีฉนั้นน่าจะจะมีคนจำนายนายปรีดีหรือไม่ก็จำกัปตันอมฤต อดีตนายทหารราชนาวิกวิไต้—พูนศุข)

ตามกฎหมายของไทยไม่อนุญาตให้เรือหาปลาที่มีระวางขับ
น้ำน้อยกว่า ๕ ตันและจดทะเบียนในกรุงเทพฯ แล่นออกไปไกล
เกินกว่า ๒๕๐ กม. จากชายฝั่งทะเลตอนใต้ แต่เราจำต้องละเมิด
กฎหมาย เพื่อเดินทางออกไปไกลกว่า ๑,๕๐๐ กม. เพื่อการนี้
เราจำเป็นต้องระมัดระวังอย่างยิ่ง เพื่อหลีกเลี่ยงการตรวจจับจาก
เรือลาดตระเวน เข้าวันหนึ่ง ขณะที่เราเดินทางออกห่างกรุงเทพฯ
ประมาณ ๘๐๐ กม. ทันใดนั้น ข้าพเจ้าแลเห็นเรือรบหลวงลำหนึ่ง
จอดอยู่ปากแม่น้ำสายเล็กๆ ทางชายฝั่ง ในสถานการณ์เช่นนั้น
ทุกคนรู้สึกลำบากใจมาก ถ้าเดินทางต่อไป จะต้องถูกเจ้าหน้าที่
รัฐบาลจับกุมอย่างไม่ต้องสงสัย แต่ถ้าจะกลับทางทิศเหนือ เรือรบ
ลำนั้นก็อาจสงสัยและยิงใส่ได้ ใน ๒ กรณีนี้ต้องเสี่ยงต่อการถูก
เรือรบจับกุม แต่โชคดีราวปาฏิหาริย์ เรือหาปลาลำหนึ่งได้ออกจาก
ฝั่งไปทางเสาที่ผูกติดกับโป๊ะเพื่อดักปลา เสาเหล่านี้ตั้งอยู่ระหว่าง
เรือรบกับเรือประมงของเรา กับตันจึงเบนหัวเรือไปทางเสาเหล่านี้
แล้วผูกเรือไว้รอชาวประมง

เมื่อชาวประมงมาถึง เราก็ตี้อุปลาบาย เพื่อหันเหให้เรือรบ
ลำนั้นคิดว่า เราเดินทางมาเพื่อเจรจากับชาวประมงที่นั่นโดย
เฉพาะ หลังจากการอำพรางเช่นนี้แล้ว จึงหันเรือกลับไปทางเหนือ
เพื่อทำทีว่าเดินทางกลับไปกรุงเทพฯ

เรือประมงที่นำปรีดีศักย์ไปสิงคโปร์
(พ.ศ. ๒๔๙๒)

อันที่จริง เมื่อเรือแล่นมาไกลได้ ๑๐ กม. ก็หยุดที่โค้งชายฝั่งแห่งหนึ่ง ซึ่งช่วยกำบังเรือของเราให้พ้นจากสายตาเรือรบจนกระทั่งถึง ๒๓ น. กัปตันจึงตัดสินใจเสี่ยงภัยออกไปทะเลลึกทางตะวันออกนอกน่านน้ำไทย เดชะบุญ คิन्नนั้นคลื่นลมสงบมาก และเมื่อออกมาได้ไกลพอควร ก็หันเรือไปทางใต้ วันรุ่งขึ้นเดินทางมาถึงเขตน่านน้ำทะเลลึกของไทย กัปตันหันเรือไปทางตะวันออกและเข้าสู่เขตน่านน้ำทะเลมลายูของอังกฤษ

เรือแล่นเลียบไปตามชายฝั่งตะวันออกของมลายู และมาจอดที่เกาะเล็กๆ แห่งหนึ่งเพื่อหยุดพัก และมุ่งหน้าต่อไปทางใต้ พอตกคำก็เกิดลมพายุ ต้องจอดเรือประมงใกล้หมู่บ้านแห่งหนึ่ง

ชายฝั่งมลายูของอังกฤษ เจ้าหน้าที่ตำรวจมลายู ๒-๓ นาย มาตรวจเรือ และเชื่อว่าจะจับกุม ภายหลังได้พูดคุยและได้ให้เงิน จำนวนหนึ่งแก่พวกเขาแล้ว พวกเขาก็สัญญาว่า จะให้เราพักอยู่ที่ นั้นในช่วงที่มีพายุ ข้าพเจ้าคิดว่า พวกเขาคงจะแจ้งจับเราแน่ แต่ เราก็คงจะไม่ถูกจับระหว่างเกิดพายุ ดังนั้นก่อนที่พายุจะสงบ ราบเรียบ เราได้ออกเดินทางจากชายฝั่งนั้น เพื่อแล่นออกไปยัง ทะเลลึกนอกเขตน่านน้ำมลายูของอังกฤษ จากนั้นเดินทางต่อไป ทางใต้ อย่างเช้าวันที่ ๒ เราก็มายังเขตน่านน้ำสิงคโปร์ เนื่องจากการเดินทางใช้เวลาไม่ถึง ๑๐ วัน และเพื่อนชาวจีนก็ยังมาไม่ถึงที่ นัดพบ เราจึงเดินทางต่อไปยังเกาะบาไลของอินโดนีเซีย ซึ่งขณะ นั้นอยู่ในความปกครองของฮอลแลนด์ เกาะนี้เป็นศูนย์กลางสินค้า หนิภาชี เป็นที่ที่รัฐบาลฮอลแลนด์อำนวยความสะดวกแก่เรือไม่ว่า สัญชาติใด เราพักอยู่ที่นั่นเป็นเวลา ๒-๓ วัน จนกระทั่งครบ กำหนดนัด จากเกาะนี้เดินทางไปสิงคโปร์เพื่อพบเพื่อนที่นั่น (คุณ ย่งกยูเป็นผู้จัดการบริษัทโหวกในขณะนั้น—พุนศุข) ขณะที่เข้า ใกล้ท่าเรือสิงคโปร์ มีเรือลาดตระเวน ๒ ลำ ซึ่งบัญชาการโดยชาว มลายูตรวจตรา แต่พวกเขาไม่พบอะไรที่ผิดปกติ ด้วยความใจเย็น ตามเคย กัปตันได้จอดเรือประมง ณ ท่าจอดเรือในสิงคโปร์ เพื่อน ชาวจีนซึ่งเดินทางมาจากกรุงเทพฯ ได้มาพบที่นั่น เพื่อปรึกษากัน

ถึงแผนการเดินทางไปยังฮ่องกง ระหว่างที่รอคอยอยู่นั้น ได้เข้าพักที่บ้านศิษย์คนหนึ่งของข้าพเจ้า ที่ขณะนั้นลี้ภัยในสิงคโปร์ (คุณไสว สุทธิพิทักษ์—พูนศุข) ซึ่งอยู่ใกล้กองบัญชาการตำรวจโดยที่ตำรวจไม่รู้เรื่องราวอะไรเลย

ต่อมาไม่กี่วัน ข้าพเจ้าหลบลงเรือเดินทะเลไปยังฮ่องกงด้วยความช่วยเหลือของเพื่อนชาวจีนที่ไม่ใช่ชาวคอมมิวนิสต์

ที่ฮ่องกง ตัวแทนพรรคคอมมิวนิสต์จีนได้ส่ง ‘ซุน’ ชาวจีนโพ้นทะเลมาต้อนรับ เพื่อร่วมเดินทางไปกับเราจนถึงเมืองปักกิ่ง ซุนเป็นน้องชายของเหลียง อดีตนายทหารก๊กมินตั๋ง ซึ่งรัฐบาลจีนคณะชาติได้มอบหมายหน้าที่ให้รับรองคณะผู้แทนเสรีไทยที่ส่งไปจุงกิงระหว่างสงคราม อันที่จริง เหลียงเป็นเพียงผู้ฝึกฝัพรรคคอมมิวนิสต์จีน ซึ่งเราได้กล่าวถึงแล้วในตอนที่ ๖ ของบทที่ ๔

เราพักอยู่ในอพาร์ตเมนต์ที่นายสงวน ตูลารักษ์ อดีตเอกอัครราชทูตเข้าไว้ ณ ที่นี้ พ.ล.ร.ต. ถวัลย์ อารังนาวาสวัสดิ์ อดีตนายกรัฐมนตรีกีเคยพำนักอยู่ภายหลังที่การก่อการเดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๔๙๑ ประสบความล้มเหลว

เช้าวันที่ ๑๒ กันยายน พ.ศ. ๒๔๙๒ เพื่อน ๔ คนและข้าพเจ้าได้ลงเรือเดินทะเลที่มีระวางขนน้ำ ๓,๐๐๐ ตัน เรือลำนี้เป็นของพ่อค้าชาวจีน แต่จดทะเบียนเป็นเรือสัญชาติอังกฤษ เพื่อ

ป้องกันมิให้จีนคณะชาติยึดเรือลำนี้ เจ้าหน้าที่อังกฤษจึงออกไป
รับรองของท่าเรือให้ โดยระบุว่า เมืองท่าปลายทางของการเดิน
ทางครั้งนี้อยู่ที่อินซอนในเกาหลีใต้

ผู้ร่วมเดินทางคนอื่นๆ ได้แก่ ผู้รักประชาธิปไตยชาวจีนจาก
ฮ่องกง ซึ่งพรรคคอมมิวนิสต์จีนเชิญให้เข้าร่วมประชุมสภาที่
ปรึกษาการเมืองของราษฎรจีน ก็ทยอยลงเรือลำเดียวกันนี้

ผู้เดินทางบางคนก็รู้วิธีที่จะตกลงกับเจ้าหน้าที่ศุลกากร ส่วน
เรานั้นได้ยอมให้ศุลกากรฯ และกองตรวจคนเข้าเมืองของอังกฤษ
ค้นกระเป๋าของเราที่ห้องพักผู้โดยสาร โดยคิดว่าศุลกากรฯ ที่ฮ่องกง
ไม่กล้าฉวยโอกาสต่อหน้าผู้บังคับบัญชาชาวอังกฤษ ศุลกากรฯ หรือ
ข้าวยกของของเราจะจุยกระจาย และเมื่อเราออกจากห้องพัก
ผู้โดยสารเราก็พบว่า ยาที่หายากและมีราคาแพงมากในสมัยนั้น
ซึ่งเราซื้อไว้เพื่อใช้ระหว่างพำนักอยู่ในจีน ได้อันตรธานไปเสียแล้ว

ศุลกากรฯ ไม่เพียงแต่ขโมยของที่มีค่าของเราไปเท่านั้น ข้า
ยังขู่ที่จะฟ้องกองตรวจคนเข้าเมืองว่า สงสัยเราจะเป็นคอมมิวนิสต์
ยกเว้นเราจะจ่ายเงินให้พวกเขาคนละ ๕๐๐ เหรียญฮ่องกง ซุน
จึงต้องติดต่อกับตัวแทนพรรคคอมมิวนิสต์จีน เพื่อจัดการให้เป็นที่
พอใจแก่คนเหล่านั้น ชาวจีนฮ่องกงซึ่งโดยสารมาในเรือลำเดียวกัน
กับข้าพเจ้าได้เล่าให้ฟัง มีกรณีมากมายเกี่ยวกับการฉ้อราษฎ์

บังหลวงของข้าราชการอังกฤษในอาณานิคมแห่งนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแผนกตรวจคนเข้าเมืองและศุลกากร เงินที่ต้องจ่ายให้ข้าราชการเหล่านี้เรียกกันว่า “ค่าน้ำร้อนน้ำชา” ต่อมา เมื่อรัฐบาลอังกฤษในฮ่องกงจัดให้มีการออกล็อตเตอรี่ขึ้นในอาณานิคมแห่งนี้ เพื่อนๆ ที่เคยอยู่ที่นั่นแล้วว่า เป็นที่รู้จักกันว่า ฮ่องกงนั้นใครถูกล็อตเตอรี่รางวัลใหญ่ เขาอาจขายสลากล็อตเตอรี่ให้กับนายหน้าของข้าราชการที่ฉ้อฉลเหล่านี้ด้วยราคาที่สูงกว่าราคาในสลาก ตัวอย่างเช่น ถ้าเขาถูกรางวัลที่ ๑ เป็นเงินจำนวน ๑ ล้านเหรียญฮ่องกง เขาอาจขายสลากของเขาได้ ๑,๒๐๐,๐๐๐ เหรียญฮ่องกง ข้าราชการเหล่านี้จะซื้อสลากที่ถูกรางวัลเอาไว้เพื่อแสดงว่า เขาได้รับเงินมาโดยชอบธรรม แล้วจะได้โอนเงินไปประเทศอังกฤษ ทั้งนี้ เพื่อว่าทางการอังกฤษจะไม่ดำเนินคดีต่อเขาในข้อหาฉ้อราษฎร์บังหลวง

ขอย้อนกลับมาเล่าเรื่องราวการเดินทางต่อ ก่อนที่จะออกจากท่าเรือฮ่องกง หลังจากจ่าย “ค่าน้ำร้อนน้ำชา” สักครู่หนึ่งมีชาวจีนอีก ๒ คนเข้ามาในเรือ บังคับให้ชนมอပ်ตัวต่อกองตรวจคนเข้าเมือง และขู่ว่าจะไม่สามารถเดินทางได้อีกต่อไป นอกจากจะจ่ายเงินจำนวนหนึ่งให้กับพวกเขา ชุนจึงให้เงินทั้งหมดที่เหลืออยู่ในกระเป๋าไป แต่อันธพาล ๒ คนก็ยังไม่พอใจ ชุนจำเป็นต้องให้

พวกนั้นคันเสื้อผ้าของเขา และขอร้องอย่าเอาเงินไปหมด โดยเหลือไว้สำหรับซื้อ “น้ำร้อนน้ำชา” คราวต่อไปในระหว่างเดินทาง

เมื่อเห็นว่าแผนการเดินทางครั้งนี้อาจล้มเหลว หากยังขนสินค้าต่างๆ ขึ้นเรืออยู่อีก ตัวแทนอีกคนหนึ่งจากพรรคคอมมิวนิสต์จีนซึ่งรับผิดชอบการเดินทางของเราและผู้รักประชาธิปไตยชาวจีนทั้งหมดในเรือ จึงได้ขอให้กัปตันถอนสมอเรือออกจากท่าเรือฮ่องกงโดยเร็วที่สุด โดยทิ้งสินค้าที่เหลือไว้ลงเรืออีกลำหนึ่งซึ่งจะมาในวันรุ่งขึ้น ดังนั้น เรือของเราจึงออกจากท่าเรือฮ่องกงบ่ายวันเดียวกัน โดยไม่คำนึงถึงสภาพดินฟ้าอากาศ

กัปตันเรือได้กำชับเราว่า ในกรณีที่เรือรบจีนคณะชาติตรวจตรา เราจะต้องบอกว่า เดินทางไปเกาหลีใต้ มิใช่ไปดินแดนจีนที่อยู่ภายใต้การควบคุมของคอมมิวนิสต์

เมื่อเรือของเราแล่นออกไปนอกเขตน่านน้ำ กัปตันก็ได้รับการติดต่อทางวิทยุแจ้งว่าจะมีพายุใหญ่ เพื่อหลีกเลี่ยงอันตรายดังกล่าว กัปตันจึงต้องนำเรือฝ่าออกไปทันทียังบริเวณระหว่างเกาะเล็กๆ กับชายฝั่งทะเลจีน ซึ่งยังคงถูกจีนคณะชาติยึดไว้ เราต้องอยู่ที่นั่นราว ๒๔ ชั่วโมง ก่อนเดินทางต่อไป

เช้าวันหนึ่ง ขณะที่เดินทางมาเข้าเขตทะเลจีน ข้าพเจ้ามองเห็นจุดดำเป็นรูปเรือลำหนึ่งอยู่ทางขอบฟ้า และกำลังมุ่งหน้ามา

ทางเรือของเรา ก็ดันได้แจ้งให้ผู้โดยสารทุกคนทราบว่า จะต้องเตรียมพร้อมที่จะถูกตรวจตราโดยเรือของฝ่ายจีนคณะชาติ ด้วยเหตุนี้ คนที่มีเอกสารหรือหนังสือสำคัญที่ฝ่ายจีนคณะชาติอาจถือเป็นข้อสงสัยว่าเป็นคอมมิวนิสต์หรือผู้ฝักใฝ่คอมมิวนิสต์ จะต้องรีบทำลายหลักฐานเหล่านั้นทันที ไม่เช่นนั้นผู้ที่ถือเอกสารเหล่านั้น อาจถูกจับกุมและนำตัวไปยังไต้หวัน ผู้โดยสารหลายคนจึงเผาเอกสารของตนที่เตาเครื่องจักรไอน้ำในเรือ แต่เราไม่ทำเช่นนั้น เพราะคิดว่า ในกรณีที่มีการตรวจสอบ เราจะแสดงหนังสือเดินทางของไทยโดยชี้แจงว่า เราจะเดินทางไปอินชอนในเกาหลีใต้ ไม่ได้ไปดินแดนจีนภายใต้การยึดครองของคอมมิวนิสต์

เรือรบลำนั้นแล่นใกล้เรือของเราเข้ามาทุกที ขณะที่อยู่ห่างประมาณ ๔๐๐ เมตร เรามองเห็นธงอังกฤษที่ข้างเรือ เรือลำนี้มีหน้าที่ตรวจตราบริเวณน่านน้ำแถบนี้ เพื่อคุ้มกันเรือพาณิชย์ของอังกฤษ และได้บอกว่าถ้าเรือของเราถูกตรวจจับโดยเรือลาดตระเวนของฝ่ายจีนคณะชาติ ขอให้แจ้งให้ทราบทันทีทางวิทยุ เพื่อว่าเรือรบอังกฤษจะได้มาช่วย ทุกคนรู้สึกโล่งใจ แต่ศาสตราจารย์ชาวจีนฮ่องกงผู้หนึ่งได้แสดงความเสียตายกับข้าพเจ้า ที่เขาได้รับร้อนเผาเอกสารมีค่า ซึ่งในจำนวนนั้นมีบันทึกประจำวันที่เขาเขียนไว้ตั้งแต่เด็กหลายเล่ม

เช้าวันที่ ๑๘ กันยายน พ.ศ. ๒๔๙๒ เรือของเราแล่นเทียบท่าเรือชิงเต่า เจ้าหน้าที่คอมมิวนิสต์ประจำท่าเรือได้ลงมาในเรือให้การต้อนรับผู้เดินทางทุกคน หลังจากเสร็จสิ้นพิธีตรวจคนเข้าเมืองแล้ว เรือของเราก็ทอดสมออยู่ที่ท่าเรือนั้น ชาวจีนอื่นๆ ที่ได้รับเชิญเข้าร่วมประชุมสภาที่ปรึกษาการเมืองของราษฎรจีน พวกักรับเดินทางต่อไปโดยทางรถไฟ เพื่อให้ไปถึงเมืองปักกิ่งทันการเปิดประชุมในวันที่ ๒๑ กันยายน

ส่วนข้าพเจ้าได้ไปเยือนตัวเมืองที่เพิ่งได้รับการปลดปล่อยตามคำเชิญของ ‘สหายหม่า’ (นายกเทศมนตรีคอมมิวนิสต์แห่งชิงเต่า) ซึ่งเขาจัดให้เราพักในโรงแรมใหญ่แห่งหนึ่งในเมืองนั้น” (บางตอนจากหนังสือเรื่อง “ชีวิตอันผันผวนของข้าพเจ้าและ ๒๑ ปีที่ลี้ภัยในสาธารณรัฐราษฎรจีน”)

จากนั้นมา นายปรีดีได้ลี้ภัยการเมืองเป็นเวลา ๒๑ ปี
ในสาธารณรัฐราษฎรจีน

หม่อมราชวงศ์ถนัดศรี สวัสดิวัตน์

พูนสุขขณะออกจากห้องพิจารณาคดี
๒๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๕

เมื่อข้าพเจ้าถูกกล่าวหาว่าเป็น ‘กบฏ’*

หลังเหตุการณ์รัฐประหาร ๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๐ ได้ประมาณ ๑ สัปดาห์ ความวุ่นวายของบ้านเมือง ความปลอดภัยของข้าพเจ้าและลูกๆ ซึ่งข้าพเจ้าไม่ทราบว่าจะถูกคุกคามเช่นเดียวกับเช้ามืดของวันที่ ๘ พฤศจิกายน ที่คณะรัฐประหารใช้รถถังและปืนกลกระหน่ำยิงใส่ทำเนียบท่าช้างอีกหรือไม่

ข้าพเจ้าได้พาลูกๆ ไปหลบร้อนพึ่งเย็นที่บ้านพักนาวิกโยธิน อ่าวเตยงาม สัตหีบ ซึ่ง พล.ร.ต. ทหาร ข้าหิรัญ ได้ให้การต้อนรับอย่างดี

จนถึงเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๙๑ สถานการณ์เริ่มที่จะคลี่คลายและลูกๆ ข้าพเจ้าควรจะเข้าเรียนตามปกติ ข้าพเจ้าจึงตัดสินใจย้ายจากทำเนียบท่าช้างมายังบ้านป้อมเพชร ถนนสีลม

ทำเนียบท่าช้าง ริมน้ำเจ้าพระยา ถนนพระอาทิตย์ เป็นบ้านพักประจำตำแหน่ง เมื่อคราวที่สภาผู้แทนราษฎรมีมติเมื่อวันที่ ๑๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๔ ให้นายปรีดี พนมยงค์ ดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทน

* พิมพ์ครั้งแรกใน มติชน
สุดสัปดาห์, ๒๓ กรกฎาคม,
๓๐ กรกฎาคม และ ๖ สิงหาคม
๒๕๔๔

พระองค์ในรัชกาลที่ ๘ และได้พำนักที่นี่เรื่อยมา เมื่อมีพระบรมราช-
โองการโปรดเกล้าฯ ยกย่องไว้ในฐานะรัฐบุรุษอาวุโส (๘ ธันวาคม พ.ศ.
๒๔๘๘) และในวาระที่ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี (พ.ศ. ๒๔๘๙)

ส่วนบ้านป้อมเพชร ริมคลองสีลม เป็นบ้านที่ข้าพเจ้าเติบโตมา
ในบริเวณบ้านมีบ้านหลังเล็ก เป็นเรือนหอของข้าพเจ้ากับนายปรีดี
ที่คุณพ่อคุณแม่สร้างให้ แม้ว่าพระยาชัยวิชิตวิศิษฎ์ธรรมธาดา (ขำ
ณ ป้อมเพชร) คุณพ่อของข้าพเจ้าถึงแก่อนิจกรรมไปก่อนหน้านี้หลายปี
คุณหญิงเพ็ง ชัยวิชิต (สกุลเดิม สุวรรณศร) คุณแม่ข้าพเจ้ายังคงอยู่เป็น
หลักที่พึ่งของลูกๆ หลานๆ

เมื่อ ๕๐ กว่าปีก่อนนี้ ถนนสีลมเป็นถิ่นอาศัยของเจ้านาย
ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่และชาวยุโรป ถนนลาดยางขนานคู่กับคลองสีลม
มีรถรางจากบางรักถึงศาลาแดง และเล่นต่อไปยังประตูน้ำ

ข้าพเจ้าจัดการให้ดุษฎีและวาณิษฐาสาวคนเล็กสองคนเป็นนักเรียน
ประจำที่ ร.ร.เซนต์โยเซฟคอนเวนต์ สุดาลูกสาวคนรองเป็นนักเรียนไป
มา นั่งรถรางจากบ้านป้อมเพชร มาลงที่ป้ายคอนเวนต์ สุขปรีดาลูก
ชายคนที่สองเรียนที่ ร.ร.กรุงเทพคริสเตียน ส่วนปาลบุตรชายคนโต เดิม
เรียนชั้นเตรียมปริญญาปีสุดท้ายของ ร.ร.เตรียมปริญญามหาวิทยาลัย
วิชาธรรมศาสตร์และการเมือง (ต.ม.ธ.ก.) ด้วยเหตุการณ์วุ่นวายทางการเมือง
เมืองที่กระทบมาถึงครอบครัวเรา จึงสอบไม่ผ่าน

ข้าพเจ้าพักอยู่ที่บ้านป้อมเพชรประมาณปีกว่าๆ ร้านกาแฟหน้าบ้านเป็นที่ชุมนุมของสันติบาลนอกเครื่องแบบ ข้าพเจ้ามีตำรวจติดตาม “อารักขา” ไปทุกแห่งโดยไม่ต้องร้องขอ

ครั้งหนึ่ง ข้าพเจ้าพาปาลไปหาหมอบุญ สุวรรณศรี ที่คลินิกแถวบางรัก ตำรวจนอกเครื่องแบบขับรถตามมาติดๆ ขากลับ ข้าพเจ้าบอกให้ปาลขับรถผ่านไปที่ถนนคอนแวนต์ แล้วเลี้ยวเข้าบ้านหลวงชาติตระการโกศล (เจียม ลิมปิชาติ) อธิบดีกรมตำรวจในขณะนั้น ซึ่งภรรยาของท่านเป็นญาติข้าพเจ้า

ต่อจากนั้นไม่นาน คุณหญิงดอริส ราชานุประพันธ์ ภรรยาชาวอังกฤษของพระยาราชานุประพันธ์ (เปี้ย บุนนาค) ได้มาหาข้าพเจ้าที่บ้านป้อมเพชร ปวารณาตัวจะนำจดหมายของข้าพเจ้าไปมอบให้นายปรีดี โดยอ้างว่าทราบดีว่านายปรีดีหลบซ่อนอยู่ ณ หนใด ข้าพเจ้ามิได้รู้จักมักคุ้นกับคุณหญิงผู้นี้มาก่อน นอกจากรู้สึกงงงนสนเท่ห์แล้ว ข้าพเจ้าได้ตอบปฏิเสธ “ความหวังดี” ของเธออย่างนุ่มนวล

ข้าพเจ้ารู้สึกเกรงใจคุณแม่ จึงขออนุญาตมาอยู่กับลูกๆ ตามลำพังที่บ้านพูนศุข บริเวณป้อมเพชรนิคม ถนนสีลม แล้วย้ายมาบ้านถนนสาทรเหนือในเวลาต่อมา

ชายแปลกหน้า ใส่หมวก สวมแว่นตาดำ ผลัดเปลี่ยนกันเฝ้าหน้าบ้านข้าพเจ้าเป็นประจำ

เมื่อไม่นานมานี้ ข้าพเจ้าพบเอกสารชิ้นหนึ่ง สีเหลืองกรอบ เป็นรายงานของสันติบาล เมื่อ ๕๑ ปีมาแล้ว มีตำรวจนายหนึ่งที่รักความเป็นธรรมนำเสนอส่งมาให้ข้าพเจ้าทางไปรษณีย์*

นับแต่นายปรีดีหลบหนีไป นอกจากทำหน้าที่แม่แล้ว ข้าพเจ้ายังต้องทำหน้าที่พ่อด้วย ดูแลอบรมสั่งสอนลูกๆ ข้าพเจ้าหารายได้พิเศษด้วยการทำขนมเค้กขาย บางทีก็เป็น Marble cake บางทีก็เป็นขนม Blitz torte ญาติมิตรชมว่าขนมอร่อย แต่รายได้ไม่มากนัก เพราะข้าพเจ้าใช้วัตถุดิบที่มีคุณภาพ ราคาย่อมสูงตามคุณภาพของขนม पालบอกกับข้าพเจ้าว่า “คุณแม่ทำขนมขายเป็นเรื่องดี แต่ขอให้คนทั่วไปซื้อกินได้ด้วย” Marble cake ที่ข้าพเจ้าทำขายชิ้นละ ๑ บาท ในตอนนั้นถือว่าราคาแพงแล้ว

อาจเป็นเพราะความเคยชินตั้งแต่ใช้ชีวิตร่วมกับนายปรีดี ข้าพเจ้าติดตามข่าวสารต่างๆ ทั้งในประเทศและต่างประเทศอยู่เสมอ วิทยูและหนังสือพิมพ์เป็นสื่อของการรับรู้เรื่องราวต่างๆ

ในปี พ.ศ. ๒๔๙๕ ได้เกิดสงครามที่คาบสมุทรเกาหลี เกาหลีใต้ภายใต้การสนับสนุนของสหรัฐอเมริกาและประเทศพันธมิตร รวมทั้งประเทศไทย ได้อาศัยนามของสหประชาชาติฝ่ายหนึ่ง กับเกาหลีเหนือ

* คัดมาจากรายงานของสันติบาล ส-ก.๒ วันที่ ๒๔๗/๖๘/๙๓ วันที่ ๒๖ ธ.ค. ๙๓ ซึ่งอักษรวิธีเป็นไปตามผู้รายงาน - พูนสุข

ซึ่งมีทหารอาสาสมัครราษฎรจีนร่วมรบและสหภาพโซเวียตหนุนช่วยด้าน
ยุทธปัจจัยอีกฝ่ายหนึ่ง (หลังจากนั้นสิบกว่าปี เกิดความขัดแย้งด้าน
อุดมการณ์และผลประโยชน์ของชาติระหว่างจีนกับสหภาพโซเวียต เป็น
เหตุให้สหภาพโซเวียตเรียกร้องให้จีนชำระเงินค่ายุทธปัจจัยในสงคราม
เกาหลี) ไฟสงครามเหมือนดังไฟลามทุ่ง มีทีท่าจะขยายเป็นสงครามโลก
ครั้งที่ ๓

ปาลได้ขอให้ข้าพเจ้าร่วมเซ็นชื่อคัดค้านสงคราม เรียกร้อง
สันติภาพสากล ข้าพเจ้าเซ็นชื่อในกระดาดที่มีผู้ลงนามก่อนหน้านี้้อย่าง
ไม่รีรอ ไม่ต้องปลุกระดม ไม่ต้องอธิบายเหตุผล ข้าพเจ้ายังจำเหตุการณ์
ในสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ ได้ ภาพทหารญี่ปุ่นยัดตราทัพเข้ามาใน
แผ่นดินไทย ภาพเปลวไฟสีแดงฉานจากระเบิดที่ทิ้งลงตรงสถานีรถไฟ
บางกอกน้อย ภาพตัวเองที่ต้องอุ้มลูกสาวคนเล็กลงหลุมภัยอย่างซูลมุน
ภาพของคนที่ต้องสูญเสียผู้เป็นที่รักในยามสงคราม...

การคัดค้านสงครามของผู้รักสันติภาพเป็นความผิด เป็นการก่อก
กบฏในสายตาของรัฐบาล ครั้นแล้ว ในวันที่ ๑๐ พฤศจิกายน ๒๔๘๕
ตำรวจได้ทำการจับกุมนักหนังสือพิมพ์ นักการเมือง ทนายความ
นักศึกษา โดยตั้งข้อหาว่ารวมกันยุยงก่อให้เกิดความแตกแยกไม่สงบขึ้น
ในบ้านเมือง อันเป็นความผิดตามกฎหมายลักษณะอาญารัฐนบกบฏ
ภายในและภายนอกราชอาณาจักร ซึ่งชื่อที่เรียกกันทั่วไปคือ “กบฏ

สันติภาพ”

ในจำนวนนี้มีนักคิด นักเขียน นักหนังสือพิมพ์อย่างคุณกุลหลาบ สายประดิษฐ์ แพทย์ผู้บำเพ็ญตนรักษาคนไข้อย่างนายแพทย์เจริญ สืบแสง ฯลฯ

หลังจากนั้น ๓ วัน ระหว่างที่ปาลซึ่งถูกเกณฑ์ทหารไปเมื่อเดือน เมษายนลาป่วยมาพักผ่อนอยู่ที่บ้าน เจ้าหน้าที่ตำรวจได้มาตรวจค้นและ จับกุมปาล ได้ตัวปาลแล้ว ยังได้หนังสือและนิตยสารที่ตีพิมพ์ในสหภาพ โซเวียตติดไม้ติดมือไปฝากเจ้านาย ปาลถูกนำตัวไปขังที่กองปราบฯ สถานีตำรวจสามยอดก่อนที่จะควบคุมตัวไว้ที่โรงเรียนพลตำรวจใน บริเวณกรมตำรวจปทุมวัน ข้าพเจ้าพยายามทำจิตใจให้เข้มแข็งเพื่อเป็น กำลังใจให้ลูก ครั้นตำรวจถอยกลับไป ข้าพเจ้าวิ่งขึ้นไปชั้นบน น้ำตาแห่ง ความเจ็บปวดไหลพร่างพรูออกมา สุดท้ายจะต้านทานได้

ภัยการเมืองเข้าใกล้ตัวข้าพเจ้าทุกขณะ แต่ข้าพเจ้าไม่เคยคิดว่า สักวันหนึ่งจะมาถึงตัวเอง

วันที่ ๑๕ พฤศจิกายน ข้าพเจ้ามีกำหนดการไปเป็นเจ้าแก่ให้ คุณศักดิ์ชัย บำรุงพงศ์ (เสนีย์ เสาวพงศ์) หมั่นหมายเครือพันธ์ ปทุมรส บุตรสาวคุณเฉลียว ปทุมรส อดีตราชเลขาในสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว อานันทมหิดล งานจัดขึ้นที่บ้านพระยานลราชสุวัจน์ (ทองดี วณิชพันธ์) ญาติผู้ใหญ่ของฝ่ายหญิง

เมื่อทำพิธีหมั้นเสร็จแล้ว ขณะสนทนาทุกข์สุขกันอยู่ มีรถตำรวจ
แล่นเข้ามาในบ้าน นำหมายจับมาควบคุมตัวคุณเฉลียว

นายตำรวจคนหนึ่งหันมาทางข้าพเจ้าและถามว่าเป็นใคร ทั้งๆ ที่
เขารู้จักข้าพเจ้าเป็นอย่างดี

เมื่อได้รับคำยืนยันจากเจ้าคุณนลฯ ว่าข้าพเจ้าเป็นใครแล้ว เขาจะ
ควบคุมตัวข้าพเจ้าไปกรมตำรวจ เจ้าคุณนลฯ เป็นอดีตรัฐมนตรียุติธรรม
มีความรู้เรื่องกฎหมายดี

“ไม่มีหมายสั่งจับ จะจับไปได้อย่างไร” เจ้าคุณนลฯ ถาม

พ.ต.อ. อัศนี ยิ่งกมล ยืนยันว่าได้เห็นหมายจับข้าพเจ้าและกำลังมี
เจ้าหน้าที่ตำรวจอีกชุดหนึ่งไปจับข้าพเจ้าที่บ้านถนนสาทร

ข้าพเจ้าสูญเสียอิสรภาพ ณ บัดนั้น พ.ต.อ. อัศนี อนุญาตให้
ข้าพเจ้านั่งรถส่วนตัวโดยมีตำรวจนั่งหน้ารถไปด้วย ก่อนที่ข้าพเจ้าจะขึ้น
รถ ได้วานคุณศักดิ์ชัยโทรศัพท์บอกคุณฉลวย พลางกูร มิตรแท้ของ
ข้าพเจ้า วานเธอช่วยดูแลการตรวจค้นที่บ้านถนนสาทร แต่เผอิญว่า
วันนั้นคุณฉลวยฯ ทำบุญเลี้ยงพระ ไม่สามารถมาที่บ้านถนนสาทรได้ทันที

ตำรวจพาข้าพเจ้าไปยังกองสันติบาล และให้ข้าพเจ้ายืนรออยู่หน้า
ห้องทำงานห้องหนึ่ง ข้าพเจ้าได้ยินเสียงดังลั่นลอดบานประตูบังตา
ออกมา

“จับเอามาทำไม?”

แม้จะไม่เห็นตัวผู้พูด แต่ก็รู้ว่าต้องเป็นผู้เป็นใหญ่ในกรมตำรวจ คือ พล.ต.อ. เผ่า ศรียานนท์ อธิบดีกรมตำรวจ เจ้าของคำขวัญ “ภายใต้ดวงอาทิตย์นี้ ไม่มีอะไรที่ตำรวจไทยทำไม่ได้”

ถ้าจะว่า “จับมาทำไม” ก็น่าที่จะให้ลูกน้องปล่อยตัวข้าพเจ้าทันที แต่การค้นหาเป็นเช่นนั้นไม่ ข้าพเจ้าถูกพันนาการด้วยโซ่ตรวนที่มองไม่เห็นด้วยตาเปล่า หนักอึ้งและยิ่งรัดยิ่งแน่น เป็นเวลา ๘๔ วันเต็ม

ตำรวจนำข้าพเจ้ากลับมาที่บ้านถนนสาทร ก่อนถึงบ้านแวะรับลูกสองคนที่โรงเรียนเซนต์โยเซฟคอนเวนต์

๒ วันก่อนเมื่อตอนปาลถูกจับ บ้านถนนสาทรถูกรื้อถูกค้นไปที่หนึ่งแล้ว มาวันนี้ตำรวจรื้อค้นอีก ขณะเดียวกัน ตำรวจอีกชุดหนึ่งยังไปค้นบ้านป้อมเพชรด้วย รวากับว่าจะหาเอกสารสำคัญ หรือจะหาใครที่หลบซ่อนให้ได้

ข้าพเจ้ายืนยันว่าจะนำลูกคนเล็กสองคนไปนอนที่สันติบาลด้วย เพราะที่บ้านไม่มีญาติผู้ใหญ่ดูแล

กลับมาที่กองสันติบาลอีกครั้ง และอีก ๒ วันต่อมา ข้าพเจ้าถูกนำตัวไปทำประวัติผู้ต้องหา เจ้าหน้าที่ตำรวจจับหัวแม่มือข้าพเจ้า เรียงร้อยไปจนครบสิบนิ้วกดลงบนจานหมึกสีดำ ก่อนที่จะประทับลงในแผ่นกระดาษ

กองสันติบาล กรมตำรวจ

สมัยสมบูรณาญา-
สิทธิราชย์ การพิมพ์
ลายนิ้วมือเป็นหน้าที่
ของกรมราชทัณฑ์
ตามที่ข้าพเจ้าทราบ
“พวกนักโทษในข้อหา
อุกฉกรรจ์ ต้องทำ
ประวัติและพิมพ์
ลายนิ้วมือ”
ข้าพเจ้าพยายามระงับ
เสียงสะอื้นให้ดังอยู่
เพียงในอก นัยน์ตา
เหม่อลอยไปข้างหน้า
อย่างไร้จุดหมาย

สมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ การพิมพ์ลายนิ้วมือเป็นหน้าที่ของกรมราชทัณฑ์ ตามที่ข้าพเจ้าทราบ “พวกนักโทษในข้อหาอุกฉกรรจ์ ต้องทำประวัติและพิมพ์ลายนิ้วมือ”

ข้าพเจ้าพยายามระงับเสียงสะอื้นให้ดังอยู่เพียงในอก นัยน์ตาเหม่อลอยไปข้างหน้าอย่างไร้จุดหมาย

“จะบ้าหรือ” เจ้าหน้าที่ตำรวจถามข้าพเจ้า

ไม่มีคำตอบจากข้าพเจ้า สงบนิ่งและเฉยเมย เพียงพอแล้วสำหรับคำถามที่หมิ่นหยาม

ข้าพเจ้าค่อยๆ ทบทวนตนเองว่าทำผิดอะไรหรือ ถึงถูกกล่าวหาว่าเป็นกบฏภายในและภายนอกราชอาณาจักร

ข้าพเจ้าถูกนำมาคุมขังในห้องเดียวกับคุณนิมนวล ชลภูมิ ซึ่งถูกจับก่อนหน้าข้าพเจ้า ๒ วัน ในข้อหา “กบฏสันติภาพ”

คุณทองเปลว ชลภูมิ สามีคุณนิมนวลเป็นดอกเตอร์ทางกฎหมายจากฝรั่งเศสภายหลังได้ลงสมัคร ส.ส. ในนามพรรคสหชีพ และเคยดำรงตำแหน่งรัฐมนตรี เมื่อขบวนการประชาธิปไตย ๒๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๙๒ ประสบความล้มเหลว รัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม ได้ทำการกวาดล้างจับกุมผู้ก่อการฯ คุณทองเปลวมิได้ร่วมการก่อการฯ หากอยู่ที่ปิ้งเป็นเวลาหลายเดือน ตำรวจได้ส่งโทรเลขถึงคุณทองเปลวโดยใช้ชื่อคุณนิมนวลเป็นผู้ส่ง คุณทองเปลวจึงเดินทางกลับกรุงเทพฯ โดยไม่ทัน

นึกว่าเป็นกลลวงของตำรวจ ทันทีที่ถึงกรุงเทพฯ ก็ถูกจับกุม และต่อมา ถูกตำรวจสังหารโหดที่บริเวณบางเขนพร้อมอดีตรัฐมนตรีอีก ๓ คน คุณณวิล อุดล คุณทองอินทร์ ภูมิพัฒน์ และคุณจำลอง ดาวเรือง

วันแรกในห้องคุมขัง ข้าพเจ้ามีเพียงเสื้อผืนใหญ่กับมุ้ง ๑ หลัง นอนเบียดกันสามแม่ลูก หลังจากที่น้องสาวข้าพเจ้าจัดการให้ดูษฎี กับวาณีเข้าโรงเรียนประจำแล้ว ข้าพเจ้าได้ให้ทางบ้านเอาเตียงผ้าใบมา ไข่นอน

การจับกุมยังดำเนินต่อไป และแยกการสอบสวนออกเป็นกลุ่มๆ มีกลุ่มสันติภาพ กลุ่มนักศึกษา กลุ่มกู้ชาติ พลทหารบาล พนมยงค์ อยู่ในกลุ่มกู้ชาติ ส่วนข้าพเจ้าไม่ปรากฏว่าอยู่ในกลุ่มใด การสอบสวนแม่ลูกไม่มีการเกี่ยวพันกัน จึงเป็นเรื่องแปลกประหลาดว่าแม่ลูกถูกจับใน ข้อหาเดียวกัน แต่ในสำนวนการสอบสวน ไม่เกี่ยวกันเลย ไม่ทราบว่าจะ คิดกันอย่างไร

อาจเป็น “เกียรติ” เล็กๆ น้อยๆ ที่ข้าพเจ้าได้รับ นายตำรวจที่ทำหน้าที่สอบสวนข้าพเจ้าคือ พระพินิจชนคดี (เซ่ง อินทรทูต) นายตำรวจ นอกราชการที่เชี่ยวชาญในการสร้างพยานเท็จกรณีสวรรคตในหลวง รัชกาลที่ ๘ ผู้ซึ่งเป็นพี่เขยของ ม.ร.ว.เสนีย์ และ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช

คงทราบประวัติของข้าพเจ้าแล้ว จึงไม่ได้สอบถามเพิ่มเติม
พระพินิจ ยื่นกระดาษแผ่นหนึ่งให้ข้าพเจ้าดู

“ยินดีช่วยเหลือ กำลังหาทางอยู่”

ข้าพเจ้ายอมรับว่าเป็นลายมือของข้าพเจ้าเองที่เขียนถึง พล.ร.ต.
ทหาร ขำหิรัญ ก่อนหน้าท่านผู้นี้ถูกจับกุมในครั้ง นี้ ท่านเป็นผู้มีพระคุณ
เป็นเรื่องปกติวิสัยที่ข้าพเจ้าจะหาทางช่วยเหลือ ผิดตรงไหนหรือ พระ
พินิจ ทำการสอบสวนข้าพเจ้าอีก ๒-๓ ครั้ง คำถามวกไปวนมาซ้ำๆ
ซากๆ ว่า “นายปรีดีอยู่ที่ไหน”

ข้าพเจ้าก็อยากทราบเช่นกันว่า “นายปรีดีอยู่ที่ไหน” ๓ ปีมาแล้ว
นับตั้งแต่ที่ข้าพเจ้าวางแผนให้นายปรีดีหลบหนีจากเมืองไทยไปเมื่อวันที่
๖ สิงหาคม ๒๔๙๒ ข้าพเจ้าขาดการติดต่อกับนายปรีดีโดยสิ้นเชิง

ข้าพเจ้าได้รับอนุญาตให้เดินเล่นตรงทางเดินหน้าห้องขัง หลัง
อาหารค่ำข้าพเจ้าออกมาเดินเล่นรับลมหนาวเสมอ และสามารถเห็นการ
เคลื่อนไหวของผู้คนในกรมตำรวจ พล.ต.อ.เผ่า ศรียานนท์ มักต้อนรับ
แขกยามวิกาล ในจำนวนนั้น มีชาวผิวขาวสองคน คนหนึ่งข้าพเจ้ารู้จัก
ดี เป็นชาวอเมริกันที่เข้ามาเมืองไทยเมื่อครั้งเป็น O.S.S. และต่อมา
องค์กรนี้ได้กลายเป็น C.I.A. ส่วนอีกคนข้าพเจ้าไม่รู้จัก ต่อมาทราบว่า
เป็นเจ้าหน้าที่ฝ่ายข่าวกรองสถานทูตอเมริกัน และเป็นคนคนเดียวกับ
เจ้าหน้าที่สถานกงสุลอเมริกันประจำเชียงใหม่ ที่ขีดฆ่าวีซ่าผ่านแดน
สหรัฐอเมริกาบนพาสปอร์ตของนายปรีดีเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๑

จุมุกของข้าพเจ้าไม่สามารถสัมผัสกลิ่นของข้าวสวยที่หอมกรุ่น ลิ่นไม่สามารถพิสูจน์
ความอร่อยของน้ำพริกปลาทุ อาหารจานโปรด กอปรกับจิตใจที่พะวงถึงอนาคตของ
ตนเองว่า จะถูกคุมขังอีกนานเท่าใด

ชีวิตในที่คุมขังไม่สามารถเปลี่ยนแปลงความเคยชินของข้าพเจ้า
ข้าพเจ้ามีนิสัยส่วนตัวตรงที่เป็นคนตื่นเช้าและต้องดื่มกาแฟทันที จึง
ให้นายเวียงคนขับรถนำมาจากบ้านแต่กว่าจะได้ดื่มกาแฟถ้วยแรกก็สาย
มาก ๆ ข้าพเจ้าชะเง้อมองลงไปดูข้างล่าง นายเวียงมาพร้อมกับกระติก
กาแฟร้อน แต่ประตูเหล็กข้างล่างยังปิดสนิทอยู่ ข้าพเจ้าคิดอยู่ในใจว่า นี่
ถ้าเกิดไฟไหม้แล้วจะทำอย่างไร ไกล่เหียง พี่ๆ น้องๆ และญาติสนิทนำ
อาหารใส่ภาชนะนำรับประทานมาเยี่ยม ตำรวจคุ้ยดูว่ามีสิ่งแปลกปลอม
ซ่อนอยู่ในอาหารหรือไม่ อาหารที่นำรับประทานกลายเป็นขยะในทันที

จุมุกของข้าพเจ้าไม่สามารถสัมผัสกลิ่นของข้าวสวยที่หอมกรุ่น
ลิ่นไม่สามารถพิสูจน์ความอร่อยของน้ำพริกปลาทุ อาหารจานโปรด
กอปรกับจิตใจที่พะวงถึงอนาคตของตนเองว่า จะถูกคุมขังอีกนานเท่าใด
น้ำหนักตัวลดลง ๔๘ กิโลกรัม เหลือเพียง ๔๒ กิโลกรัม ความเครียด
ทำให้ความดันต่ำ มีน้ตริษะบ่อยๆ นพ. โกวิท อัครนนท์ และ นพ. ทวี
ตันติวงษ์ ได้รับอนุญาตให้เป็นผู้ตรวจรักษาตามคำร้องของข้าพเจ้า

ขณะที่ข้าพเจ้าอยู่ในที่จองจำ มี “ผู้หวังดี” ไปหา มารดาข้าพเจ้า บอกว่า เขาสามารถนำกาแฟเข้าไปขายในห้องขัง และเต็มใจที่จะนำข่าวสารจากข้างนอกส่งถึงตัวข้าพเจ้า โดยไม่ต้องผ่านการตรวจตราของตำรวจ โชคดีว่ามารดาข้าพเจ้ามิได้หลงเชื่อใครง่าย ๆ

วันที่ ๒๗ พฤศจิกายน ตำรวจได้นำข้าพเจ้ามาขออำนาจฝากขัง ต่อที่ศาลอาญา และทุกๆ ๑๒ วัน ข้าพเจ้าถูกนำตัวมาศาล ด้วยข้ออ้างของตำรวจว่า พยานที่รู้เห็นการกระทำของข้าพเจ้าอยู่ต่างประเทศมาให้การไม่ได้

อากาศในเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๔๙๕ หนาวจัดกว่าทุกปี งานรัฐธรรมนูญในปีนั้นจัดที่สวนลุมพินี

วันที่ ๒ มกราคม พ.ศ. ๒๔๙๖ เป็นวันคล้ายวันเกิดครบรอบ ๔๑ ปีของข้าพเจ้า คุณแม่พร้อมญาติพี่น้องหลายสิบคน คุณฉลบชลัยย์ กับบรรดาครู ร.ร. ดรุณยานมาอวยพรข้าพเจ้าที่กองสันติบาล นอกจากนี้ พระยาสุนทรวิจิตร อดีตรัฐมนตรีว่าการกระทรวงสาธารณสุขก็มาร่วมอวยพรด้วย มีอีกท่านหนึ่ง แม้ว่าไม่ได้มาอวยพรวันเกิดข้าพเจ้า แต่ได้มาเยี่ยมข้าพเจ้าที่กองสันติบาล มิได้หวังเกรงว่าจะกระทบกระเทือนตำแหน่งหน้าที่ทางราชการ ท่านผู้นี้คือ อาจารย์สนั่น สุมิตร ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ของกระทรวงศึกษาธิการ

พูนศุขถูกตำรวจคุมตัวกลับจากศาล

ขนมเค้กวันเกิดตัดแบ่งกันรับประทานในหมู่ผู้ต้องหาหญิง และยังเผื่อแผ่ให้ตำรวจสันติบาลที่ควบคุมข้าพเจ้าด้วย ข้าพเจ้าไม่ลืมตำรวจที่รักความเป็นธรรมและรู้สึกเห็นอกเห็นใจข้าพเจ้า ทั้งนี้พวกเขาจำต้องปฏิบัติตามหน้าที่

วันเวลาสี่คลานอย่างเชื่องช้า จนกระทั่งครบกำหนด ๘๔ วันของการขอฟกขังต่อศาล ตำรวจเสนอสำนวนการสอบสวนไปยังกรมอัยการเพื่อให้ฟ้องข้าพเจ้าฐานกบฏ กรมอัยการพิจารณาแล้วว่าไม่มีหลักฐานที่จะฟ้องข้าพเจ้าฐานกบฏ ในที่สุด วันที่ ๖ กุมภาพันธ์ ๒๔๙๖ ข้าพเจ้าได้รับอิสรภาพ ส่วนपालกับผู้ต้องหาในคดีกบฏสันติภาพถูกอัยการฟ้องว่าเป็น “กบฏภายในและภายนอกราชอาณาจักร”

เจ้าหน้าที่ตำรวจเตรียมนำปาลขึ้นรถสองแถวไปคุมขังที่เรือนจำลหุโทษ ถนนมหาไชย ข้าพเจ้าตามขึ้นไปบนรถด้วย ตำรวจนายหนึ่งหันมาบอกข้าพเจ้าว่า

“ไปคุณนะ”

ข้าพเจ้าสวนตอบทันทีว่า

“ไม่ต้องเอาคุณมาขู่ ปู่ฉันเป็นคนสร้างคุณนี่เอง”

ปู่ข้าพเจ้า พระยาไชยวิชิตสิทธิสาตรา (นาค ณ ป้อมเพชร์) เป็นแม่กองก่อสร้าง และเป็นผู้บัญชาการคนแรกของทัณฑสถานแห่งนี้

ข้าพเจ้านั่งมาในรถกับปาลและผู้ต้องหาในคดีกบฏสันติภาพ แล้วข้าพเจ้ามาส่งปาลได้แค่หน้าประตูเรือนจำลหุโทษ และเรือนจำแห่งนี้กับเรือนจำบางขวาง ได้คุมขังปาลกับผู้ร่วมชะตากรรมเป็นเวลาเกือบ ๕ ปี

เหตุการณ์ทั้งหลายที่ถาโถมเกิดขึ้นกับนายปรีดี กับข้าพเจ้า และกับลูกนั้น สุดท้ายข้าพเจ้าจะอดทนอีกต่อไปได้ ข้าพเจ้ารู้สึกบอบช้ำทางจิตใจและร่างกายเป็นอย่างมาก จึงได้ตัดสินใจเดินทางไปประเทศฝรั่งเศส เมื่อเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๔๙๖ ก่อนออกเดินทาง ข้าพเจ้าได้ไปลาปาลที่ศาลอาญา

วันหนึ่งในเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๔๙๘ ขณะนั้นข้าพเจ้าได้เดินทางมาใช้ชีวิตร่วมกันกับนายปรีดีที่กรุงปักกิ่งแล้ว จำได้ว่าขณะเปิดวิทยุ All India Radio เสียงโฆษกวิทยุภาคภาษาฮินดี เอ่ยชื่อ กุหลาบ สายประดิษฐ์ ปาล พนมยงค์... ด้วยสำเนียงแปร่งๆ แบบชาวภารตะ ข้าพเจ้าฟังไม่รู้เรื่อง แต่ก็รู้สึกตกใจว่าเกิดอะไรขึ้นกับลูก จนกระทั่งรายการภาคภาษาอังกฤษ ข้าพเจ้าจึงรู้ว่า ปาลถูกศาลอาญาตัดสินจำคุกเป็นเวลา ๒๐ ปี ซึ่งต่อมาได้รับการลดโทษลงเหลือ ๑๓ ปี ๔ เดือน

อีก ๒ ปีต่อมา เนื่องในโอกาสที่ประเทศไทยเฉลิมฉลองกิ่งพุทธรักษา เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๐ ปาลกับผู้ต้องหาในคดีกบฏสันติภาพก็ได้รับการพระราชทานนิรโทษกรรม

พูนสุขขณะขึ้นรถสองแถว
ไปเรือนจำลหุโทษ

นางสาว, นาย

วันที่พูนสุขเดินทาง
กลับจากประเทศจีน
ถึงสนามบินดอนเมือง
(พ.ศ. ๒๕๐๐)

ชีวิตของลูกपाल*

पालเป็นลูกชายคนโตของพ่อแม่ เกิดเมื่อวันที่ ๑๒ ธันวาคม

พุทธศักราช ๒๔๗๔ ที่บ้านป้อมเพชร ถนนสีลม ซึ่งเป็นบ้านของคุณตาคุณยาย ขณะที่पालเกิด พ่อรับราชการเป็นผู้ช่วยเลขานุการกรมร่างกฎหมายและเป็นผู้สอนที่โรงเรียนกฎหมาย กระทรวงยุติธรรม การที่ลูกเกิดในบ้านคุณตาคุณยายจึงมีความใกล้ชิดกับญาติทางแม่ นอกจากนี้จะเป็นที่รักของคุณตาคุณยายแล้ว บรรดาคุณลุงคุณป้าคุณน้าทุกคนก็ให้ความรักและความเอ็นดูเป็นพิเศษ เพราะตั้งแต่เกิดมาลูกเป็นเด็กที่มีรูปร่างน่ารักและเป็นเด็กที่เลี้ยงง่าย

พออายุได้ ๖ เดือนพ่อก็จากบ้านไปทำการเปลี่ยนแปลงการปกครอง เมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ จึงเป็นการจากกับลูกครั้งแรก เนื่องจากพ่อได้จากบ้านไปตั้งแต่นั้นวันที่ ๒๓ มิถุนายน

ในวันที่พ่อจากไป ลูกซึ่งเป็นเด็กไม่เคยกวนเลย แต่ในตอนดึกคืนนั้นได้ส่งเสียงร้องให้เป็นเวลานานโดยไม่มีสาเหตุ จนคุณตาคุณยายซึ่งอยู่

*พิมพ์ครั้งแรกในหนังสือ

อนุสรณ์นาย ปาล พนมยงค์

พ.ศ. ๒๕๒๕

บนตึกใหญ่ ได้ยินและได้มาถามว่าเป็นอะไร แม่เองใจไม่ดี เป็นห่วงพ่อ เพราะพ่อไม่ได้บอกความจริง เพียงแต่บอกว่าจะไปหาคุณปู่ที่นา อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

เมื่อพ่อทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองสำเร็จแล้วไม่ได้กลับบ้าน ทำงานอยู่ที่พระที่นั่งอนันตสมาคม และต่อมาในเดือนกรกฎาคมได้ย้ายมาอยู่ที่วังปารุสก์วัน ผู้ใหญ่ทางทหารได้จัดบ้านหลังหนึ่งในบริเวณนั้นให้นำครอบครัวมาอยู่ด้วย แม่ได้ไปอยู่ร่วมกับพ่อโดยทิ้งลูกให้อยู่ในความดูแลของน้าเพียงแะ และมีแม่จาบซึ่งเคยเลี้ยงแม่มาแต่แรกเกิดเป็นผู้ช่วย อีกทั้งมีคุณตาคุณยายคอยควบคุมด้วย นับว่าเป็นการจากกับพ่อแม่เป็นครั้งแรก

ต่อมาเมื่อวันที่ ๑ เมษายน ๒๔๗๖ ได้มีการยุบสภาและงดใช้รัฐธรรมนูญ พ่อต้องถูกเนรเทศไปประเทศฝรั่งเศส แม่ได้ติดตามพ่อไปด้วย พ่อแม่ได้ออกเดินทางจากลูกอีกเมื่อวันที่ ๑๒ เมษายน ๒๔๗๖ ขณะนั้นลูกอายุได้ขวบเศษ กำลังน่ารักน่าเอ็นดูและพูดได้เป็นคำๆ ลูกอยู่กับคุณตาคุณยายจนพ่อแม่กลับมาในปลายเดือนกันยายนปีนั้นเอง

เมื่อลูกอายุได้ ๓ ขวบถึงกำหนดที่จะเข้าโรงเรียนอนุบาล แต่ในสมัยนั้นร.ร.อนุบาลมีไม่กี่แห่งและอยู่ไกลบ้าน จึงได้ส่งลูกไปเข้าโรงเรียนเซนต์โยเซฟคอนเวนต์ซึ่งอยู่ใกล้บ้าน และเป็นโรงเรียนที่แม่เคยเรียน ต่อมาคุณยายได้ย้ายให้ไปเรียนที่โรงเรียนผดุงตรุณี ซึ่งขณะนั้นแม่ไม่อยู่

ปาลกับลิตา

ปาลยืนคู่กับปรีดีระหว่างสงคราม
ทั่วดมงคลบพิตร
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ไปต่างประเทศ แต่อยู่ไม่นาน พอถึงเวลาอายุเข้าเกณฑ์เรียนจึงได้ไปเรียนที่โรงเรียนวชิราวุธ จนกระทั่งเกิดสงครามโลกครั้งที่ ๒ โรงเรียนปิด จึงได้ออกมาเรียนที่บ้าน ต่อมาได้เข้าไปเรียนที่โรงเรียนเซนต์คาเบรียล

เมื่อเกิดสงคราม แม่กับลูกๆ อพยพไปอยู่ที่เกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา แม่จึงส่งลูกไปเข้าเรียนที่โรงเรียนอยุธยาอนุสรณ์ ตอนปลายสงครามแม่อพยพไปอาศัยอยู่ในเขตพระราชวังบางปะอิน แม่ได้จัดตั้งโรงเรียนขึ้นสำหรับบุตรหลานผู้ที่อพยพอยู่ใกล้เคียง ตั้งเป็นสาขาของโรงเรียนอยุธยาอนุสรณ์ และลูกก็ได้เรียนจนเสร็จสงคราม แล้วกลับไปเรียนต่อที่โรงเรียนเซนต์คาเบรียลจนจบมัธยม ๖ จึงเข้าศึกษาเป็นนักเรียนเตรียมธรรมศาสตร์* รุ่น ๘ หรือที่เรียกกันว่า รุ่น ๕๐๐ ซึ่งเป็นรุ่นสุดท้ายของเตรียมธรรมศาสตร์

ในปีพุทธศักราช ๒๔๙๐ เกิดรัฐประหาร คือในวันที่ ๘ พฤศจิกายนนั้น คณะรัฐประหารได้นำรถถังเข้ามาบุกทำลายที่พัก (ทำเนียบท่าช้าง) โดยไม่ได้คำนึงถึงผู้หญิงและเด็กที่อาศัยอยู่ ได้ยิงปืนกลกราดใส่ที่พักอย่างนับไม่ถ้วน ขณะนั้นลูกอายุเพียง ๑๖ ปี มีความห่วงใยแม่ ได้บอกให้แม่และน้องๆ หลบไปรวมอยู่ในห้องด้านแม่น้ำและสั่งให้นอนราบ

* เตรียมธรรมศาสตร์ หรือ ต.ม.ธ.ก. มีชื่อเต็มว่า โรงเรียนเตรียมปริญญา มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง

กับพื้น อีกทั้งยังคอยถามว่าแม่เป็นอย่างไรบ้าง เพราะเราปิดไฟอยู่ในความมืด จนรุ่งเช้าปรากฏว่ากระสุนได้ยิงตรงมายังห้องนอนพ่อแม่เจาะกำแพงแต่ไม่ทะลุ เพราะกำแพงหนา หรือจะเป็นเพราะเดชบุญกุศลที่ช่วยให้ครอบครัวเรามีชีวิตรอดมาได้จากการกระทำอันเหี้ยมโหดของคณะรัฐประหาร ๘ พ.ย. ๒๕๕๐

ต่อมาพ่อได้ออกเดินทางไปนอกประเทศ ส่วนแม่และลูกๆ ได้หลบภัยไปอยู่สวิตเซอร์แลนด์ เพราะในขณะนั้นคณะรัฐประหารได้ทำการจับกุมฝ่ายที่ถูกยึดอำนาจ จับพ่อแม่ไม่ได้ก็จับเอาเมียไปขังแทน นับว่าเป็นการกระทำอันป่าเถื่อนที่สุดในเดือนเมษายน ๒๕๕๑ ขณะที่พ่อลี้ภัยอยู่ที่สิงคโปร์ แม่ได้พาลูกๆ ไปเยี่ยมพ่อ ซึ่งนับเป็นครั้งแรกที่ลูกได้ไปต่างประเทศ

เมื่อลูกได้สำเร็จเตรียม ม.ธ.ก. แล้วก็เข้าเป็นนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และในขณะที่กำลังเรียนอยู่ ทางกระทรวงการต่างประเทศประกาศรับสมัครคนเข้าทำงาน ลูกได้ไปสมัครสอบพร้อมกับเพื่อนๆ หลายคน ปรากฏว่าสอบได้และได้รับการบรรจุเข้ารับราชการในตำแหน่งเสมียนจัตวาอันดับ ๗ ต่อมาพอความทราบถึงผู้มีอำนาจในสมัยนั้น ได้ประท้วงมายังกระทรวงฯ ว่าทำไมไม่รับลูกชายหลวงประดิษฐ เข้าทำงาน ซึ่งทางกระทรวงเจ้าสังกัดก็ตอบไปว่าเขาเข้ามาได้ด้วยการสอบแข่งขัน ถ้าหากจะไม่ให้รับเข้าทำงานก็ต้องห้ามไม่ให้เขาสมัครสอบ

พ่อได้ออกเดินทางไป
นอกประเทศ ส่วนแม่
และลูกๆ ได้หลบภัยไป
อยู่สวิตเซอร์แลนด์
เพราะในขณะนั้น
คณะรัฐประหาร
ได้ทำการจับกุม
ฝ่ายที่ถูกยึดอำนาจ
จับพ่อแม่ไม่ได้ก็จับเอาเมีย
ไปขังแทน นับว่า
เป็นการกระทำอัน
ป่าเถื่อนที่สุด

คณะกรรมการชุดที่สองยังคงมีชีวิตอยู่ในขณะนี้บางท่านคงจำเรื่องนี้ได้ดี

การที่ลูกต้องทำงานด้วยเรียนด้วยก็เพราะต้องการจะแบ่งเบาภาระแม่ คือภายหลังรัฐประหาร แม่ยังคงรับบำนาญของพ่ออยู่ แต่พ่อย้ายถิ่นพ้องคดีสวรรคตในปลายเดือนสิงหาคม ๒๔๙๑ ทั้งๆ ที่ไม่มีชื่อพ่อเป็นจำเลย แต่ทางตำรวจมีหนังสือถึงกระทรวงการคลังขอให้ส่งจ่ายบำนาญพ่อตั้งแต่วันย้ายถิ่นพ้องเป็นต้นไป แม่ไม่มีรายได้อะไรจึงเอาย่านให้เช่าและกลับไปอาศัยอยู่ที่บ้านป้อมเพชร แม่ทำขนมขายเป็นการหารายได้เพิ่มเติม ลูกพูดชมเชยแม่ว่าการกระทำของคุณแม่เป็นการดี แต่ขอให้ขายในราคาที่ทุกคนอาจซื้อได้ แม่บอกว่าแม่ใช้ของดีทั้งนั้น ไม่มีกำไรอะไรถ้าคิดถึงแรงงาน แม่ได้อาศัยแรงงานจากนักศึกษาที่อยู่ร่วมบ้านเป็นผู้ช่วย

ในเดือนเมษายน ๒๔๙๕ ลูกถูกเกณฑ์ทหาร จึงต้องออกจากกระทรวงการต่างประเทศเพื่อไปรับราชการทหาร ในวันเกณฑ์นั้นแม่ได้ไปคอยฟังผลที่วัดหัวลำโพงซึ่งเป็นสถานที่คัดเลือก มีเพื่อนลูกคนหนึ่งเข้ามาหาแม่และถามว่าปาลโดนไหม ถ้าโดนเป็นทหารเขาจะขอให้ไปอยู่กับคุณพ่อของเขาซึ่งเป็นนายทหาร แต่เนื่องจากแม่ไม่ประมาท ก่อนที่ลูกจะถูกคัดเลือกแม่ได้ไปเฝ้า ม.จ. ชิดชนก กฤดากร ซึ่งเป็นที่เคารพคุ้นเคยของแม่ ทูลทูลว่าถ้าลูกถูกเกณฑ์ก็ขอให้ท่านช่วยรับไว้ในสังกัดของท่านด้วย เพราะลูกอยากเป็นทหารม้า ฉะนั้นในวันเกณฑ์ ม.จ. ชิดชนกฯ ทรงมอบหมายให้พันโทผู้หนึ่งไปดูตัวที่วัดหัวลำโพง และในตอนเย็นเกือบ

พลบค่ำเมื่อคัดเลือกแล้วก็มีนายสิบพาลูกและผู้ถูกเกณฑ์ไปที่กรมทหาร
ริมคลองหลอด แล้วจึงแยกไปเหล่าทหารม้า

เป็นอันว่าลูกเข้ารับราชการเป็นพลทหารสังกัดจเรทหารม้า อยู่
แผนกม้าป่วย วันอาทิตย์ใดที่ลูกอยู่เวร ไม่ได้กลับบ้าน แม่จะไปเยี่ยม
ลูกที่กรมทหาร ที่อยู่ของลูกเป็นโรงไม่มีฝา มีเสาและพื้นไม้สำหรับนอน
และม้าป่วยก็ยืนอยู่ที่ดินข้างๆ ที่นอน ทุกครั้งที่แม่ไปเยี่ยมจะเห็นลูก
ทำความสะอาดม้า เช่น อาบน้ำ แปรงเล็บเท้า ฯลฯ กลิ่นมูลม้าคั่ง
บางครั้งก็ต้องไปเกี่ยวหญ้าให้ม้าบริเวณถนนเศรษฐศิริ ได้เคยพบเพื่อน
บางคน แต่เขาจำลูกไม่ได้ เพราะลูกอยู่ในเครื่องแต่งกายที่มีกางเกงขา
สั้นสีเขียวและใส่เสื้อคอกลมกับถือเคียว ผู้บังคับบัญชาทุกระดับให้ความ
เมตตา ตลอดจนนายสิบและครอบครัวก็เอื้อเฟื้อหาอาหารให้รับประทาน

ทั้งๆ ที่มีสภาพเช่นนี้ก็ไม่วายที่ผู้มีอำนาจในสมัยนั้นจะรังเกียจ
ถึงกับถาม ม.จ. ชิดชนกฯ ว่าทำไมไม่รับลูกหลวงประดิษฐ์ มาเป็นทหาร
ซึ่งท่านตอบไปว่า เขามาเป็นทหารตามกฎหมาย และที่ท่านรับมาไว้ใน
สังกัดท่านก็เพราะท่านชอบพอคุ่นเคยกับแม่มาช้านาน

ในวันที่ ๑๐ พฤศจิกายน ๒๔๙๕ ได้มีการจับกุมกันใหญ่ แรกก็จับ
พวกที่เป็นนักสันติภาพ นักศึกษา ต่อมาในวันที่ ๑๓ พฤศจิกายน เวลา
เช้ามืด ระหว่างที่ลูกลาป่วยพักอยู่ที่บ้าน เจ้าหน้าที่ตำรวจได้มาล้อมบ้าน
สารธร เข้าค้นบ้านและจับลูกซึ่งกำลังหลับอยู่ นำไปขังไว้ที่สถานีตำรวจ

วันที่ตำรวจจับลูกไป
แม่ต้องทำใจเข้มแข็ง
เมื่อผลญหน้ากับศัตรู
แต่แล้วแม่ขึ้นไปบน
ห้องและร้องไห้อยู่คน
เดียวโดยไม่อยากให้
ใครเห็นว่าแม่อ่อนแอ
ในเย็นวันนั้นแม่ได้ไป
เยี่ยมลูกและนำอาหาร
ไปส่งลูกซึ่งถูกขังรวมกับ
คนอื่นๆ อีก ๒-๓ คน
แต่แม่จำไม่ได้ว่าเป็น
ใครบ้าง

สามยอดในข้อหาทรมาน ลูกไม่ได้แสดงอาการหวาดกลัวแต่ประการใด

วันที่ตำรวจจับลูกไปแม่ต้องทำใจเข้มแข็งเมื่อผลญหน้ากับศัตรู แต่แล้วแม่ขึ้นไปบนห้องและร้องไห้อยู่คนเดียวโดยไม่อยากให้ใครเห็นว่าแม่อ่อนแอ ในเย็นวันนั้นแม่ได้ไปเยี่ยมลูกและนำอาหารไปส่งลูกซึ่งถูกขังรวมกับคนอื่นๆ อีก ๒-๓ คน แต่แม่จำไม่ได้ว่าเป็นใครบ้าง

ก่อนที่ลูกถูกจับแม่ได้รับเป็นเจ้าแม่ให้คุนศักตดิชัย บำรุงพงศ์ ไปหมั้นเครือพันธ์ ปทุมรส เมื่อลูกถูกจับทางผู้ใหญ่ฝ่ายหญิงได้มาหาแม่ว่าจะไปตามกำหนดได้ไหม เพราะกำหนดหมั้นในวันที่ ๑๕ พฤศจิกายน แม่ตอบไปว่าไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลง ครั้นถึงวันที่ ๑๕ พฤศจิกายน แม่พร้อมด้วยคุนศักตดิชัยฯ ได้ไปทำพิธีหมั้นเครือพันธ์ฯ ที่บ้านคุณเฉลียว ปทุมรส โดยมีเจ้าคุณนรราชสุวัจน์เป็นเจ้าแม่ฝ่ายหญิง

เมื่อทำพิธีเสร็จแล้วก็มีกรสนทนาถามทุกข์สุขกัน ในขณะนั้นได้มีตำรวจ ๒ คันรถโดยการนำของ พ.ต.อ. อัศนีย์ (อู๋) ยิ่งกมล ได้กรูกันมาค้นบ้านและขอจับคุณเฉลียวฯ นายอู๋ได้เหลือบมาทางแม่และถามว่าเป็นใครทั้งๆ ที่เขาเคยรู้จัก ท่านเจ้าคุณนรฯ ตอบเขาว่า “ท่านผู้หญิงพูนศุข” เขาจึงพูดว่าขอเชิญตัวไปด้วย ท่านเจ้าคุณนรฯ จึงบอกเขาว่าไม่มีหมายสั่งจับจะจับได้อย่างไร เขาตอบว่า เขาได้เห็นหมายแล้ว แม่จึงพูดขึ้นว่าท่านเจ้าคุณฯ ท่านเป็นอดีต ร.ม.ต. ยุติธรรม ท่านย่อมรู้จักกฎหมายดี แต่เขาพูดว่าเจ้าหน้าที่ตำรวจส่วนหนึ่งซึ่งมี พ.ต.อ. ประชา บุรณณนิต

กำลังไปค้นบ้านแม่ และเขาไม่ฟังเสียง จับตัวแม่ไปจนได้ แต่ให้หนังรถ
ส่วนตัวโดยให้ตำรวจนั่งหน้ารถ

ก่อนที่จะเอาตัวแม่ไป แม่ได้ให้คุณศักดิ์ชัย โทรศัพทถึงคุณ
ฉลบชลชัย พलगูร ว่าขอให้รีบไปบ้านสารเถียวนี้ ขณะนั้นคุณฉลบฯ
กำลังเลี้ยงเพลคุณพ่อคุณฉลบฯ ซึ่งอุปสมบท ตอบว่ายังไม่ไปไม่ได้ แม่จึง
ให้โทรศัพท์ไปอีกครั้งบอกว่าแม่ถูกจับ คุณฉลบฯ จึงรีบไปบ้านสารพันที่
ในขณะเดียวกันที่ไปค้นบ้านแม่ ตำรวจอีกชุดหนึ่งก็ไปค้นบ้านคุณยายด้วย
เมื่อเขาจับแม่เขาพาตรงไปที่ทำการสันติบาลก่อน โดยให้แม่ยื่นรอนหน้า
ห้องผู้บังคับการสันติบาล

ผู้ที่จับเข้าไปรายงานอธิบดีกรมตำรวจเพื่อจะเอาหน้า เสียงอธิบดีฯ
ตะเพิดออกมาว่า “จับเอามาทำไม” เขาเลยพาแม่ไปบ้านเพื่อให้เตรียม
ตัวเข้าห้องขัง ขณะนั้นคุณฎีกกับวาณียังเล็กอยู่ กำลังเรียนหนังสือที่
โรงเรียนเซนต์โยเซฟคอนเวนต์ เมื่อขาดหัวหน้าครอบครัวคือแม่ ไม่มี
ใครดูแล แม่จึงเอาลูกหญิง ๒ คนไปนอนกับแม่ที่สันติบาลด้วยจนกว่า
ญาติจะติดต่อขอฝากเข้าเป็นนักเรียนประจำ

การจับได้ดำเนินต่อไป โดยเรียกว่า “กบฏสันติภาพ” หรือ “กบฏ
๑๐ พฤษจิกายน” และแยกการสอบสวนออกเป็นกลุ่มๆ มีกลุ่มสันติภาพ
นักศึกษา กลุ่มกู้ชาติ ลูกอยู่ในกลุ่มกู้ชาติ ส่วนแม่ไม่ปรากฏว่าอยู่ใน
ฯ และการสอบสวนแม่กับลูกไม่มีการเกี่ยวพันกัน จึงเป็นเรื่อง

ปาลเมื่อวันที่ ๑๙ พฤศจิกายน ๒๔๙๕
ขณะที่ตำรวจนำไปศาลอาญา
เพื่อขออำนาจฝากขัง
อายุ ๒๐ ปี ๑๑ เดือน ๗ วัน
ข้อหาทรมานภายในและภายนอกราชอาณาจักร

แปลกประหลาดว่าแม่ลูกถูกจับในข้อหาเดียวกัน แต่ในสำนวนการสอบสวนไม่เกี่ยวกันเลย ไม่ทราบว่าคิดกบฏกันอย่างไร

ในระหว่างสอบสวนแม่ลูกคุมขังเป็นเวลา ๙๔ วัน เมื่อถึงเวลา
อัยการยื่นฟ้อง ตำรวจเสนอสำนวนไปยังกรมอัยการเพื่อให้ฟ้องแม่ฐาน

กบฏ กรมอัยการพิจารณาแล้วว่าไม่มีหลักฐานที่จะฟ้องแม่ฐานกบฏ
แม่จึงได้รับการปล่อยตัว แต่ลูกถูกฟ้อง

ตลอดเวลาที่แม่ถูกคุมขัง แม่มีอาการป่วยเนื่องจากจิตใจถูกกระทบ
กระเทือนอย่างแรง น้ำหนักลดลงเหลือเพียง ๔๒ กิโล เมื่อแม่ได้รับการ
ปล่อยตัวแล้ว แม่จึงเห็นว่าไม่สมควรที่จะอยู่ในเมืองไทยต่อไป ทั้งๆ ที่
สงสารลูกต้องเข้าไปถูกคุมขังอยู่ในคุก แต่ก็จำใจจากลูก พาน้องเล็กๆ
๒ คนไปอาศัยอยู่ในประเทศจีน ก่อนขึ้นเครื่องบิน แม่ได้ไปลาลูกที่ศาล

เหตุการณ์ในวันนั้นได้มีท่านผู้หญิงซึ่งใช้นามปากกาว่า “ผู้สื่อข่าว
น้อย” บรรยายความได้ชื่อเรื่องว่า “ครั้งหนึ่งในบัลลังก์ ๒๔” ซึ่งบทความ
นี้ได้ตีพิมพ์ในหนังสือธรรมศาสตร์มา ๒ ครั้งแล้ว แม่จึงขอนำเรื่องมาลง
ประกอบในเรื่องราวชีวิตของลูก โดยขอประทานอภัยท่านผู้เขียนไว้ ณ ที่นี้
ด้วย

ท่านผู้อ่านคงจะจดจำได้ถึงสถานการณ์ทางการเมืองของไทยเมื่อ
เก้าปีก่อน ยุคนั้นเป็นยุคที่อำนาจเผด็จการของ “จอมอัครวิน” ขึ้นสูงสุด
ผู้ทรงคุณวุฒิ มีความรู้ มีฐานะทางสังคมต่างๆ กัน ต้องตกเป็นเหยื่อของ
อำนาจธรรมอันน่าพรันพรัง นิยายสั้นเรื่องนี้ถ่ายทอดให้เห็นภาพชีวิต
ดังกล่าว ซึ่งก็เป็นหน้าที่ของประวัติศาสตร์อันมีเลือดและน้ำตาเป็นเครื่อง
รองรับ

ครั้งหนึ่งในบัลลังก์ ๒๔

โดย “ผู้สื่อข่าวน้อย”

ก่อนอื่นใคร่ขอแนะนำว่า บัลลังก์ ๒๔ นั้นคือห้องพิจารณาคดีพิเศษของศาลอาญา ซึ่งได้ถูกจัดไว้โดยเฉพาะสำหรับพิจารณาคดีการเมืองต่างๆ ทุกวัน นับตั้งแต่ยุครัฐประหาร ๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๐ เป็นต้นมา ณ บัลลังก์แห่งนี้ได้เคยเป็นที่ประกาศปกาศิตแห่งความไร้อิสรภาพของนักการเมืองจำนวนหลายสิบคน เคยเป็นที่ขีดเส้นชีวิตแก่บุคคลบางคนซึ่งครั้งหนึ่งเคยมีชีวิตรุ่งเรืองและผาสุกให้กลับชะตาถึงฆาตลงในพริบตาเดียว เคยเป็นที่กำหนดโทษของทนายความผู้มีชื่อเสียงและยึดมั่นในอุดมคติของประชาชนในขณะที่กำลังปฏิบัติหน้าที่ของตนอยู่อย่างเข้มแข็งเพราะเหตุได้ละเมิดอำนาจศาล และเคยเป็นสถานที่ก่อให้เกิดเหตุการณ์อันจะต้องจารึกไว้เป็นประวัติศาสตร์ประการอื่นอีกนับครั้งไม่ถ้วน

และในกาลต่อไปสถานที่แห่งนี้แหละ สหายเอ๋ย จะต้องเป็นสถานที่ก่อให้เกิดปรากฏการณ์อันเป็นประวัติศาสตร์ที่มหัศจรรย์ยิ่งอีกอย่างแน่นอนขอใหรรอดูต่อไปเถิด

ครั้งหนึ่งในบัลลังก์ ๒๔ นี้ เป็นครั้งหนึ่งในหลายร้อยครั้งหลายพันครั้งสำหรับเหตุการณ์อันเป็นภาพประทับใจซึ่งได้เกิดขึ้น ณ สถานที่ดังกล่าว แม้ว่าเหตุการณ์อันได้เกิดขึ้นจะได้สลายตัวไปกับกาลเวลาที่

ผ่านมาก็ตาม แต่ความประทับใจอย่างสุดซึ้งของผู้ประสบเห็นนี้ซิ มันไม่
อาจสลายตัวไปกับกาลเวลาได้ด้วย

ครั้งนั้น ในราวปลายเดือนเมษายน ๒๔๙๖ เฝ้าที่พอจะจดจำได้
เป็นเวลาเช้าก่อนเที่ยง ที่บัลลังก์ ๒๔ นั้นเองได้มีบุคคลกลุ่มหนึ่ง
ประมาณ ๕๐ คนเศษ กำลังถูกควบคุมตัวอย่างแข็งแรงจากผู้พิทักษ์
สันติราษฎร์แห่งกองบังคับการตำรวจสันติบาลผู้มีอาวุธทันสมัยครบมือ
บุคคล ๕๐ คนเศษเหล่านั้นเฝ้าที่สังเกตเป็นบุคคลต่างวัย ต่างฐานะ
ต่างอาชีพ มีทั้งนักเขียนผู้มีชื่อเสียง นักวิทยาศาสตร์ผู้ทรงคุณวุฒิ
นักหนังสือนามอุโฆษ นักศึกษา กรรมกร ชาวนา ครูประชาบาล และ
ชาวสวน รวมทั้งผู้มีอาชีพอื่นๆ อีกด้วย

เขาทำอะไรกัน ณ ที่นี้ ผู้เขียนได้รับคำชี้แจงว่าบุคคลเหล่านั้น
ได้ถูกฟ้องเป็นจำเลยในคดีการเมืองฐานกบฏภายในและภายนอกราชอาณาจักร
อาณัติกร แต่เขาเหล่านั้นได้ประกาศตนว่าเขาคือสันติชน ผู้มิได้คิดร้าย
ต่อผู้ใด เขาเหล่านั้นได้ถูกเบิกตัวจากที่คุมขังมาคัดบรรดาพยานเอกสาร
นับพันๆ ชิ้น ซึ่งฝ่ายโจทก์คืออัยการของแผ่นดินได้เป็นผู้นำส่งต่อศาล
ทั้งนี้เพื่อเขาเหล่านั้นจะได้เตรียมหาหลักฐานสู้คดีตามวิถีทางของกฎหมาย

สหายรัก เฝ้าที่กล่าวมาแล้วยังหาใช้ประเด็นของเรื่องไม่

ขณะนั้นใกล้เวลาเพลมากแล้ว รถเฟียตเก๋งสีดำปลดคันหนึ่งได้
แล่นปราดเข้าเทียบกับบาทวิถีหน้าประตูห้องพิจารณาคดีบัลลังก์ ๒๔

สุภาพสตรีวัยกลางคนผู้หนึ่งรูปร่างสูงโปร่ง สวมแว่นดำสนิท ก้าวลงจากรถคันนั้นอย่างแหล่ซ้อย ท่วงทีกิริยาเป็นสง่าน่าเกรงขาม แม้ว่าจะมีบางสิ่งบางอย่างบ่งไว้ว่าเธอกำลังตกอยู่ในห้วงของความทุกข์ก็ตามที่ เธอได้เป็นเป้าสายตาของบุคคลทุกฝ่าย ณ ที่นั้น อันมีผู้พิทักษ์สันติราษฎร์ผู้มีอาวุธครบมือ กลุ่มนักการเมืองผู้ไร้อิสรภาพ และประชาชนผู้สนใจ แต่เธอก็มิได้มีความประหม่าหรือสะทกสะท้านอย่างใดเลย

เธอผู้นั้นได้ตรงเข้าไปขออนุญาตผู้พิทักษ์สันติราษฎร์ แล้วก็ได้รับอนุญาตให้เข้าไปในห้องพิจารณาบัลลังก์ ๒๔ นั้น เมื่อเธอได้ย่างเท้าเข้าไปภายใน เธอก็ได้รับการแสดงคารวะอย่างนอบน้อมและพร้อมเพรียงจากกลุ่มนักการเมืองผู้ถูกควบคุมตัวเหล่านั้น ลักษณะการเช่นนั้นแสดงถึงบุคลิกภาพอันสำคัญของท่านสุภาพสตรีผู้นี้เป็นอย่างยิ่ง

เด็กหนุ่มผู้หนึ่งอายุไม่เกิน ๒๑ ปี รูปร่างสันทัด ใบหน้าอímเอิบผมหดสันแบบนักเรียน ปราดออกมาจากกลุ่มผู้ไร้อิสรภาพ ตรงมาที่ท่านสุภาพสตรีผู้นั้น แสดงคารวะอย่างนอบน้อม ทันใดนั้นก็เกิดภาพอันประทับใจอย่างลึกซึ้งแก่ผู้ประสพพบเห็น

ท่านสุภาพสตรีผู้นั้นได้สวมกอดหนุ่มน้อยผู้นั้นไว้อย่างแสนรัก ฉับพลันน้ำตาของท่านก็ได้ไหลพร่างพรูราวกับสายฝน ท่านสะอึกสะอื้นพร้อมกับรำพันด้วยเสียงอันเยือกเย็นว่า

“ลูกเอ๋ย ครอบครัวของเราเป็นครอบครัวที่ต้องผจญกับชะตากรรม แม้ว่าพ่อของลูกจะได้ประกอบกรรมทำความดีให้กับชาตบ้านเมืองอย่างมากมายก็ตาม แต่วิถีทางการเมืองทำให้พ่อของลูกไม่มีสิทธิที่จะอยู่ในผืนแผ่นดินไทยได้อย่างเสรีชน ผลอันนี้ได้กระทบกระเทือนมาถึงแม่และตัวลูกอีกด้วย ลูกรักต้องกลายเป็นจำเลยในคดีการเมืองตั้งแต่เยาว์วัย โดยไม่มีผู้ใดคาดหมายไว้ก่อนเลยว่าจะต้องเป็นไปถึงเพียงนี้ ในวันที่ซึ่งเหลือเวลาอีกเพียงเล็กน้อยจำต้องลาลูกรักเดินทางไปต่างประเทศเพื่อไปรักษาสุขภาพของแม่ให้ดีขึ้น ด้วยใจจริงแม่แล้วไม่อาจจะทิ้งลูกรักไปได้ในยามนี้ แต่ด้วยเหตุจำเป็นสำคัญและสถานการณ์ได้บีบบังคับให้แม่จำต้องเดินทางไปด้วยใจอันไม่สมัคร แม่ไม่อาจจะพูดอะไรไปมากกว่านี้ได้ เพราะกลัวว่าจะกระทบกระเทือนจิตใจอันบริสุทธิ์ของลูกรัก นอกจากจะขอให้ลูกมีจิตใจเข้มแข็งอดทนต่อสภาพการณ์ที่ลูกกำลังเผชิญอยู่ต่อไปในภายภาคหน้า ลูกรักจงอดทนและจงประพฤติดนให้สมกับเป็นลูกของนักการเมืองผู้ครั้งหนึ่งเคยทำคุณงามความดีให้กับชาตบ้านเมืองโดยไม่เคยกอบโกยหาผลประโยชน์ใส่ตนและครอบครัวอย่างใดเลย แต่จังหวะชีวิตได้ทำให้พ่อของลูก...” เสียงของท่านสุภาพสตรีผู้นั้นได้สะท้อนขาดหายไปเพราะความกำสรวล

ทุกคนที่อยู่ ณ ที่นั้น แม้แต่ผู้พิทักษ์สันติราษฎร์เองก็จำต้องเบือน
เพราะไม่อาจทนฟังและดูภาพ และสิ่งอันน่าเห็นใจยิ่งนี้ได้

ลูกเอ๋ย ครอบครัวของ
เราเป็นครอบครัว
ที่ต้องผจญกับ
ชะตากรรม แม้ว่าพ่อ
ของลูกจะได้ประกอบ
กรรมทำความดีให้กับ
ชาตบ้านเมืองอย่าง
มากมายก็ตาม แต่วิถี
ทางการเมืองทำให้พ่อ
ของลูกไม่มีสิทธิที่จะ
อยู่ในผืนแผ่นดินไทย
ได้อย่างเสรีชน

คุณแม่ที่รัก ขอให้
คุณแม่จงเดินทางไป
รักษาตัวด้วยความ
ปลอดภัยและสบายใจ
โดยไม่ต้องเป็นห่วงลูก
ความกังวลอาจทำให้
สุขภาพของคุณแม่
ทรุดโทรมยิ่งขึ้น
สภาพการณ์เท่าที่ลูก
ประสบอยู่ทุกวันนี้
เป็นสภาพการณ์ที่ลูก
สามารถทนได้ เช่น
เดียวกับมิตรสหาย
ผู้ร่วมชะตากรรม
ทั้งหลาย

แต่หนุ่มน้อยผู้นั้นชะรอยจะเป็นคนที่บึกบึนและมีลักษณะแข็งแกร่งเป็นพิเศษ เพราะเขามิได้แสดงความเศร้าสร้อยออกมาให้ประจักษ์กับสายตาบุคคลภายนอกแต่อย่างใดเลย ใบหน้าคงยิ้มละไมไม่เปลี่ยนแปลง แต่ดวงตาทั้งสองของเขาเท่านั้นที่แผ่แววของความปวดร้าวในดวงใจไว้ เขามีความรู้สึกอย่างไรนั้นไม่จำเป็นต้องอธิบายมิใช่หรือ เขาได้ปลอบประโลมมารดาสุดที่รักของเขาว่า

“คุณแม่ที่รัก ขอให้คุณแม่จงเดินทางไปรักษาตัวด้วยความปลอดภัยและสบายใจโดยไม่ต้องเป็นห่วงลูก ความกังวลอาจทำให้สุขภาพของคุณแม่ทรุดโทรมยิ่งขึ้น สภาพการณ์เท่าที่ลูกประสบอยู่ทุกวันนี้เป็นสภาพการณ์ที่ลูกสามารถทนได้ เช่นเดียวกับมิตรสหายผู้ร่วมชะตากรรมทั้งหลาย ลูกได้ตระหนักถึงปรากฏการณ์ต่างๆ อันได้บันดาลให้ลูกตกอยู่ในสภาพเช่นนี้เป็นอย่างดีว่าเพราะเหตุใด ลูกไม่ขอปริปากเรียกร้องสิทธิอันใด หรือเรียกร้องความเห็นใจจากผู้ใดเป็นอันขาด ลูกยินดีที่จะเผชิญกับสถานการณ์อันเลวร้ายต่างๆ อันจะมีต่อไปข้างหน้าด้วยความเต็มใจยิ่ง เพราะกาลเวลาเท่านั้นจะเป็นเครื่องพิสูจน์ว่าลูกนี้เป็นผู้กระทำผิดกฎหมายบ้านเมืองหรือไม่”

หนุ่มน้อยกล่าวถ้อยคำนั้นออกมาด้วยเสียงทุ้มมีกังวาน โดยปราศจากความสะทกสะท้านหรือยำเกรงผู้ใด ยิ่งความตื่นตันใจให้กับท่านสุภาพสตรีผู้นั้น ท่านได้เอื้อมมือจากวงกอด ลูบไล้เส้นผมของหนุ่มน้อย

อย่างแสนอาลัย

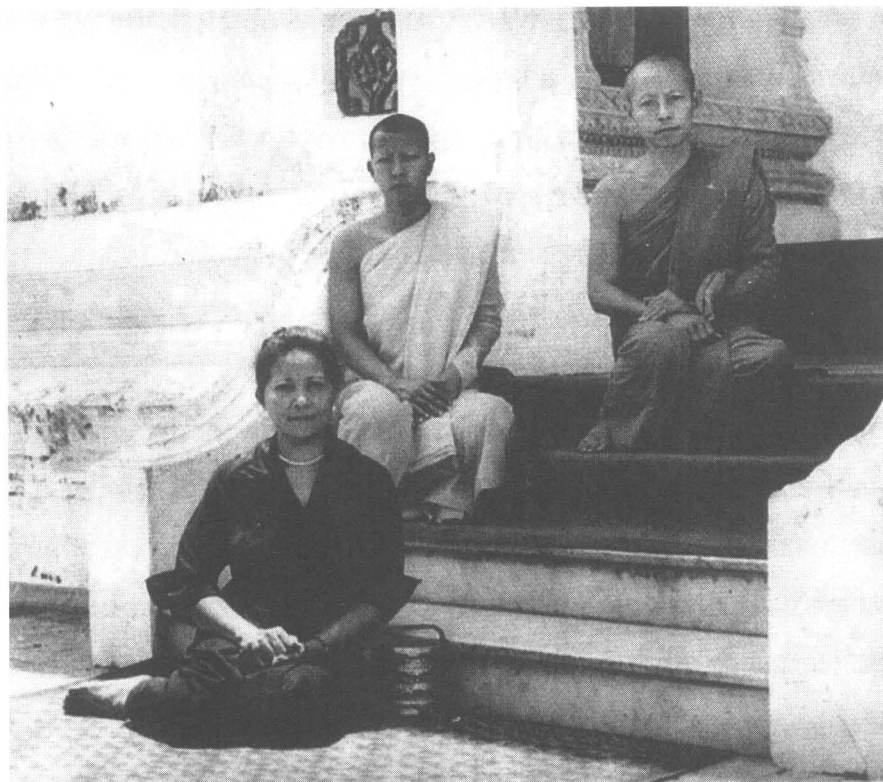
อาจจะเป็นด้วยระยะเวลาที่จะอยู่รำลึกลูกชายสุดที่รักมีน้อยเกินไปหรือไม่ท่านสุภาพสตรีผู้นั้นก็ไม่อาจจะทนสะกดความตื้นตันใจต่อไปได้ ท่านได้คลายมือจากวงกอดของหนุ่มน้อยและเบือนหน้ามายังทนายความอาวุโส ณ ที่นั้น พร้อมกับกล่าววาจาฝากฝังลูกชายของท่านอย่างแสนจะเป็นห่วง คณะทนายความได้น้อมรับคำของท่านสุภาพสตรีผู้นั้นด้วยความเห็นใจอย่างสุดซึ้ง

ในที่สุดท่านสุภาพสตรีก็ก้าวขึ้นรถคันเก่ากลับไป รถได้เคลื่อนลับหายไปกับมุมตึกบลั๊กลังก์พิเศษนั้นพร้อมด้วยเสียงหายไปของเครื่องยนต์ แต่เสียงสะท้อนภายในจิตใจของท่านสุภาพสตรีผู้นั้นกับหนุ่มน้อยผู้มีดวงใจอันบึกบึน จะหายไปพร้อมกับเสียงเครื่องยนต์ด้วยละหรือ...สหายรัก

จากหนังสือ “วันธรรมศาสตร์” ๒๕๐๗

แม้จำต้องจากลูกไปเป็นเวลา ๔ ปีเศษ จึงได้กลับมากรุงเทพฯ เมื่อพุทธศักราช ๒๕๐๐ เนื่องจากคุณยายป่วยหนัก และเพื่อต้อนรับลูกที่ได้รับอิสรภาพหลังจากถูกตัดสินจำคุก ๒๐ ปี และได้การลดหย่อนเหลือเพียง ๑๓ ปี ๔ เดือน และในโอกาสถึงพุทธกาล ก็ได้รับนิรโทษกรรมในเดือนมีนาคมนั่นเอง รวมเวลาที่อยู่ในที่คุมขังทั้งหมดสี่ปีเศษ แม้จึงได้รับ

เมื่อปาลบวช โดยมีพระพิมลธรรม
(อจ อาสภเถระ) เป็นพระอุปัชฌาย์
ณ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์

กลับจากประเทศจีน เพื่อมารับใช้ตอบแทนพระคุณคุณยายซึ่งท่านดีใจ
มากที่ยังมีชีวิตอยู่ได้เห็นหลานได้รับอิสริยาภรณ์ที่ท่านจะถึงแก่กรรม
ตลอดเวลาที่ลูกถูกคุมขังอยู่ที่ลพโทะและที่บางขวางได้มีญาติมิตรสนิท
เยี่ยมเยียนและส่งเสียอาหารการกินเป็นประจำ ทั้งนี้แม่ระลึกถึงพระคุณ
ท่านเหล่านี้เป็นอย่างสูง

อนึ่ง ระหว่างที่ลูกต้องย้ายไปคุมขังที่เรือนจำบางขวางนั้น ท่านเจ้าคุณพระพิมลธรรม (อาจ อาสภเถระ) ได้ขออนุญาตทางการเข้าไปในเรือนจำ เพื่อโปรดแสดงธรรมกถาและฝึกฝนผู้ต้องหารวมทั้งลูกด้วยที่สมัครใจปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน เพื่อได้รับแสงสว่างจากการปฏิบัติตามธรรมะของพระพุทธองค์ ซึ่งเป็นพระคุณอย่างยิ่งของท่านเจ้าคุณพระพิมลธรรม

ครั้นถึงเดือนพฤษภาคมคุณยายก็ถึงแก่กรรม ลูกมีศรัทธาที่จะอุปสมบท ท่านเจ้าคุณพระพิมลธรรม ก็ได้มีเมตตาโปรดรับเป็นอุปัชฌาย์ ลูกได้อุปสมบทเมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๐๐ ณ พัทธสีมา วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ก่อนที่จะอุปสมบทได้ไปรายงานตัวที่สัสดี เขาตอบว่าได้ปลดลูกเป็นพลทหารกองหนุนแล้ว ระหว่างบวชท่านเจ้าคุณได้กรุณาจัดให้อยู่กุฏิเดียวกับท่าน นับว่าเป็นพระเดชพระคุณยิ่ง

เมื่อทำการอุปสมบทแล้วแม่ได้พาลูกไปเยี่ยมพ่อซึ่งจากกันนับสิบปีที่ประเทศจีน แล้วลูกกลับมาเรียนต่อที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์จนสำเร็จได้นิติศาสตร์บัณฑิต ตอนเรียนที่เมืองไทยได้พักอยู่บ้านสารและดูแลลลิตาพี่สาวคนโตซึ่งมีสุขภาพไม่สมบูรณ์ จนกระทั่งลูกออกไปศึกษาต่อ ณ ประเทศฝรั่งเศส น้าอัมพาจึงได้รับลลิตาไปอยู่ในความดูแลที่บ้านซอยสวนพลู

ระหว่างศึกษาในประเทศฝรั่งเศสลูกได้ทำการสมรสครั้งแรกเมื่อ

ปอน้ำร้อนลงหัว มณฑลทางดุง
(พ.ศ. ๒๕๐๖)

พ.ศ. ๒๕๐๗ ก็บังามขึ้น นี่ล้วนนามานนท์ มีบุตรด้วยกัน ๒ คน คือ นายชัยวัฒน์ (วิคตอร์) และนางสาวตุลยา (ตุลย์) ต่อมาลูกกลับจากฝรั่งเศส แล้วเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๙ ลูกได้ทำการสมรสครั้งที่สองกับเลิศศรี จตุรพฤษณ์ มีบุตร ๑ คน คือ เด็กชายปรีดิวิชัย (ป้อม)

ในปี ๒๕๑๐ แม่และแป้ว (สุดา) ได้ออกจากประเทศจีนมาพำนักอยู่ในประเทศฝรั่งเศส แม่และลูกจึงได้มีโอกาสอยู่ใกล้ชิดกัน แม่เช่าห้อง (Studio) อยู่ที่ปารีสเขต ๑๔ ส่วนลูกพักอยู่ที่ Résidence Universitaire เขต Antony

ปกติเวลาลูกเข้ามาเรียนในปารีส ขากลับจะต้องแวะมาเยี่ยมแม่ทุกครั้ง ส่วนแม่นั้นถึงวันอาทิตย์ก็จะไปเยี่ยมลูกและอยู่กินข้าวเย็นกับลูก บางทีลูกก็พาแม่ไปทัศนจารในปารีสและต่างจังหวัด ระยะนั้นมีญาติมิตรไปเที่ยวฝรั่งเศสกันเป็นจำนวนไม่น้อย ลูกก็ทำหน้าที่ต้อนรับและอำนวยความสะดวกให้

เมื่อลูกสอบข้อเขียนและสอบปากเปล่าได้แล้วก็เตรียมทำวิทยานิพนธ์ต่อไป ในวันสอบปากเปล่า แม่ได้ไปนั่งฟังลูกสอบด้วย ต่อมาลูกเปลี่ยนจากทำวิทยานิพนธ์ Doctorat d' Université เป็น Doctorat de 3 ème Cycle จึงทำให้เสียเวลาต่อไปอีก

ต่อมาในปีพุทธศักราช ๒๕๑๓ พ่อมีอายุครบ ๗๐ ปีบริบูรณ์ ได้ออกจากประเทศจีนมาพำนักอยู่ประเทศฝรั่งเศสและได้พบลูก ในปี

ปรีดี-พูนสุข กับปาล ที่เมือง
Amsterdam ประเทศเนเธอร์แลนด์
(พ.ศ. ๒๕๑๔)

๒๕๑๕ พ่อมีอายุครบ ๖ รอบ (๗๒ ปี) ได้รวมครอบครัวเกือบครบ เว้น
ลลิตาลูกคนโตซึ่งพิการ ที่ฝรั่งเศสลูกได้มีโอกาสปรนนิบัติรับใช้พ่อ เช่น
การหาซื้อบ้าน หาซื้อหนังสือตำราที่พ่อจะค้นคว้าและเบ็ดเตล็ดจิพจา
นับว่า ได้อยู่ใกล้ชิดกับพ่อขณะหนึ่ง

ในปี ๒๕๑๕ นั้น ลูกได้กลับเมืองไทยเพื่อมาประกอบอาชีพอิสระ
และทำงานเกี่ยวกับการจัดพิมพ์หนังสือของพ่อจำหน่ายจ่ายแจก ใน
ระยะก่อนที่ลูกรับการผ่าตัด ลูกได้รับมอบอำนาจจากพ่อให้ฟ้องร้อง
ผู้ที่จะเมิดและบิดเบือนข้อเท็จจริงในประวัติศาสตร์ ลูกได้ร่วมมือกับ
ทนายความหลายท่านฟ้องจำเลยคดีต่างๆ ซึ่งได้รับความเป็นธรรมจาก
ศาลจนชนะเด็ดขาด

โดยปกติลูกได้ไปเยี่ยมพ่อแม่ที่ประเทศฝรั่งเศสทุกปี และเมื่อวันที่
๖ ตุลาคม ๒๕๑๙ เกิดรัฐประหาร เจ้าหน้าที่ของรัฐบาลสมัยนั้นทำการ
ปราบปรามเช่นฆ่านักศึกษาอย่างโหดร้ายป่าเถื่อนที่สุด ลูกเห็นว่าถ้าขึ้น
อยู่ในเมืองไทยอาจไม่ปลอดภัย จึงเดินทางไปพักกับพ่อแม่เป็นเวลาปี
เศษ จนสถานการณ์คลี่คลายลูกจึงเดินทางกลับ ในระหว่างที่พักอยู่ใน
ฝรั่งเศส ลูกมีอาการป่วยต้องเข้ารับการรักษาในโรงพยาบาล (Hôpital
International de l' Université de Paris) ถึง ๒ เดือนเต็ม

เมื่อวันที่ ๒๕ ธันวาคม ๒๕๒๒ ขณะที่แม่อยู่ที่ฝรั่งเศสได้รับ
โทรศัพท์ทางไกลจากกรุงเทพฯ ว่าลูกป่วยเข้ารับการรักษาที่โรงพยาบาล

จุฬาลงกรณ์ และนายแพทย์จะทำการผ่าตัดด่วนในวันที่ ๒๗ เมื่อแม่รับทราบก็รีบเดินทางมากรุงเทพฯ ถึงในวันผ่าตัดพอดี แพทย์ที่ทำการผ่าตัดได้พบว่าลูกเป็นมะเร็งในลำไส้ใหญ่

ลูกมีอาการป่วยมาก่อนและเข้ารับการตรวจที่โรงพยาบาลหลายครั้ง แต่ลูกเป็นคนอดทนและมีนิสัยเกรงใจจึงมิได้คิดว่าเป็นโรคร้าย มัวไปเข้าใจว่าเป็นโรคติดเชื้อเรื้อรัง แต่เมื่อแพทย์ได้ตรวจอย่างถี่ถ้วนแล้วปรากฏว่ายังเป็นโรคฝีคัณฑสูตรอีกด้วย เมื่อผ่าตัดเรียบร้อยแล้วให้ถ่ายออกทางใหม่ (Colostomy) ลูกมีอาการดีขึ้นเป็นลำดับและกลับมาพักฟื้นที่บ้านได้

ภายหลังที่ผ่าตัดได้ ๕ เดือน ลูกได้เดินทางไปฝรั่งเศสเนื่องในวันคล้ายวันเกิด พ่ออายุครบ ๘๐ ปีบริบูรณ์ ร่างกายลูกแข็งแรงเกือบเป็นคนปกติ ลูกพักอยู่ในฝรั่งเศสเดือนเศษจึงเดินทางกลับ

ภายหลังที่ลูกผ่าตัด พ่อมีความจำเป็นต้องดำเนินคดีฟ้องร้องผู้ที่เขียนบิดเบือนประวัติศาสตร์อีก พ่อไม่ได้มอบให้ลูกเป็นตัวแทนเพราะเห็นว่าลูกยังอยู่ในระยะพักฟื้น พ่อจึงขอให้ช่วยเพียงร่วมมือกับทนายความอย่างใกล้ชิด

ต่อมาในเดือนพฤษภาคม ๒๕๒๔ ลูกได้เดินทางมาฝรั่งเศสอีกเนื่องในวันคล้ายวันเกิดของพ่อครบ ๘๑ ปี ไปครั้งนี้ลูกมีอาการไม่สบายแต่ด้วยความเกรงใจประกอบกับพ่อต้องเข้ารับการรักษาในโรงพยาบาล

ลูกจึงมีได้บอกให้ใครทราบเพราะเกรงว่าจะเพิ่มภาระ จนกระทั่งมีอาการ
อืด แน่น ปวดท้อง และมีโลหิตออกทาง Stoma จึงได้ไปให้แพทย์
ประจำครอบครัวตรวจ แพทย์มีความเห็นว่าควรจะกลับมารักษากับแพทย์
ที่เคยรักษามาก่อนแล้ว แม่จึงเดินทางกลับมาพร้อมลูก ระหว่างเดินทาง
ลูกมีอาการปวดอย่างแสนสาหัส เมื่อถึง Delhi ต้องเรียกหมอมาฉีดยา
ระงับปวด พอถึงกรุงเทพฯ ก็ได้ตรงไปเข้าโรงพยาบาลจุฬาฯ ทันที

ลูกมีนิสัยเกรงใจคน ถึงแม้จะป่วยมากก็ไม่ปรึกษาแม้แต่ร้อง
ครางเบาๆ บางทีถึงเวลานัดยาแก้ปวดก็บอกว่ารอไว้ก่อน โดยลูกทำ
สมาธิจนทนไม่ไหวจริงๆ จึงยอมฉีดยา หรือญาติที่เฝ้าไข้ทนไม่ไหวที่จะ
ปล่อยยให้ลูกทรมาน จึงขอให้พยาบาลฉีดยา เมื่ออาการปวดทุเลาลูกก็
ทำงานเกี่ยวกับการพิมพ์หนังสือของพ่อเพื่อเป็นการเผยแพร่ต่อไป

ลูกมีความห่วงใยในสุขภาพของพ่อมาก คือในระหว่างที่ลูกพำนัก
อยู่ในฝรั่งเศสครั้งหลังนี้ลูกได้เห็นพ่อป่วยหนักต้องเข้าโรงพยาบาลด่วน
ในกลางดึก และลูกตามไปช่วยดูแล ฉะนั้นในขณะที่ลูกป่วยอยู่ จึงนึกถึง
พ่อตลอดเวลา ส่วนแม่นั้นมีความวิตกมาก แต่เมื่อแม่เข้าไปอยู่ใกล้ลูกก็
อดกลั้นไม่แสดงให้ลูกเห็นว่ามีความวิตก ลูกจึงพูดกับแม่ว่าแม่มีกำลังใจดี

นอกจากลูกมีนิสัยเกรงใจคนแล้ว ลูกยังเป็นคนมีกิริยาวาจาสุภาพ
อ่อนน้อม รู้จักเคารพการระงับผู้อาวุโส ถึงแม้ว่าแพทย์และพยาบาลซึ่ง

ปรีดีอุ้มลลิตา พูนศุขอุ้มपाल
บ้านป้อมเพ็ชร (พ.ศ. ๒๔๗๖)

มีอาวุธน้อยกว่าเข้ามาตรวจหรือช่วยเหลือตามหน้าที่ ลูกก็จะยกมือไหว้
และกล่าวขอบคุณทุกครั้ง

ลูกเกิดมาอาภัพต้องพลัดพรากจากพ่อแม่ตั้งแต่เด็ก ถึงเวลาที่จะ
หาความสุขสบายได้บ้าง ลูกก็งดเว้น เพราะนึกถึงผู้ที่มีความลำบากกว่า
อีกจำนวนมาก มีความเสียสละอุทิศตนเพื่อส่วนรวมของสังคมตลอดชีวิต
จนกระทั่งเมื่อก่อนจากไปก็ได้แสดงเจตนาอุทิศดวงตาให้ศูนย์ดวงตา
สภาภาษาไทย และบริจาคร่างกายให้คณะแพทยศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย เพื่อทำการค้นคว้าให้เป็นประโยชน์สำหรับผู้ที่เราจะร้าย
ด้วยโรคมะเร็ง

เมื่อลูกถึงแก่กรรมเมื่อ ๙ กันยายน ๒๕๒๔ แล้ว ได้มีท่านที่เคารพ และญาติมิตรนำเงินมาช่วยในการบำเพ็ญกุศล แม่จึงได้นำเงินจำนวนหนึ่งแสนบาทบริจาคให้คณะแพทยศาสตร์ จุฬาลงกรณ์ เพื่อตั้งเป็นทุนค้นคว้าวิจัยโรคมะเร็ง ซึ่งถ้าหากลูกมีญาณวิถึใดๆ คงจะอนุโมทนาที่เป็นไปตามเจตนารมณ์ของลูก

ตลอดเวลาที่ลูกเข้ารับการรักษาที่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์เป็นเวลาเกือบ ๓ เดือน ลูกได้รับเมตตาจิตจากนายแพทย์และพยาบาลทุกท่าน อีกทั้งท่านที่เคารพ อาทิ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาสนมหาเถระ) สมเด็จพระสังฆราช และญาติมิตร มีความห่วงใยในอาการป่วยของลูก ได้กรุณาเยี่ยมให้กำลังใจ วัตถุและปัจจัยตราบนิจถึงวาระสุดท้าย ทั้งนี้แม่รู้สึกซาบซึ้งในพระกรุณาและพระคุณของท่านทั้งหลายเป็นอย่างยิ่ง

ต่อไปนี้เป็นความบางตอนที่คุณพยาบาลผู้หนึ่งซึ่งช่วยดูแลลูกตั้งแต่เข้ารับการรักษาที่โรงพยาบาลเขียนถึงแม่ภายหลังที่ลูกจากไปแล้ว

“หนูและพี่ๆ น้องๆ พยาบาลที่ได้รู้จักคุณปาลรู้สึกเสียใจมาก และเสียตายที่คนดีๆ อย่างคุณปาลได้จากพวกเราไป ช่วงระยะเวลาไม่นานนักที่ได้รู้จัก ทำให้พยาบาลทุกคนรู้สึกว่าคุณปาลเป็นคนดีมาก ตั้งแต่หนูทำงานมา คุณปาลเป็นคนใช้รายแรกที่ทำให้หนูร้องไห้และเสียตายในการ

จากไป มีความรู้สึกที่เศร้าและเสียตายเป็นเหมือนว่าคุณปาลเป็นญาติสนิท ตลอดเวลาที่คุณปาลอยู่โรงพยาบาล ได้สร้างแต่ความรู้สึกที่ดีงามจน โรงพยาบาลทุกคนที่ได้รู้จักคุณปาลรู้สึกประทับใจและกล่าวขวัญถึงอยู่เสมอ ถ้าหนูเป็นเทวดาอยากจะเอานี้วซีให้คุณปาลหายจากโรคนี้ เพราะหนู พบเห็นคนไข้โรคนี้มามากและรู้ว่าโรคนี้ทรมาณแค่ไหน แต่หนูก็ทำได้ แค่เพียงช่วยเหลือนิดหน่อยๆ ตามหน้าที่ของพยาบาลเท่านั้น สิ่งต่างๆ จะต้องเป็นไปตามธรรมชาติซึ่งจะฝืนอย่างไรก็ได้ และคุณปาลก็ฝืน ธรรมชาติไม่ได้เช่นเดียวกัน คุณปาลคงฝังอยู่ในความทรงจำของพยาบาล ทุกคนไปอีกนาน คุณปาลจากไปแล้ว แต่คุณงามความดี อุปนิสัยซึ่ง สุภาพอ่อนโยนเห็นอกเห็นใจผู้อื่นอย่างมาก ใจดี มีเมตตา ได้ถูก สรรเสริญถึงอยู่เสมอค่ะ คนดีๆ จากไปรู้สึกว่าโลกทั้งโลกกำลังเศร้าสร้อย ไปด้วย”

เนื่องจากปาลเป็นลูกชายคนโตของพ่อแม่ซึ่งพ่อแม่หวังจะฝากผี ฝากไข้ลูกในบั้นปลายของชีวิต แต่ลูกก็ได้ต่วนจากพ่อแม่ไปก่อนตามกฎหมาย แห่งธรรมชาติ ซึ่งไม่มีอำนาจหรือสิ่งใดที่จะเหนี่ยวรั้งได้ ยิ่งความเศร้า โศกอาลัยให้พ่อแม่ลูกเมียและญาติพี่น้องที่อยู่ข้างหลังอย่างสุดที่จะ พรรณา ลูกจากไปด้วยจิตใจและร่างกายที่สะอาดหมดจด

ก่อนที่จะส่งร่างของลูกเข้าสู่ตีกกายวิภาค แม่ได้จูบลูกเป็นครั้งสุดท้ายและบอกลูกว่า **“ชาตินี้ลูกมีกรรมเกิดมาอาภัพและลำบาก ถ้าชาติหน้ามีขอให้ลูกมีชีวิตที่สบายกว่านี้”**

แม่ขอตั้งจิตอธิษฐาน ด้วยเดชะคุณพระศรีรัตนตรัยและอานิสงส์ทั้งหลายที่ลูกบำเพ็ญเพื่อส่วนรวม เพื่อความกตัญญูกตเวทิต์ ได้โปรดดลบันดาลให้ลูกประสบความสำเร็จในสัมปรายภาพทุกประการ เทอญ

ଡିମ୍ବରାଜନ .

[illegible]
$$f_{\text{eff}} = f_{\text{eff}}^{\text{eff}} + \frac{1}{2} \frac{f_{\text{eff}}^{\text{eff}}}{f_{\text{eff}}^{\text{eff}}}$$

๓. นายอินทพร วัฒนศิริกุล ๑ ไร่ ๑ งาน ๑๐ ตารางวา
 ๔. นายอินทพร วัฒนศิริกุล ๑ ไร่ ๑ งาน ๑๐ ตารางวา
 ๕. นายอินทพร วัฒนศิริกุล ๑ ไร่ ๑ งาน ๑๐ ตารางวา
 ๖. นายอินทพร วัฒนศิริกุล ๑ ไร่ ๑ งาน ๑๐ ตารางวา
 ๗. นายอินทพร วัฒนศิริกุล ๑ ไร่ ๑ งาน ๑๐ ตารางวา
 ๘. นายอินทพร วัฒนศิริกุล ๑ ไร่ ๑ งาน ๑๐ ตารางวา
 ๙. นายอินทพร วัฒนศิริกุล ๑ ไร่ ๑ งาน ๑๐ ตารางวา
 ๑๐. นายอินทพร วัฒนศิริกุล ๑ ไร่ ๑ งาน ๑๐ ตารางวา

[illegible]

พุณศุขเขียนบันทึก "ชีวิตของลูก"
 ไปพาลงร้องขอให้ไปพาลง ปรีดี ชมว่า
 "เขียนได้ดีแล้ว พรรณนาชีวิตของ
 ปาลตามความรู้สึกประทับใจแม่
 ได้ลึกซึ้ง" และปรีดีช่วยแก้ไขข้อความ
 ด้วยปากกาสีแดงให้เล็กน้อย

ปรีดี-พูนสุข กับ ดุษฎี, วาณี ที่กำแพงเมืองจีน (พ.ศ. ๒๔๙๗)

ระหกระเหินจากบ้านเกิด ครั้งที่ ๒*

ในที่คุมขังกองสันติบาล กรมตำรวจ ข้าพเจ้าตั้งคำถามกับตนเองว่า “ฉันทำผิดอะไร” เป็นเพียงเพราะเป็นภรรยานายปรีดีที่ทางการต้องการตัวกระนั้นหรือ จึงกลายเป็น “ผู้ต้องหา” เป็น “กบฏ” และ “คนซึกุ”

ยามปกติ คนเราจะไม่รู้สึกละอายซึ่งกับคำว่า “อิสราภาพ” เท่าใดนัก แต่เช่นในกรณีที่ข้าพเจ้าและเพื่อนร่วมชะตากรรมกบฏสันติภาพต้องอยู่ในที่คุมขังและเรือนจำแล้ว อิสราภาพเป็นสิ่งที่มีความสำคัญที่สุด อิสราภาพเป็นสิ่งที่ผู้บริสุทธิ์ทุกคนควรมี ข้าพเจ้าเชื่อในพุทธศาสนาว่า “ธรรมย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม” ในไม่ช้าก็เร็ว พวกเราทุกคนจะต้องได้รับอิสราภาพ

คืนหนึ่งในเดือนกุมภาพันธ์ ๒๔๙๖ ก่อนหน้าที่อัยการจะยื่นฟ้องคดีกบฏสันติภาพเพียงวันเดียว พ.ต.ต. เสริม พัฒนกำจร สารวัตรตำรวจที่รักความเป็นธรรมซึ่งข้าพเจ้ามิได้เคยรู้จักเป็นการส่วนตัวมาก่อน ได้นำข้าพเจ้ามาแจ้งให้ข้าพเจ้าทราบเป็นการส่วนตัวว่า “อัยการสั่งไม่ฟ้อง” เป็น

* พิมพ์ครั้งแรกใน มติชน
สุดสัปดาห์, ๙ ธันวาคม ๒๕๔๔

อันว่าข้าพเจ้าถูกคุมขังครบ ๘๔ วันตามอำนาจของพนักงานสอบสวน ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา โดยเป็นผู้บริสุทธิ์ที่ไม่มีความผิดใดๆ

หลังจากได้รับอิสรภาพ ข้าพเจ้าใคร่ครวญอนาคตของตนเองในเมืองไทย ไม่มีใครรับประกันความปลอดภัยได้ ข้าพเจ้าจึงตัดสินใจพาร่างกายและจิตใจอันบอบช้ำไปประเทศฝรั่งเศส ที่นั่นเป็นที่ซึ่งข้าพเจ้าคุ้นเคยเป็นอย่างดี อีกประการหนึ่ง สุதாகำลังศึกษาวิชาดนตรีอยู่ ณ กรุงปารีส ถึงอย่างไรก็มีลูกดูแลข้าพเจ้าได้

ข้าพเจ้าฝากกลิตาบุตรสาวคนโตที่การพัฒนามองช้าและสุขขปริดาไว้กับมารดาข้าพเจ้า ส่วนปาลนั้น ยังคงถูกคุมขังที่เรือนจำลหุโทษ

ต้นเดือนเมษายน ข้าพเจ้าพาคุณภักบัวฉวีโดยสารเครื่องบิน ๔ เครื่องยนต์ของสายการบิน KLM ไปยังกรุงปารีส เครื่องบินแวะเติมน้ำมันที่เมืองการาจี และค้างที่นั่น ๑ คืน จากนั้นตรงไปเมืองอัมสเตอร์ดัม ก่อนจะถึงจุดหมายปลายทาง

วันแรกๆ ข้าพเจ้าพักอยู่ที่โรงแรมเล็กๆ ใกล้กับสถานีรถไฟใต้ดิน Passy ต่อมาย้ายมาอยู่ที่บ้าน Mme Girard ครอบครัวชาวฝรั่งเศสที่สุดาพักอยู่ก่อนแล้ว

ข้าพเจ้าจัดการให้คุณภักบัวฉวี เรียนภาษาฝรั่งเศสกับ Mme Petitjean—Roget

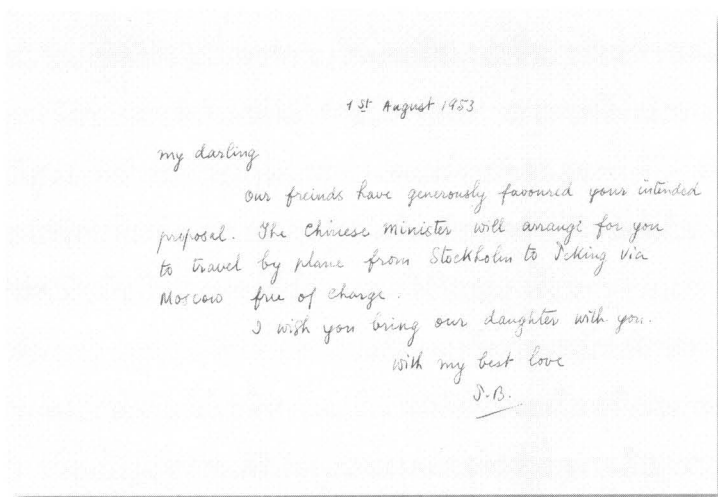
Mme Petitjean-Roget ยืนกลาง

คุณชฎา กาญจนะวณิชย์ (นั่งซ้ายสุด)

เดือนกรกฎาคมเป็นช่วงฤดูร้อนในยุโรป ข้าพเจ้าพาลูกๆ ไปเมือง East Grinstead ประเทศอังกฤษ พักที่บ้านกัปตันเดนนิส (Captain Stratford Dennis) อดีตผู้ช่วยทูตทหารเรืออังกฤษประจำประเทศไทย ท่านผู้นี้มีบทบาทในการช่วยเหลือนายปรีดีให้ลี้ภัยไปสิงคโปร์ เมื่อคราวเกิดรัฐประหาร ๘ พ.ย. ๒๔๙๐ ภรรยาชาวไทยของกัปตันคือคุณชฎา กาญจนะวณิชย์ (ปุง) คู่กันเคยกับข้าพเจ้ามาช้านาน

พอกลับมาปารีส ข้าพเจ้าได้รับจดหมายฉบับหนึ่งส่งมาจากประเทศโรมาเนีย อีกฉบับหนึ่งจากประเทศสวีเดน ทั้งสองฉบับเป็นลายมือที่ข้าพเจ้าจินตนาเป็นอย่างมาก ข้าพเจ้าเปิดซองจดหมายออกอ่านด้วยใจระทึก จดหมายเขียนเป็นภาษาอังกฤษว่า

1st August 1953

madame

your intended proposal has been satisfactorily settled.

Please proceed with your daughter to Stockholm (Sweden)
as soon as possible, and present yourselves to the Chinese
minister at his legation. He will give you all facilities
required.

Felix

ฉบับแรกลงท้ายว่า "P.B" ย่อมาจาก "Pridi Banomyong" ส่วน
ฉบับหลังลงท้ายว่า "Félix" แผลงมาจากคำว่า "Félicitation" ในภาษา
ฝรั่งเศส แปลได้ความว่า "ยินดี ปรีดา" ไม่ต้องสงสัยเลยว่าเป็นจดหมาย
ของนายปรีดีทั้งสองฉบับ ในจดหมายบอกให้ข้าพเจ้าและลูกสาวไป
ประเทศสวีเดน เพื่อติดต่อกับสำนักผู้แทนการทูตจีนที่ประเทศสวีเดน
ข้าพเจ้าสันนิษฐานว่า นายปรีดีต้องการให้จดหมายถึงมือข้าพเจ้าแน่ๆ
จึงส่งมาจากสองประเทศพร้อมๆ กัน

ข้าพเจ้าจึงเตรียมการเดินทางอีกครั้งหนึ่ง ได้ปรึกษากับหลวงอรรถ
กิตติกำจร (กลิ้ง พนมยงค์) น้องชายนายปรีดี ซึ่งขณะนั้นลี้ภัยการเมือง

กรุงปารีส (พ.ศ. ๒๔๙๖)

อยู่ในประเทศฝรั่งเศส หลวงอรรถฯ เคยเป็นอัครราชทูตประจำกรุงสต็อกโฮล์ม และอัครราชทูตประจำกรุงมอสโก สหภาพโซเวียต ได้ให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์แก่ข้าพเจ้า โดยเฉพาะต้องเตรียมเสื้อผ้ากันหนาวให้เพียงพอ เนื่องจากข้าพเจ้าต้องผ่านดินแดนใกล้ขั้วโลกเหนือในช่วงเดือนพฤศจิกายนและธันวาคม

ขณะนั้นนายปรีดียังไม่ได้เปิดเผยตัวว่าลี้ภัยการเมืองในประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน ดังนั้นแผนการเดินทางของข้าพเจ้าจึงต้องปิดเป็นความลับ ไม่แพร่พรายให้คนภายนอกรู้

ข้าพเจ้าเลือกวันที่ ๑๓ พฤศจิกายนเป็นวันเดินทางไปกรุงสต็อกโฮล์ม ที่เลือกวันที่ ๑๓ ก็เพราะชาวยุโรปถือเลข “๑๓” เป็น “unlucky number” คาดว่าคงจะมีผู้คนเดินทางในวันดังกล่าวไม่มากนัก การณ์กลับมิได้เป็นเช่นที่คิดไว้ ผู้โดยสารไม่ได้น้อยไปกว่าวันธรรมดา แถมยังเจออดีตเอกอัครราชทูตสวีเดนประจำประเทศไทยท่านหนึ่ง ข้าพเจ้าบอกท่านว่าข้าพเจ้ามาทำฟัน ก็ไม่ทราบว่าจะสมเหตุสมผลหรือไม่ สวีเดนเป็นรัฐสวัสดิการแรกๆ ในโลก แม้ชาวต่างประเทศก็มีสิทธิได้รับการรักษาพยาบาลฟรี

เดิมหลวงอรรถฯ ช่วยจองโรงแรมเล็กๆ แห่งหนึ่งให้ รออยู่นานก็ไม่เห็นพนักงานโรงแรมมารับที่สนามบิน อดีตท่านทูตสวีเดนแสดงน้ำใจเอื้อเฟื้อ เชื้อเชิญให้ข้าพเจ้ากับลูกสองคนไปพักที่โรงแรม Grand Hotel

ที่ท่านทูตผู้นี้ได้จองไว้ และเป็นโรงแรมแห่งเดียวกันที่ข้าพเจ้ากับนาย
ปรีดีเคยมาพำนักร่วมเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๐ คราวเจริญสันถวไมตรีมิตรประเทศ

ข้าพเจ้าเปิดสมุดโทรศัพท์หาที่อยู่ของสถานเอกอัครราชทูตจีน
ประจำสวีเดน แล้วตรงไปที่นั่น อากาศหนาวจัด พื้นถนนมันวาวด้วย
น้ำค้างแข็ง ข้าพเจ้าลื่นถลาหกล้ม โชคดีว่าไม่ได้เป็นอะไรมาก สถานทูต
จีนย้ายจากที่เดิมไปนานแล้ว ข้าพเจ้าถามความจากชาวเมืองในบริเวณ
นั้นแล้ว นั่งแท็กซี่ผ่านเกาะเล็กเกาะน้อย ไปถึงจุดหมายอย่างปลอดภัย
ชาวสวีเดนเป็นคนที่มีความอัธยาศัยไมตรีกับชาวต่างชาติ

เมื่อพบเอกอัครราชทูตจีนแล้ว ท่านได้แนะนำให้ข้าพเจ้าย้ายไปพักที่
Hotel Excelsior แล้วนำแบบฟอร์มวีซ่ามาให้ข้าพเจ้ากรอกประวัติเสีย
ยัตยาว

คืนวันที่ ๖ ที่อยู่กรุงสต็อกโฮล์ม เจ้าหน้าที่สถานทูตจีนนำตัว
เครื่องบินมาให้ กำหนดว่าเช้าวันรุ่งขึ้นเดินทางไปกรุงเฮลซิงกิ ประเทศ
ฟินแลนด์

เครื่องบินสายการบิน FINAIR แบบ ๒ เครื่องยนต์ ใช้เวลาบิน
เพียงชั่วโมงเดียวก็ถึงกรุงเฮลซิงกิ เจ้าหน้าที่สถานทูตจีนมารอรับที่
สนามบินและพาไปพบเอกอัครราชทูตจีน ข้าพเจ้าเคยพบท่านแล้วที่กรุง
สต็อกโฮล์ม ท่านมีตำแหน่งเป็นเอกอัครราชทูตประจำทั้ง ๒ ประเทศ
หลายปีต่อมาท่านได้ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการ

ต่างประเทศของจีน

ในยุคสงครามเย็น ประเทศฟินแลนด์มีความใกล้ชิดกับสหภาพโซเวียต เป็นประตูแรกสู่ “หลังม่านเหล็ก”

บ่ายวันเดียวกันนั้น สายการบิน AEROFLOT นำข้าพเจ้ากับลูก ๒ คน มุ่งสู่เมืองเลนินกราด (เซนต์ปีเตอส์เบิร์ก) จากนั้นก็บินต่อไปยังกรุงมอสโก ถึงที่นั่นก็ล้นพลคน เจ้าหน้าทีสถานทูตจีนมารับที่สนามบิน VNUKOVO และพาไปพักที่โรงแรม Savoy

อากาศในกรุงมอสโกหนาวจัดและลมกรรโชกแรง อุณหภูมิประมาณ -๑๕°C เช้าๆ อาจหนาวถึง -๒๐°C เสื้อผ้าที่เตรียมมาไม่พอเพียงพอที่จะต้านลมหนาวและเกล็ดหิมะที่โปรยปรายลงมา เราหลบเข้าไปในสถานีรถไฟใต้ดิน อาศัยไอน้ำในนั้น ขณะเดียวกันก็ตื่นตาไปกับสถานีรถไฟใต้ดินที่งามตระการตาดังพิพิธภัณฑ์วิจิตรศิลป์

๗ วันในกรุงมอสโก แล้วก็เริ่มการเดินทางไกลบนรถไฟสายยาวที่สุดในโลกจากยุโรปตะวันออกสู่ทวีปเอเชีย

ข้าพเจ้าขยาดเครื่องบินลำเล็กของ AEROFLOT ที่โคลงเคลงไปมาอย่างน่าหวาดเสียว การเดินทางด้วยทางรถไฟน่าจะปลอดภัยกว่า

ในตูนอนของขบวนรถไฟ อุณหภูมิอบอุ่นจากเครื่องทำความร้อน (heater) ต่างกับภูมิประเทศภายนอกที่หิมะขาวโพลน และอากาศหนาวเหน็บของพื้นที่ราบไซบีเรีย

รถไฟแล่นเลียบท้องน้ำกว้างใหญ่สุดลูกหูลูกตา ข้าพเจ้าเข้าใจว่าเป็นมหาสมุทรอาร์กติก ที่แท้แล้วเป็นทะเลสาบ Baikal อุณหภูมิเขตนี้ไม่ต่ำกว่า -30°C แต่น้ำในทะเลสาบมิได้จับตัวเป็นน้ำแข็ง เป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติที่น่าพิศวง

๗ วันเต็มๆ รถไฟแล่นมาหยุดที่สถานีเล็กๆ ชายแดนโซเวียตกับจีน ผู้โดยสารทุกคนต้องฉีดยาป้องกันไข้กาฬโรค เจ้าหน้าที่สาธารณสุขอธิบายว่า สงครามในคาบสมุทรเกาหลีกำลังสู้รบกันอย่างดุเดือด ทางภาคอีสานของจีนกำลังมีไข้กาฬโรคระบาดจากอาวุธเชื้อโรคที่สหรัฐอเมริกานำมาโปรยทางเครื่องบิน ฉะนั้นต้องป้องกันไว้ก่อน ขณะที่ข้าพเจ้าเขียนบันทึกฉบับนี้ ทั่วโลกกำลังหวาดผวากับเชื้อแอนแทรกซ์ (Anthrax) ที่ “ผู้ก่อการร้าย” ใส่ซองจดหมายส่งไปยังสถานที่สำคัญในสหรัฐอเมริกา จนถึงวันนี้ (๒๓ ตุลาคม ๒๕๔๔) มีผู้เสียชีวิตไปแล้ว ๓ คน ส่วนเมื่อ ๔๘ ปีก่อน ชาวจีนเป็นจำนวนมาก (จำได้ว่าไม่ต่ำกว่าพันคน) ติดเชื้อกาฬโรคและได้เสียชีวิตด้วยอาวุธชีวภาพชนิดนี้

นายปรีดีมารับข้าพเจ้ากับลูก ๒ คน ที่เมืองหม่านโจวหลี่ ด้านแรกของประเทศจีน ๔ ปีกว่าเกือบ ๕ ปีที่จากกัน หลังขบวนการประชาธิปไตย ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๔๙๒ ประสบความล้มเหลว ไม่นึกว่าจะได้พบกันอีกในดินแดนอันไกลโพ้นจากเมืองไทย หวังว่าต่อไปนี้คงจะไม่พลัดพรากจากกันอีก

นครกวางโจว (พ.ศ. ๒๕๐๔)

รัฐบาลจีนจัดให้ครอบครัวเราพำนักรุ่นในกรุงปักกิ่ง ให้การต้อนรับ
อย่างดีในฐานะที่นายปรีดีเป็นนักต่อสู้เพื่อประชาธิปไตย

ต่อมานายปรีดีมีปัญหาด้านสุขภาพ ความหนาวไม่เป็นผลดีกับคน
เป็นโรคหัวใจ จึงได้ขอย้ายถิ่นพำนักมายังเมืองกวางโจว มณฑลกวางตุ้ง
ทางภาคใต้ของประเศจีน ซึ่งมีดินฟ้าอากาศใกล้เคียงกับเมืองไทย

รัฐบาลจีนจัดให้ครอบครัวนายปรีดีมีชีวิตรอยู่อย่างสะดวกสบาย มี
แพทย์พยาบาลดูแลอย่างใกล้ชิด มีโอกาสขึ้นเหนือล่องใต้ทัศนาวจรและ
เยี่ยมชมความเจริญก้าวหน้าในการสร้างสรรค์ประเทศจีนอยู่เนืองๆ

ทั้งหมดนี้ นายปรีดีและครอบครัวรู้สึกซาบซึ้งใจในมิตรจิต
มิตรภาพและการเอื้อเฟื้อของรัฐบาลจีนและราษฎรจีนเสมอมา

แต่ในยุคนั้นประเทศจีนยังปิดประเทศอยู่ เป็นประเทศ “หลังม่าน
ไม้ไผ่” การติดต่อกับญาติมิตรทางเมืองไทยไม่สะดวก ทางจีนมีกฎเกณฑ์
มากมาย ทางรัฐบาลไทยก็มีกฎหมายป้องกันการกระทำอันเป็น
คอมมิวนิสต์ สู้ดสำเร็จการศึกษาวิชาดนตรีจากประเทศฝรั่งเศส แะมา
เยี่ยมนายปรีดีและข้าพเจ้าก่อนกลับกรุงเทพฯ ยังกลับเมืองไทยไม่ได้
เพราะจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ทำการจับกุมทุกคนที่เดินทางกลับจาก
ประเทศจีน รวมทั้งสุดำก็มีหมายจับด้วยเช่นกัน ไม่เหมือนเดี๋ยวนี้นี้ ปักกิ่ง
เซียงไฮ้ กวางตุ้ง... คลาคล่ำไปด้วยนักท่องเที่ยวจากประเทศไทย

บ้านองโตนี ชานกรุงปารีส
(พ.ศ. ๒๕๒๐)

ผู้นำของประเทศจีน โดยเฉพาะประธานเหมาเจ๋อตุงและนายกรัฐมนตรีโจวเอินไหล มีความเข้าใจในความรักอิสระของนายปรีดี เมื่อ นายปรีดีแสดงความประสงค์จะไปประเทศฝรั่งเศส กระทรวงต่างประเทศจีนก็ได้ออกหนังสือรับรองการเดินทางท่องเที่ยวของชาวต่างประเทศให้ แทนหนังสือเดินทางไทยที่ขาดอายุไปนานแล้ว

ข้าพเจ้ากับสุดาได้ออกมาอยู่ประเทศฝรั่งเศสก่อน เราพักอยู่ในอพาร์ทเมนต์ขนาด ๓๐ ตารางเมตร ที่ถนน Emile Dubois เขต ๑๔ ในกรุงปารีส ครั้นเดือนพฤษภาคม ๒๕๑๓ นายปรีดีมาปารีสได้พำนักร่วมด้วยกัน จนกระทั่งเราได้ซื้อบ้านพักที่ 173 Avenue Aristide Briand เมืององโตนี (Antony) ชานกรุงปารีส

ประเทศฝรั่งเศส
เป็นประเทศแห่งความ
ทรงจำन्हหลังสำหรับ
นายปรีดีและข้าพเจ้า
เป็นดินแดนแห่ง
ประชาธิปไตย นายปรีดี
สามารถดำเนินชีวิต
ได้ตามความปรารถนา
ศึกษาค้นคว้า เขียน
บทความ พบปะ
นักศึกษาไทยใน
ต่างแดน ญาติมิตร
แะเวียนมาเยี่ยม...
เป็นชีวิตที่เรียบง่าย
แต่ทรงคุณค่า

ประเทศฝรั่งเศสเป็นประเทศแห่งความทรงจำन्हหลังสำหรับ
นายปรีดีและข้าพเจ้า เป็นดินแดนแห่งประชาธิปไตย นายปรีดีสามารถ
ดำเนินชีวิตได้ตามความปรารถนา ศึกษาค้นคว้า เขียนบทความ พบปะ
นักศึกษาไทยในต่างแดน ญาติมิตรแะเวียนมาเยี่ยม...เป็นชีวิตที่เรียบ
ง่ายแต่ทรงคุณค่า

หลังเหตุการณ์นักศึกษาประชาชนเรียกร้องประชาธิปไตยเมื่อวันที่
๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ ในปีถัดมา ราวต้นปี พ.ศ. ๒๕๑๘ ข้าพเจ้าได้กลับ
เมืองไทยเป็นครั้งแรกในช่วง ๑๗ ปีที่ต้องระหกระเหินในต่างแดน และ
ภายหลังที่นายปรีดีได้ละสังขารไปเมื่อวันที่ ๒ พฤษภาคม ๒๕๒๖
ข้าพเจ้าไปๆ มาๆ ระหว่างปารีส-กรุงเทพฯ จนเมื่อขายบ้านองโตนี
แล้ว ข้าพเจ้าได้กลับมาอยู่บ้านเกิดเมืองนอนเป็นการถาวรในปี ๒๕๓๐
เป็นอันสิ้นสุดชีวิต ๓๔ ปีที่ระหกระเหินจากบ้านเกิดเมืองนอนครั้งที่ ๒

จดหมาย
จาก
แม่
มา
ลูก

มกราคม ปีระเพช

วันที่ ๒ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๐๕

ข้าพเจ้า ขอเรียน พนมบังคม ทักทายน้อมใจ ด้วยรักและ

ต่อแม่

เมื่อข้าพเจ้าได้เรียน ให้บรรดาทรัพย์สินและสิ่งของทั้งหลาย

ของข้าพเจ้าเป็นของของพินัย พนมบังคมด้วยใจ

ข้าพเจ้าจึงเห็นพินัยกรรมฉบับนี้ด้วยมือตนเอง และลง

มือชื่อของข้าพเจ้า

แม่

รำลึกถึงความหลัง*

๒ พฤษภาคม ๒๕๓๖ เป็นวันที่นายปรีดี พนมยงค์ ได้ละโลกอัน
ลับสนุ่นวายไปสู่ที่ที่มีความสงบครบ ๑๐ ปี ถึงแม้กาลเวลาจะล่วงเลย
มานานแล้ว แต่เนื่องจากเราได้ร่วมชีวิตกันมาเป็นเวลากว่า ๕๔ ปี จึ
งอดที่จะระลึกถึงความหลังซึ่งเป็นเรื่องส่วนตัวเฉพาะครอบครัวไม่ได้ และ
เป็นชีวิตเสี้ยวหนึ่งของนายปรีดีที่ไม่ค่อยมีใครทราบ

เมื่อเราแต่งงานในปีพุทธศักราช ๒๔๗๑ นั้น นายปรีดีอายุ ๒๘ ปี
รับราชการเป็นผู้ช่วยเลขาธิการกรมร่างกฎหมาย (ปัจจุบันคือคณะ
กรรมการกฤษฎีกา) และเป็นครูสอนที่โรงเรียนกฎหมาย กระทรวง
ยุติธรรม ได้รับพระราชทานเงินเดือนเดือนละ ๓๒๐ บาท และค่าสอน
อีกสัปดาห์ละ ๒ ชั่วโมง ชั่วโมงละ ๑๐ บาท แต่งงานแล้วเราพักอยู่ที่
เรือนหอซึ่งบิดาข้าพเจ้าปลูกให้ในบริเวณบ้านป้อมเพชร ถนนสีลม
อาหารการกินเราขึ้นไปรับประทานพร้อมกับคุณพ่อคุณแม่บนตึกใหญ่
เมื่อนายปรีดีรับเงินเดือนมา ได้มอบให้ข้าพเจ้าทั้งหมดโดยไม่หักไว้ใช้

* พิมพ์ครั้งแรกในหนังสือ

วันปรีดี พนมยงค์

๑๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๓๖

ส่วนตัวเลย เนื่องจากนายปรีดีมีรายได้พิเศษจากค่าสอนและจากโรงพิมพ์ส่วนตัวซึ่งออกหนังสือนิติสาส์นเป็นรายเดือน ส่วนเงินเดือนทั้งหมดที่มอบให้ข้าพเจ้าในฐานะแม่บ้าน ได้ใช้จ่ายเป็นค่าเงินเดือนคนรับใช้และค่าสิ่งของเบ็ดเตล็ดประจำบ้าน เมื่อมีบุตรก็มีรายจ่ายเพิ่มขึ้นตามความจำเป็น เช่น ค่าจ้างคนเลี้ยงลูกและอาหาร (นม) ฯลฯ สำหรับเด็ก

ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ นายปรีดีได้รับเงินเดือน ๓๖๐ บาท การสอนก็เพิ่มขึ้นเป็นสัปดาห์ละ ๔ ชั่วโมง นอกจากนี้ยังมีรายได้จากการจำหน่ายหนังสือประชุมกฎหมายไทยฝากธนาคารไว้เพื่อใช้ส่วนตัว เช่นสั่งซื้อหนังสือตำราจากต่างประเทศ ต่อมา นายปรีดีได้ออนเงินจำนวน ๑๕,๐๐๐ บาท จากบัญชีส่วนตัวมาใส่บัญชีข้าพเจ้า (ตามจดหมายที่ถึงข้าพเจ้าลงวันที่ ๓ กรกฎาคม ๒๔๗๕) ภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองนายปรีดีมีภาระหน้าที่บริหารราชการแผ่นดิน เริ่มตั้งแต่เป็นเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎรคนแรก กรรมการคณะราษฎรและรัฐมนตรีลอย พ้นจากเป็นข้าราชการประจำและครูสอนกฎหมาย แต่จะรับเงินเดือนเท่าใดข้าพเจ้าจำไม่ได้

ในวันที่ ๑ เมษายน ๒๔๗๖ ได้มีพระราชกฤษฎีกาปิดสภาผู้แทนฯ และงดใช้รัฐธรรมนูญบางมาตรา จากเหตุการณ์นี้รัฐบาลพระยามโนปกรณนิติธาดา ได้ส่งนายปรีดีให้ไปดูการเศรษฐกิจในต่างประเทศโดยรัฐบาลจ่ายเงินค่าใช้จ่ายให้ปีละ ๑,๐๐๐ ปอนด์ ครั้น พ.อ. พระยาพหล-

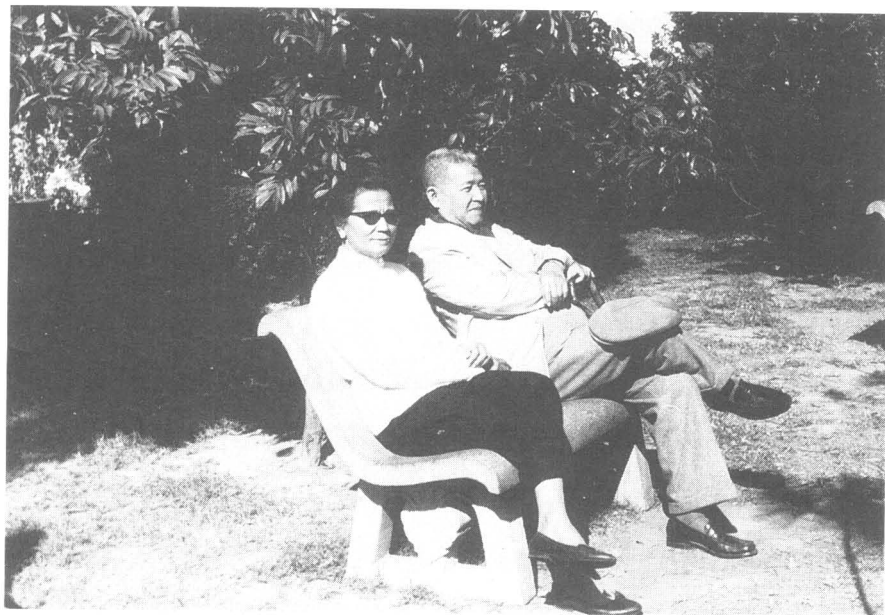
ปรีดี อายุ ๘๐ ปี บ้านองโตนี้ ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๒๓

พลพยุหเสนา พร้อมด้วยทหารบก ทหารเรือ และพลเรือน ยึดอำนาจเมื่อวันที่ ๒๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๖ เพื่อเปิดสภาผู้แทนฯ และให้มีการเลือกตั้งผู้แทนราษฎร นายปรีดีจึงกลับสู่บ้านเกิดเมืองนอนในปลายเดือนกันยายนปีเดียวกันนั้น รัฐบาลได้บรรจุให้รับเงินเดือนตำแหน่งศาสตราจารย์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย รับเงินเดือนเดือนละ ๕๐๐ บาท ต่อมาในปลายปี ๒๔๗๖ (ตามปฏิทินเดิม) โปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย รับเงินเดือนเดือนละ ๑,๕๐๐ บาท นายปรีดีได้มอบเงินเดือนทั้งหมดให้ข้าพเจ้าเช่นเดียวกับเมื่อก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง เมื่อต้องการสิ่งใดก็ให้ข้าพเจ้าจัดหาให้ บางเดือนเมื่อรับแล้วลืมทิ้งไว้ที่โต๊ะทำงานจนเจ้าหน้าที่ต้องนำมาให้ที่บ้าน ต่อมาจึงสั่งให้เลขานุการนำมามอบข้าพเจ้าโดยตรง และปฏิบัติเช่นนี้ตลอดเวลาที่นายปรีดีดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศและกระทรวงการคลัง นอกจากนี้ยังมีเบี้ยประชุมจากการเป็นกรรมการสภาผู้แทนฯ ซึ่งนายปรีดีมอบให้คุณปพาพ บุญหลง ซึ่งทำงานอยู่ที่สภาย เป็นผู้รักษาไว้เพื่อใช้ในกรณีจำเป็น เมื่อรับตำแหน่งผู้ประสานงานมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองก็มีเงินประจำตำแหน่ง แต่ไม่เคยเบิกมาใช้ หากจัดให้เป็นเงินสวัสดิการของมหาวิทยาลัยเพื่อช่วยเหลือนักศึกษาที่ขาดแคลน ฯลฯ

ในเดือนธันวาคม ๒๔๘๔ กองทัพอากาศไทย นายปรีดีพ้นจากตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง และสภาผู้แทนราษฎรได้ลงมติให้เป็นหนึ่งในคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ได้รับเงินเดือนเท่าเดิม และเมื่อเป็นผู้สำเร็จฯ คนเดียว (Sole Regent) ได้เพิ่มอีก ๑๐๐ บาท กับมีเงินค่ารับรองจำนวนหนึ่งซึ่งมอบให้เลขาธิการรักษาไว้เพื่อใช้สอยเบ็ดเตล็ด

เมื่อพ้นตำแหน่งผู้สำเร็จฯ แล้ว ได้รับบำนาญเดือนละ ๖๐๐ บาท (บำนาญสูงสุดในขณะนั้น) และมีรายได้ส่วนตัวจากค่าเช่าบ้านพูนศุข ถนนสีลม นอกจากนี้ธนาคารเอเซียได้สมนาคุณเดือนละ ๑,๐๐๐ บาท ในฐานะที่เป็นผู้ก่อตั้งและได้ให้คำแนะนำในการดำเนินการที่ทำให้ธนาคารมีผลกำไรหลังสงคราม โดยที่นายปรีดีหรือครอบครัวไม่มีหุ้นในธนาคารแห่งนี้

คุณฉลวย พลากร มิตรสนิทของครอบครัวเราเป็นผู้ที่ทราบและประสบเรื่องเหล่านี้ด้วยตนเอง ได้เขียนในบทความที่ตีพิมพ์ในหนังสือ วันปรีดี ๒๕๓๕ ตอนหนึ่งว่า “ท่านปรีดีไม่เคยสนใจในทรัพย์สินเงินทองเลย ท่านรำคาญคนที่พูดเรื่องมรดก ท่านไม่เคยใช้เงิน ไม่เคยแตะต้องเงิน...” และอีกตอนหนึ่งในเรื่องเดียวกันว่า “ท่านไม่เคยแตะต้องเงินเดือนของท่าน ไม่สนใจว่าจะเป็นเท่าไร...”

นครกวังโจว
พ.ศ. ๒๕๐๘

เมื่อเกิดรัฐประหาร ๘ พฤศจิกายน ๒๔๙๐ นายปรีดีจำต้องลี้ภัยไปต่างประเทศ ไม่มีเงินติดตัวเลย ต้องยืมจากกัปตันเรือน้ำมันที่โดยสารไปสิงคโปร์ เมื่อถึงสิงคโปร์แล้วจึงได้โทรเลขยืมเงินจากคุณติเรก ชัยนาม ซึ่งขณะนั้นเป็นเอกอัครราชทูตไทยประจำประเทศอังกฤษ ในระหว่างที่นายปรีดีระหกระเหิน ข้าพเจ้าได้ทำ Letter of Credit ให้ไว้ใช้จ่ายจำนวนหนึ่ง

นายปรีดีไม่เคยให้ของขวัญมีค่าข้าพเจ้าเช่นสามีหลายท่านกระทำกัน แต่ภายหลังวายนม ข้าพเจ้าค้นเอกสารได้พบพินัยกรรมที่นายปรีดี

เมื่อข้าพเจ้ารำลึกถึงความหลังคราใด ก็รู้สึกซาบซึ้งที่นายปรีดีได้เสียสละ
และไม่เห็นแก่ตัวให้ความไว้วางใจข้าพเจ้าอย่างเต็มที่ และอดภูมิใจไม่ได้ว่าเป็น
ภริยานักการเมืองที่มุ่งบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรโดยมิเคยนอราษฎรบังหลวง
หรือกอบโกยประโยชน์เพื่อตัวเองและครอบครัวเลย

เขียนด้วยลายมือตนเอง ลงวันที่ ๒ มกราคม ๒๕๐๙ ซึ่งเป็นวันคล้าย
วันเกิดข้าพเจ้า จึงทำให้ข้าพเจ้าได้รับบำเหน็จตกทอดนายปรีดีเป็นเงิน
๑๒๓,๙๖๐ บาท โดยขณะมีชีวิตอยู่ นายปรีดีได้รับบำนาญเดือนละ
๔,๑๓๒ บาท ดังนั้นข้าพเจ้าจึงได้รับบำเหน็จตกทอด ๓๐ เท่าของ
บำนาญ

เมื่อข้าพเจ้ารำลึกถึงความหลังคราใด ก็รู้สึกซาบซึ้งที่นายปรีดี
ได้เสียสละและไม่เห็นแก่ตัว ให้ความไว้วางใจข้าพเจ้าอย่างเต็มที่ และ
อดภูมิใจไม่ได้ว่าเป็นภริยานักการเมืองที่มุ่งบำรุงความสุขสมบูรณ์ของ
ราษฎรโดยมิเคยนอราษฎรบังหลวงหรือกอบโกยประโยชน์เพื่อตัวเอง
และครอบครัวเลย

พูนสุข ในรายการ "นี่แหละชีวิต" ทางสถานีโทรทัศน์ช่อง ๕ (๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๕)

ตรุษสงกรานต์*

สงกรานต์ปีนี้ ข้าพเจ้ามิได้หลบลมร้อนไปพักผ่อนต่างจังหวัด
เดี๋ยวนี้ไม่ว่าที่ไหนๆ ในบ้านเรา อากาศร้อนทั้งนั้น การพัฒนาอุตสาห-
กรรมอย่างไม่จำกัดขอบเขต ปล่อยมลพิษขึ้นสู่ท้องฟ้า ทำให้เกิดภาวะ
เรือนกระจก (green house effect) ข้าพเจ้าจำมาจากคำอธิบายของ
นักอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมถึงสาเหตุทำไมอากาศจึงวิปริตเช่นทุกวันนี้ แต่
“เรือนกระจก” ในความเข้าใจของข้าพเจ้าซึ่งต่างกับนั้น ตรงกับ “green
house” ในภาษาอังกฤษและ “serre” ในภาษาฝรั่งเศส เป็นเรือนกระจก
สำหรับปลูกพืชผักในฤดูหนาวของประเทศแถบยุโรป ความอบอุ่นจาก
แสงแดดสาดส่องผ่านแผ่นกระจกใส ให้พ้นจากการรบกวนของลมหนาว
และหิมะ ตอนที่ข้าพเจ้าอยู่บ้านเองโตนี่ ชานกรุงปารีส ในสวนหลัง
บ้านก็มีเรือนกระจกที่เจ้าของบ้านเดิมที่เป็นชาวฝรั่งเศสสร้างไว้ปลูกผัก
เมื่อเราเข้ามาอยู่บ้านนี้แล้ว มีญาติมิตรจากเมืองไทยแวะมาเยี่ยมและพัก
ด้วย นายปรีดีจึงให้ลูกๆ หลานๆ ช่วยกันคนละไม้ละมือ จัดแปลงเรือน

* พิมพ์ครั้งแรก ใน มติชน
รายวัน วันอังคารที่

๑๖ เมษายน พ.ศ. ๒๕๔๗

กระจกเป็นห้องพักแขก แล้วจ้างคนงานมาต่อน้ำต่อสายไฟ พื้นห้องต่ำกว่าพื้นสวนราว ๔๐ ซม. วางเตียงพับ ๒ ตัว ตู้พลาสติก ๑ ใบ อย่างล้นหน้าเล็กๆ เครื่องทำความอุ่นพร้อมสรรพ เชื่อว่าหลายคนที่เคยมาพักในห้องนี้ คงจะจำวิวจากหน้าต่างที่มองเห็นต้นเชอร์รี่ ต้นแอปเปิ้ล ต้นพลัม ในยามดอกไม้บานสะพรั่งช่วงเดือนมีนาคม-เมษายน หรือผลไม้เต็มต้นปลายฤดูร้อนในเดือนสิงหาคม เหมือนกับภาพโปสเตอร์แผ่นใหญ่อย่างใดอย่างนั้น

วกกลับมาเทศกาลสงกรานต์กันดีกว่า ในสมัยข้าพเจ้ายังเด็กๆ เห็นผู้ใหญ่เรียกว่า “ตรุษสงกรานต์”

ปฏิทินเดิมของไทย เวลาที่พระอาทิตย์ย่างขึ้นสู่ราศีเมษ เรียกว่า มหาสงกรานต์ และก็เป็นนักขัตฤกษ์เนื่องในการขึ้นปีใหม่ ต่อจากนั้นเป็นวันเนา คือวันที่พระอาทิตย์โคจรอยู่ระหว่างสองราศี คือ มีนและเมษ และสุดท้ายเป็นวันเถลิงศกจุลศักราช ซึ่งในปัจจุบันได้กำหนด ๓ วันนี้ตามสุริยคติ เป็นวันที่ ๑๓-๑๔-๑๕ เมษายน

ตามประเพณีที่ปฏิบัติกันมา ในช่วงตรุษสงกรานต์ ครอบครัวข้าพเจ้าทำบุญบังสุกุลให้บรรพบุรุษที่ล่วงลับแล้ว และเมื่อย้ายมาอยู่ที่บ้านป้อมเพชร ถนนสีลม ก็ได้มาทำบุญกันที่วัดสระปทุม หรือวัดปทุมวนาราม เป็นประจำทุกปี

พวกเราเด็กๆ ในบ้านป้อมเพชรไม่ค่อยตื่นตื่นกับวันตรุษนี้เท่าไรหรอก มารดาข้าพเจ้าให้พรรคพวกเชื้อสายมอญที่พระประแดงกวะละแม ข้าวเหนียวแดง หอมกลั่นกะทิสชาติกลมกล่อม ไม่เหนียวติดฟัน แล้วข้าพเจ้ากับพี่ๆ น้องๆ ผู้หญิงช่วยกันโรยหน้าด้วยงา บรรจุในห่อใบตอง เอาไปแจกเพื่อนบ้านเป็นของขวัญวันปีใหม่

ในเวลานั้น บิดาข้าพเจ้า (พระยาชัยวิชิตวิศิษฎ์ธรรมธาดา-ท่าน ป้อมเพชร) รับราชการเป็นอธิบดีกรมราชทัณฑ์ ได้เข้าวังตามหมายกำหนดการ แต่จะมีพระราชพิธีใดบ้าง ข้าพเจ้าไม่ทราบ จำได้ว่าเวลากลับบ้านมีใบลานติดมือมา เรียกว่า “กระบองเพชร”

และเพื่อเป็นสิริมงคลตลอดศกใหม่ ตรุษสงกรานต์มีการรดน้ำขอพรผู้ใหญ่ หมายถึงท่านผู้มีวัยสูงเกิน ๖๐ ปี ผู้ใหญ่ที่ครอบครัวข้าพเจ้าเคารพนับถือก็มี มหาอำมาตย์เอก เจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) อดีตเสนาบดีกระทรวงโยธาธิการ กระทรวงนครบาล และกระทรวงมหาดไทย ฯลฯ ตั้งแต่รัชกาลที่ ๕ ท่านผู้นี้เป็นน้ำชาของมารดาข้าพเจ้า (คุณหญิงเพ็ง ชัยวิชิตฯ สกุลเดิม “สุวรรณศร”) ขณะเดียวกันมีศักดิ์เป็นพี่เขยบิดาข้าพเจ้า ท่านผู้หญิงตลับภรรยาท่านเจ้าคุณ^๑ เป็นพี่สาวต่างมารดาของบิดาข้าพเจ้า

^๑ คำเรียกว่า “เจ้าคุณ” นั้นใช้ได้ทั้งผู้มีบรรดาศักดิ์ “เจ้าพระยา” และ “พระยา”

ครั้งเมื่อข้าพเจ้าออกเรือน ญาติผู้ใหญ่ที่โปรดน้ำขอพร นอกจาก บิดามารดาข้าพเจ้าแล้ว ก็มีบิดามารดาของนายปรีดีและญาติผู้ใหญ่ที่มีอายุ ๖๐ ปีแล้ว นอกจากนั้นยังไปทำบุญบังสุกุลให้บรรพบุรุษทั้งที่ วัดปทุมวนาราม และวัดพนมยงค์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ไปเองไม่ได้ ก็ให้ญาติมิตรไปทำบุญแทน และในปัจจุบันนี้ข้าพเจ้าไปทุกปี แต่เปลี่ยนจากช่วงสงกรานต์เป็นวันที่ ๒ พฤษภาคม ซึ่งตรงกับวันละสังขารของ นายปรีดี

สงกรานต์ กรุงปารีส (พ.ศ. ๒๕๒๕)

ในบั้นปลายชีวิตของนายปรีดีขณะพำนักที่ประเทศฝรั่งเศส สมาคมนักเรียนไทยในประเทศฝรั่งเศสจัดให้มีพิธีรดน้ำขอพรในวันสงกรานต์ที่หอลาว บริเวณเมืองมหาวิทยาลัย (Maison du Laos, Cité Universitaire) เป็นประจำทุกปี นับว่าคนหนุ่มสาวเหล่านี้แม้เรียนหรือทำงานในต่างแดน ยังรักษาขนบธรรมเนียมแบบไทยได้อย่างดี

ทุกวันนี้ มีลูกหลานมารदनน้ำขอพรข้าพเจ้าในช่วงตรุษสงกรานต์หลายคนและหลายครอบครัวปฏิบัติตามประเพณีมาหลายสิบปีไม่เปลี่ยนแปลง

ข้าพเจ้ารู้สึกแปลกใจว่า ประเพณีสงกรานต์ในปัจจุบันเปลี่ยนไปจากรदनน้ำขอพรกลายเป็นรดน้ำดำหัวและ “อวยพร” บางทีก็หาใช้ผู้มีวัยวุฒิเกินวัย “เซยิด” (๖๐ ปี หรือ ๕ รอบ) และของที่นำไปให้ผู้ใหญ่ก็มีใช้ประเภทผ้าเช็ดหน้า หรือผ้าขนหนู จริงๆ แล้วคงไม่ต้องกะเกณฑ์ว่า

ต้องนำสิ่งของชนิดนี้ชนิดนั้นไปให้ผู้ใหญ่ เพียงแค่ไปรดน้ำขอพรด้วยกุศลจิตกับพวงมาลัยสักพวงก็พอแล้ว

เมื่อก่อนนี้ ในแต่ละถิ่นแต่ละภาค การทำบุญและการละเล่นรื่นเริงเหมือนกันบ้างต่างกันบ้าง เช่น เข้าวัดทำบุญฟังเทศน์ หรือการก่อกองทรายในวัดของชาวเหนือ หรือการทอยส่บ้าของชาวมอญที่พระประแดง หรือการสาดน้ำกันอย่างสนุกสนานในหมู่หนุ่มสาวที่มีความคุ้นเคยกัน น้ำใสเย็นสะอาดคลายความร้อนในเดือนเมษายน

แต่ในวันนี้ คนรุ่นใหม่จำนวนไม่น้อยแทนที่จะรดน้ำขอพรพ่อแม่พระประจำบ้าน กลับออกมาสาดน้ำประแป้งผู้คนเดินถนน ใช้กระบอกปืนพลาสติกฉีดน้ำ หรือใช้น้ำแข็งน้ำโสโครกสาดใส่กัน เป็นความสนุกสนานแบบไร้ขอบเขต บางครั้งสร้างความเดือดร้อนและอุบัติเหตุแก่ผู้คนและรถราสัญจรไปมา แล้วจะหาผู้ได้รับผิดชอบ

สมควรที่กระทรวงวัฒนธรรมจะเป็นผู้นำในการฟื้นฟูประเพณีไทยดีๆ ที่มีแต่เดิมหรือไม่

สงกรานต์ บ้านพุนศุข (พ.ศ. ๒๕๕๐)

ย้อนรอยถนนสีลม*

สมัยอยู่บ้านองโตนี ชานกรุงปารีส ข้าพเจ้ามีรถลากอยู่คันหนึ่ง เป็นกระเป่าผ้าเคลือบยางลายสก๊อตสีแดง ด้านหลังของกระเป่ายึดด้วย โครงโลหะเบาแต่แข็งแรง รถลากคันนี้เคลื่อนที่ด้วย ๒ ล้อ

วันอังคาร วันพฤหัสบดีและวันอาทิตย์ ข้าพเจ้าไปจ่ายตลาดที่ ตลาดนัดองโตนี ส่วนวันจันทร์ วันพุธ และวันเสาร์ไปตลาดนัดบูร์ก ลา แรน สลับกันไปตามวันที่เทศบาลของเมืองนั้นๆ กำหนดไว้เป็นวัน ตลาดนัด หิมะจะตกในฤดูหนาวหรือแดดจะออกในฤดูร้อนก็ไม่ใช่ อุปสรรคใดๆ

แล้วข้าพเจ้าก็ลากรถกระเป่าผ้าลายสก๊อตไปด้วย

บ้านองโตนีอยู่กึ่งกลางระหว่างชุมชนเมืององโตนี (Antony) และ ชุมชนเมืองบูร์ก ลา แรน (Bourg La Reine) ระยะทาง ๓ กิโลเมตร

ข้าไปตลาด รถลากเบาโหวง ข้าพเจ้าเลือกที่จะเดินไปตามทางบาท วิถี คอยหลีก “ท่อนระเบิด” ของสุนัขที่ขับถ่ายออกมาเป็นระยะๆ สุนัข

*พิมพ์ครั้งแรกในนิตยสาร
แพรว รายปี ปีที่ ๒๗
ฉบับที่ ๖๓๖ ๒๖ กุมภาพันธ์,
ฉบับที่ ๖๓๗ ๑๐ มีนาคม,
ฉบับที่ ๖๓๘ ๒๕ มีนาคม
และ ฉบับที่ ๖๓๙ ๑๐
เมษายน ๒๕๔๙

เหล่านี้ไม่ใช่ “หมาจรจัด” แต่เป็นสัตว์เลี้ยงแสนรักของชาวฝรั่งเศส เป็นเพื่อนยามแก่และยามเหงา คนฝรั่งเศสส่วนมากพำนักในอาคารห้องชุด ไม่มีที่วิ่งหรือเดินเล่นสำหรับสัตว์เลี้ยง ดังนั้น เจ้าของจะจูงมันมาเดินเล่น กินลมชมวิวยามเช้าและยามค่ำ พร้อมกันนั้นก็ปล่อยทุกข์เร่ร่อนตามบาทวิถี จนภายหลังเทศบาลเมืองปารีสต้องมีมาตรการจัดการกับมูลสุนัข คือถ้าเทศกิจจับได้คาหนังคาเขา เจ้าของสุนัขก็จะถูกปรับเป็นเงิน นอกจากนี้จะมีรถมอเตอร์ไซค์สีเขียวคอยใช้อุปกรณ์ดูดมูลสุนัข เก็บกวาดให้ไร้สิ่งปฏิกูลบนบาทวิถี

ส่วนขากลับ ข้าพเจ้าขึ้นรถประจำทางที่เล่นบนถนนหลวงหมายเลข ๒๐ และผ่านบ้านองโดนี กว่าจะก้าวทำให้พื้นพื้นบาทวิถี ต้องใช้สุดแรงยกรถลากที่เต็มไปด้วยของกินของใช้ ยังดีที่คนฝรั่งเศสมีน้ำใจช่วยเหลือคนชรา มักจะมีคนอาสายกขึ้นยกลงจากรถประจำทางเสมอ

ลูกๆ ของข้าพเจ้าติดงานสอนที่มหาวิทยาลัย การไปตลาดเป็นหน้าที่ของแม่บ้านอย่างข้าพเจ้า แต่ก็มีความสุขที่ได้เลือกปลาสดๆ อย่างปลาบาร์ (bar) มาทำอาหารให้นายปรีดีรับประทาน หรือซื้อผักสดอย่างหัวแรดดิช (radish) มาไว้จิ้มน้ำพริกปลาแอนโชวี (anchovy) ซึ่งใช้แทนปลาร้า ข้าพเจ้าเพลิดเพลินกับการที่ได้เลือกซื้อสินค้ามีคุณภาพในราคาย่อมเยา อย่างจานซามกระเบื้องสีขาวเนื้อดีของเมืองลีมอซส์ (Limoges) รูปทรงแปลกๆ น่ารักน่าใช้

หลายคนทักว่า ข้าพเจ้าเดินเหินคล่องแคล่ว ไม่เหมือนคนวัย ๘๐
กว่าแล้ว (ปัจจุบันอีก ๗ ปี ข้าพเจ้าจะมีอายุ ๑๐๐ ปี) ข้าพเจ้าอยากยก
ความดีความชอบให้กับการเดินไปจ่ายตลาด การเดินเป็นการออกกำลังกาย
ที่พิเศษ ที่ใด เวลาใด ก็เดินได้ทั้งนั้น เมื่อก่อนนี้ เวลาพาญาติมิตร
จากเมืองไทยไปเป็น “พญาน้อยชมตลาด” ข้าพเจ้ามักจะเดินนำหน้า
เสมอ จนญาติมิตร “ยอมแพ้” ด้วยการขอขึ้นรถประจำทางแทนการเดิน

เมื่อกลับมาอยู่เมืองไทย ข้าพเจ้าคงรับหน้าที่จ่ายตลาดเหมือนเดิม
เพียงแต่ไม่มีรถลากใส่ของเช่นเคย

ทุกเช้าวันศุกร์ ข้าพเจ้านั่งรถตู้ไปตลาดนัดจุฬาฯ (บริเวณลานจอดรถ
หน้าคณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย) จากนั้นไปซื้อของ
กินของใช้ต่อที่ซูเปอร์มาร์เกตแห่งหนึ่งย่านพัฒนาพงศ์

จากซูเปอร์มาร์เกตจะกลับบ้านซอยสวนพลู รถเลี้ยวเข้าถนน
สุรวงศ์แล้วเลี้ยวซ้ายเข้าถนนนราธิวาสราชนครินทร์ กังหันลมโลหะปะทะ
สายตาข้าพเจ้า อย่างหนึ่งเป็นเพราะศิลปกรรมชิ้นนี้ดูออกจะแปลก
สำหรับกรุงเทพฯ ข้าพเจ้าไม่เคยเห็นกังหันลมที่ทำด้วยโลหะเช่นนี้มา
ก่อนเลย อีกอย่างหนึ่งที่สำคัญที่สุด ข้าพเจ้าไม่มีวันลืมเลย ก็เพราะ
ว่าตรงที่ตั้งกังหันติดกับเรือนหอข้าพเจ้ากับนายปรีดีเมื่อ ๗๗ ปีก่อนใน
บริเวณ “บ้านป้อมเพชร” ถนนสีลม ลูกๆ ข้าพเจ้าหลายคนเกิดที่เรือน
หลังนี้

แทนที่จะตรงกลับบ้านซอยสวนพลู ข้าพเจ้าขอให้คนขับรถเลี้ยวเข้าถนนสีลม สํารวจถนนสายที่ข้าพเจ้าคุ้นเคยในอดีตทว่าแปลกตาในปัจจุบัน ธนาคร โรงแรม ร้านค้า ร้านอาหาร เสมือนป่าคอนกรีตโผล่ขึ้นเรียงรายสองฟากถนน ไหนจะรถไฟฟ้าลอยฟ้าที่ผ่าถนนสีลมออกเป็นสองซีก คลองสีลมถูกถมให้เป็นพื้นผิวถนนคอนกรีต ส่วนรางรางนั้นรื้อถอนหมดสิ้นไปเมื่อหลายสิบปีก่อน

ข้าพเจ้าเป็นชาวสีลมเต็มตัวในช่วง พ.ศ. ๒๔๖๕ - พ.ศ. ๒๔๘๕ หรืออีกนัยหนึ่ง อยู่ถนนสายนี้มาตั้งแต่ ๑๑ ขวบจนถึงอายุ ๓๐ ปี และอีกช่วงหนึ่งจาก พ.ศ. ๒๔๙๐ - พ.ศ. ๒๔๙๖

บิดาข้าพเจ้าเคยรับราชการเป็นเจ้าเมืองสมุทรปราการ ต่อมาย้ายเข้าพระนคร ฟ่านักที่บ้านคลองสานฝั่งธนบุรีซึ่งเป็นที่ดินพระราชทาน บ้านหลังนี้อยู่คั่นกลางระหว่างอุโมงค์เชื่อมเรือกับร้านขายหอมขายกระเทียม เวลาพวกเราพี่ๆ น้องๆ จะไปโรงเรียนต้องนั่งเรือจ้างจากบ้านมาขึ้นที่กรมเจ้าท่า ฝั่งพระนคร แล้วต่อด้วยนั่งรถประทุนแยกย้ายกันไปโรงเรียน อัสสัมชัญบ้าง โรงเรียนเซนต์โยเซฟคอนเวนต์บ้าง การเดินทางเช่นนี้ไม่สะดวกนัก

ก่อนหน้านี้ มารดาข้าพเจ้ารับจ้างนองที่ดินแปลงหนึ่งประมาณ ๖๐๐ ตารางวาที่ริมคลองถนนสีลมในราคา ๘ พันบาท ซึ่งนับว่าราคาแพงมากในสมัยนั้น เจ้าของเดิมไม่สามารถถ้ายถอนคืนได้ บิดาข้าพเจ้า

บ้านป้อมเพชร ในช่วง พ.ศ. ๒๕๓๒

จึงตกลงจะสร้าง “บ้านป้อมเพชร” บนที่ดินผืนนี้

สถาปนิกที่ออกแบบ “บ้านป้อมเพชร” เป็นชาวอิตาลีเยน มิสเตอร์ Tavella (พวกเราเด็กๆ เรียก “ตาเวลา”) อยู่ในลุ่มนายช่างที่ก่อสร้างพระที่นั่งอนันตสมาคม

บิดาข้าพเจ้าสนใจในเรื่องการช่าง ในบ้านมีโรงกลึงเล็กๆ ท่านจึงเป็นผู้ควบคุมการก่อสร้าง “บ้านป้อมเพชร” ด้วยตนเอง

เราย้ายมา “บ้านป้อมเพชร” ในปี พ.ศ. ๒๔๖๕ ขณะนั้นบิดาข้าพเจ้ารับราชการในตำแหน่งอธิบดีกรมราชทัณฑ์ ซึ่งเป็นคนแรกและคนสุดท้ายในตำแหน่งนี้ในระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (พ.ศ. ๒๔๕๘ - พ.ศ. ๒๔๖๘) และถูกดุษฎีภาพสมัยรัชกาลที่ ๗ จึงต้องออกจากราชการ

บ้านเรือนฝั่งเหนือของถนนสีลม (เรียกกันว่า “ฝั่งคลอง”) มีคลองขวางกั้นระหว่างบ้านกับถนน ดังนั้น แต่ละบ้านทำสะพานข้ามคลอง บ้านใครบ้านคนนั้น “บ้านป้อมเพชร” อยู่ฝั่งคลองสีลม และด้านตะวันตกติดกับลำรางสาธารณะ

น้ำในคลองสีลมเหลือช่องขุ่นในฤดูฝน แต่มิได้เน่าเสีย เรือขายถ่านแล่นผ่านลำคลองส่งสินค้าตามบ้านผู้อยู่อาศัย

สะพานไม้ทอดข้ามคลองมายังอาณาบริเวณ “บ้านป้อมเพชร”

ครอบครัวข้าพเจ้าเป็นครอบครัวใหญ่ พี่น้องมีถึง ๑๒ คน นอกจากนี้ “บ้านป้อมเพชร” เป็นที่รวมญาติจากต่างจังหวัดที่เข้ามาเรียน

สิงโตหิน บ้านป้อมเพชร

หนังสือในพระนคร ญาติทางมารดาข้าพเจ้ามาจากสุพรรณบุรี ญาติทางบิดาข้าพเจ้ามาจากพระนครศรีอยุธยา แล้วยังมีลูกน้องเก่าบิดาข้าพเจ้าจากกรมราชทัณฑ์อีก สมาชิก “บ้านป้อมเพชร” ร่วมๆ ๓๐ คน

เปิดประตูบ้านบานใหญ่ที่กรงเหล็กเข้ามา ขวามือเป็นตึกห้องเดียวสำหรับคนเฝ้าประตูและด้านข้างมีชื่อ “บ้านป้อมเพชร” ทาด้วยสีดำ ตัวหนังสือใหญ่พอเป็นที่สังเกตของผู้คนผ่านไปมา ต่อจากนั้นเป็นโรงรถ ซึ่งชั้นบนมีห้องพักอาศัย

ถัดไปมีเรือนไทยอยู่ ๒ หลัง นื่องๆ รุ้नเล็กของข้าพเจ้าอยู่กับพี่เลี้ยง

ได้ทุนเรือนไทย เป็นโรงกลึงของบิดาข้าพเจ้า ต่อมาได้ย้ายเครื่องมือช่างไปไว้ที่โรงรถ

ตึกหลังใหญ่ทรงยุโรป เป็นที่อยู่ของบิดามารดาข้าพเจ้า และลูกผู้หญิงรุ่นโต ตั้งเด่นอยู่กลางบริเวณบ้าน ระเบียงตึกด้านหน้าและด้านซ้ายปูพื้นด้วยหินอ่อน หน้าตึกประดับด้วยรูปปูนปั้นหญิงสาวชาวตะวันตก อ่อนช้อยตามสมัยนิยม

ใครที่เป็นแขกที่ไปมาหาสู่เป็นประจำของ “บ้านป้อมเพชร” คงจำได้ ระเบียงด้านหน้าเป็นเสมือนที่รับแขก นั่งพับเพียบคุยกันบนพื้นหินอ่อนบ้าง ตามบันไดหน้าตึกบ้าง

พื้นที่ด้านตะวันตกของ “บ้านป้อมเพชร” จรดลำรางสาธารณะ จึง

ไม่จำเป็นต้องสร้างรั้วบ้าน ด้านหลังของตึกใหญ่เป็นตึก ๒ ชั้น มี
คาดฟ้า แบ่งเป็นส่วนที่พี่ชายข้าพเจ้าพำนักรู้ ชั้นบนและชั้นล่างเป็นที่พัก
ของคนในบ้าน รวมทั้งห้องครัว

เมื่อข้าพเจ้าแต่งงาน บิดาข้าพเจ้าได้สร้างเรือนหลังกะทัดรัดมูม
คลองสี่ลมกับลำรางอีกหลังหนึ่ง ให้เป็นเรือนหอของข้าพเจ้ากับ
นายปรีดี

ลลิตา ปาล และสุดา บุตร ๓ คนแรกของข้าพเจ้าเกิดที่เรือนหอ
หลังนี้

บิดาข้าพเจ้าเป็นคนรักต้นไม้ใบหญ้า จึงไม่ได้ตัดต้นไม้ใหญ่
ประเภทมะขาม มะม่วง มะตูม มะกอก ที่มีอยู่เดิม ปล่อยให้ต้นไม้พวกนี้
เติบโตตามธรรมชาติ แล้วปลูกต้นไม้อื่นๆ ขึ้นแซมให้ร่มรื่นอีกมากมาย
ต้นไม้ใหญ่อุ้มน้ำอุ้มดินแล้วยังทำให้อากาศไม่ร้อนอบอ้าวด้วย

เมื่อแรกมาอยู่ “บ้านป้อมเพชร” ถนนสี่ลมยังเปลี่ยวอยู่ มีนิวาส
ถานของเจ้านาย ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ พ่อค้าคหบดีและชาวต่างประเทศ
หลายชาติอยู่บ้าง ลึกเข้าไปด้านในฝั่งคลองสี่ลม คนพื้นเพเดิมในละแวก
นี้เป็นชาวบ้านประกอบอาชีพทำสวนพืชผักผลไม้

ถนนสี่ลมตะวันตกจรดถนนเจริญกรุง ตะวันออกจรดถนนพระราม
ที่ ๔ เป็นถนนที่สร้างขึ้นในรัชกาลที่ ๔ ราว ๑๔๐ กว่าปีมาแล้ว มีความ
ยาวเกือบ ๓ กิโลเมตร เดิมชาวบ้านเรียกว่า “ถนนขวาง” และเรียกถนน

บริเวณที่เคยเป็นเรือนหอ
ของปรีดี-พูนศุข ในบ้านป้อมเพชร
ปัจจุบันเป็นกังหันลม
ถนนนราธิวาสราชนครินทร์
(พ.ศ. ๒๕๔๙)

พระราม ๔ ว่า “ถนนตรง” ต่อมา ได้มีชาวตะวันตกมาตั้งโรงสีลม “ถนน
ขวาง” จึงกลายมาเป็น “ถนนสีลม” จนกระทั่งทุกวันนี้

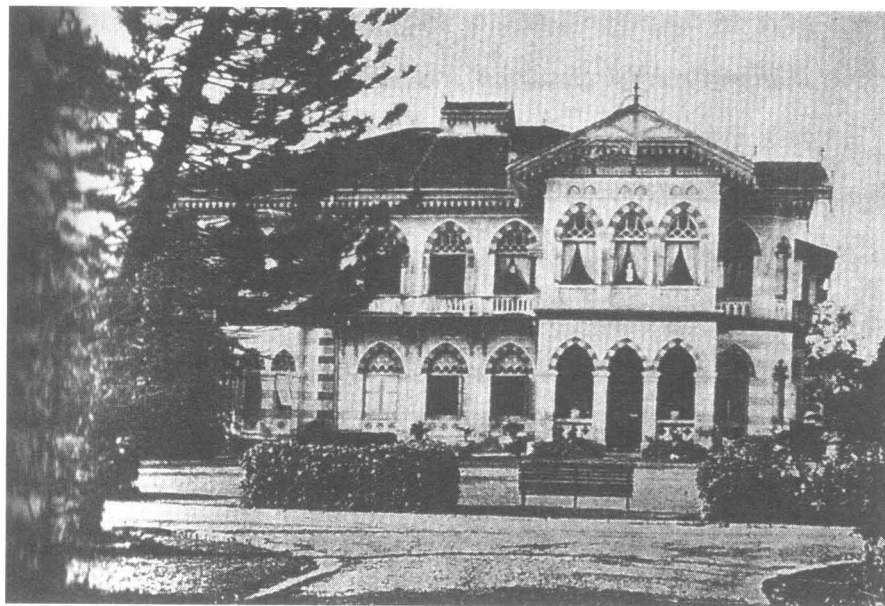
คลองที่ขนานคู่กับถนนสีลม จึงมีชื่อว่า “คลองสีลม” ทิศตะวันตก
ไหลสู่แม่น้ำเจ้าพระยา ทิศตะวันออกไหลสู่คลองเตย

ข้าพเจ้าเป็นชาวถนนสีลมได้ ๔-๕ ปี จึงมีเรื่องราวมาจากถนน
เจริญกรุง แล่นผ่าน “บ้านป้อมเพชร” ไปสุดทางที่ตำบลศาลาแดง ใคร
จะไปปากน้ำ สมุทรปราการ สามารถต่อรถไฟที่ “ถนนตรง” หรือถนน
พระราม ๔ ถึงปลายทางโดยสะดวก

หัวถนนสีลมด้านฝั่งใต้ หรือ “ฝั่งถนน” ด้านเหนือจรดคลองเตย ซึ่ง
เป็นคลองที่เชื่อมระหว่างคลองผดุงกรุงเกษมผ่านหัวลำโพง กับคลอง
พระโขนง ไหลสู่แม่น้ำเจ้าพระยาได้ทั้งสองทาง

เมื่อครั้งที่ยังไม่ได้ย้ายมาอยู่บ้านป้อมเพชร ปี พ.ศ. ๒๔๖๐ น้ำ
ท่วมใหญ่ มีอยู่วันหนึ่ง ข้าพเจ้านั่งเรือพายกับญาติผู้ใหญ่จากบ้าน
ศาลาแดงไปถึงบ้านเจ้าพระยาเทเวศร์ฯ (ม.ร.ว. หลาน กุญชร) ตรงถนน
สุนทรโกษา เขตคลองเตยในปัจจุบัน ท่านเจ้าของบ้านสร้างหลังคามุง
สังกะสีคร่อมคลอง มีเรือมาจากที่ไกลๆ เข้ามาหลบแดดหลบฝน
วันนั้นข้าพเจ้าสนุกสนานตามประสาเด็ก

“ฝั่งถนน” เริ่มด้วย “บ้านศาลาแดง” ซึ่งเป็นบ้านที่อยู่ในหลวงรัชกาล
ที่ ๕ พระราชทานเจ้าพระยาयมราช (ปั้น สุขุม) ตัวดีกสวงามมาก

บ้านศาลาแดง

เด่นด้วยสีขาวสลับสีแดง เชิงชายหลังคาตึกห้อยย้อยลงมาเป็นลูกไม้ปูนปั้น สร้างอย่างวิจิตรบรรจง

ข้าพเจ้าไม่ทราบว่ามีผู้ใดเป็นสถาปนิก คาดเดาว่าน่าจะเป็นการออกแบบโดยสถาปนิกชาวอิตาเลียน “บ้านศาลาแดง” มีความงดงามเช่นอาคารสมัยเรอเนสซองส์ของอิตาลี

หลายคนถามข้าพเจ้าว่า “บ้านศาลาแดง” อยู่ตรงไหน? ยังมีอยู่หรือเปล่า? เพราะหลายสกุลใหญ่ๆ ในปัจจุบันที่มีถิ่นพำนักตำบลศาลาแดงต่างก็เรียกบ้านตนว่า “บ้านศาลาแดง”

“บ้านศาลาแดง” ที่เป็นบ้านพระราชทานนั้นไม่มีแล้ว ปัจจุบันเป็นที่ตั้งโรงแรม ดุสิตธานี

น่าเสียดายว่า บ้านเมืองเราขาดความสำนึกในการอนุรักษ์สิ่งก่อสร้างเก่าๆ การทุบตึกเก่าทิ้งเป็นเรื่องง่าย เพียงไม่กี่วันไม่กี่สัปดาห์อาคารหลังงามก็ราพณาสุร แต่ทว่าการทุบทิ้งนั้นก็เท่ากับทำลายหลักฐานวัตถุทางประวัติศาสตร์ไปโดยตั้งใจหรือไม่ตั้งใจ

ข้าพเจ้ามีความผูกพันกับ “บ้านศาลาแดง” เป็นพิเศษ เป็นบ้านญาติผู้ใหญ่ที่ครอบครัวข้าพเจ้าเคารพนับถือ และท่านได้ให้ความเมตตาแก่หลานๆ บ้านป้อมเพชร ซึ่งอยู่ในความทรงจำข้าพเจ้าเสมอมา

ประวัติของเจ้าพระยายมราชน่าสนใจทีเดียว จากบุตรคหบดีสามัญชนในจังหวัดสุพรรณบุรี แล้วได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ เป็นมหาอำมาตย์นายก “เจ้าพระยายมราช” ซึ่งเป็นตำแหน่งสูงสุดในราชการปกครองมาตั้งแต่กรุงศรีอยุธยา

วัยเด็กบวชเรียนเป็นสามเณร ต่อมาบวชเป็นพระภิกษุ สอบได้เปรียญ ๓ ประโยคเป็น “มหา” จึงได้ลาสิกขาเข้ารับราชการเป็นครูสอนภาษาไทยที่โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบในพระบรมมหาราชวัง ถวายการสอนพระเจ้าลูกเธอในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ และได้ตามเสด็จพระเจ้าลูกเธอฯ ๔ พระองค์ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ กรมหลวงปราจิณกิติบดี

กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช และเมื่อเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ ซึ่งต่อมาทรง
ครองราชย์เป็นพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ได้
เสด็จไปทรงศึกษาที่ประเทศอังกฤษ ก็ได้ตามถวายการสอนภาษาไทย
ด้วยเป็นเวลา ๓ ปี

ในปี พ.ศ. ๒๔๓๐ พระเจ้าลูกเธอทั้ง ๔ พระองค์ได้เสด็จกลับ
ประเทศไทยชั่วคราว ได้เดินทางผ่านสหรัฐอเมริกาและประเทศญี่ปุ่น
โดยเรือเดินสมุทร ข้ามมหาสมุทรแอตแลนติกและมหาสมุทรแปซิฟิก
เจ้าคุณยมราชตามเสด็จด้วย

กลับมาพระนครในคราวนี้ เจ้าคุณยมราชได้เข้าสู่พิธีวิวาห์กับ
คุณตลับ บุตรสาวคนโตของพระยาไชยวิชิตสิทธิศาสตรา (นาถ ฌ ป้อม-
เพชร) ผู้รักษากรุงศรีอยุธยา แล้วได้พามาอังกฤษด้วยกัน เมื่อต้อง
กลับมาอภิบาลพระเจ้าลูกเธอทั้ง ๔ พระองค์อีกวาระหนึ่ง เป็นเวลา ๖ ปี

ขณะอภิบาลพระเจ้าลูกเธอที่ประเทศอังกฤษ เจ้าคุณยมราช
มีบรรดาศักดิ์ เป็นขุน หลวง และพระวิจิตรวรสาส์นตามลำดับ ได้
ตามเสด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพในฐานะเลขานุการส่วนพระองค์
ไปเจริญสัมพันธไมตรีกับราชสำนักของประเทศต่างๆ ในยุโรป อาทิ
เยอรมนี เดนมาร์ก รัสเซีย ตุรกี กรีซ อิตาลี ฯลฯ

ในปี พ.ศ. ๒๔๓๖ เจ้าคุณยมราชและท่านผู้หญิงตลับได้เข้าเฝ้า
สมเด็จพระบรมราชินีนาถวิกตอเรียในฐานะผู้แทนประเทศไทยอีกด้วย

ท่านผู้หญิงยมราช ไปเฝ้าควีน
วิกตอเรียกับเจ้าพระยายมราช
เมื่อเป็นพระวิจิตรวรสาส์น
เลขานุการสถานทูตลอนดอน
ร.ศ. ๑๑๒ (พ.ศ. ๒๔๓๖)

๙ ปีในประเทศอังกฤษ (พ.ศ. ๒๔๒๙ - พ.ศ. ๒๔๓๗) ท่านได้ใช้เวลาว่างจากการถวายอภิบาลเจ้านาย ศึกษาภาษาอังกฤษจนแตกฉาน ทั้งยังได้เรียนวิชาประวัติศาสตร์ของอังกฤษ วิชาพื้นฐานทางด้านรัฐศาสตร์ การปกครองในยุคพระบรมราชินีนาถวิกตอเรียเป็นกษัตริย์ปกครองประเทศอังกฤษตามระบอบประชาธิปไตย และศึกษาการพัฒนาอุตสาหกรรม ฯลฯ

เมื่อร้อยกว่าปีก่อน น้อยนักที่จะมีคนไทยเดินทางเกือบรอบโลกอย่างท่าน ประสบการณ์ในต่างแดนก่อปรกัปปณิธานที่จะรับใช้บ้านเมือง ทำให้เจ้าคุณยมราชสร้างความเจริญให้แผ่นดินมากมาย จึงเป็นที่พอพระราชหฤทัยในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทาน “บ้านศาลาแดง” บนเนื้อที่ประมาณ ๒๐ ไร่ ๓ งาน ตำบลศาลาแดง อำเภอบางรัก เดิมทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานให้เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี (เจิม แสงชูโต)

ด้วยเจ้าพระยายมราชมีนิवासถานที่บ้านศาลาแดง ข้าพเจ้าและพี่ๆ น้องๆ จึงเรียกท่านว่า “คุณดาศาลาแดง”

คุณดาศาลาแดงอยู่อังกฤษมานาน นิยมรับประทานอาหารฝรั่ง สำหรับอาหารฝรั่งของท่านเริ่มด้วยซุปรส (consommé) ตามด้วยปลาหมูหรือไก่ซุปรสแบ่งขนมปังทอด เคียงด้วยเมล็ดถั่วลันเตากระป๋อง (petits-pois) และมันฝรั่งผานเป็นแผ่นบางๆ ทอดกรอบ ทุกครั้งที่ข้าพเจ้า

ตามคุณพ่อคุณแม่ไปกราบคุณตาศาลาแดง ข้าพเจ้าได้ลิ้มรสอาหารฝรั่ง
consommé น้ำซุปใสหอมหวานรับประทาน มีแป้งตัวจิ๋วๆ เป็น
รูปดาวบ้างตัวอักษรบ้างลอยอยู่ในโกชูป ยังติดตาติดจมูกข้าพเจ้าจนถึง
เดี๋ยวนี้ ในเวลาต่อมาจะหารับประทานเช่นนี้ไม่ได้แล้ว

สิ่งแปลกใหม่ที่บ้านศาลาแดง นอกจากอาหารฝรั่งแล้วยังมี
นิตยสารภาษาอังกฤษซึ่งมีรูปภาพเหตุการณ์ในโลกตะวันตก แม้ข้าพเจ้า
จะอ่านภาษาอังกฤษไม่ออก แต่รูปภาพในนั้นทำให้ข้าพเจ้าได้เปิดหูเปิด
ตารับรู้โลกกว้างที่ไกลออกไปจากสยามประเทศ

เพื่อสะดวกในการติดตามของผู้อ่าน ข้าพเจ้าขอเล่าเรื่องบ้านเรือน
ฝั่งถนนต่อจาก “บ้านศาลาแดง” ก่อนแล้วค่อยถึงบ้านเรือนฝั่งคลอง
ซึ่งการกล่าวถึงบ้านเรือนเหล่านี้ อาจกระโดดข้ามไปบ้าง เล่าเฉพาะที่
ท่านเจ้าของบ้านเป็นบุคคลสำคัญหรือมีความรู้จักมักคุ้นกับครอบครัว
ข้าพเจ้า

ถัดจาก “บ้านศาลาแดง” เป็นบ้านลูกๆ เจ้าพระยายมราช ข้าม
ชอยศาลาแดงมาเป็นตึกแถว ๑๐ กว่าคูหา โรงพิมพ์นิตยาสันเช่าอยู่ ๒
คูหา

หลังจากสำเร็จการศึกษาด้านกฎหมายในประเทศฝรั่งเศส นายปรีดี
สอนที่โรงเรียนกฎหมายกระทรวงยุติธรรม ขณะเดียวกัน ก็ได้ดำเนิน
กิจการโรงพิมพ์นิตยาสัน ออกวารสาร นิตยาสันรายเดือน สำหรับผู้สนใจ

กฎหมายบ้านเมือง นอกจากนั้นได้พิมพ์หนังสือ ประชุมกฎหมายไทย เล่มที่ ๑ - เล่มที่ ๑๒ อัตราค่าสิ่งจองชุดละ ๖๐ บาท ข้าพเจ้าทำหน้าที่ ตรวจprüfหรือพิสูจน์อักษร และทำบัญชีการสั่งจอง รวมทั้งการบรรจุ หีบห่อเพื่อส่งไปทางไปรษณีย์ให้ผู้สั่งจอง ปรากฏว่าหนังสือชุดนี้เป็น ที่ต้องการมาก ทำให้นายปรีดีกับข้าพเจ้ามีเงินสะสมในการสร้าง “บ้าน พูนสุข” ในเวลาต่อมา

โรงพิมพ์นิติสาส์นยังมีความเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงการ ปกครอง วันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕

เช้าวันที่ ๒๔ มิถุนายน คนงานที่โรงพิมพ์วิ่งมาบอกข้าพเจ้าที่ “บ้านป้อมเพชร” ว่า มีทหารหมู่หนึ่งให้พิมพ์ใบปลิว

ให้พิมพ์หรือไม่ให้พิมพ์ ข้าพเจ้าตะลึงงันไม่รู้จะปรึกษากับใครดี นายปรีดีก็ไม่อยู่ เสียด้วย ก่อนหน้านี้ ๒ วัน นายปรีดีบอกข้าพเจ้าว่าจะ ไปเยี่ยมบิดามารดาที่พระนครศรีอยุธยา ซึ่งจริงๆ แล้วไปเตรียมการ เปลี่ยนแปลงการปกครอง เป็นเรื่องคอขาดบาดตาย ต้องปิดเป็นความลับ แม้แต่ข้าพเจ้าผู้เป็นภรรยาก็ยังมิได้ล่วงรู้ ข้าพเจ้าเกรงว่าจะมีปัญหา กับ ทหารกลุ่มนั้น จึงตอบตกลงให้พิมพ์ได้

ใบปลิวที่โรงพิมพ์นิติสาส์นพิมพ์ ที่แท้เป็นคำแถลงการณ์ของคณะ ราษฎร ซึ่งได้แจกจ่ายทั่วกรุงในบ่ายวันนั้น

โรงพิมพ์นิติสาส์นคงดำเนินการต่อมาหลังเปลี่ยนแปลงการ

ปกครอง เมื่อมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองก่อตั้งเมื่อวันที่ ๒๗ มิถุนายน ๒๔๗๗ นายปรีดีได้มอบแท่นพิมพ์และอุปกรณ์ทั้งหมดให้มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ใช้สำหรับพิมพ์ตำราเรียนของนักศึกษา

ถัดจากโรงพิมพ์นิติสาส์นเป็นบ้านเจ้าสัวอยู่เชิงหลง เจ้าของโรงเลื่อยที่อยู่ใกล้กับวัดสระเกศ ระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๒ บนหลังคาตึกบ้านเจ้าสัว ติดตั้งเครื่องไซเรนไว้เตือนภัยเมื่อเครื่องบินฝ่ายสัมพันธมิตรบินเข้ามาทิ้งระเบิดเหนือย่านฟ้าพระนคร

ริมถนนสีลมในช่วงต่อมา เป็นห้องแถวไม้ชั้นเดียว แล้วก็บ้านพระยาเวหาสยาน รับราชการเป็นทหารอากาศ ติดกันเป็นบ้านพระยาราชานุกุล (рін ศยามานนท์) อดีตปลัดกระทรวงมหาดไทย

จากนั้นเป็นถนนคอนแวนต์ เลี้ยวถนนเข้าไป บ้านแรกคือบ้านคิวดล เป็นบ้านของนายเคงเหลียง สืบบุญเรือง มีบุตรชายชื่อ จรูญ เคยเป็นรัฐมนตรี และบุตรเป็นราชบัณฑิต คือ ดร.จิตรเกษม สืบบุญเรือง

ถัดมาเป็นที่ตั้งของ ร.ร.เซนต์โยเซฟคอนแวนต์และสำนักคาร์เมลิต (Carmélite) ศาสนสถานสำหรับนักบวชหญิงคาทอลิกที่บำเพ็ญศาสนกิจอย่างเข้มงวด ตัดขาดจากโลกภายนอก คนทั่วไปเรียกนักบวชหญิงเหล่านี้ว่า “ชีมีด”

ข้าพเจ้าเข้าเรียนที่ ร.ร.เซนต์โยเซฟฯ ตั้งแต่อายุ ๖ ขวบ เรียน

ชั้นเตรียม Preparatory จนถึงชั้น Standard 7 แล้วข้าพเจ้าได้ลาออกมาแต่งงานกับนายปรีดี

บ้านต่อจากถนนคอนแวนต์ คือบ้านพระยาอภิบาลราชไมตรี (ต่อม บุนนาค) อดีตอัครราชทูตหลายประเทศ คุณหญิงรีนมกรียาท่านเจ้าคุณ มีความงามสง่าคล้ายสุภาพสตรีชาวตะวันตก

พระยาอภิบาลราชไมตรี เป็นปู่ของคุณเดช บุนนาค อดีตปลัดกระทรวงการต่างประเทศ

ต่อจากบ้านเจ้าคุณอภิบาลฯ เป็น Villa Flora ของสกุล เดอ เยชู ซึ่งเป็นชาวโปรตุเกส เชื้อสายโปรตุเกส-มาเก๊า ครอบครัวนี้เป็นเจ้าของกิจการ Oriental Bakery ร้านขนมเนยแบบตะวันตก เมื่อข้าพเจ้าอยู่บ้านคลองสาน ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา มีเรือแจวสีเขียวของ Oriental Bakery เร่ขายขนมปังปอนด์สดๆ ลูกอมแท่งยาวๆ สีสั้ร้งน่าชวนชิม บิสกิตและซ็อกโกแลตในกล่องโลหะสวยงาม ฯลฯ ผ่านหน้าบ้านทุกวัน เป็นการสละสลวยกับผู้ที่อยู่ริมน้ำ

ติดกับ Villa Flora เป็นบ้านพระศรีภักดี ข้าราชการกระทรวงการคลังและบ้านนายบุญศรี จันทระอุไร คหบดี แล้วจึงเป็นบ้านพระยาเทพวิฑูรย์ (บุญช่วย วณิกกุล) เนติบัณฑิตอังกฤษ อดีตรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม และคุณหญิงเอื้อม (สกุลเดิม “โชติกเสถียร”)

จากนั้น คั่นกลางด้วยซอยพิพัฒน์ ในซอยมีบ้านของนายแสง

(ดี๊ดเส็ง) กรองทอง บิดาของอาจารย์ประคิน ชุมสาย ณ อยุธยา กวีหญิงนามอุโฆษ - “อุชเชนี”

แล้วจึงเป็นบ้านของ พล.ต. พระยาสุรเสนา (ม.ร.ว. ชิต กำภู) มีบุตรธิดาชื่อ ชูชาติ ชิตเชื้อ ชวนชื่น ชดช้อย เอกชัย ฯลฯ เรียงกันมา และเมื่อบุตรชายคนโตของท่านสอบชิงทุนได้ไปเรียนต่อในต่างประเทศ ท่านเจ้าคุณจัดมหรสพ ๓ วัน ๓ คืน เสียงดีดสีตีเป่าแว่วมาถึง “บ้านป้อมเพชร” ซึ่งอยู่เยื้องๆ กัน

บ้านพระยาสุรเสนาในปัจจุบันคือ สำนักงานใหญ่นาครากรุงเทพมหานคร ส่วนชอยสุรเสนานั้น นักชอปปิงปัจจุบันรู้จักกันในนาม “ชอยละลายทรัพย์”

บ้านพระยาทัพยาุทธพิจารณาอยู่ถัดต่อมา มารดาข้าพเจ้าคุ้นเคยกับคุณหญิงเวียน ส่วนเลิศวงศ์กับจงรัก บุตรสาวสองคนของคุณหญิงเวียนรุ่นเดียวกับอัมพาน้องสาวข้าพเจ้า

เมื่อก่อนนี้ กรุงเทพฯ มีร้านดอกไม้เพียงไม่กี่ร้าน ร้านดอกไม้คุณหญิงเวียนที่เปิดอยู่หน้าบ้านท่านซื้อร้านออร์คิดสีลม สั่งดอกไม้จากต่างประเทศมาขาย คัทลียาสีม่วงดอกไม้ใหญ่ สวยงามมาก

มีบ้านที่ให้ฝรั่งเช่าอยู่ติดกับบ้านเจ้าคุณทัพยาุทธฯ แล้วจึงเป็นชอยศิริจุลเสวก ตามชื่อของพระยาศิริจุลเสวก นายทหารคนสนิท หลักระหม่อมจักรพงษ์ฯ ฤดูแล้งข้าวเหนียวมะม่วง คุณหญิงเชื้อจะทำ

มาให้ครอบครัวบิดามารดาข้าพเจ้าเสมอ

วังของ ม.จ. วัลภากร วรวรรณ อยู่ตรงข้าม “บ้านป้อมเพชร” ช่วงเย็นๆ แม่รอดพี่เลี้ยงคุณชายคุณหญิงมักพาบุตรธิดาของท่านวัลภากรมาเล่นที่ “บ้านป้อมเพชร”

ติดกับวังเป็นลำรางสาธารณะ เมื่อบ้านเมืองเจริญขึ้นตามการพัฒนาเศรษฐกิจ มีการขยายถนนสี่ลมให้กว้างขึ้น การตัดถนนใหม่ๆ เพิ่มขึ้น บ้านเรือนบริเวณข้างเคียงลำรางสาธารณะถูกเวนคืน “บ้านป้อมเพชร” ที่อยู่ฝั่งตรงข้ามก็ถูกเวนคืนด้วยเช่นกัน กลายเป็นถนนตัดใหม่ซึ่งต่อมาคือ ถนนนราธิวาสราชนครินทร์

คลองสี่ลมถูกถมเป็นพื้นผิวจราจรสำหรับรถยนต์ ถนนลาดยางและถนนคอนกรีตเข้ามาแทนที่ กรุงเทพฯ ซึ่งเคยได้สมญานามว่า “เวนิสตะวันออก” หหมดสภาพไปโดยปริยาย เมื่อคูคลองหลงเหลือน้อยมากสิ่งที่ตามมาก็คือ คราใดที่ฝนกระหน่ำตกลงมา กรุงเทพฯจะกลายเป็นเมืองบาดาลในชั่วพริบตา รถราติดขัดจากถนนหนึ่งสู่อีกถนนหนึ่งโดยอัตโนมัติ

จากนั้น เป็นบ้านของพระยาประชาภิจักรจักร์ (ชูป โอสถานนท์) บิดาของคุณวิลาศ โอสถานนท์ อดีตประธานสภาผู้แทนราษฎร

มีบ้านเช่าอยู่สองสามหลัง ก็ถึงป่าช้าคาทอลิก จากนั้นเป็นซอยสุสาน ซึ่งปัจจุบันใช้ชื่อว่า ซอยศึกษาวิทยา

ริมถนนสีลมยังเรียงรายด้วยป่าช้าซาเวียร์ ซึ่งเป็นป่าช้าของตระกูล พระยาพิพัฒน์โกษากร อดีตทูตไทย เชื้อสายโปรตุเกส ป่าช้าสารสิน ของสกุลสารสิน และป่าช้ากว้างต้ง

ข้าพเจ้ามีความคุ้นเคยกับป่าช้าเหล่านี้ตั้งแต่เยาว์วัย ย้อนรอยไป เมื่อ ๘๐ ปีก่อน ในคืนอันมืดสนิท บิดาข้าพเจ้าชักแฉวนำลูกๆ เดิน เข้าไปในซอยสุสานที่รกชัฏและเงียบสงัด สองข้างทางเป็นป่าช้า มีป่าช้า ฮกเกี้ยน ป่าช้าแต่จิว และป่าช้าไวยดี ไป “บ้านสามภูมิ” ที่ถนนสาทร เหนือ ซึ่งข้าพเจ้าเป็นเพื่อนนักเรียนร่วมชั้นกับอำภา พัยคณาภรณ์ (คุณหญิงสุรการบัญชา) ลูกสาวนายตันลูเช็ง โดยมีข้าพเจ้าเดินรั้งท้าย

คนทั่วไปอาจเห็นว่าเป็นการกระทำที่แปลก แต่ความแปลกนี้แฝง ด้วยการอบรมสั่งสอน บิดาข้าพเจ้าเป็นผู้ที่มีความคิดทันสมัย ไม่หลง มงายในสิ่งที่ไม่อาจพิสูจน์ได้ แล้วการฝึกฝนเช่นนี้ ทำให้ข้าพเจ้า ไม่กลัวเกรงในอิทธิพลมืด แข็งแกร่งที่จะเผชิญกับมรสุมทางการเมือง ในเวลาต่อมา

ขบวนการประชาธิปไตย ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๔๙๒ หรือที่เรียกกันว่า “กบฏวังหลวง” ประสบความล้มเหลว นายปรีดีต้องหลบซ่อนอยู่ ณ บ้าน สวนนางเกลือ ริมแม่น้ำเจ้าพระยา ฝั่งธนบุรี (บริเวณอาคารศุภาคารใน ปัจจุบัน)

คืนหนึ่งใกล้ฟ้าสาง รถรางขบวนแรกบนถนนสีลมเริ่มออกเดินทาง

และผู้คนเริ่มออกมาทำกิจวัตรประจำวันแต่เช้ามืด หลังจากที่ข้าพเจ้า
ลอบไปพบนายปรีดีที่บ้านสวนฉางเกลือ ข้าพเจ้ากลับมา “บ้านป้อม
เพชร” เพียงคนเดียว จากท่าเรือตลาดบางรัก ผ่านป่าช้ากวังตุง ป่าช้า
สารสิน ป่าช้าซาเวียร์ และป่าช้าคาทอลิก ทั้งนี้เพื่อไม่ให้พบคนรู้จัก
หรือจำได้ และเลี่ยงจากการติดตามของสายลับตำรวจ

ข้าพเจ้านึกถึงการฝึกฝนเดินผ่านป่าช้าเมื่อเด็กๆ นึกถึงพระคุณ
ของบิดาข้าพเจ้า ถ้าไม่มีการฝึกฝนในครั้งกระโน้น ข้าพเจ้านึกไม่ออกว่า
ตนเองจะรวบรวมความกล้าที่จะเดินผ่านป่าช้าในความมืดในวันนั้นได้
อย่างไร

ซอยแยกจากถนนสีลมต่อจากป่าช้ากวังตุงเป็นตรอกดำปีซา

“ดำปีซา” เป็นชื่อของชาวภารตะคนหนึ่งที่เป็นเจ้าของที่ดินบริเวณ
นั้น ปากซอยมีบ้านที่นายยิ้ม ฟังพระคุณ ข้าราชการกระทรวงการต่าง
ประเทศ เช้าอยู่กับภรรยาชาวต่างประเทศ ถัดต่อมาเป็นบ้านเช่าที่หลวงวิ
จิตรวาทการ (กิมเหลียง วัฒนปฤดา) อยู่กับภรรยาชาวฝรั่งเศส

หลวงวิจิตรฯ รู้จักกับนายปรีดีตั้งแต่สมัยที่นายปรีดีเรียนที่โรงเรียน
กฎหมาย

เดิมข้าพเจ้าเรียนเปียโนกับ Soeur Renée (เซอร์ เรอเน) ที่
โรงเรียนเซนต์โยเซฟคอนเวนต์ ต่อมามารดาข้าพเจ้าให้ข้าพเจ้ามาเรียน
เปียโนกับมาตามวิจิตร โดยยินดีจ่ายค่าเรียนเปียโนจากเดือนละ ๑๐ บาท

ที่โรงเรียนมาเป็น ๑๕ บาทกับมาตามวิจิตร และมาตามวิจิตรเดินมาสอน
ข้าพเจ้าที่ “บ้านป้อมเพชร”

ในตรอกตำปี่ซามีชุมชนมุสลิม

ต่อจากตรอกตำปี่ซามาเป็นตรอกไวดี

“ไวดี” เป็นชื่อของนายไวดี ปะดัยยาจี ชาวภารตะที่เข้ามาตั้ง
รกรากที่เมืองสยามสมัยรัชกาลที่ ๕ และเป็นผู้ชักชวนชาวฮินดูที่ถนน
สีลมร่วมกันสร้างวัดพระศรีมหาอุมาเทวี นายไวดีมีที่ดินอยู่ที่ถนนสีลม
จึงได้ตัดตรอกขึ้นตรอกหนึ่งในบริเวณที่ดินของตน เรียกกันว่า “ตรอก
ไวดี”

ขนานกับตรอกไวดีเป็นถนนป็น มีวัดแขกหรือวัดพระศรีมหา-
อุมาเทวีอยู่มุมตัดถนนสีลมกับถนนป็น

ก่อนจะเลี้ยวเข้าถนนประมวญ มีอาคารวัฒนธรรมไทย-ภารต

ส่วนบริเวณปากทางถนนประมวญมีวังของ ม.จ. ภูมิพัทธ์เกษมศรี
เกษมศรี ลึกเข้าไปมีวังกรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ (น.ม.ส.) ปลายถนน
ประมวญด้านถนนสาทรมีโรงเรียนกรุงเทพคริสเตียน น้องชายรุ่นเล็กของ
ข้าพเจ้าสองคนเป็นศิษย์เก่าโรงเรียนนี้

ตรอกเวซอยู่ถัดจากถนนประมวญ มีบ้านของเจ้าพระยาศรีธรรมมา-
ธิเบศร์ (สกุล ณ สงขลา) และบ้านของสกุลจาร์จินดา และบ้านของสกุล
จาร์รัตน์และสกุลยุคตะนันท์

ถัดต่อมาเป็นถนนสุรศักดิ์ มีบ้านของพระยาสารสินสวามิภักดิ์ (ฮี้ สารสิน)

แล้วก็มาถึงสุขศาลาบางรัก ซึ่งเดิมเป็นโรงพยาบาลหมอเฮลล์ สถานพยาบาลเก่าแก่ตั้งแต่รัชกาลที่ ๕ บนที่ดิน “บ้านหลวง”

ครอบครัวข้าพเจ้าไปรักษากันที่สุขศาลาบางรัก เพราะเป็นสถานพยาบาลใกล้บ้านที่สุด ที่นี่มีแพทย์ปริญญา และข้าพเจ้ายังเป็นญาติกับแพทย์ประจำสุขศาลา คือ นายแพทย์บุญ (ช่วย) สุวรรณศร โดยมี น.พ. วิเชียร เสรีบุตร เป็นหัวหน้า

ตอนนั้นแพทย์ประจำสุขศาลามีอยู่ ๔-๕ คน พยาบาลที่จำได้มีอยู่ ๒ คน คือ พยาบาลละออ สวัสดิ์ชูโต และพยาบาลกระจ่างจิต บุญเกียรติ ในเวลาต่อมามี พ.ญ. เพียร เวชชบุล หรือที่รู้จักกันในนาม “หมอเพียร” หมอแม่พระเด็กกำพร้า พ.ญ. กัลยา เจริญศิลป์ หรือวิเศษ แพทย์ตามบรรดาศักดิ์ของบิดา และ พ.ญ. ม.ร.ว. ส่องศรี เกษมศรี ภรรยา น.พ. อวย เกตุสิงห์ เป็นแพทย์ประจำอยู่ที่นี้

สุขศาลาบางรัก ต่อมาได้เปลี่ยนเป็น ร.พ.บางรัก และเมื่อคุณหญิง ภักดีนครเศรษฐ์ (สิน เศรษฐบุตร) ได้บริจาคเงินจำนวนหนึ่งสร้างอาคารหลังหนึ่ง เพื่อเป็นอนุสรณ์แก่พระยาภักดีนครเศรษฐ์ (เลิด เศรษฐบุตร) ในปี พ.ศ. ๒๔๙๑ จึงได้เปลี่ยนชื่อเป็น “โรงพยาบาลเลิดสิน” นับตั้งแต่นั้นมา

บ้านเรือน “ฝั่งถนน” สิ้นสุดลงตรงสุขศาลาบางรัก และเป็นที่กลับ
รถของรถเมล์ขาวนายเลิด รถโดยสารประจำทางสายเดียวบนถนนสีลม

ข้าพเจ้าขอพาท่านผู้อ่าน U-Turn ตามรถเมล์ขาวมารู้จักบ้านเรือน
“ฝั่งคลอง”

เริ่มด้วยบ้านของพระยาพิจารณาปริชามาตย์ (สุหร่าย วัชรราชัย)
อดีตผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์กระทรวงยุติธรรม ท่านผู้นี้ครอบครองที่ดิน
สองฝั่งถนนสีลม ตรอกเวซตั้งตามชื่อบิดาท่าน ถนนปั้นตั้งตามชื่อ
มารดาท่าน

ถัดมาเป็นบ้านเช่าฝรั่ง และโรงพิมพ์สยามนิกร ซึ่งก่อตั้งหลัง
สงครามโลกครั้งที่ ๒

“บ้านไชยา” อยู่ถัดต่อมา เป็นบ้านของคุณชื่น ศรียาภัย สตรีสูงวัย
ครองตัวเป็นโสด น้องชายของท่านมีบรรดาศักดิ์เป็นพระยา

บ้านของพระยาศรีสเทพเป็นบ้านต่อมา ท่านมีบุตรคนหนึ่งชื่อ
กุหลาบ เป็นนักเรียนโรงเรียนอัสสัมชัญคอนแวนต์ ลายมือสวยมาก
เมื่อ ม.จ. หญิงพูนพิสมัย ดิศกุล และ ม.จ. หญิงพัฒนาฯ ดิศกุล จัด
หอสมุดดำรงราชานุภาพ น.ส.กุหลาบได้ไปทำหน้าที่เขียนคำอธิบายเป็น
ภาษาอังกฤษ

ต่อมาเป็นบ้านพระยาประมวลิชาพล (วงศ์ บุญ-หลง) แล้วก็บ้าน
พระยาสวัสดิศิริ (สกุล สุวรรณปัทม) ตามด้วยบ้านของพระยาวิสุทธากร

(สกุล ทรนทรานนท์)

เอื้องๆ กับถนนประมวญเป็นบ้านของ Monsieur René Guyon อยู่ตรงปากซอยต้นงวนสวย ปัจจุบันเปลี่ยนเป็นชื่อซอยประดิษฐ์ เมอร์ซิเออร์ กียอง เป็นชาวฝรั่งเศส มีตำแหน่งเป็นที่ปรึกษากฎหมาย กรมร่างกฎหมาย ต่อมาจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ตั้งชื่อไทยว่า “พิชาญ บุลง”

อีกมุมหนึ่งของตรอกต้นงวนสวยเป็นบ้านของสกุลยาหรี

บ้านคุณนายเครื่อง สีบุญเรือง อยู่ต่อมา มีอาณาบริเวณกว้างขวาง ปัจจุบันคือ Silom Village

แล้วก็บ้านพระยามโหสถศรีพิพัฒน์ (เชิญ ประิณยานนท์)

มีสะพานเล็กๆ อยู่ถัดมา ข้ามสะพานเข้าไปเป็นบ้านของครอบครัว หลวงวิจารณ์สุขเกษม (ดีด ลุลิตานนท์) คุณวิจิตร ลุลิตานนท์ บุตรชาย คนโตเป็นอดีตเลขาธิการมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ส่วนคุณประสิทธิ์ บุตรชายอีกคนหนึ่งเป็นผู้ร่วมก่อตั้งหนังสือพิมพ์ *Bangkok Post*

จากนั้นเป็นบ้าน Mazza ชาวอิตาลี ลูกสาวครอบครัวนี้เป็นเพื่อนรุ่นเดียวกับพี่น้องข้าพเจ้า Catherine เป็นเพื่อนรุ่นเดียวกับพี่สาว คนโตของข้าพเจ้า Lucy เป็นเพื่อนรุ่นเดียวกับข้าพเจ้า ซึ่งต่อมา Lucy แต่งงานกับหลวงรักษาเวทย์ (สกุล คุณะดิลก) ส่วน Lily เป็นเพื่อน

รุ่นเดียวกับอัมพา น้องสาวของข้าพเจ้า

สโมสรอังกฤษอยู่ถัดต่อมา เป็นที่ชุมนุมของชาวอังกฤษในสยาม

ถนนสี่ลมด้านฝั่งคลองไม่ค่อยจะมีถนนหรือตรอกซอยแยกเหมือนกับฝั่งถนน ถนนเดโชนับว่าเป็นถนนแยกที่สำคัญของฝั่งคลอง มีสะพานคอนกรีตเชื่อมต่อ หัวมุมถนนเป็นบ้านของคุณย่าเชื้อ มารดาคุณติดต่อ บุนนาค มีศาลาน้ำเย็นเข้าไปในลำคลอง เวลาข้าพเจ้าผ่านไปผ่านมา มักจะเห็นคนในบ้านมานั่งไขว่แขนน้ำพริกที่ศาลาน้ำ

ก่อนถึงลำรางสาธารณะ เป็นบ้านเช่า มิสเตอร์ Gotche ผู้จัดการรถไฟสายพระนคร-ปากน้ำ ชาวเดนมาร์กผู้มีภรรยาเป็นคนไทย มีบุตรคนหนึ่งมีบรรดาศักดิ์เป็น “ขุน” และได้นามสกุลพระราชทานว่า “เชษสนันท์”

อีกฝั่งหนึ่งของลำรางสาธารณะ คือ “บ้านป้อมเพชร” ซึ่งข้าพเจ้าได้บรรยายไว้ในตอนต้นแล้ว

ขณะนั่งรถผ่านบริเวณที่ตั้งของ “บ้านป้อมเพชร” ภาพวันเก่าๆ ผุดเข้ามาในความทรงจำของข้าพเจ้ามากมาย

“เจ๊กเก๊า” เป็นคนหนึ่งที่ข้าพเจ้าจำได้

หลังจากบิดาข้าพเจ้าถึงแก่กรรมแล้วหลายปี มี “เจ๊กขายก้วยเตี่ยว” ที่ชื่อ “เก๊า” ลูกค้าต่างเรียกว่า “เจ๊กเก๊า” ฝากหาบก้วยเตี่ยวไว้ตรงโรงรถ ซึ่งมารดาข้าพเจ้าอนุญาต

เช้าๆ “เจ็กเก๊า” เตรียมเครื่องถ้วยเตี้ยว ต้มกระดูกหมูซี่โครงไก่
น้ำซุบในหม้อใหญ่เดือดปุดๆ ส่งกลิ่นหอมมาแต่ไกล

“เจ็กเก๊า” ได้ลูกๆ หลานๆ บ้านป้อมเพชรเป็นลูกค้ารายแรกๆ
ไม่กินฟรี ไม่ติดเงินเชื่อ

สายๆ “เจ็กเก๊า” จะหาบถ้วยเตี้ยวไปขายตามบ้านเรือนริมถนน
สีลม คล้อยเพียงไปหน่อยก็ขายหมดเกลี้ยง “เจ็กเก๊า” นำหาบถ้วยเตี้ยว
มาเก็บไว้ที่บ้านป้อมเพชรตามเดิม

ชาวสีลมคงจะจำถ้วยเตี้ยวแสนอร่อยและราคาเยอเขามาละ
๕๐ สตางค์ของ “เจ็กเก๊า” ได้

ติดกับ “บ้านป้อมเพชร” เป็นบ้าน มิสเตอร์ Johnson ชาวอังกฤษ
ที่ทำงานธนาคารฮ่องกงและเซี่ยงไฮ้

ถัดมาเป็น “บ้านโชติกเสถียร” ของพระยาธรรมจรรยาอนุกรมมนตรี
(ทองดี โชติกเสถียร)

บ้าน Sandrezki ชาวโปแลนด์ มีภรรยาเป็นราชมัญ มีลูกชายหญิง
หลายคน

ต่อจากบ้าน Sandrezski เป็น “ป้อมเพชรนิคม”

บิดาข้าพเจ้าได้ซื้อที่ดินประมาณ ๒ ไร่ แบ่งที่ดินพร้อมปลูกบ้านให้
ลูกๆ สารี อัมพา เพียงแข และนวนจันทร์ ทำเป็นบ้านเช่าราคาเดือนละ
๖๐-๘๐ บาท ผู้เช่ามีชาวไทย จีน ญี่ปุ่น อิตาลี เยอรมนี ยิว ฯลฯ

ต้นทศวรรษที่ ๑๙๓๐ ชาวยิวจากประเทศต่างๆ ในยุโรปลี้ภัย การคุกคามของนาซีเยอรมัน อพยพมาพึ่งพระบรมโพธิสมภารในสยาม จึงไม่เป็นการแปลกที่มีชาวยิวเข้าบ้าน “ป้อมเพชรนิคม”

สำหรับข้าพเจ้าได้ที่ดิน ๓๐๐ กว่าตารางวา ด้านหน้าติดคลองสีลม ส่วนตัวตึก “บ้านพูนศุข” นั้น สร้างจากน้ำพักน้ำแรงที่ข้าพเจ้ากับนาย ปรีดีได้เก็บออมมาจากการดำเนินกิจการโรงพิมพ์นิติสาส์น และข้าพเจ้า เป็นผู้คิดสร้างสะพานข้ามคลอง กลางสะพานมีส่วนเว้าเล็กๆ สำหรับ คนเดินหลบรถยนต์ ที่ข้าพเจ้าให้สร้างสะพานเช่นนี้ เพราะก่อนหน้านี้ ข้าพเจ้าเกือบจะถูกรถยนต์ที่คนขับรถ “บ้านป้อมเพชร” ขับเบียดกับ ขอบสะพานมาแล้ว

ในปี พ.ศ. ๒๔๗๗ ข้าพเจ้ากับนายปรีดีย้ายจาก “บ้านป้อมเพชร” มาอยู่ “บ้านพูนศุข” ขณะนั้นนายปรีดีเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย

ศุขปรีดา ดุษฎี และวาณี บุตร ๓ คนหลังของข้าพเจ้าเกิดที่ “บ้านพูนศุข”

ครอบครัวข้าพเจ้าอยู่ที่บ้านหลังนี้ด้วยความสงบสุข จนกระทั่ง วันที่ ๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๔ กองทหารญี่ปุ่นบุกดินแดนประเทศไทย ตามจุดยุทธศาสตร์ชายฝั่งทะเลตะวันออก และเคลื่อนทัพจากพระตะบองเข้าสู่พระนคร

วันนั้น ครอบครัวข้าพเจ้ารู้สึกสลดหดหู่ใจเช่นเดียวกับราษฎรไทย
ทั้งปวง

หนังสือพิมพ์ *Washington Times Herald* ได้รายงานข่าวว่า

“ชาวไทยได้ทราบข่าวยอมจำนนญี่ปุ่นด้วยความตกตะลึง และ
พากันยืนงงงันในถนนด้วยน้ำตานอง” (*The Thailanders, shocked by
news of the surrender, wept as they stood dazed in the streets.*)

ในบ่ายวันเดียวกัน เมื่อนายปรีดีกลับจากการประชุม ค.ร.ม. ถึง
บ้าน มีมิตรสหายและลูกศิษย์หลายคนมาคอยอยู่ อาทิ หลวงบรรณกร
โกวิท (เปาว์ จักกะพาก) สงวน ตุลารักษ์ จำกัด พलगูร วิจิตร
ลุลิตานนท์ เตียง ศิริจันทร์ ถวิล อุดล ม.ล.กรี เดชาติวงศ์ (หลวง
เดชาติวงศ์วรวัฒน์) ทอง กันทาธรรม ฯลฯ ทุกคนแสดงความรู้สึก
เจ็บใจและแค้นใจที่กองทหารญี่ปุ่นรุกรานประเทศโดยที่รัฐบาลไทยขณะ
นั้นยอมจำนนอย่างไม่มีเงื่อนไข

ผู้มาประชุมในวันนั้น ได้ตกลงพลีชีพเพื่อชาติ เพื่อกอบกู้เอกราช
อธิปไตยสมบูรณ์ของชาติไทย ในการนี้ได้ตกลงจัดตั้งองค์การต่อต้าน
ญี่ปุ่น ประกอบด้วยคนไทยที่รักชาติทุกชนชั้น วรณะ ทั้งในประเทศและ
ที่อยู่ต่างประเทศ ที่ประชุมได้มอบภาระให้นายปรีดีเป็นหัวหน้าและ
กำหนดแผนการปฏิบัติต่อไป

ซึ่งเป็นที่มาของการก่อตั้งขบวนการเสรีไทย

หลังจากนั้นหลายปี “บ้านพูนศุข” ยังมีอีกเหตุการณ์หนึ่งที่อยู่ในความทรงจำของข้าพเจ้า

วันที่ ๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๐ คณะทหารกลุ่มหนึ่งบุกทำเนียบท่าช้าง ถอนพระอาทิตย์ ทำรัฐประหารเลิกล้มรัฐธรรมนูญฉบับ ๙ พฤษภาคม ๒๔๘๙ เป็นเหตุให้นายปรีดีลี้ภัยการเมืองไปต่างประเทศ

ครั้นแล้ว นายปรีดีได้ลักลอบกลับประเทศ ชักชวนมิตรสหาย ร่วมก่อการฟื้นฟูระบอบประชาธิปไตยเมื่อวันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๔๙๒

การก่อการครั้งนี้ถูกรัฐบาลคณะรัฐประหาร ๒๔๙๐ ปรามปรามอย่างหนัก

กลางดึกของคืนวันที่ ๒๗ กุมภาพันธ์ นาวาตรีมนัส จารุภา ร.น. ได้นำนายปรีดีไปหลบซ่อนที่บ้านหลานสาวข้าพเจ้า (วิสวาท บุณนาค-อัครนนท์) ที่ถนนสุรวงศ์ ครั้นจะอยู่ที่นั่นนาน ก็เกรงว่าจะไม่ปลอดภัยจากการติดตามค้นหาของเจ้าหน้าที่บ้านเมือง วันต่อมา นายปรีดีได้ย้ายมาอยู่ “บ้านพูนศุข” ซึ่งว่างจากการให้เช่า

ภายในดึก ประตูหน้าต่างปิดมิดชิด ไม่มีแสงสว่าง พรางเสมือนว่าไม่มีผู้อยู่อาศัย

และในที่สุด ข้าพเจ้าดำเนินการให้นายปรีดีขยับขยายไปหลบซ่อนที่บ้านสวนนางเกลือ

ขณะนั้นประกาศนำจับนายปรีดีให้รางวัลงามติดตัวบ้านทั่วเมือง

แต่แล้วนายปรีดีก็คลาดแคล้วจากภัยอันตรายทั้งปวง ลี้ภัยการเมืองในต่างแดนอีกคราหนึ่ง เป็นเวลายาวนานถึง ๓๔ ปี

ข้าพเจ้าพาลูกๆ มาอยู่ที่ “บ้านพูนสุข” อีก ๕ ปี ก่อนย้ายไปบ้านสาทร ถนนสาทรเหนือ

จากนั้น ข้าพเจ้าปล่อยให้ “บ้านพูนสุข” มีคนเช่าบ้างไม่มีคนเช่าบ้าง จนกระทั่งนายปรีดีลี้ภัยไปพำนักที่ประเทศฝรั่งเศส จึงได้ขาย “บ้านพูนสุข” เพื่อนำเงินไปซื้อบ้านองโตนี ชานกรุงปารีส โดยได้รับการอนุญาตจากธนาคารแห่งประเทศไทยให้แลกเงินบาทเป็นเงินตราต่างประเทศ

สิ้นสุดตำนาน “บ้านพูนสุข” เพียงแค่นี้

เรือนไม้หลังใหญ่ใต้ถุนโล่งของครอบครัว Lamache อยู่ติดต่อกับจาก “บ้านพูนสุข” ครอบครัว Lamache สืบเชื้อสายฝรั่งเศส มีความสนิทสนมกับข้าพเจ้าเป็นอย่างดี Marie-Louise (มารี-หลุยส์) บุตรสาวคนโตของครอบครัวนี้เป็นคนที่น่านับถือ เธอป่วยเป็นโรคโปลิโอในวัยเด็ก แต่มิได้ย่อท้อกับการเจ็บไข้ได้ป่วยเลย ฝึกซ้อมเปียโนจนชำนาญและเป็นครูสอนเปียโนที่เก่งคนหนึ่ง สุตาบุตรสาวข้าพเจ้าก็เป็นศิษย์ของเธอ

มิตรภาพระหว่างข้าพเจ้ากับลูกๆ และครอบครัว Lamache ยังยืนยาวจนปัจจุบันนี้

ติดกับบ้าน Lamache เป็นบ้านเช่าชื่อ “บ้านพูนสุข-พูนทรัพย์”

ซึ่งต่อมาเปลี่ยนเจ้าของกลายเป็นถนนพัฒนพงศ์ในปัจจุบัน

ก่อนถึงบ้าน De Campos ชาวโปรตุเกส เป็นบ้านขุนเลิศตำริการ อดีตนายเทศมนตรีนครกรุงเทพฯ (ตามชื่อเรียกสมัยนั้น) ท่านขุนเป็นบิดาของคุณหญิงละมุนศรี โกสิน

ถัดไปเป็นตึก ๒ หลังของพระคลังข้างที่ พระสารสาสพลัทธิ (ลอง สุนทนนท์ - สารสาส) เช่าอยู่

ห้วมถนนสีลมฝั่งคลอง ด้านเหนือจรดคลองเตย เป็นบ้านของพระโสภณอักษรกิจ (เล็ก สมิตะสิริ) เจ้าของโรงพิมพ์โสภณอักษรกิจ ถนนตีทอง ตึกสี่เหลี่ยมไขไก่อ มีบันไดขึ้นด้านหน้า หลายสิบปีต่อมาเป็นที่ตั้งโรงเรียนจีน และในปัจจุบันหลังจากตึกนี้ถูกทุบทิ้งได้สร้างเป็นห้างสรรพสินค้า

ในการย้อนรอยถนนสีลม ถ้าจะไม่กล่าวถึงรถรางสายถนนสีลมในความทรงจำของข้าพเจ้าแล้ว ก็ขาดความสมบูรณ์

โดยปกติแล้ว ข้าพเจ้ามีค้อยได้ใช้บริการรถรางบ่อยนัก ครั้นเมื่อย้ายมาอยู่ “บ้านพูนศุข” แล้ว ข้าพเจ้าก็จะนั่งรถรางไป “บ้านป้อมเพชร”

รถรางแบ่งเป็น ๒ ชั้น ๒ ราคา ชั้นที่ ๑ อยู่ด้านหน้าของรถ ที่นั่งเบาะหุ้มหนัง ส่วนชั้นที่ ๒ เป็นไม้ไผ่ นั่งแถวละ ๒ คน รถแล่นไปตามรางอย่างสบายๆ หน้าต่างรถเปิดโล่งสองด้าน ลมโกรกเย็นสบาย ไม่ร้อน ไม่มีมลพิษ นั่งชั้นไหนก็เรียบริ้ยปลอดภัยทั้งนั้น

พนักงานขายตัวมารยาดี สุภาพต่อผู้โดยสารทุกคน

ในระหว่างสงคราม น้ำมันเบนซินขาดแคลน ผู้คนนิยมนั่งรถรางกันทั้งนั้น

มีอยู่เรื่องหนึ่งเกิดขึ้นบนรถรางสายถนนสีลม

อานนท์ (จอฟเฟอร์) น้องชายข้าพเจ้าที่ศึกษาอยู่ในสหรัฐอเมริกา เมื่อสงครามเกิดขึ้นได้เข้าร่วมขบวนการเสรีไทย แล้วถูกส่งตัวมายังเมืองซือเหมาในมณฑลยูนนานของประเทศจีน จากนั้นเดินเท้าเข้ามาประเทศไทย ขณะนั่งรถไฟเข้ากรุงเทพฯ ทราบข่าวบิดาถึงแก่กรรมจากหนังสือพิมพ์ฉบับหนึ่ง ถึงแม้ว่าอยากกลับบ้านมาเคารพศพบิดาก็ไม่อาจทำได้ เพราะการกลับมาเมืองไทยเป็นความลับ และการรักษาความลับเป็นวินัยสูงสุดของพลพรรคเสรีไทย

อานนท์จึงได้แต่นั่งรถรางผ่านหน้าบ้านป้อมเพชร และมีอยู่ครั้งหนึ่งอานนท์ได้พบวิสาทซึ่งเป็นหลานสาวบนรถราง ต่างคนต่างก็จำกันได้ แต่ไม่ได้ทักกัน

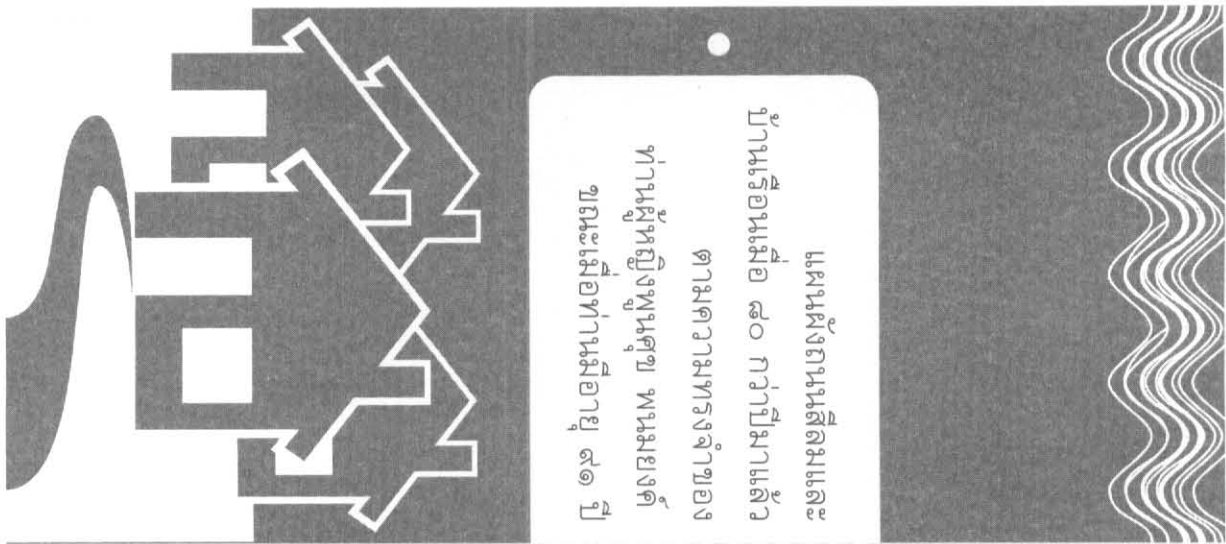
หลังสงครามสิ้นสุด นำหลานจึงได้นำเรื่องนี้มาเล่าสู่ญาติมิตร

ข้าพเจ้าได้ย้อนรอยถนนสีลมมาพอสมควรแล้ว จากศตวรรษที่ ๒๐ มาวันนี้ศตวรรษที่ ๒๑ เวลาผ่านไป ๗๐-๘๐ ปี ถ้าหากมีข้อความใดหรือเอ่ยนามท่านเจ้าของบ้านเหล่านั้นคลาดเคลื่อนไปบ้างก็ขอภัยด้วย และหวังว่าลูกหลานของท่านเหล่านั้นหรือผู้รู้เรื่องถนนสีลมจะช่วย

ท้วงติงให้ถูกต้องในโอกาสต่อไป

ทุกครั้งที่ข้าพเจ้ารำลึกชีวิตที่ “บ้านป้อมเพชร” ก็ดี “บ้านพูนสุข” ก็ดี เป็นความทรงจำที่ประทับใจไม่รู้ลืม อบอวลด้วยความอบอุ่นฉันครอบครว้ใหญ่ของคนถนนสีลม ไม่ว่าจะเป็นผู้สูงศักดิ์หรือสามัญชน ชาวไทยหรือชาวต่างชาติ พุทธศาสนิกชน คริสตศาสนิกชน อิสลามิกชน ผู้นับถือศาสนาฮินดู ฯลฯ ต่างใช้ชีวิตบนถนนสายนี้อย่างสมานฉันท์กลมเกลียวสะท้อนถึงลักษณะสังคมเปิดของเมืองไทย ในโลกนี้จะหาที่ใดเหมือนได้ไหม แม้แต่สังคมไทยในปัจจุบันก็ไม่มีให้เห็นอีกแล้ว แล้วจะไม่ให้ข้าพเจ้าถวิลหาถนนสีลมในวันวานได้กระไร

ธันวาคม ๒๕๔๖

แผนที่ถนนสีลมและ
บ้านเรือนเมื่อ ๘๐ กว่าปีมาแล้ว
ตามความทรงจำของ
ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์
ขณะเมื่อท่านมีอายุ ๘๑ ปี

ถนนพระราม ๔

สถานีรถไฟหัวลำโพง ← → สถานีรถไฟปากน้ำ

คลองเตย

บ้านพระโสมน อักษรกิจ	ตีพระคลัง ช้างที่ ๒ หลัง (พระสาธิตสาธิตชั้นนี้ เข้าอยู่)	บ้าน De Campos	บ้านขุนเลิศดำริการ	บ้าน พูนสุข-พูนทรัพย์	บ้าน Lamache	บ้านพูนสุข "ป้อมเพชรนิคม"	บ้าน Sandezski	บ้านพระยา ธรรมจรรยาอนุกรมตรี (บ้านโชคเสถียร)	บ้าน Johnson	บ้านป้อมเพชร
-------------------------	---	-------------------	--------------------	--------------------------	-----------------	------------------------------	-------------------	--	-----------------	--------------

คลองสีลม

ถนนสีลม

"บ้านศาลาแดง" บ้านเจ้าพระยายมราช	บ้านลูกๆ เจ้าพระยายมราช	ซอยศาลาแดง	บ้านเจ้าสัวผู้เส่งหลง	ตึกแถวที่โรงพิมพ์นิติสาสน์เช่า	ห้องแถวไม้ชั้นเดียว	ร.ร. เชนดีย์เซฟคอนแวนต์	บ้านศิริวงศ์	บ้านพระยาเวหาสยานฯ	บ้านพระยาราชานุกุล	ถนนคอนแวนต์	บ้านพระยาภิบาลราชไมตรี	สำนักคาร์เมไลต์	บ้านนายแสง กรองทอง	Villa Flora	บ้านพระศรีภักดี	บ้านนายบุญศรี จันทอรุไร	บ้านพระยาเทพวิทูรย์	ซอยพิพัฒน์	บ้านพระยาสุรเสนา	ซอยสุรเสนา (ซอยละลายทรัพย์)	บ้านพระยาทัพยุทธฯ กับคุณหญิงเวียน (ร้านอรรถศิริสัลม)	บ้านฝรั่งเช่า	ซอยศิริจุลเสวก	วัง ม.จ.วัลภากร วรวรรณ
----------------------------------	-------------------------	------------	-----------------------	--------------------------------	---------------------	-------------------------	--------------	--------------------	--------------------	-------------	------------------------	-----------------	--------------------	-------------	-----------------	-------------------------	---------------------	------------	------------------	-----------------------------	---	---------------	----------------	------------------------

ลําร้างสาราณะ

บ้านพระยาประชาภิจักรจักร

พระยา

ป้าข้าทอเล็ก

พระยา

ชอยสุสาน (ชอยศึกษาวิทยา)

ป้าข้าหาเวียร์	ป้าข้า
ป้าข้าสารสิน	ป้าข้า
ป้าข้าวางตั่ง	ป้าข้า

ตรอกดำปี่ชา

บ้านนายยิ้ม ฟังพระคุณ
บ้านเขาลงวิจิตรวาทการ
ตรอกไผ่

ถนนปั้น

```

graph TD
    subgraph Thai_Canon [พระไตรปิฎกไทย]
        direction TB
        Thai_Vinaya[วินัยปิฎก]
        Thai_Sutta[สุตตปิฎก]
        Thai_Abhidhamma[อภิธรรมปิฎก]
    end

    subgraph Pali_Canon [พระไตรปิฎกบาลี]
        direction TB
        Pali_Vinaya[วินัยปิฎก]
        Pali_Sutta[สุตตปิฎก]
        Pali_Abhidhamma[อภิธรรมปิฎก]
    end

    Thai_Vinaya --- Pali_Vinaya
    Thai_Sutta --- Pali_Sutta
    Thai_Abhidhamma --- Pali_Abhidhamma
  
```

พระไตรปิฎกไทย

วินัยปิฎก

สุตตปิฎก

อภิธรรมปิฎก

พระไตรปิฎกบาลี

วินัยปิฎก

สุตตปิฎก

อภิธรรมปิฎก

ถนนประมวญ

บ้านเจ้าพระยา
ศรีธรรมาโศภิต

ตรอกกวาง

บ้านเกิดคือบ้านที่

ถนนสุรศักดิ์

บ้านพระยา สารสิน สวนผัก (ร.พ.เสด็จ)	สุทธาส บางรัก
--	------------------

ถนนสารธร (สาทร) เหนือ

ทำนํ้าสาธิต →
(สาทร)

କଳରାଜ

บ้านเช่า มิสเตอร์ Gotche	บ้าน คุณเชอ ปูนาค
--------------------------------	----------------------

ถนนเดโช

บ้าน Mazza	บ้าน	บ้าน	บ้าน	บ้าน
สลิมสร อังกฤช	หลวงวิจารณ์ ศุขเกษม	พระยาโมหสถ ศรีพิพัฒน์	คุณนายศรีรอง สีบุญเรือง	สกุลเยาหรี

(Slom Village)

ตรอกตันง้วนสวย
(ซอยประดิษฐ์)

บ้าน Mr.Renée Guyon

บ้านพระยาวิสุทธิธากร

บ้านพระยาสวัสดิศิริ

บ้านพระยาประมวลิษาพุล

บ้านพระยาศรีสหเทพ

บ้านไชยา

โรงพิมพ์สยามนิกร

บ้านเช่าฝรั่ง

บ้านพระยา
พิจารณาปรีชามาตย์

ถนนมเหล็กส์

ถนนเจริญกรุง

แม่น้ำเจ้าพระยา

ความนึกคิดเนื่องในวันปรีดี-๑๑ พฤษภาคม

๑๑ พฤษภาคม เป็นวันที่ชาวธรรมศาสตร์ถือเป็น 'วันปรีดี' วันของผู้ก่อตั้งและผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง

ในวันที่ระลึกถึงปรีดี ในฐานะที่ท่านผู้หญิงทูนศุขติดตามสถานการณ์บ้านเมืองอย่างใกล้ชิด และเปี่ยมด้วยประสิทธิภาพ ท่านได้ฝากข้อคิดแก่คนรุ่นใหม่ให้ร่วมกันสืบสานเจตนารมณ์เพื่อสันติภาพที่ยั่งยืนและประชาธิปไตยสมบูรณ์ให้ปรากฏเป็นจริงบนผืนแผ่นดินไทย

๑๐๐ ปี ปรีดี*

๘๒ ปี ๑๑ เดือน กับ ๒๑ วัน ของการมีชีวิตในโลกนี้ นายปรีดี พนมยงค์ มีความภาคภูมิใจที่เกิดมาเป็นคนไทยจวบจนวาระสุดท้ายของชีวิต ดังนั้น จึงมีปณิธานแน่วแน่จะทำหน้าที่ในฐานะที่เกิดมาเป็นคนไทย ซึ่งจะต้อง สสนองคุณชาติ โดยไม่ได้มุ่งหวังเอาตำแหน่งในราชการหรือผลประโยชน์ ใดๆ มาเป็นรางวัลตอบแทน

จากสามัญชนสู่ตำแหน่งหน้าที่การงานที่มีความรับผิดชอบสูงสุด นายปรีดี พนมยงค์ ประสบมาแล้วทั้งความสำเร็จและความล้มเหลว และ ในที่สุดต้องระหกระเหินจากบ้านเกิดเมืองนอน

ในวาระครบรอบ ๑๐๐ ปี ชาตกาลของปुरुชนคนหนึ่งที่ยึดด้วย ประสพการณ์ชีวิตเช่นนายปรีดี พนมยงค์ ย่อมเป็นโอกาสที่คนรุ่นหลัง จะได้ศึกษาหาความจริงอันเป็นสัจธรรม ทั้งนี้เพื่อสร้างสรรค์สังคมไทย ให้ธำรงไว้ซึ่งเอกราชอธิปไตย ประชาธิปไตย ราษฎรมีความสุขสมบูรณ์ ได้รับการศึกษาอย่างเต็มที่

*จากหนังสือ "คือวิญญาณ
เสรี ปรีดี พนมยงค์"

(๑๑ พฤษภาคม ๒๕๔๓)

ธรรมชาติ การงาน และสมาคม*

วันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๕๔๕ ที่จะถึงนี้ ตรงกับวันอภิวัดน์ ๒๔ มิถุนายน ๒๕๓๕ ครบรอบ ๗๐ ปี เหตุการณ์ประวัติศาสตร์ในครั้งนี้ ได้มีผู้วิจารณ์สอดคล้องความเป็นจริงมากบ้างน้อยบ้าง หรือบ้างก็ได้บิดเบือนข้อเท็จจริงด้วยเหตุผลต่างๆ ตามทัศนะของบุคคลนั้นๆ

เพื่อให้ความกระจ่างแก่นุชนรุ่นหลังถึงวัตถุประสงค์และความเป็นมาของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ ในฐานะที่นายปรีดี พนมยงค์ เป็นผู้ร่วมก่อตั้งคณะราษฎรตั้งแต่เริ่มแรกเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ ๒๔๖๙ ที่กรุงปารีส ได้เขียนบทความและให้สัมภาษณ์ในหลายโอกาส ดังเช่นสุนทรพจน์เรื่อง “คณะราษฎรกับการอภิวัดน์ประชาธิปไตย ๒๔ มิถุนายน” ในงาน “กึ่งศตวรรษประชาธิปไตย ๒๔ มิถุนายน ๒๕๒๕” ซึ่งข้าพเจ้าขอนำมาลงในหนังสือจุลสาร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ฉบับพิเศษ วันปรีดี “๑๑ พฤษภาคม ๒๕๔๕”

*จุลสารธรรมศาสตร์
ฉบับวันปรีดี พนมยงค์
(๑๑ พฤษภาคม ๒๕๔๕)

อนึ่ง ขณะนี้การปฏิรูปการศึกษา กำลังเป็นเรื่องที่สังคมให้ความสนใจอย่างกว้างขวาง นายปรีดี พนมยงค์ ได้ให้ความสนใจมาตั้งแต่ครั้งร่างประกาศคณะราษฎร ในข้อ ๖ ของหลัก ๖ ประการได้กำหนดว่า “จะต้องให้การศึกษาอย่างเต็มที่แก่ราษฎร” ถึงแม้ว่าหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ จะมีภารกิจเร่งด่วนให้ดำเนินการและปรับปรุงแก้ไขมากมายหลายประการ นายปรีดีก็ได้สืบปณิธานในเรื่องการศึกษาดังปรากฏข้อความบางตอนในบทความเรื่อง “ชีวประวัตินายชิมวีระไวทยะ” ซึ่งข้าพเจ้าขอคัดมาลงเป็นภาคผนวกของบทความเรื่อง “คณะราษฎรกับการอภิวัฒน์ประชาธิปไตย ๒๔ มิถุนายน”

ข้าพเจ้าเห็นว่า ข้อคิด ๓ ประการของนายปรีดี พนมยงค์ เมื่อ ๖๐ ปีก่อน ที่กล่าวถึงการวางรากฐานการศึกษาสำหรับชั้นประถมว่า **“ธรรมชาติ การงาน และสมาคม”** หาได้ล้าสมัยไม่สำหรับการปฏิรูปการศึกษาในยุคปัจจุบัน

๗๐ ปีธรรมศาสตร์*

วันที่ ๒ พฤษภาคม ปีนี้ ครบรอบ ๒๑ ปีที่นายปรีดี พนมยงค์
ละสังขาร และหากยังมีชีวิตอยู่ก็จะมีอายุครบรอบ ๑๐๔ ปี ในวันที่ ๑๑
พฤษภาคม

หนึ่งในหลายๆ เรื่องที่นายปรีดีภาคภูมิใจ คือ การก่อตั้งมหาวิทยาลัย
วิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ที่ท่าพระจันทร์

ปณิธานอันแรงกล้าที่จะเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔ มิถุนายน
พ.ศ. ๒๔๗๕ ตามหลัก ๖ ประการของคณะราษฎรนั้น “จะต้องให้การ
ศึกษาอย่างเต็มที่แก่ราษฎร” อันเป็นหลักที่ ๖ ก็คือ ปรารถนาในการก่อตั้ง
มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง เมื่อวันที่ ๒๗ มิถุนายน
๒๔๗๗

*จุลสารธรรมศาสตร์
ฉบับวันปรีดี พนมยงค์
(๑๑ พฤษภาคม ๒๕๔๗)

“ยิ่งสมัยที่ประเทศของเราดำเนินการปกครองตามระบอบรัฐ-
ธรรมนูญเช่นนี้แล้ว เป็นการจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องให้มีมหาวิทยาลัย
สำหรับประชาชนความรู้ในวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองแก่พลเมืองให้

มากที่สุดที่จะเป็นไปได้ เปิดโอกาสให้แก่พลเมืองที่จะใช้เสรีภาพในการศึกษากว้างขวางยิ่งขึ้นเพื่อประโยชน์ของประเทศชาติสืบไป"

จากวันนั้นถึงวันนี้ เวลาล่วงมาแล้ว ๗๐ ปี เจตนารมณ์นี้ควรจะได้สืบสานต่อไปในทุกแขนงวิทยาการเพื่อประโยชน์สูงสุดของประเทศชาติและราษฎรไทย

ในโอกาส ๗๐ ปี ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มูลนิธิปรีดี พนมยงค์ ได้มอบอนุสรณสถานปรีดี พนมยงค์ ที่ตำบลท่าवासูกกรี อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา อันเป็นบริเวณที่เกิดของนายปรีดี พนมยงค์ เมื่อ ๑๐๔ ปีก่อน ให้เป็นสมบัติของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ โดยหวังว่าชาวธรรมศาสตร์จะได้ช่วยกันดูแลรักษาให้สถานที่นี้คงไว้ เป็นห้องเรียนที่จะได้เรียนรู้ชีวิตของสามัญชนและปวงชนผู้หนึ่งที่มุ่งมั่นรับใช้ชาติเพื่อเอกราช อธิปไตย เสรีภาพ ประชาธิปไตย สันติภาพและสันติสุข จนได้รับการยอมรับให้เป็นบุคคลสำคัญของโลกในช่วงปี ค.ศ. ๒๐๐๐-๒๐๐๒ (พ.ศ. ๒๕๔๓-๒๕๔๕) จากองค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมของสหประชาชาติหรือองค์การยูเนสโก (UNESCO)

๖๐ ปีวันสันติภาพไทย*

ในรอบปีที่ผ่านมา (๑๑ พ.ค. ๒๕๔๗ - ๑๑ พ.ค. ๒๕๔๘) ได้มีเหตุการณ์สำคัญๆ หลายเหตุการณ์

๗๒ ปี ประชาธิปไตย - การอภิวัฒน์ พุทธศักราช ๒๔๗๕

๗๐ ปี ธรรมศาสตร์ - การก่อตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง เมื่อพุทธศักราช ๒๔๗๗

ทั้งสองเหตุการณ์ เป็นเสมือนหลักบอกระยะทางของถนนสายประชาธิปไตยในไทย

นอกจากนี้ ตลอดปีที่ผ่านมา ความรุนแรงที่เกิดขึ้นในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้เป็นเรื่องที่น่าวิตกยิ่ง

เมื่อ ๓๔ ปีมาแล้ว นายปรีดี พนมยงค์ ได้แสดงความห่วงใยความเป็นเอกภาพของชาติได้เขียนบทความให้ข้อสังเกตเกี่ยวกับ **“เอกภาพของชาติกับประชาธิปไตย”**

*จุลสารธรรมศาสตร์
ฉบับวันปรีดี พนมยงค์
(๑๑ พฤษภาคม ๒๕๔๘)

“มนุษย์อยู่ได้ด้วยการมีปัจจัยดำรงชีพ และมีระบอบการเมือง ประชาธิปไตยที่ให้สิทธิมนุษยชน”

ข้อคิดนี้น่าจะเป็นพื้นฐานของการสร้างสันติสุขและสันติภาพ

ไม่ว่ายุคใดสมัยใด สันติภาพเป็นสิ่งที่มนุษย์ทุกชาติทุกศาสนา
ถวิลหา

ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๒ คนไทยได้รวมพลังกันจัดตั้ง
ขบวนการเสรีไทย จนในที่สุดสามารถขับไล่ผู้รุกรานออกจากแผ่นดินไทย

เมื่อวันที่ ๑๖ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๘๘ ได้ประกาศสันติภาพ
ในพระปรมาภิไธยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล คงไว้สถานะ
เอกราชอธิปไตยของชาติไทย

วันที่ ๑๖ สิงหาคม ปีนี้ จะเป็นปีที่ ๖๐ ของการประกาศสันติภาพ
เป็นเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ที่มิควรลืม

รำลึกถึงผู้เสียสละพลีชีพรับใช้ชาติเพื่อเป็นแบบอย่างให้อนุชน
รุ่นหลังหวงแหนเอกราชอธิปไตย และความเป็นเอกภาพของชาติ

ขอเชิญชวนสันติชนทุกท่านมาร่วมกันรำลึก ๖๐ ปีวันสันติภาพ
ไทย ณ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ ซึ่งครั้งหนึ่งเป็น
กองบัญชาการขบวนการเสรีไทย โดยพร้อมเพรียงกัน

ความก้าวหน้าจะต้องมีชัย ต่อความล่าช้า*

เดือนพฤษภาคม เป็นเดือนที่นายปรีดี พนมยงค์ เกิดและตาย ๑๑ พฤษภาคม ปีนี้ เป็นวันเกิดครบรอบปีที่ ๑๐๖ ส่วนวันที่ ๒ พฤษภาคม เป็นวันที่จะสังหารตามกฎรัฐธรรมนูญ ๒๓ ปี

๒๓ ปีที่ผ่านมา มนุษย์ได้พัฒนาวิทยาการก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะทางด้าน Electronics การใช้คอมพิวเตอร์อย่างกว้างขวาง และแพร่หลายในหลายๆ ด้าน ทำให้โลกไร้พรมแดน ตัวอย่างคนไทย ไม่ว่าจะอยู่ไกลไกลเพียงใด ทุกมุมโลก ก็สามารถติดตามข่าวสารข้อมูล ในประเทศ เวลาเดียวกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในเมืองไทย

หากนายปรีดีมีชีวิตอยู่จนถึงวันนี้ เชื่อว่าจักชื่นชมสติปัญญาและความสามารถของมนุษย์ และคงจะไม่พลาดโอกาสที่จะใช้เทคโนโลยีทันสมัยเหล่านี้

แต่ ๒๓ ปีที่ผ่านมา ความเจริญทางวัตถุทำให้อุปโภค-บริโภค นิยม คีบคลานเข้าไปยึดพื้นที่เกือบทุกอณูของสังคมไทย ผลลัพธ์ก็คือ

*จุลสารธรรมศาสตร์
ฉบับวันปรีดี พนมยงค์
(๑๑ พฤษภาคม ๒๕๔๙)

ผู้คนห่างไกลคุณธรรม และจริยธรรมมากขึ้นทุกทีระบอบประชาธิปไตย
อยู่ในห้วงภยันตราย

หากนายปรีดีมีชีวิตอยู่จนถึงวันนี้ เชื่อว่าจะเสียใจในความเสื่อม
ถอยที่มีพึงปรารถนาให้เกิดขึ้นในบ้านเมืองอันเป็นที่รักยิ่ง

หากนายปรีดีมีชีวิตอยู่จนถึงวันนี้ คงจะให้ข้อคิดแก่เราๆ ท่านๆ
มิให้ย่อท้อและสิ้นหวังดังที่ได้เคยกล่าวไว้ว่า

**“ความก้าวหน้าของวิทยาศาสตร์และสรรพวิชาทั้งปวง ตลอดจน
ความก้าวหน้าของมนุษยสังคม อาจถูกรั้งไว้ได้บางระยะเท่านั้น แต่ใน
ที่สุดก็ไม่มีพลังใดๆ ที่จะยับยั้งไว้ได้ชั่วกาลปาวสาน คือความก้าวหน้าจะ
ต้องมีชัยต่อความล้าหลัง”****

**คำปราศรัยของนายปรีดี
พนมยงค์ ต่อธรรมศาสตร์บัณฑิต
และเนติบัณฑิต นักสันติภาพ
ที่ได้มาเยี่ยม ณ บ้านพักชานกรุง
ปารีส เมื่อวันที่ ๒๘ กรกฎาคม
๒๕๑๔

นายปรีดี พนมยงค์ กับข้อคิด ในการร่างรัฐธรรมนูญ*

ในโอกาสที่นายปรีดี พนมยงค์ จะมีอายุครบรอบ ๑๐๗ ปี ในวันที่ ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๕๐ นี้

ข้าพเจ้าใคร่ขอนำข้อเขียนบางประการเกี่ยวกับรัฐธรรมนูญในระบบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ตั้งแต่เริ่มแรกของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ เรื่อยมา จนวาระสุดท้ายของชีวิตเมื่อวันที่ ๒ พฤษภาคม ๒๕๒๖ ฝากเป็นข้อคิด อันแสดงความจำนงแน่วแน่มั่นของนายปรีดี พนมยงค์ ที่จะร่างรัฐธรรมนูญเพื่อมวลราษฎรไทย และเป็นอุทธาหรณ์สำหรับผู้ที่จะร่างรัฐธรรมนูญอันเป็นแม่บทสูงสุดของกฎหมายทั้งหลาย ทั้งนี้เพื่อรักษาผลประโยชน์ของปวงชนชาวไทย

ดังเช่นในบทความเรื่อง “ประชาธิปไตยและรัฐธรรมนูญเบื้องต้นกับการร่างรัฐธรรมนูญ” มีความตอนหนึ่งว่า

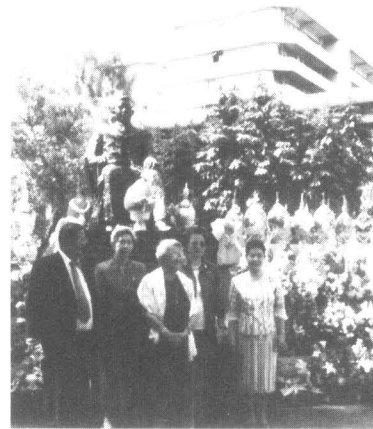
*จุลสารธรรมศาสตร์
ฉบับวันปรีดี พนมยงค์
(๑๑ พฤษภาคม ๒๕๕๐)

“รัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายที่เป็นแม่บทสูงสุดของกฎหมายทั้งหลาย ฉะนั้นการร่างรัฐธรรมนูญจึงต้องดำเนินการตามหลักสำคัญ ๒ ประการคือ

ประการที่ ๑ สารสำคัญที่เป็นแม่บทซึ่งขึ้นอยู่กับรากฐานแห่ง ธรรมชาติของผู้ร่างกับสมาชิกสภาที่มีหน้าที่นิติบัญญัติ ยืนหยัดในอภิสิทธิ์ ชน หรือยืนหยัดในปวงชน ถ้าผู้ร่างกับสมาชิกสภานั้นมีธรรมชาติยืนหยัด ในอภิสิทธิ์ชน บทบัญญัติในร่างรัฐธรรมนูญก็มีสาระรักษาอำนาจและ ฐานะพิเศษของอภิสิทธิ์ชนไว้โดยตรงหรือแฝงไว้โดยทางปริยาย

ถ้าผู้ร่างกับสมาชิกสภานั้นมีธรรมชาติยืนหยัดในปวงชน บทบัญญัติ ในร่างรัฐธรรมนูญนั้นก็กระจ่างชัดแจ้งว่าเป็นประชาธิปไตยที่ถือมติปวง ชนเป็นใหญ่โดยไม่มีสิทธิพิเศษของอภิสิทธิ์ชนแฝงไว้

ผู้ใดอ้างว่าปวงชนชาวไทยมีอุปนิสัยปัจเจกนิยม (Individualism) ต่างกับมนุษยชาติอื่นๆ เพื่อใช้เป็นข้ออ้างร่างรัฐธรรมนูญมิให้เป็น ประชาธิปไตยของปวงชนนั้นก็เป็นที่ทราบเฉพาะตัวของผู้นั้นๆ เอง เพราะมนุษยชาติตั้งแต่ปฐมกาลมีธรรมชาติประชาธิปไตย ซึ่งแม้จะถูก กระทบทาสกับระบบศักดินา ซึ่งมีคติปัจเจกนิยมสมัยเก่าทำลายไป แต่ปวง ชนก็ยังรักษาคติประชาธิปไตยทางเศรษฐกิจและทางธรรมชาติไว้ได้หลาย ประการ เช่น การร่วมมือกันลงแขกในการทำนา การสร้างโรงเรียนบ้าน พักในชนบทและการประพฤติตามธรรมเนียมหรือศีลธรรมอันดีของ ประชาชน ธรรมชาติประชาธิปไตยที่เหลืออยู่นั้นพึงจะสูญไปเมื่อไม่นาน

วันปรีดี ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๔๗

ลานปรีดี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

มานี้ภายหลังที่มีผู้เผยแพร่ความประพฤติต่างๆ ตามคติปัจเจกนิยมสมัยใหม่

ประการที่ ๒ รูปแบบของรัฐธรรมนูญอันเป็นเทคนิคแห่งวิธีร่างกฎหมายทั่วไปซึ่งต้องนำมาใช้เป็นพื้นฐานแห่งการร่างรัฐธรรมนูญในฐานะที่เป็นกฎหมายชนิดหนึ่งและในฐานะที่เป็นแม่บทสูงสุดแห่งกฎหมายทั้งหลาย

หลายท่านที่แม้ไม่เคยเรียนกฎหมายก็ย่อมสังเกตได้ว่า กฎหมายต่างๆ นั้นมีพระราชบัญญัติที่กำหนดหลักการสำคัญๆ ไว้ซึ่งต้องผ่านสภาผู้แทนราษฎรหรือสภานิติบัญญัติ พระราชบัญญัติมิได้กำหนดระเบียบการเบ็ดเตล็ดหยาบหยาบไว้ แต่ได้ให้อำนาจฝ่ายบริหารออกพระราชกฤษฎีกาและกฎกระทรวงบัญญัติวิธีปฏิบัติตามพระราชบัญญัตินั้นๆ

ในฐานะที่รัฐธรรมนูญเป็นแม่บทสูงสุดของกฎหมายทั้งหลาย ฉะนั้นรัฐธรรมนูญประชาธิปไตยของหลายประเทศจึงบัญญัติหลักสำคัญไว้โดยให้สภาซึ่งมีหน้าที่นิติบัญญัติออกพระราชบัญญัติเพื่อปฏิบัติให้เป็นไปตามรัฐธรรมนูญนั้นๆ”**

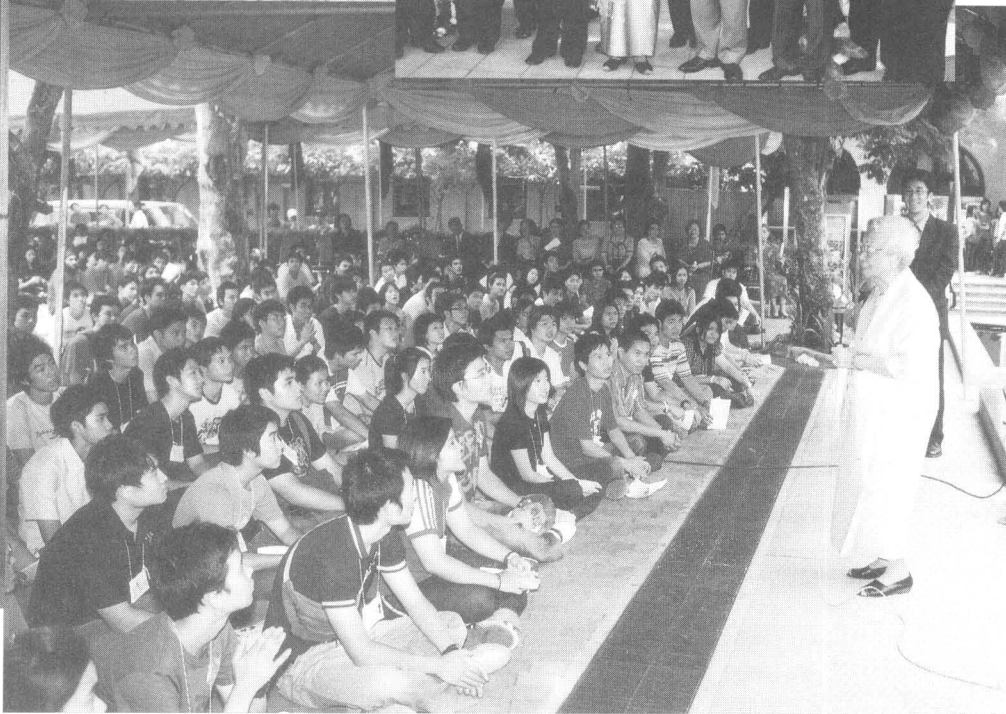

วันเปิดอนุสาวรีย์ผู้ประศาสน์การ
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต
๒๗ มิถุนายน ๒๕๔๔

**บทความนี้พิมพ์ครั้งแรก
จัดพิมพ์โดย นายปราโมทย์
พึงสุนทร (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์
นิติเวช, ๒๕๑๗)

สุนทรพจน์และสาร

ท่านผู้หญิงพูนสุข สืบทอดเจตนารมณ์และอุดมการณ์ในด้านความเสมอภาค
ประชาธิปไตย และสันติภาพ ฯลฯ ของนายปรีดี พนมยงค์ โดยท่านดำรงตำแหน่งประธาน
มูลนิธิปรีดี พนมยงค์ เกียรติภูมิของท่านผู้หญิงพูนสุข ได้รับการยอมรับนับถือจากสังคม
ไทย โดยส่วนใหญ่แล้ว ท่านมีความยินดีเป็นประธานในงานตามคำเชิญของคนรุ่นใหม่ ซึ่ง
ท่านให้ข้อคิดจากประสบการณ์ของตน ดังได้ถ่ายทอดเป็นสุนทรพจน์และสารต่างๆ

คำกล่าวเปิดงาน

“โครงการอภิวัดน์ ๒๔๗๕ ...สู่ศตวรรษปรีดี พนมยงค์”

ของ ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์

วันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๕๔๒

ณ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

เมื่อ ๖๗ ปีก่อนของวันนี้ เวลาย่ำรุ่งของวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ ทหารบก ทหารเรือ และพลเรือนในนามของคณะราษฎร ได้ทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์สู่ระบอบราชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญ โดยยึดหลัก ๖ ประการเป็นปรัชญาของการดำเนินการ

๖๗ ปีผ่านไป อุดมการณ์ของคณะราษฎรยังมิได้ลุล่วงดังเจตนารมณ์ของผู้ก่อการครั้งนั้นด้วย ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคหลายๆ ด้าน ดังนั้น เป็นหน้าที่ของคนรุ่นใหม่ที่จะสืบสานให้หลัก ๖ ประการของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ ปรากฏเป็นจริง

วันนี้ เป็นที่น่าชื่นชมว่าคนรุ่นใหม่ได้ประกาศเจตจำนงอันมุ่งมั่นที่จะสืบสานหลัก ๖ ประการของคณะราษฎร เพื่อเอกราชสมบูรณ์ในทางการเมืองและในทางเศรษฐกิจ เพื่อความปลอดภัยและสันติสุขของราษฎร เพื่อความอยู่ดีกินดีของราษฎร เพื่อสิทธิเสมอภาค เพื่อให้ราษฎรมีเสรีภาพ มีความเป็นอิสระ เพื่อให้การศึกษาอย่างเต็มที่แก่ราษฎร กล่าวคือเพื่อนำสังคมไทยสู่สังคมประชาธิปไตย มีความเจริญรุ่งเรืองทัดเทียมนานอารยประเทศ...ในศตวรรษที่ ๒๑

ในโอกาสนี้ ข้าพเจ้าขอเปิดงาน “โครงการอภิวัดน์ ๒๔๗๕ ...สู่ศตวรรษปรีดี พนมยงค์”

คำกล่าวขอบคุณ
ผู้มีส่วนร่วมในกิจกรรม “๑๐๐ ปี ชาตกาลปรีดี พนมยงค์”
ของ ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์
๑๑ พฤษภาคม ๒๕๔๔

ณ อนุสรณสถานปรีดี พนมยงค์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ในวาระครบรอบ ๑๐๐ ปีชาตกาลนายปรีดี พนมยงค์ เมื่อวันที่ ๑๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๔๓ ซึ่งองค์การยูเนสโก ได้บรรจุชื่อไว้ในปฏิทินเฉลิมฉลองบุคคลสำคัญของโลกในช่วง ค.ศ. ๒๐๐๐ - ค.ศ. ๒๐๐๑ (หรือ พ.ศ. ๒๕๔๓ - พ.ศ. ๒๕๔๔) ในการนี้ ได้รับความร่วมแรงร่วมใจอย่างดีจาก “คณะกรรมการดำเนินงานจัดงานฉลอง ๑๐๐ ปีชาตกาลรัฐบุรุษอาวุโส ศาสตราจารย์ปรีดี พนมยงค์” ทั้งภาครัฐและภาคเอกชน โดยเฉพาะด้วยความแข็งขันของหน่วยงานองค์กรเอกชน บุคคลต่างๆ และเยาวชนชายหญิงที่มีความเคารพศรัทธานายปรีดี พนมยงค์ ในการจัดกิจกรรมหลากหลายในรูปแบบต่างๆ ทั้งในกรุงเทพมหานครและต่างจังหวัด เพื่อเชิดชูและสืบสานเจตนารมณ์เพื่อชาติและราษฎรของคนดีศรีอยุธยาดังเช่นการจัดงานฉลอง ๑๐๑ ปีชาตกาลนายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส ณ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ในช่วงวันที่ ๙-๑๑ พฤษภาคม ศกนี้

ในโอกาสนี้ ข้าพเจ้าขอขอบคุณผู้ว่าราชการจังหวัด รองผู้ว่าราชการจังหวัด ข้าราชการและประชาชนจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ที่ได้มีส่วนร่วมให้งานลุล่วงสมประสงค์

ข้าพเจ้าขอขอบคุณหน่วยงานองค์กรเอกชน และบุคลากรที่ได้ทุ่มเทแรงใจ แรงกายและสติปัญญาในงานฉลอง ๑๐๐ ปีชาตกาลนายปรีดี พนมยงค์ ตลอดระยะเวลา ๑ ปีกว่าที่ผ่านมา

ขอให้กิจกรรมของท่านทั้งหลาย จงดลบันดาลให้ทุกท่านประสบแต่สิ่งที่ดีงาม อันเป็นสิริมงคลในชีวิตยิ่งๆ ขึ้นเทอญ

คำกล่าวเนื่องในโอกาสเปิดการแสดง
“ปริตติคีตานุสรณ์” ของ ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์
วันที่ ๑๑ กรกฎาคม ๒๕๔๕
ณ โรงละครแห่งชาติเวียดนาม กรุงฮานอย

เรียน มาตามหงวนทีปิ่นห์

รองประธานาธิบดีสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม

ท่านผู้มีเกียรติ

ในโอกาส ๑๐๐ ปี ชาตกาลนายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโสของประเทศไทย ท้องค์การ UNESCO ได้ยกย่องให้เป็นบุคคลสำคัญของโลก ระหว่างปี ค.ศ. ๒๐๐๐-๒๐๐๑ ข้าพเจ้ามีความยินดีและรู้สึกเป็นเกียรติที่ศิลปินไทยร่วมเวทีกับศิลปินเวียดนามแสดงซิมโฟนี “ปริตติคีตานุสรณ์” ซึ่งกำลังจะนำเสนอท่านผู้ชมในคืนวันนี้

ขณะมีชีวิตอยู่ นายปรีดี พนมยงค์ มีความเห็นอกเห็นใจ และยินดียิ่งข้างเวียดนามที่ต่อสู้การรุกรานของจักรวรรดินิยม เพื่อเอกราช เอกภาพและสันติภาพเสมอมา และได้ก่อเป็นมิตรภาพอันลึกซึ้งและยาวนานกับประธานโฮจิมินห์

วันนี้ ข้าพเจ้า—ภรรยาของนายปรีดี พนมยงค์ มีอายุ ๙๑ ปีแล้ว บรรณานาที่จะมอบการแสดงซิมโฟนี “ปริตติคีตานุสรณ์” ในคืนนี้ ให้เยาวชนไทยและเวียดนามสืบทอดมิตรภาพระหว่างราษฎรทั้งสองประเทศที่ผู้อาวุโสของเราได้ร่วมกันสร้างไว้แล้วนั้นยังยืนสืบต่อไป

ในโอกาสเดียวกันนี้ ข้าพเจ้าขอมอบวีดิทัศน์ภาพยนตร์เรื่อง “พระเจ้าช้างเผือก” ๑ ใน ๑๐๐ เรื่อง ภาพยนตร์ท้องถื่นการ UNESCO ยกย่องให้เป็นภาพยนตร์มรดกโลก ที่นายปรีดี พนมยงค์ สร้างขึ้นเมื่อ ค.ศ. ๑๙๔๐ (พ.ศ. ๒๔๘๒) เพื่อเป็นบรรณาการสันติภาพโลก ให้กับหอภาพยนตร์เวียดนาม ในอันที่จะเผยแพร่ในโอกาสที่เหมาะสมต่อไป

ขอความสุขสวัสดิ์ถึงมีแต่ทุกท่าน และขอให้มิตรภาพระหว่างราษฎรไทยกับเวียดนามมั่นคงสถาพรตลอดไป

ขอขอบคุณค่ะ

สารจากประธานมูลนิธิปรีดี พนมยงค์
(ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์)
“จงเป็นส่วนร่วมเพื่อประชาธิปไตยสมบูรณ์”

โครงการศิลปะเด็กและเยาวชน ครั้งที่ ๑๐ กันยายน ๒๕๔๗

ประชาธิปไตย เป็นระบอบการปกครองที่ถือมติปวงชนเป็นใหญ่ เกิดขึ้นตามธรรมชาติพร้อมกับ
การมีมนุษยชาติในโลกนี้ ต่อมาระบอบประชาธิปไตยได้ถูกทำลายโดยอำนาจเผด็จการเบ็ดเสร็จหลาย
ยุคหลายสมัยแต่มนุษยเรามาได้หวนไหวและย่อท้อในช่วงชิงประชาธิปไตยกลับคืนมา

เหตุการณ์เมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ และเหตุการณ์เมื่อวันที่ ๑๔ ตุลาคม พ.ศ.
๒๕๑๖ เป็นสองกรณีตัวอย่างของการต่อสู้เพื่อประชาธิปไตย ที่จารึกในประวัติศาสตร์สยามประเทศ
หากไม่มีส่วนร่วมของราษฎรไทย ก็จะไม่มีการประชาธิปไตยในวันนี้

ถึงกระนั้น สังคมไทยยังมิได้มีระบอบประชาธิปไตยสมบูรณ์ที่ถือมติปวงชนเป็นใหญ่ อำนาจการ
ปกครองทางเศรษฐกิจและการเมืองยังอยู่ในมือของคนส่วนน้อย

บนเส้นทางประชาธิปไตย ‘ไม้ผลัด’ ได้เปลี่ยนจากมือคนรุ่นก่อนสู่คนรุ่นใหม่ รุ่นแล้วรุ่นเล่า เด็ก
และเยาวชนในวันนี้ คือ ผู้ใหญ่ในวันข้างหน้า คือ ผู้สืบสานจิตใจประชาธิปไตย และจะนำไม้ผลัดสู่เส้นชัย

การมีส่วนร่วมในวิถีประชาธิปไตยมีหลากหลายรูปแบบ ศิลปะเป็นรูปแบบหนึ่งที่สะท้อนจิตสำนึก
ประชาธิปไตย อันเป็นที่มาของโครงการศิลปะเด็กและเยาวชน ครั้งที่ ๑๐ ซึ่งในครั้งนี้นักสถาบันปรีดี
พนมยงค์ ร่วมกับมูลนิธิ ๑๔ ตุลา จัดให้มีการประกวดในหัวข้อ “ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม”

เป็นที่น่ายินดีว่า เด็กและเยาวชนทุกภูมิภาคทั่วประเทศได้ส่งผลงานเข้าประกวด รวม ๑,๑๒๕
ชิ้น แต่ละภาพสะท้อนความคิดใฝ่ซื่อ บริสุทธิ์ ทว่าหนักแน่นเพียงพอที่ผู้ใหญ่จะต้องตระหนักบทบาท
และหน้าที่ของตนในการเป็นแบบอย่างของประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม เพื่อสังคมประชาธิปไตย
สมบูรณ์บังเกิดขึ้นในแผ่นดินสยาม

คำกล่าว
ของ ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์
ในโอกาสที่ได้รับรางวัล
“Outstanding Women in Buddhism Awards” แห่งสหประชาชาติ
วันที่ ๗ มีนาคม ๒๕๔๘
ณ ดิگสหประชาชาติ กรุงเทพฯ

ก่อนอื่น ข้าพเจ้าขอขอบคุณองค์การสหประชาชาติที่ได้มอบรางวัล “Outstanding Women in Buddhism Awards” ให้แก่ข้าพเจ้าในวันนี้

ข้าพเจ้าเกิดมาในครอบครัวพุทธศาสนิกชน ตั้งแต่เยาว์วัยบิดามารดาได้ปลูกฝังให้ลูกๆ ยึดมั่นในพระพุทธศาสนา

เมื่อแต่งงานมีครอบครัว สามิข้าพเจ้าได้ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีในการยึดหลักธรรมะเป็นสรณะชีวิตที่ผ่านร้อนผ่านหนาวมา ๔๓ ปี มีทั้งความสุขและความทุกข์ ความสำเร็จและความผิดหวัง หลักธรรมในพระพุทธศาสนาได้ช่วยให้ข้าพเจ้าดำรงชีวิตอยู่ได้ หลักธรรมคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่ว่านั่น คือ

ธมโม หเว รกฺขติ ธมฺมจาริ

ธรรมะย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม

ข้าพเจ้าเชื่อมั่นว่า ถ้าทุกคนปฏิบัติตามหลักธรรมในพุทธศาสนา ทั้งในยามสันติ ยามสงคราม และยามที่ชีวิตผันผวน โดยทำตามหน้าที่อย่างรับผิดชอบและตั้งสติอยู่เสมอ เราทุกคนจะประสบสันติสุขในใจ

สุดท้ายนี้ ข้าพเจ้าขออวยพรให้กัลยาณมิตรทั้งหลาย จงประสบแต่สันติสุขตลอดไป

ขอขอบคุณ

สารจากประธานมูลนิธิปรีดี พนมยงค์
(ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์)
“ประชาธิปไตยคือหัวใจของสันติภาพ”
โครงการศิลปะเด็กและเยาวชน ครั้งที่ ๑๑

๘ ธันวาคม ๒๕๔๘

ด.ญ.ซาตาโกะ ต้องทนทุกข์ทรมานแสนสาหัส ทางกายและทางจิตใจ โรคมะเร็งเม็ดโลหิตขาว รุมเร้า อันเนื่องจากหนูน้อยได้รับกัมมันตภาพรังสีจากระเบิดปรมาณูที่เครื่องบินกองทัพอเมริกาทิ้งลงมาที่เมืองฮิโรชิมา เมื่อวันที่ ๖ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๘๘

ซาตาโกะ เชื่อในนิยายปรัมปราของญี่ปุ่น เธอเพียรพับนกกระเรียนกระดาษด้วยความยากลำบาก ต้องใช้ความอดทนสูง พับทีละตัวทีละตัว จาก ๑ ตัว ค่อยๆ เพิ่มเป็น ๖๔๔ ตัว แต่แล้วเธอก็พับทุกชีปีก่อนที่จะพับนกตัวที่หนึ่งพันตามที่ปรารถนาไว้ และมีสามารถเป็นนักกีฬาตั้งใจฝึก

ถ้าไม่มีสงคราม ไม่มีระเบิดปรมาณู ซาตาโกะ คงไม่ต้องจบชีวิตก่อนวัยอันควร อายุเธอเพียง ๑๒ ปี เท่านั้น

ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ ๒ มิได้มีแต่ซาตาโกะเป็นเหยื่อของสงคราม คนไทยลูกเด็กเล็กแดง ผู้หญิงผู้ชาย ผู้เฒ่า ผู้แก่ ก็เป็นเหยื่อสงครามเช่นกัน

คนไทยเรารักชาติ ไม่ยอมให้ต่างชาติมาเหยียบย่ำเอกราช อธิปไตย เสรีไทยคือผู้รับใช้ชาติที่หาญกล้า จนในที่สุดขับไล่ผู้รุกรานออกจากผืนแผ่นดินไทย ประกาศสันติภาพเมื่อวันที่ ๑๖ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๘๘ ให้ชาวโลกรับรู้

๖๐ ปีผ่านไป ความรุนแรงและสงครามน้อยใหญ่ มิได้มลายสูญหายไป ในประเทศไทยอันเป็นที่รักของเรา ยังปรากฏความรุนแรงในระดับต่างๆ มีให้เห็นและนับวันทวีความรุนแรง

เสียงเรียกร้องหาสันติภาพและสันติสุขดังกระหึ่มทั่วทุกสารทิศ

สันติภาพจะบังเกิด คงอยู่ มั่นคงถาวรนั้น ควบคู่กับสันติธรรม และประชาธิปไตยของทุกเพศทุกวัย ทุกชนชาติทุกศาสนา

มนุษย์ต้องมีความรัก ความเมตตา ความเอื้ออาทรต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ขจัดความเห็นแก่ตัว และการเอารัดเอาเปรียบ

ทุกคนทำจิตใจให้สงบภายใน ก็จะได้รับสันติสุขเคียงกายตลอดกาล

ในโอกาส ๖๐ ปีวันสันติภาพไทย หลานๆ ที่เป็นเด็กและเยาวชนได้สร้างสรรค์ภาพศิลปะนำเสนอในหัวข้อ “ประชาธิปไตยคือหัวใจของสันติภาพ” หวังว่าผู้ใหญ่จะได้รับอนุศาสน์จากการนี้

เด็กและผู้ใหญ่จงประสาณใจ และประสาณมือกันจรรโลงสันติภาพให้อยู่คู่โลกไปนี้เถิด!

คำกล่าวเปิดประติมากรรม
“การก่อตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง”

ของ ท่านผู้หญิงพูนสุข พนมยงค์

วันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๕๔๘

ณ ลานกำแพงประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ศาสตราจารย์ ดร.สุรพล นิติไกรพจน์ อธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
คณาจารย์และนักศึกษา
ท่านผู้มีเกียรติ

เมื่อ ๗๑ ปีก่อน มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ได้ถือกำเนิดโดยมีปรัชญาว่า
“มหาวิทยาลัยย่อมอุปมาประดุจบ่อน้ำ บำบัดความกระหายของราษฎรผู้สมัครแสวงหาความรู้ อันเป็น
สิทธิและโอกาสที่เขาควรมีควรได้ตามหลักแห่งเสรีภาพในการศึกษา” ซึ่งเป็นการสานต่อหนึ่งในหลัก
๖ ประการของคณะราษฎร ๒๔๗๕ ให้ปรากฏเป็นจริงในแผ่นดินสยาม

๗๑ ปีที่ผ่านมา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้เป็นสถาบันการศึกษาที่บ่มเพาะนักศึกษาและ
ผลิตบัณฑิตจำนวนมาก ที่พร้อมด้วยวิชาความรู้ ความสามารถ และคุณธรรม เพื่อรับใช้สังคมและ
ประเทศชาติ จนเป็นที่ยอมรับในประเทศและต่างประเทศ

จึงหวังว่า ในวันนี้และวันข้างหน้า มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์จะยึดมั่นเจตนารมณ์เสรีภาพในการ
ศึกษาเพื่อมวลราษฎรไทย เพื่อพัฒนาประเทศชาติให้มีความเจริญก้าวหน้าทัดเทียมนานาชาติ

บัดนี้ ได้เวลาอันเป็นมงคลอุดมฤกษ์ ข้าพเจ้าขอเปิดประติมากรรม “การก่อตั้งมหาวิทยาลัย
วิชาธรรมศาสตร์และการเมือง” ให้คงอยู่คู่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ตลอดกาล

คำกล่าวเปิดงาน
แนะนำหนังสือ “กฎหมายตราสามดวง”
ของ ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์
วันพฤหัสบดีที่ ๒๒ ธันวาคม ๒๕๔๘
ณ ห้องสัญญา ธรรมศักดิ์ ตึกโดม ชั้น ๒ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ท่านประธานรัฐสภา
ท่านอธิการบดี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ท่านอธิการบดี มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต
ท่านผู้มีเกียรติ

ข้าพเจ้ามีความยินดีอย่างมากที่ได้รับเกียรติให้เป็นผู้เปิดงานการแนะนำหนังสือ “กฎหมายตราสามดวง” ในวันนี้ งานนี้นับว่ามีความสำคัญ เพราะสถาบันปรีดี พนมยงค์ ได้ริเริ่มจัดทำในโอกาสครบรอบ ๒๐๐ ปี ของการชำระกฎหมายตราสามดวง ในสมัยรัชกาลที่ ๑ ประจวบกับเป็นโอกาสครบรอบ ๑๐ ปีของการก่อตั้งสถาบันปรีดี พนมยงค์

นายปรีดี พนมยงค์ เป็นนักนิติศาสตร์ที่มีความสนใจและให้ความสำคัญแก่ประวัติศาสตร์กฎหมายไทยเป็นอย่างมาก ในปีพุทธศักราช ๒๔๗๓ นายปรีดี พนมยงค์ ได้ริเริ่มพิมพ์ส่วนหนึ่งของกฎหมายตราสามดวง โดยรวบรวมกฎหมาย ๙ เรื่อง ตามฉบับหลวงในหนังสือประชุมกฎหมายภาค ๑

ต่อมาเมื่อตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองแล้ว นายปรีดี พนมยงค์ เห็นว่าน่าจะได้รวบรวมกฎหมายตราสามดวงให้ครบถ้วนสมบูรณ์และถูกต้องตามต้นฉบับ จึงได้มอบให้ศาสตราจารย์

โรแบร์ต แลงการ์ด เป็นผู้รวบรวมและจัดทำ และให้มหาวิทยาลัยวชิราธรรมศาสตร์และการเมืองเป็นผู้จัดพิมพ์ ระหว่างปีพุทธศักราช ๒๔๘๑ ถึง ๒๔๘๒

กฎหมายตราสามดวงที่แนะนำในงานนี้เป็นฉบับที่นายปรีดี พนมยงค์ เป็นผู้ริเริ่มจัดทำเมื่อ ๖๖ ปีมาแล้วเป็นหลัก จึงถือได้ว่าเป็นการสืบสานการริเริ่มและผลงานของนายปรีดี พนมยงค์ ในทางประวัติศาสตร์กฎหมายให้แพร่หลายต่อสาธารณชนอีกครั้งหนึ่ง

ข้าพเจ้าขอขอบคุณผู้มีส่วนร่วมการดำเนินงานจัดพิมพ์หนังสือนี้ โดยเฉพาะมหาวิทยาลัยวชิราธรรมศาสตร์และมหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต ที่ได้ให้ความร่วมมือด้วยดีแก่สถาบันปรีดี พนมยงค์ และขอขอบคุณนายกำธร เลี้ยงสังธรรม บรรณธิการ ที่ได้ทุ่มเทแก่งานนี้ รวมทั้งสำนักพิมพ์สุภาพใจ ซึ่งเป็นผู้จัดพิมพ์หนังสือดังกล่าวได้อย่างงดงามสมบูรณ์

บัดนี้ ได้เวลาอันเป็นมงคลแล้ว ข้าพเจ้าขอเปิดงานแนะนำหนังสือ “กฎหมายตราสามดวง ฉบับพิมพ์มหาวิทยาลัยวชิราธรรมศาสตร์และการเมือง แก้ไขปรับปรุง” หวังว่าหนังสือนี้จะยังประโยชน์แก่นักนิติศาสตร์ อาจารย์และนักศึกษา ตลอดจนผู้สนใจโดยทั่วไป

ขอขอบคุณ

คำกล่าวในพิธี
เปิดป้ายชื่อ “ถนนปรีดี พนมยงค์”
ของ ท่านผู้หญิงพูนสุข พนมยงค์
วันที่ ๒ พฤษภาคม ๒๕๔๙
ณ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ท่านผู้ว่าราชการจังหวัดพระนครศรีอยุธยา
ท่านผู้ริเกียรติ
พี่น้องชาวอยุธยา

วันนี้ตรงกับวันที่ ๒ พฤษภาคม เมื่อ ๒๓ ปีก่อน นายปรีดี พนมยงค์ ในวัย ๘๓ ปี ได้ละสังขารอย่างสงบที่บ้านพักชานกรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส

วันนี้ ชาวอยุธยา โดยท่านผู้ว่าราชการจังหวัดพระนครศรีอยุธยา นายกองค์การบริหารส่วนจังหวัด จังหวัดพระนคร ศรีอยุธยา นายกเทศมนตรี เทศบาลนครพระนครศรีอยุธยา นายกสมาคมชาวกรุงศรีอยุธยา ข้าราชการ ครูอาจารย์ นักเรียน นักศึกษา พ่อค้า ประชาชน ได้มาชุมนุมกัน ณ เชิงสะพานปรีดี-ธำรง เพื่อร่วมกันเปิดป้ายชื่อถนน “ปรีดี พนมยงค์” อันเป็นชื่อของลูกชาวนากรุงเก่า ที่ได้รับใช้ชาติด้วยความซื่อสัตย์สุจริตและความสามารถ ฝากผลงานเป็นที่ประจักษ์ในตำแหน่งหัวหน้าคณะราษฎร พ.ศ. ๒๔๗๕ ฝ่ายพลเรือน ผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง รัฐมนตรีหลายกระทรวง ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ หัวหน้าขบวนการเสรีไทย นายกรัฐมนตรี และรัฐบุรุษอาวุโส

และในโอกาส ๑๐๐ ปีชาตกาล เมื่อพุทธศักราช ๒๕๔๓ องค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ หรือ UNESCO ได้ประกาศยกย่องให้เป็นบุคคลสำคัญของโลก

นายปรีดี พนมยงค์ ผูกพันกับจังหวัดพระนครศรีอยุธยาอย่างยิ่ง ประารถนาให้บ้านเกิดเมืองนอน มีความเจริญรุ่งเรืองและก้าวหน้าทันสมัย จึงได้ริเริ่มปรับปรุงและดำเนินการหลายโครงการตั้งเป็นที่ทราบ

ส่วนข้าพเจ้านั้น ก็เป็นลูกหลานชาวกรุงเก่า มีบรรพบุรุษตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณป้อมเพชร สืบมาจากครั้งที่กรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี จึงได้รับพระราชทานนามสกุลว่า “ณ ป้อมเพชร” พระยาไชยวิชิตสิทธิสาตรา ปู่ของข้าพเจ้า เป็นผู้รักษากรุงฯ หรือเทียบเท่าตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ในปัจจุบัน

ดังนั้น การตั้งชื่อถนน “ปรีดี พนมยงค์” ในวันนี้ นำความปลื้มปิติและเป็นเกียรติมาสู่ข้าพเจ้า และครอบครัว บรรดาศิษย์และผู้ศรัทธาในผลงานของนายปรีดี พนมยงค์

ข้าพเจ้าขอขอบคุณพี่น้องชาวอยุธยาทุกท่านที่ระลึกถึงคุณความดีของนายปรีดี พนมยงค์

ในขณะที่มีชีวิตอยู่ นายปรีดี พนมยงค์ มิได้เรียกร้องหรือมุ่งหวังทวงตำแหน่งในราชการหรือรับประโยชน์ด้านทรัพย์สินเงินทองมาเป็นรางวัลตอบแทน ด้วยถือว่า การกระทำทั้งหลายเป็นไปด้วยเจตนาอันบริสุทธิ์ เพื่อสนองคุณชาติและแผ่นดินเกิดเพียงเท่านั้นเอง

วันนี้ เป็นอีกครั้งหนึ่งที่พิสุจน์สัจธรรมในพุทธวจนะที่นายปรีดี พนมยงค์ ยึดเป็นหลักประจำใจ และปฏิบัติตลอดมา

“อโถ สุขิณฺณสุสฺส ผลํ น นฺสฺสติ”

“ผลของการที่ก่อสร้างไว้ดีแล้ว ย่อมไม่สูญหาย”

คำกล่าวเปิดงาน

“การประชุมวิชาการ ปรีดี พนมยงค์ ภาคแรก”

ของ ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์

วันอังคารที่ ๖ มีนาคม ๒๕๕๐

ณ ห้องประชุม ๑ ชั้น ๓๗ สำนักงานศาลปกครอง

อาคารเอ็มไพร์ทาวเวอร์ ถนนสาทรใต้ กทม.

ท่านคณาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิชาวฝรั่งเศส,
นักศึกษาปริญญาเอก และ
ผู้มีเกียรติในที่ประชุมแห่งนี้ทุกท่าน

ข้าพเจ้ายินดีและรู้สึกเป็นเกียรติอย่างยิ่ง ที่มีโอกาสเข้าร่วมในที่ประชุมวิชาการกฎหมายปกครอง ซึ่งจัดขึ้นระหว่างนักนิติศาสตร์ชาวฝรั่งเศสและชาวไทย แม้โดยสภาพ ดินแดนของประเทศทั้งสองจะห่างไกลกัน แต่เชื่อว่า สถานที่แห่งนี้จะเปิดโอกาสแก่ผู้ทรงคุณวุฒิ นักศึกษา และผู้ใฝ่ใจทั้งหลายได้มาพบปะและแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างกันได้เป็นอย่างดี

ข้าพเจ้าขอชื่นชมความก้าวหน้าในวิชากฎหมายปกครอง อีกทั้งความมั่นคงสถาพรแห่งองค์กรตุลาการทางปกครอง ที่ได้ธำรงสถานะเป็นผู้ประกันความศักดิ์สิทธิ์แห่งหลักนิติรัฐ และหลักนิติธรรม ดังปรากฏเป็นประจักษ์แก่ราษฎรไทยโดยส่วนรวมตลอดมา

สำหรับ ศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี พนมยงค์ นั้น เป็นอาจารย์ผู้บรรยายคนแรกในวิชากฎหมายปกครอง และร่วมกับคณะราษฎรผลักดันให้เกิดคณะกรรมการกฤษฎีกา ซึ่งมีหน้าที่ในส่วนคดีปกครองในเวลาต่อมา

ข้าพเจ้าใคร่จะเห็นนักกฎหมายและตุลาการฝ่ายปกครองของไทย เพียรสืบต่อภารกิจอันสำคัญนี้ เพื่อส่งเสริมและปลูกฝังทัศนะ แก่เจ้าหน้าที่ของรัฐทุกระดับในการปฏิบัติหน้าที่ และการเคารพกฎหมาย ดังในอารยประเทศทั้งหลาย ด้วยเป็นสิ่งจำเป็นยิ่งยวดเพื่อจรรโลงหลักนิติรัฐ หลักนิติธรรม และระบอบประชาธิปไตยอันเป็นสิ่งพึงปรารถนาสูงสุดของราชอาณาจักรไทยไว้แน่นอน

ข้าพเจ้าขอเปิดการประชุมและขออำนาจพรให้สัมฤทธิ์ผลตามที่มุ่งไว้ จงทุกประการ
ขอขอบคุณทุกท่าน

บทสัมภาษณ์

เฉกเช่น 'ลิขิตชีวิต ลีขิตประสับการณ์' ท่านผู้หญิงทูนคู่ข พนมยงค์
ให้สัมภาษณ์สิ่งที่รู้เห็น รู้สึก มองสถานการณ์และเหตุการณ์ผันผวนปรวนแปรของ
บ้านเมือง และสิ่งที่แผ้วพานมาในชีวิตของท่านอย่างตรงไปตรงมา

หม่อมราชวงศ์
ปรีดี พนมยงค์

หม่อมราชวงศ์

พูนสุขในยาม ๘๐ ปี ที่ไม่มีปรีดี อยู่เคียงข้าง

ช่วงหนึ่งแห่งชีวิต ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์*

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) เคยเขียนบทความกล่าวถึงท่าน
ผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ เนื่องในโอกาสที่ท่านผู้หญิงมีอายุครบ ๘๕ ปี
เมื่อวันที่ ๒ มกราคม ๒๕๓๙ ว่า

“ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ มิใช่เป็นเพียงบุคคลหนึ่งที่มีชื่อผ่าน
เข้ามาในประวัติศาสตร์ในฐานะเป็นภริยาของท่านรัฐบุรุษอาวุโส อดี
ตพรมยงค์ เท่านั้น แต่ชีวิตของท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ เป็น
ประวัติศาสตร์ส่วนหนึ่งที่เดียว อย่างน้อย ในกระแสแห่งความผันผวน
แปรวนแปรของเหตุการณ์บ้านเมืองที่ชีวิตของท่านผู้หญิงพูนศุขถูกกระทบ
กระทบตกอย่างหนักหน่วงรุนแรงครั้งแล้วครั้งเล่าตลอดช่วงเวลายาวนาน
ท่านผู้หญิงรู้เห็น รู้สึก มองสถานการณ์และเหตุการณ์เหล่านั้นอย่างไร
รวมทั้งนำชีวิตและบุคคลที่เกี่ยวข้องโดยเฉพาะครอบครัวสู่ส่วผ่านพ้น
มาได้อย่างไร ก็เป็นเรื่องที่น่าสนใจศึกษาอย่างมาก”

* พิมพ์ครั้งแรกใน นิตยสาร
สารคดี ปีที่ ๑๖ ฉบับที่ ๑๘๒
(เมษายน ๒๕๔๓), หน้า ๙๘
๑๙๖

ท่านผู้หญิงพุนศุขเกิดในรัชสมัยรัชกาลที่ ๖ ในตระกูล ณ ป้อม-
เพชร ซึ่งเป็นตระกูลขุนนาง บิดาของท่าน คือ พระยาชัยวิชิตวิศิษฎ์
ธรรมธาดา เป็นอธิบดีกรมราชทัณฑ์คนแรกของประเทศ เมื่ออายุไม่ถึง
๑๗ ปีเต็ม ท่านผู้หญิงก็สมรสกับนายปรีดี พนมยงค์ ดอกเตอร์หนุ่ม
นักกฎหมายชื่อดังในสมัยนั้น

สี่ปีต่อมาสามีของท่านก็กลายเป็นบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์
สยาม ในฐานะหนึ่งในผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบ
สมบูรณาญาสิทธิราชย์มาสู่ระบอบประชาธิปไตย

อายุได้ ๒๒ ปี ท่านผู้หญิงต้องลี้ภัยการเมืองไปต่างประเทศ
เนื่องจากนายปรีดีถูกกล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์* และเมื่อกลับมาจาก
ต่างประเทศ ท่านก็ต้องติดตามนายปรีดีไปทุกหนทุกแห่ง ในฐานะภรรยา
ของสามีที่ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย กระทรวง
การต่างประเทศ และกระทรวงการคลัง อายุเพียง ๒๘ ปี ท่านก็ได้รับ
พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ทุติยจุลจอมเกล้าวิเศษ ใช้คำนำหน้า
ว่า “ท่านผู้หญิง”

เมื่อเกิดสงครามโลกครั้งที่ ๒ ท่านผู้หญิงพุนศุข ภรรยาผู้สำเร็จ
ราชการแทนพระองค์ เข้าร่วมกับขบวนการเสรีไทย ทำงานใต้ดินส่งข่าว

* ดูประกอบหน้า ๑๑๔ ในหนังสือเล่มนี้

ออกนอกประเทศให้แก่สัมพันธมิตรในช่วงเวลาแห่งความเป็นความตาย

หลังจากนายปรีดีลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีได้ไม่นาน ก็ถูกนักการเมืองฝ่ายตรงข้ามกล่าวหาว่ามีส่วนพัวพันกับกรณีสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ในที่สุดทหารกลุ่มหนึ่งได้ก่อการรัฐประหารเมื่อวันที่ ๘ พฤศจิกายน ๒๔๙๐ ขับรถถังมาจ่อหน้าทำเนียบทำช้าง และsadกระสุนเข้าไปในบ้านที่ท่านผู้หญิงและลูกๆ พำนักอยู่ เหตุการณ์นั้นทำให้นายปรีดีต้องหนีตายไปอยู่ต่างประเทศ

ต้นปี พ.ศ. ๒๔๙๕ เมื่ออายุได้ ๔๐ ปี ท่านผู้หญิงและลูกชายถูกอำนาจเผด็จการสั่งจับกุมคุมขังในข้อหาบฏภายในและภายนอกราชอาณาจักร จนท่านผู้หญิงไม่อาจทนอยู่เมืองไทยได้ ตัดสินใจติดตามไปอยู่กับนายปรีดีที่ประเทศจีนและฝรั่งเศสเป็นเวลา ๓๐ กว่าปี จนกระทั่งสามิอันเป็นที่รักได้จากไปเมื่อวันที่ ๒ พฤษภาคม ๒๕๒๖

นายปรีดี พนมยงค์ เคยเขียนจดหมายถึงท่านผู้หญิงพูนศุข เนื่องในโอกาสครบ ๔๐ ปีแห่งการสมรสว่า

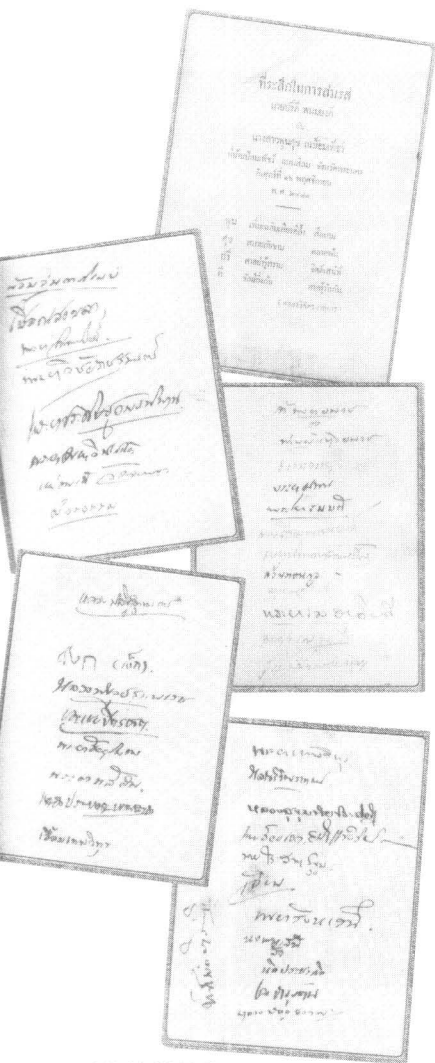
“ตลอดเวลาที่ผ่านมานั้น น้องได้ปฏิบัติเป็นภรรยาที่ดียิ่ง พร้อมด้วยความอุทิศตน เสียสละทุกอย่างเพื่อพี่ และเพื่อราษฎรไทย แม้ว่าขณะนี้น้องได้รับความลำบากเนื่องจากความอยุติธรรมของศัตรูที่ปองร้าย แต่วันใดวันหนึ่งในภายหน้า คุณความดีของน้องก็จะต้องปรากฏขึ้นแก่มวลราษฎรไทย...”

วันนี้ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ในวัย ๘๘ ปี ความทรงจำยังแจ่มชัด จะมาเล่าประวัติศาสตร์บทหนึ่งผ่านภาพอดีตของท่านให้ลูกหลานได้ฟัง...

สารคดี : ท่านผู้หญิงกับอาจารย์ปรีดีรู้จักกันได้อย่างไรครับ

ท่านผู้หญิงพูนศุข : เป็นญาติห่างๆ กัน นายปรีดีแก่กว่าฉัน ๑๑ ปี พ่อของฉันและพ่อของนายปรีดีเป็นญาติกัน จึงฝากฝังบุตรชายให้มาเรียนกฎหมายในกรุงเทพฯ นายปรีดีนี้มาอยู่ที่บ้าน จึงรู้จักกันตั้งแต่นั้นอายุเก้าขวบ พอเรียนจบได้เป็นเนติบัณฑิต แล้วก็ได้ทุนไปเรียนต่อทางกฎหมายที่ประเทศฝรั่งเศสเป็นเวลาเจ็ดปี พอนายปรีดีกลับมาฉันอายุ ๑๖ ปี นายปรีดีกลับมาถึงเมืองไทยวันที่ ๑ เมษายน ๒๔๗๐ กว่าจะแต่งงานก็เดือนพฤศจิกายน ๒๔๗๑

ตอนที่นายปรีดีพาพ่อจากอยุธยามาขอหมั้น ฉันยังไปเรียนหนังสือที่โรงเรียนเซนต์โยเซฟคอนเวนต์ตามปรกติ ตอนนั้นฉันเรียนอยู่ standard 7 ตามหลักสูตรนี้เรียนภาษาไทยวันละชั่วโมงเท่านั้น วิชาอื่นสอนเป็นภาษาต่างประเทศหมด เมื่อนายปรีดีมาสู่ขอ คุณพ่อฉันก็ยอมและไม่ได้เรียกร้องอะไรนอกจากแหวนเพชรวงหนึ่ง

ลงนามอวยพร
งานแต่งงาน ปรีดี-พูนศุข
๑๖ พฤศจิกายน ๒๔๗๑

สารคดี : ตอนนั้นอาจารย์ปรีดีถือเป็นคนเด่นในหมู่ข้าราชการ
ใหม่ครับ

ท่านผู้หญิงพูนศุข : สมัยนั้นดอกเตอร์มีไม่กี่คน ผู้ที่มารดน้ำในงาน
แต่งงานบางท่านก็อวยพรว่า จะโชคดีมีโอกาสเป็นเสนาบดีแน่นอน
ตอนนั้นนายปรีดีเพิ่งได้รับพระราชทานยศและบรรดาศักดิ์เป็นรอง
อำมาตย์เอกหลวงประดิษฐมนูธรรม เราแต่งงานวันที่ ๑๖ พฤศจิกายน
๒๔๗๑ เราหมั้นกันก่อนประมาณหกเดือน เพราะต้องรอเรือนหอที่
คุณพ่อคุณแม่สร้างให้เป็นของขวัญ ซึ่งอยู่ในบ้านป้อมเพชร ถนนสีลม
เวลานี้โดนรื้อกลายเป็นถนนนราธิวาสราชนครินทร์ ตรงหัวมุมถนนสีลม
ติดกับถนนสายใหม่นั้นแหละ พอเรือนหอสร้างเสร็จเราก็แต่งงาน

สารคดี : สมัยก่อนถนนสีลมเป็นอย่างไรครับ

ท่านผู้หญิงพูนศุข : เปลี่ยว ถนนสีลมเพิ่งมา มีรถรางที่หลัง ตอนที่
ครอบครัวเราอายุใหม่ๆ เปลี่ยวมาก มีป่าช้าฝรั่ง มีคลอง เล่นเรือได้ดี
อะไรอย่างนี้ คุณพ่อชอบฝึกพวกลูกๆ คือมีบ้านเพื่อนอยู่ถนนสาทร
เหนือ กลางคืนพาลูกๆ ไปบ้านเพื่อน ท่านเดินนำหน้า ฉันอยู่สุดท้าย
จนเคยแล้ว มันเป็นถนนดินเล็กๆ ไม่มีไฟฟ้าเลย ต้องถือไฟฉายไป อย่า
ว่าแต่ผู้ร้าย แม้แต่งูเงี้ยวเขี้ยวขอก็คงอาจจะมี แต่สมัยก่อนจากสีลมไป
ราชดำเนินก็ไม่ไกล ขับรถแป๊บเดียวก็ถึงเพราะรถไม่ติด กลายเป็นรู้สึกว่
เดี๋ยวนี้ไกลกว่า

สารคดี : อยากให้ท่านผู้หญิงช่วยเล่าเหตุการณ์ในเช้าวันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๕๓๕ ซึ่งเป็นวันเปลี่ยนแปลงการปกครอง

ท่านผู้หญิงพูนศุข : ตอนนั้นอายุ ๒๐ ไม่รู้เรื่องว่าจะเกิดอะไร ก่อนหน้านั้นนายปรีดีเคยมาขออนุญาตว่าจะไปบวช ฉันก็ยินดีต้อนรับ โหมทนา นายปรีดีบอกว่าวันที่ ๒๓ มิถุนายน จะไปหาบิดามารดาที่อยู่ธยาเพื่อขอลาบวช พอวันนั้นนายปรีดีกลับจากทำงานมาถึงบ้าน จากนั้นฉันก็นั่งรถไปส่งพร้อมลูกตัวเล็กๆ ที่สถานีรถไฟหัวลำโพง ก็ไม่ได้มีอะไรผิดปกติสังเกต ขากลับยังแวะเยี่ยมเพื่อนที่จุฬาฯ นั่นคือเหตุการณ์วันที่ ๒๓ พอตกกลางคืน ลูกคนที่ ๒ ร้องไห้ เวลานั้นมีลูกสองคน คือลลิตาและपाल ลูกपालส่งเสียงร้องไม่หยุด คุณพ่อคุณแม่ที่อยู่บนตึกใหญ่ท่านก็ให้คนมาถามว่าเป็นอะไร ฉันก็ไม่ทราบว่าเป็นอะไร แต่ตลอดคืนใจคอไม่ดี เป็นห่วงนายปรีดีว่าจะเป็นอันตรายหรือไม่

จนเช้ารุ่งขึ้นของวันที่ ๒๔ มิถุนายน จำได้ว่าท้องฟ้ามีดครึ้มมีฝนตกปรอยๆ ตามปกติเราจะถ่ายรูปลูกๆ เป็นระยะ ลูกपालอายุครบหกเดือนจึงเอามาแต่งตัวด้วยเสื้อผ้าชุดใหม่ อุ้มลงไปถ่ายรูปเป็นที่ระลึกที่ตึกใหญ่ของคุณพ่อ พอสักครู่ท่านเจ้าพระยาฯ มาที่บ้านอยู่ศาลาแดงที่เป็นดุสิตธานีเวลานี้ ท่านเป็นญาติผู้ใหญ่ เป็นน้าของคุณแม่ ฉันเรียกท่านว่าคุณตา ก็มาที่บ้านป้อมเพชร ท่านถามว่ารู้เรื่องมั๊ย เกิดเรื่องใหญ่คนเรือของท่านที่อยู่ใกล้บางขุนพรหมมารายงานท่านว่า ที่วังบางขุนพรหมมีทหารมาจับกุมลกระหม่อมชาย

เหตุการณ์วันที่ ๒๓

พอตกกลางคืน

ลูกคนที่ ๒ ร้องไห้

เวลานั้นมีลูกสองคน

คือลลิตาและपाल

ลูกपालส่งเสียงร้อง

ไม่หยุด คุณพ่อคุณแม่

ที่อยู่บนตึกใหญ่ท่าน

ก็ให้คนมาถามว่าเป็น

อะไร ฉันก็ไม่ทราบว่าเป็น

อะไร แต่ตลอดคืน

ใจคอไม่ดี เป็นห่วง

นายปรีดีว่าจะเป็น

อันตรายหรือไม่

สารคดี : หมายถึงสมเด็จพระนครสวรรค์วรพินิต ซึ่งเวลานั้นทำหน้าที่เป็นผู้รักษาพระนครแทนพระองค์นะครับ

ท่านผู้หญิงพูนศุข : คนที่บ้านเราไม่รู้เรื่องเลย โกลปิ่นเที่ยง อยู่ถึงสี่ลม จะไปรู้เรื่องได้อย่างไร เรื่องมันเกิดแถวบางขุนพรหม เจ้าพระยายมราช ท่านก็จะให้คุณพ่อออกไปสืบ ที่บ้านมีแต่รถเก๋ง ท่านก็บอกอย่าขี่รถเก๋งไปนะ เดี่ยวคนเขาจะหมั่นไส้ พอตีมีเจ้าคุณเพื่อนอีกคนหนึ่ง มีรถประทุน มาที่บ้าน ก็เลยชวนนั่งรถประทุนไปด้วยกัน

คุณแม่บอกเจ้าคุณยมราชให้พักอยู่ที่บ้านด้วยกันก่อน เพราะท่านเป็นอดีตข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ คุณแม่เกรงว่าไม่ปลอดภัย สักครู่มรยาคนหนึ่งของท่านก็ตามมาหาท่าน เล่าให้ฟังว่าเดินผ่านมาทางโรงพิมพ์นิติสาส์นที่ศาลาแดง ซึ่งเป็นโรงพิมพ์ส่วนตัวของนายปรีดี พิมพ์หนังสือกฎหมายเผยแพร่ บอกว่าเห็นมีรถทหารและทหารหลายคนมาอยู่ที่หน้าโรงพิมพ์ ฉันชักจะกลัว พอสักครู่คนที่โรงพิมพ์ก็วิ่งหน้าตื่นมาบอกว่าทหารมาให้พิมพ์ใบปลิว จึงสั่งว่าทหารจะให้พิมพ์อะไรก็ทำให้หมด ตอนหลังจึงรู้ว่า มีการเรียงพิมพ์ไว้วงหน้าแล้ว เพราะทหารมาถึงก็พิมพ์เลย ตอนบ่าย คุณพ่อกับเจ้าคุณที่ไปสืบกลับมา ได้ความว่ามีหัวหน้าชื่อพระยาพหลฯ ทำการจับเจ้านาย แล้วเปลี่ยนแปลงอะไรต่ออะไร

สารคดี : ตอนนั้นท่านผู้หญิงทราบหรือยังครับว่าอาจารย์ปรีดีมีส่วนเกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ด้วย

ท่านผู้หญิงพูนศุข : ยังไม่รู้ว่านายปรีดีเกี่ยวข้อง ยังไม่รู้จนกลางคืนประมาณสักห้าทุ่ม ที่หน้าบ้านป้อมเพชรซึ่งเป็นประตูเหล็กคล้องกุญแจมีคนมาหาสองคน บอกว่าจะมาขอเครื่องแต่งกายนายปรีดี ขอเสื้อกับผ้าม่วง เพราะว่าพรุ่งนี้จะมีประชุมเสนาบดี แล้วก็ขออาหาร สมัยก่อนอาหารใส่ตุ๋นเย็นไม้ที่ใส่น้ำแข็ง ไม่ใช่ตุ๋นเย็นสมัยนี้ มีแต่ขนมปังครีมแคร็กเกอร์ ก็ให้ขนมปังไป หมูหยองก็ดูจะไม่มี คุณพ่อไม่ยอมให้เข้าบ้าน เพราะไม่รู้จักคนที่มา พอตีญาติที่อยู่ในบ้านรู้จักกัน บอกว่าชื่อนายชิม วีระไวทยะ เป็นทนายความ แต่คุณพ่อไม่ยอมให้เข้าบ้าน ไม่รู้จักคนแปลกหน้า พอรับของเสร็จกลับไป ก็เลยรู้แล้วว่านายปรีดีเป็นผู้ก่อการคนหนึ่ง

สารคดี : เมื่อทราบแล้วตกใจไหมครับ

ท่านผู้หญิงพูนศุข : ฉันทกใจเหมือนกัน บางคนบอกว่ามีเจ้านายหนีไปแล้วจะทำการสำเร็จหรือไม่สำเร็จก็ไม่รู้เรื่องอะไร นายปรีดีให้คนมาส่งข่าวบอกว่าตอนนี้อยู่ที่พระที่นั่งอนันตสมาคม กองบัญชาการคณะราษฎร ไม่ได้กลับบ้านเลย ให้ช่วยส่งอาหารไปให้ นับแต่วันนั้นฉันก็ต้องจัดอาหารให้คนนำไปส่งนายปรีดีที่พระที่นั่งอนันต์ฯ จนกระทั่งวันที่ ๓

กรกฎาคม นายปรีดีจึงมีจดหมายมาถึงฉัน ขอโทษที่ไม่ได้เล่าความจริงให้ฟัง เพราะถ้าเล่าให้ฟังเดี๋ยวก็จะทำอะไรไม่สำเร็จ ฉันอายุยังน้อยกลัวว่าจะไม่รักษาความลับ และอีกอย่างหนึ่งที่บ้านก็คุ้นเคยเจ้านายหลายวัง

ภายหลังนายปรีดีย้ายจากพระที่นั่งอนันตัญช์ มาอยู่วังปารุสกวัน เลยมารับลูกเมียไปอยู่ด้วยกัน ตอนนั้นนายปรีดียังไม่สามารถกลับบ้านได้ เพื่อความสะดวกในการรักษาความปลอดภัย จนกระทั่งเหตุการณ์เข้าสู่ภาวะปรกติจึงกลับบ้านได้

สารคดี : คนไทยในเวลานั้นรู้สึกอย่างไรบ้างที่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาสู่ระบอบประชาธิปไตย

ท่านผู้หญิงพูนศุข : เท่าที่เราดูในหนังสือพิมพ์ ก็เห็นมีคนไปเชียร์กันเยอะนี้ บริเวณพระที่นั่งอนันตัญช์ แต่ฉันไม่ได้ออกจากบ้านเลย เป็นห่วงแต่นายปรีดี

สารคดี : คิดว่าการเปลี่ยนแปลงครั้งนั้นเป็นอย่างไร

ท่านผู้หญิงพูนศุข : การเปลี่ยนแปลงการปกครองนี้มีมาตั้งแต่สมัยพระพุทธเจ้าหลวง ตอนนั้นกรมพระนเรศวรฤทธิ์ พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ เป็นคณะราษฎรทูตไทยในอังกฤษ และคุณปู่ของฉันคือหลวงวิเศษสาละเป็น

ผู้ช่วยทูต พวกนี้มีเจตหมายกราบบังคมทูลขอให้ทรงเปลี่ยนแปลงการปกครอง โดยขอพระราชทานรัฐธรรมนูญ และให้มีสภาในการปกครองประเทศ แต่ในหลวงท่านก็ไม่เปลี่ยน แต่ท่านก็ไม่กริ้วนะ ก็นับว่าเป็นความกล้าหาญ มีเจ้านายกับข้าราชการรวม ๑๑ คน กราบบังคมทูลเพื่อเห็นแก่ความเจริญของบ้านเมือง ปู่ของฉันก็เป็นคนหนึ่ง

สารคดี : ดูเหมือนหลักการหนึ่งของคณะราษฎรให้ความสำคัญกับผู้หญิงมาก

ท่านผู้หญิงพูนศุข : นายปรีดีเป็นผู้ร่างรัฐธรรมนูญฉบับแรกที่ทำให้ผู้หญิงมีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งและสมัครรับเลือกตั้งผู้แทนราษฎรได้ เช่นเดียวกับผู้ชาย ซึ่งมีก่อนกฎหมายเลือกตั้งของประเทศฝรั่งเศส

สารคดี : แล้วช่วงที่อาจารย์ปรีดีร่างเค้าโครงการเศรษฐกิจสมุดปกเหลือง สถานการณ์ตอนนั้นเป็นอย่างไร เพราะท่านถูกกล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์

ท่านผู้หญิงพูนศุข : เรื่องมันยืดยาว แต่สรุปสั้นๆ ว่า ตั้งใจจะช่วยเหลือคนจน มีสหกรณ์ก็ได้มีนโยบายจะไปยึดทรัพย์ใคร แต่ถูกคนในรัฐบาลใส่ความว่าเป็นคอมมิวนิสต์ บีบบังคับให้เราต้องเดินทางออกนอกประเทศชั่วคราว

สารคดี : เหตุการณ์นั้นทำให้อาจารย์ปรีดีเกิดความขัดแย้งกับ
คุณประยูร ภมรมนตรี ใช่ไหมครับ

ท่านผู้หญิงพูนสุข : เวลาประชุมกัน คุณประยูรเป็นฝ่ายเจ้าคุณ
มโนปกรณ์ฯ ซึ่งเป็นนายกรัฐมนตรีในขณะนั้น

สารคดี : แล้วกับพระยาทรงสุรเดชนั้นความสัมพันธ์เป็นอย่างไร
ครับ

ท่านผู้หญิงพูนสุข : พระยาทรงฯ เป็นผู้ร่วมก่อการเปลี่ยนแปลงการ
ปกครอง ๒๔๗๕ ด้วยกันกับนายปรีดี การที่ท่านต้องไปอยู่ต่างประเทศ
(กัมพูชา) และพรรคพวกของท่านถูกประหารชีวิตกันไปทั้ง ๑๘ คน
หลวงพิบูลฯ ก็ว่าหลวงอดุลฯ เป็นคนสั่ง หลวงอดุลฯ ก็ว่าหลวงพิบูลฯ
เป็นคนสั่ง เราก็เลยไม่รู้ว่าเป็นคนสั่ง เมื่อพระยาทรงฯ ถึงแก่กรรม
ได้เชิญอัฐิกลับมาเมืองไทย นายปรีดีขณะนั้นเป็นผู้สำเร็จราชการแทน
พระองค์จัดให้มีการต้อนรับอย่างสมเกียรติ และไปบำเพ็ญกุศลที่วัด
พระศรีมหาธาตุ บางเขน

สารคดี : ในบันปลายชีวิต จอมพล ป. เคยเขียนจดหมายมาขอโทษอาจารย์ปรีดี

ท่านผู้หมิงพูนศุข : ไม่ถึงกับเขียนจดหมายหรอก เป็นการ์ด ส.ค.ส. แล้วก็เขียนเป็นภาษาอังกฤษว่า “Please อโหสิกรรม” เราก็เก็บอย่างดี แต่อะไรที่เก็บอย่างดีมักจะหาย ตอนนั้นจอมพลป. อยู่ที่ญี่ปุ่น ก่อนหน้านี้ก็ส่งคนมาหา ก่อนที่จะถูกจอมพลสฤษดิ์ทำรัฐประหาร มาติดต่อกับเราว่าเรื่องกรณีสวรรคต ทางจอมพล ป. จะรื้อฟื้นคดีขึ้นใหม่ คิดว่าคงเริ่มรู้สึกตัวแล้ว แต่ก็ไปโดนจอมพลสฤษดิ์ทำรัฐประหาร เลยต้องไปอยู่ต่างประเทศ

สารคดี : อยากจะเรียนถามถึงชีวิตส่วนตัวของอาจารย์ปรีดีครับ ไม่ทราบที่ท่านใช้จ่ายเงินในครอบครัวอย่างไร

ท่านผู้หมิงพูนศุข : ตั้งแต่แต่งงานมา นายปรีดีมอบเงินเดือนให้ฉันหมดเลย เมื่อต้องการอะไรก็ให้ฉันหาให้ คือก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองมีรายได้จากโรงพิมพ์ นายปรีดีตั้งโรงพิมพ์นิติสาส์น พิมพ์นิติสาส์น รายเดือน พิมพ์หนังสือชุด ประชุมกฎหมายไทย เพื่อเผยแพร่มีคนสั่งจองซื้อมาก และรายได้ก็อีกทางจากค่าสอนที่โรงเรียนกฎหมายเวลานั้นได้ชั่วโมงละ ๑๐ บาท พอเปลี่ยนแปลงการปกครองก็เลิกโรงพิมพ์ ยกให้เป็นโรงพิมพ์ของมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง

ตอนนั้นจอมพล ป.
อยู่ที่ญี่ปุ่น ก่อนหน้านี้
ก็ส่งคนมาหา ก่อนที่
จะถูกจอมพลสฤษดิ์
ทำรัฐประหาร
มาติดต่อกับเราว่า
เรื่องกรณีสวรรคต
ทางจอมพล ป.
จะรื้อฟื้นคดีขึ้นใหม่
คิดว่าคงเริ่มรู้สึก
ตัวแล้ว แต่ก็ไปโดน
จอมพลสฤษดิ์ทำ
รัฐประหาร เลยต้อง
ไปอยู่ต่างประเทศ

พร้อมทั้งพนักงาน จึงไม่มีรายได้ทางโรงพิมพ์ต่อไปอีก พอเป็นรัฐมนตรี มีรายได้เดือนละ ๑,๕๐๐ บาทก็ให้ฉันอีก บางทีก็ลืมเงินเดือนไว้ที่โต๊ะทำงาน สมัยนั้นเป็นรัฐมนตรีกระทรวงมหาดไทย เจ้าหน้าที่ต้องเอาไปให้ถึงบ้าน แล้วตอนหลังนายปรีดีก็ไม่รับเงินเดือนเอง ให้เลขาฯ นำเงินมาส่งให้ฉันเลย ตอนรับตำแหน่งผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองก็มีเงินประจำตำแหน่ง แต่ไม่เคยเบิกมาใช้ จัดให้เป็นเงินสวัสดิการของมหาวิทยาลัยเพื่อช่วยเหลือนักศึกษาที่ขาดแคลน

สารคดี : อาจารย์ปรีดีแบ่งเวลาอย่างไรเพราะต้องสอนหนังสือและบริหารแผ่นดินไปพร้อมกัน

ท่านผู้หญิงพูนศุข : ไม่ได้สอนแล้ว ท่านเคยสอนช่วงปี พ.ศ. ๒๔๗๐-๒๔๗๖ แต่เมื่อทำหน้าที่บริหารประเทศก็หยุดสอน เมื่อตั้งธรรมศาสตร์เป็นผู้ประศาสน์การ ก็ทำหน้าที่วางนโยบายและหลักสูตร

สารคดี : งานอดิเรกของอาจารย์ปรีดีคืออะไรครับ

ท่านผู้หญิงพูนศุข : ไม่ค่อยมีเวลาว่างหรอก สมัยเป็นรัฐมนตรีเลิกจากงานกลับจากกระทรวงก็ตรงมาบ้านหรือไม่ก็แวะสมาคมฝรั่งเศสยืมหนังสือไปอ่าน หากไม่ได้ยืมก็ตรงมาบ้าน หรือไม่ก็มีงานแต่งงาน งานศพ ท่านก็ไป นานๆ จึงจะทำอาหารรับประทานเอง

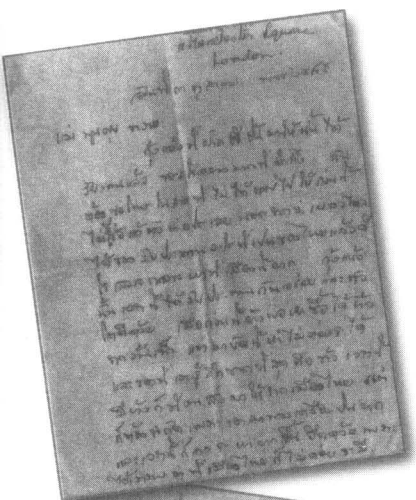
สารคดี : อาจารย์ปรีดีออกกำลังกายใหม่ครับ

ท่านผู้หญิงพูนศุข : เคยเล่นกอล์ฟเหมือนกัน แต่ก็ไม่มีเวลา หมกมุ่นกับการงาน ตอนไปอยู่ประเทศฝรั่งเศส รู้ว่าพวกอาจารย์คนอื่นเขาไปตีกอล์ฟกัน เราจะเอาเวลาที่ไหนไปตีล่ะ เราต้องเตรียมที่จะไปเลกเชอร์ ไม่ใช่ว่าอยู่ดีๆ ตื่นเช้าขึ้นมาก็ไปเลกเชอร์ ฉันยังช่วยเลย ตั้งแต่แต่งงานกันมา ท่านก็สอนฉันในตัว คือเวลาท่านสอนกฎหมาย ท่านก็ dictate เรื่องที่จะไปเลกเชอร์ ฉันก็ต้องจดตามคำบอกของท่าน ส่วนใหญ่เป็นวิชากฎหมายปกครอง เท่ากับสอนเราในตัวด้วย แทนที่ท่านจะนั่งเขียน แต่ตอนนั้นฉันยังไม่มีลูก พอมีลูกแล้วนายปรีดีไม่ได้ให้ทำ เพราะต้องดูแลลูก เราแต่งงานตั้งปีครึ่งถึงมีลูก ฉันมีเวลาก็ไปเรียนภาษาฝรั่งเศสต่อที่สมาคมฝรั่งเศสถนนสาทร

เพื่อนร่วมชั้นที่เรียนด้วยกันที่สมาคมฝรั่งเศสมีอยู่หลายคน เท่าที่จำได้ก็มีคุณจำกั๊ด พลาญกูร คุณกนต์ธีร์ ศุภมงคล คุณป๋วย อึ๊งภากรณ์ บางคนมาจากเทพศิรินทร์ บางคนมาจากอัสสัมชัญ พวกอัสสัมชื่อนี้เป็นนักเรียนภาษาฝรั่งเศสทั้งนั้น

สารคดี : อาจารย์ปรีดีเคยเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ที่ต่างประเทศหลังจากที่พระองค์ทรงสละราชสมบัติบ้างไหมครับ

ท่านผู้หญิงพูนศุข : เคย ตอนนั้นปี ๒๔๗๘ ไปเข้าเฝ้าที่อังกฤษ

นายปรีดีเป็นรัฐมนตรีมหาดไทยไปเจรจากับผู้นำอังกฤษที่กรุงลอนดอน เพื่อขอแปลงดอกเบี้ยเงินกู้สมัยรัชกาลที่ ๖ ที่กู้จากธนาคารอังกฤษ จากเดิมร้อยละ ๖ ให้เหลือร้อยละ ๔

สารคดี : ตอนที่พระองค์ประทับที่ประเทศอังกฤษ ทรงเคยมีพระราชดำริว่าอยากจะกลับมาประทับเมืองไทยอีกหรือไม่

ท่านผู้หญิงพูนศุข : ได้ยินว่าท่านมีพระราชหัตถเลขาถึงหลวงพิบูลย์ ก่อนสงครามโลกครั้งที่ ๒ จะเกิด ว่าอยากจะนิวัตกลับสู่เมืองไทย จะมาประทับแถวจังหวัดตรัง แต่เกิดสงครามโลกเสียก่อนและไม่นานก็สวรรคต

สารคดี : ตอนเกิดสงครามโลกครั้งที่ ๒ อาจารย์ปรีดีและท่านผู้หญิงพูนศุขอยู่ที่ไหนครับ

ท่านผู้หญิงพูนศุข : ตอนแรกอยู่ที่ทำเนียบท่าช้าง ซึ่งรัฐบาลให้เป็นบ้านพักรับรองของนายปรีดี ผู้สำเร็จราชการฯ ตอนนั้น แต่เราไม่ได้ชุดหลุมหลบภัย ท่าช้างนี้ชั้นล่างอยู่ติดพื้นดิน แล้วก็ชั้นสอง ชั้นสาม ก็เอากระสอบทรายมากองสูงท่วมหัวที่ชั้นล่าง ทำเนียบท่าช้างอยู่ใกล้ๆ จตุยทธศาสตร์ เยื้องสถานีรถไฟบางกอกน้อย เครื่องบินของฝ่ายสัมพันธมิตรบินมาทิ้งระเบิดบ่อยมาก เวลานั้นลูกๆ ก็ยังเล็ก เวลาเครื่องบินมาก็อ้อมลูกจากที่นอนมาหลบที่หลังเนินกระสอบ ก็เลยอพยพไปอยู่

พระราชหัตถเลขาในสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ที่มีถึงพูนศุข

อยุธยาสักพักหนึ่ง พอการทิ้งระเบิดค่อยเพลาลงไปก็กลับมาอยู่กรุงเทพฯ
หาครูมาสอนลูกเรียนหนังสือ ปรากฏว่าพอถึงปี ๒๔๘๘ ปลายสงคราม
เครื่องบินมาทิ้งระเบิดหนักขึ้นอีก ทั้งตอนกลางคืนและกลางวัน ตึกกรม
บ้านช่องพังจำนวนมาก ต้องวิ่งหนีกัน เด็กเล็กลูกคนอื่นมาเรียนกับลูก
เราด้วยก็ไม่ปลอดภัย นายปรีดีก็กราบทูลเชิญสมเด็จพระพันวัสสาฯ ไป
ประทับที่พระราชวังบางปะอินเพื่อความปลอดภัย และเราก็อพยพ
ตามไปถวายการรับใช้ด้วย นายปรีดีได้ติดต่อกับสัมพันธมิตร บอกให้
ทราบว่างบางปะอินเป็นที่ประทับของเจ้านาย อย่ามาทิ้งระเบิด ไม่ใช่จุด
ยุทธศาสตร์ แต่บริเวณทำเนียบทำข้างยังทิ้งระเบิดกัน นายปรีดียังอยู่
ประจำที่นั่น ทิ้งระเบิดริมน้ำ เชื้อนพังทลาย แต่ตัวอาคารใหญ่ไม่เป็น
อะไรพอหอมมา ชาวบ้านแถวนั้นเข้ามาหลบในบ้านเต็มไปหมด เพราะ
ว่ามีค่ายเชลยอยู่ที่ธรรมศาสตร์ คิดว่าเครื่องบินคงไม่มาทิ้งระเบิดเชลย
ศึกซึ่งเป็นพวกเดียวกัน

สารคดี : ตอนที่แปด เสรีไทยท่านผู้หญิงทำหน้าที่อะไรครับ

ท่านผู้หญิงพูนศุข : ช่วงนั้นหน้าสิ่วหน้าขวานมากที่สุดเชียว ทำเนียบ
ทำข้างเป็นที่บัญชาการของเสรีไทยที่มีนายปรีดีเป็นหัวหน้า พออยู่มา
วันหนึ่ง นายพลโตโจ นายกรัฐมนตรีญี่ปุ่น ก็มาเซ็นชื่อเยี่ยมที่ทำเนียบ
ของนายปรีดี ผู้สำเร็จราชการฯ แล้วก็เดินเข้ามาที่ศาลาริมน้ำ ซึ่งเป็น

Letter.

Answer to the advertisement given below
 Young men & women stenographers and typewriter wanted willing to do general office work with chance for advancement. Apply in own handwriting giving details and salary expected to Mr. G. L. 43 Marlowe Street.

101 Selom Road
 Bangkok, Siam

May 1, 1928

Dear Sir,
 I beg to address you on the subject of your advertisement which appeared in the Bangkok Daily Mail on the 29th inst. to do an office work. I was educated at St. Joseph's Convent and have a knowledge both in

stenography and typewriting. I require a reference for the good conduct and despatch well to shown. My age is 17 and the salary I should look for would be £5. 12s a month.

Hoping you will attain my application

I remain
 Yours faithfully
 Choon Suk Sa Sankapan

French.

Dictée
 Il porte son chapeau sous le bras. Sesquels des métaux sont les plus lourds. L'air est le plus prompt. L'homme guérme les animaux par la bonté. Les milliards aiment les enfants. Si

ลายมือเขียน

จากสมุดแบบฝึกหัดของพูนศุข

ส่วนที่พวกเสรีไทยใช้เป็นที่ทำงาน โตโจคงอยากเห็นส่วนที่เราอยู่หมด น่ากลัวเหมือนกัน แต่โชคดีที่พวกญี่ปุ่นคงไม่ระแคะระคาย ส่วนฉันตอนนั้นก็ช่วยทำทุกอย่าง ช่วยนายปรีดีฟังข่าวติดตามสถานการณ์ต่างประเทศจากวิทยุ อันที่จริงตอนนั้นทางการห้ามฟังวิทยุสัมพันธมิตร ต้องมีใบอนุญาตถึงฟังได้

สารคดี : ท่านผู้หญิงต้องช่วยถอดรหัสหรือเขียนโค้ดด้วยใช่ไหมครับ

ท่านผู้หญิงพูนศุข : ไม่ได้ถอดรหัส แต่ใช้วิธีเขียนเป็นตัวหนังสือ คือฉันเขียนตัวบรรจง จึงช่วยเขียนรหัสด้วยลายมือเป็นภาษาอังกฤษแบบตัวพิมพ์ใหญ่ก่อนที่จะนำไปเข้าเป็นโค้ดลับเพื่อเป็นการพรางหลักฐาน เพราะหากถูกจับได้ก็ไม่รู้ว่าเป็นลายมือใคร และตอนนั้นใช้พิมพ์ดีดไม่ได้ หากพวกญี่ปุ่นเขาจับได้ สมัยนั้นมันตรวจกันรู้ว่าเป็นพิมพ์ดีดจากไหน บางครั้งก็เขียนคำสั่งของนายปริตีที่จะส่งไปต่างประเทศ ส่วนฝ่ายถอดรหัสนั้นมีพวกเสรีไทยสายอังกฤษหรือสายอเมริกาเป็นคนจัดการ

สารคดี : นิสัยส่วนตัวของอาจารย์ปริตีเป็นอย่างไรครับ

ท่านผู้หญิงพูนศุข : รู้สึกใจร้อนนิดนึง แต่ไม่ถึงกับหุนหันพลันแล่นหรอก แต่ว่าทำอะไรก็อยากให้เห็นผลเร็ว เป็นอย่างนี้ แล้วก็เชื่อกันง่าย บางทีเราต้องช่วยดูให้ นายปริตีดูคนไม่ค่อยเป็น นี่กว่าเหมือนตัวเองหมด

สารคดี : หลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ อาจารย์ปริตีไม่ยอมส่งจอมพล ป. กับพวกไปให้ศาลอาชญากรรมสงครามที่โตเกียวตัดสินใช่ไหมครับ

ท่านผู้หญิงพูนศุข : ได้ตั้งศาลอาชญากรรมสงครามขึ้นในประเทศไทย พิจารณาตัดสินคนไทยด้วยกันเอง ถ้าส่งไปเมืองนอกก็ไม่แน่ว่าจะเกิด

อะไรขึ้น ตอนนั้นโดนจับหลายคน หลวงวิจิตรฯ เอย ใครต่อใครเอย เป็น
เพื่อนกันทั้งนั้น ฆ่ากันไม่ลงหรอก

**สารคดี : ขอความกรุณาท่านผู้หญิงช่วยเล่าเรื่องเหตุการณ์วันที่
เกิดรัฐประหาร ๘ พฤศจิกายน ๒๕๕๐**

ท่านผู้หญิงพูนศุข : วันนั้นฉันไม่สบายเพราะไปถอนฟันมา ก็ไม่ได้รับ
ประทานอาหารเย็นด้วยกัน วันนั้นหลวงอดุลฯ (พล.ต.อ. อดุล อดุลเดช
จรัส ผู้บัญชาการทหารบก) หลวงธำรงฯ (หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ นายก
รัฐมนตรี) มารับประทานอาหารเย็น ฉันก็เข้านอนก่อนเพราะเป็นไข้ ต่อ
มาประมาณสองยามฉันก็สังเกตมีแสงไฟสาดเข้ามาในห้องนอน ที่หลังถึง
รู้ว่าเป็นไฟจากรถถังที่จอดอยู่หน้าธรรมศาสตร์ แสงไฟจ้าเขียว
แปลกใจ ก็ลุกขึ้นมา ลมพัดหนังสือพิมพ์กระจาย ไม้โซ่พัดลมนะ เป็นลม
จากแม่น้ำ แล้วฉันก็ลงไปชั้นล่าง พบเด็กที่อยู่กับเราเียนอยู่กับตำรวจที่
เป็นยามประจำบ้าน ตอนนั้นยังไม่ได้ยิง ฉันก็ถามว่าท่านอยู่ไหน เด็ก
บอกว่าท่านไปแล้ว สักครูหนึ่งทหารก็ยิงเข้ามา เราก็เลยวิ่งมารวมอยู่
ห้องนอนลูกริมแม่น้ำ

สารคดี : ทหารยิงเข้ามาในบ้านเลยหรือครับ

ท่านผู้หญิงพูนศุข : ยิงเข้ามาในบ้าน เจาะเข้ามาในห้องพระ ภูษนาต

นกกระจอกทำรังได้ แต่ไม่ทะลุ เราก็รวบรวมลูกมาอยู่ที่ห้องเดียวกัน แล้วก็บอกให้ลูกนอนหมอบราบไปบนเตียงนะ ฉันก็ตะโกนออกไปว่า อย่างนี้ อย่างนี้ มีแต่เด็กกับผู้หญิง เขายังรวแหม รู้สึกว่าหลายสิบนัดนะ เสียงมันอาจจะสะท้อนด้วย ฉันยังมีใจเป็นธรรมนะ คิดว่าไม่ได้ยิงกราด ผลสุดท้ายเขาก็ฟังประตูเข้ามา ฉันก็ลงไปพบ มีคณะนายทหารที่เราไม่รู้ จัก เขาบอกว่าจะมาเปลี่ยนรัฐบาล ฉันก็ว่าทำไมมาเปลี่ยนที่นี่ ทำไมไม่ไปเปลี่ยนที่สภาละ คณะทหารคันหัวบ้าน ไม่มีตัวนายปรีดีแล้วนะ ท่านลงเรือรับจ้างที่อยู่ข้างๆ ทำข้างวังหน้าหลบหนีไปแล้ว

สารคดี : ตอนนั้นหลวงอดุลฯ ซึ่งอยู่ในฐานะ ผบ.ทบ. อยู่ที่ไหน

ท่านผู้หญิงพูนศุข : ลักตีสี่ หลวงอดุลฯ มาหาฉัน บอกว่าผมไล่พวก กบฏไปหมดแล้ว ให้ไปอยู่ที่ป้อมพระสุเมรุ ตอนนั้นยังเป็นผู้บัญชาการ ทหารบกอยู่นี้ ท่านก็ออกซื้อผู้ที่มาyingบ้านเรา พอเข้ามีบรรณาธิการ บางกอกโพสต์ มาสัมภาษณ์และได้นำประโยคที่ฉันถามพวกทหารตอนที่ เข้ามาค้นไปลงหน้าหนึ่ง เสร็จแล้วตอนสายๆ ร.อ. สมบูรณ์ (พล.อ.ชาติ ชัย ชูณหะวัณ) เอารถถังมา เพื่อนสนิทของฉัน คุณฉลบทชัลย์ย์ (ภรรยา คุณจำกัต์ พลังกูร) วิ่งออกไปยืนขวางพวกทหาร ห้ามไม่ให้เข้ามาใกล้ บริเวณโรงรถเพราะเป็นมุมอับ เกรงว่าจะเอาสิ่งของต้องห้ามมาใส่ จึงให้ คนในบ้านร่วมเป็นพยานการตรวจค้น ซึ่งก็ไม่มีอะไร เราไม่ได้เป็นฝ่าย ก่อการกบฏ พวกเขาเป็นผู้มาทำลายเรา แล้วยังมาค้น

สารคดี : ตอนนั้นอาจารย์ปรีดีไม่ได้ดำรงตำแหน่งใดๆ แล้ว

ท่านผู้หญิงพูนศุข : เป็นเพียงรัฐบุรุษอาวุโส ตอนที่หนีไปต่างประเทศก็ไม่มีเงินติดตัว ต้องยืมจากกัปตันเรือน้ำมันที่โดยสารไปสิงคโปร์

สารคดี : แล้วหลวงอดุลย ที่ว่าไล่ไปหมดแล้ว

ท่านผู้หญิงพูนศุข : ก็ไม่จริงนะ พวกกบฏก็กลับมายึดอำนาจได้อีก หลวงอดุลย ก็ลาออก ตอนหลังฉันมาอยู่บ้านป้อมเพชร มาอยู่กับคุณแม่ หลวงอดุลย มาเยี่ยมเกือบทุกคืนเลย

สารคดี : หลังจากที่เกิดเหตุการณ์รัฐประหาร ๘ พฤศจิกายน ๒๔๙๐ ท่านผู้หญิงก็ออกนอกประเทศไปเลยหรือเปล่าครับ

ท่านผู้หญิงพูนศุข : ยังไม่ได้ไปทันที ฉันไปอยู่เมืองนอกปี ๒๔๙๕ พอปี ๒๕๐๐ ได้กลับมาชั่วคราวเพราะมารดาป่วยหนักมาก เสี่ยงเข้ามาหลังจากคุณแม่เสีย พอเฝ้าคุณแม่เสร็จก็อยู่ประมาณปีครึ่ง พอปี ๒๕๐๑ ก็ออกไป กลับมาอีกทีปี ๒๕๑๘ ได้มาก็หลังจาก(เพราะ)เหตุการณ์ ๑๔ ตุลา

สารคดี : หลังจากอาจารย์ปรีดีลิ้งย้ายไปอยู่เมืองจีน บรรดาปัญญาชนจำนวนมากในเมืองไทยร่วมกันจัดตั้งคณะกรรมการสันติภาพสากลแห่งประเทศไทย เพื่อดำเนินการไต่ถามประมาณ แต่ก็ถูกรัฐบาลทหารกวาดล้างเพราะเกรงว่าเป็นพวกฝักใฝ่คอมมิวนิสต์ คุณปาลลูกชายคนโตก็ถูกรัฐบาลทหารจับไปเมื่อปี ๒๔๘๕ ไซ้ไหมครับ

ท่านผู้หญิงพูนศุข : ตอนนั้นลูกปาลถูกเกณฑ์ทหารและอยู่ระหว่างลาป่วย ตำรวจก็มาจับตัวถึงในบ้าน ฉันพยายามทำใจเข้มแข็งเมื่ออยู่ต่อหน้า พ่อพวกนั้นกลับไปฉันวิ่งขึ้นไปร้องไห้ด้วยความคับแค้นใจ ลูกปาลถูกข้อหาภวนสันติภาพ ถูกตัดสินจำคุก ๒๐ ปี แล้วลดลงมาเหลือ ๑๓ ปี กับ ๔ เดือน แต่ขังอยู่ ๔ ปีกว่า พอปี ๒๕๐๐ ก็มีกฎหมายนิรโทษกรรมออกมา

สารคดี : ท่านผู้หญิงก็ติดคุกด้วยไซ้ไหมครับ

ท่านผู้หญิงพูนศุข : หลังจากตำรวจเอาลูกฉันไป สองวันต่อมา ฉันไปเป็นเจ้าแม่หมั้นคุณศักดิชัย บำรุงพงศ์ (เสนีย์ เสาวพงศ์) ตำรวจก็มาจับในงานนั้น แล้วนำไปสอบสวนที่สันติบาล ตอนนั้นลูกสาวสองคนยังเล็กอยู่ เลยต้องเอามาอนที่สันติบาลด้วยสองคน ตำรวจที่สอบสวนฉันคือ พระพิณิจชนคดี พี่เขยของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช พระพิณิจฯ ถามฉันว่า รู้จักพลเรือตรี ทหาร ขำหิรัญ ผู้บัญชาการนาวิกโยธิน ที่ตอนนั้น

นายปรีดีต้องออก
นอกประเทศไปนั้น
สถานการณ์ตอนนั้น
ก็ไม่น่าวางใจ
ยังมีการติดตามจับกุม
ผู้เกี่ยวข้อง หากจับ
สามี่ไม่ได้ก็มา
จับภรรยาไปแทน

ทางการกำลังล่าตัวอยู่ใหม่ คือภายหลังการทำรัฐประหารจนทำให้
นายปรีดีต้องออกนอกประเทศไปนั้น สถานการณ์ตอนนั้นก็ไม่น่าวางใจ
ยังมีการติดตามจับกุมผู้เกี่ยวข้อง หากจับสามี่ไม่ได้ก็มาจับภรรยาไปแทน
ฉันจึงไปอาศัยบ้านพักคุณทหารอยู่ที่สี่ตึกหีบข้าวคราว คุณทหารต้อนรับฉัน
กับลูกๆ อย่างดี เราอยู่ที่สี่ตึกหีบเกือบสามเดือน คุณทหารเป็นผู้ออกการ
๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ มีบุญคุณกับครอบครัวเรามาก ตอนหลังคณะ
รัฐประหารจะจับคุณทหาร แต่จับไม่ได้ คุณทหารหลบไปที่เมืองปราณฯ
หรืออยู่ที่ไหนสักแห่งไม่แน่ชัด

ที่นี่มีคนมาติดต่อ บอกว่าคุณทหารเข้าป่า ฉันก็ฝากข้าวของไปให้
เขียนโน้ตใส่เศษกระดาษฝากคนไป บอกว่าถ้ามีหนทางอะไรก็ยินดีที่จะ
ช่วยเหลือ พอคุณทหารถูกจับได้ ก็พบเศษกระดาษที่มีลายมือของฉัน
ดังนั้นเมื่อตำรวจถาม ฉันก็ไม่ปฏิเสธ เขาถามว่านี่ใช่ลายมือฉันไหม
ฉันก็รับว่าใช่ ฉันเขียนจริงๆ ข้อหาฉันมีข้อนี้เท่านั้นเท่าที่ดูในสำนวน
ฟ้อง นอกนั้นถามว่านายปรีดีอยู่ที่ไหน ฉันไม่ทราบทั้งนั้น ตอบไม่ได้
ฉันไม่ได้ติดกบฏกับใคร ลูกก็ไม่เกี่ยว ไม่พัวพันกันเลย แต่เขาก็จับฉัน
ไปทำลายจิตใจทำลายทุกอย่างหมด อิศราภาพเรื่องเล็ก จิตใจนี้เรื่องใหญ่
ถูกขังติดลูกกรงเหล็กอยู่ ถ้าเผื่อไฟไหม้เราก็ตายในนั้น และฉันกินกาแฟ
เฉพาะที่บ้านชงให้ พอคนในบ้านเอากาแฟที่บ้านชงใส่กระติกมาให้ ก็ยัง
ตรวจไม่ให้เอาเข้ามา

ติดคุกได้ ๑๒ วัน ตำรวจก็พาไปศาล ผู้ต้องหาหญิงคนเดียว ไม่รู้
ใช้กำลังเท่าไร ไปศาลแล้วพวกหนังสือพิมพ์ก็จะมาถ่ายรูป ตำรวจ
พยายามจะเอาฉันหลบกλώง พอถึงศาลแล้วก็เห็นพวกผู้ต้องหาคนอื่น
นั่งเป็นแถว แต่ของฉันไปนั่งเฉพาะ มีตำรวจคุม แหม ทูเรตจริง ๆ เชียว
ทำกับฉันขนาดนี้

สารคดี : กลัวไหมครับ

ท่านผู้หญิงพูนศุข : ตอนนั้นไม่กลัวเลยนะ หลังจากติดคุกได้ ๘๔ วัน
อัยการยกฟ้องฉัน ตอนนั้นมีตำรวจคนหนึ่งเป็นสารวัตร ขณะนี้ท่านเสียชีวิต
ไปแล้ว แหม ดีกับฉันเหลือเกิน เวลานั้นท่านเป็นนายพันตำรวจตรี
ก็คุมฉันบ้างบางเวลา ท่านก็อุตส่าห์วิ่งไปหาเพื่อนที่เป็นอัยการ ไปสืบท
ว่าฉันจะถูกฟ้องหรือเปล่า อุตส่าห์ไปเหน็ดเหนื่อยกันดึกดื่น ผลสุดท้าย
ฉันไม่ถูกฟ้อง แต่ลูกปาลถูกฟ้อง พอศาลตัดสินแล้วจะเอาลูกขึ้นรถไป
เรือนจำลพบุรี ฉันกลัวว่าจะเกิดอะไรขึ้นกับลูก ฉันก็ขึ้นรถไปด้วย
นายตำรวจคนหนึ่งก็พูดขู่ว่าจะเอาไปคุกแล้ววันนี้ ฉันก็บอกว่า
คุณไม่รู้ประวัติของฉันดี คุณนี้ว่าฉันกลัวคุกหรือ คุณปู่ของฉัน พระยา
ไชยวิชิตสิทธิศาสตรา เป็นแม่กองสร้างคุกแห่งนี้ และคุณพ่อของฉัน
พระยาชัยวิชิตวิศิษฎ์ธรรมธาดา เป็นอธิบดีราชทัณฑ์คนแรกและคน
สุดท้ายสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ แล้วฉันจะกลัวคุกได้อย่างไร

ตอนติดคุก ฉันสะท้อนใจมาก เมื่อได้รับการปล่อยตัวออกมา มีความรู้สึกไม่ปลอดภัยอีกต่อไป จึงเห็นว่าไม่สมควรอยู่เมืองไทย พอปี ๒๔๙๖ ก็เดินทางไปอยู่ฝรั่งเศสกับลูกสองคนคือดุซงกีและวาณีที่ยังเล็กอยู่ จากนั้นพยายามติดต่อกับนายปรีดีจนสำเร็จ จึงเดินทางไปอยู่เมืองจีนพร้อมกัน จนกระทั่งปี ๒๕๑๐ จึงกลับมาฝรั่งเศสกับลูก

สารคดี : หลังออกจากคุกท่านผู้หญิงย้ายมาอยู่ฝรั่งเศสแล้วค่อยหาทางไปหาอาจารย์ปรีดีที่ปักกิ่งใช่ไหมครับ

ท่านผู้หญิงพูนศุข : ตอนติดคุก ฉันสะท้อนใจมาก เมื่อได้รับการปล่อยตัวออกมา มีความรู้สึกไม่ปลอดภัยอีกต่อไป จึงเห็นว่าไม่สมควรอยู่เมืองไทย พอปี ๒๔๙๖ ก็เดินทางไปอยู่ฝรั่งเศสกับลูกสองคนคือดุซงกีและวาณีที่ยังเล็กอยู่ จากนั้นพยายามติดต่อกับนายปรีดีจนสำเร็จ จึงเดินทางไปอยู่เมืองจีนพร้อมกัน จนกระทั่งปี ๒๕๑๐ จึงกลับมาฝรั่งเศสกับลูก สาเหตุที่มาก่อนเพราะมาหาทางพานายปรีดีออกจากเมืองจีนไปอยู่ฝรั่งเศส เราก็มีเพื่อนฝูงเก่าๆ พอปี ๒๕๑๓ ก็พานายปรีดีมาอยู่ฝรั่งเศส

สารคดี : ทำไมหลังรัฐประหารปี ๒๕๕๐ อาจารย์ปรีดีเลือกไปอยู่เมืองจีน

ท่านผู้หญิงพูนศุข : แล้วจะไปที่ไหนล่ะ เมืองจีนไม่มีสัมพันธกับไทยนี่ก็ไปเมืองจีน ตอนนั้นยังไม่เป็นคอมมิวนิสต์ เป็นยุคสมัยของเจียงไคเช็คยังมีอำนาจ อันที่จริงนายปรีดีต้องการลี้ภัยที่ประเทศเม็กซิโก แต่รองกงสุลอเมริกันที่เซี่ยงไฮ้ ซึ่งเป็นพวกซีไอเอ ชักชวนให้ข้ามแดนอเมริกา ทำให้นายปรีดีไม่สามารถไปเม็กซิโกได้ รองกงสุลอเมริกันคนนี้คือนายนอร์แมน ฮันนา ต่อมาเป็นทูตประจำประเทศไทย

หลังจากนายปรีดีประสบความล้มเหลวในการก่อการขบวนการประชาธิปไตย ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๔๙๒ นายปรีดีต้องลี้ภัยไปต่างประเทศอีกครั้งหนึ่ง โดยตัดสินใจไปประเทศจีน ขณะนั้นพรรคคอมมิวนิสต์จีนได้ปกครองเกือบทั่วประเทศแล้ว

สารคดี : ช่วงที่อยู่เมืองจีน กิจกรรมประจำวันของอาจารย์เป็นอย่างไรบ้างครับ

ท่านผู้หญิงพูนศุข : ก็อ่านหนังสือ ฟังวิทยุสถานีบีบีซีบ้าง ออสเตรเลียบ้าง วีโอเอบ้าง ญี่ปุ่นบ้าง รับฟังข่าวสารจากเมืองไทย ไม่ได้ทำงานอะไร ทำงานส่วนตัว คืองานบ้าน แต่ทางการเงินจัดคนมาดูแลอำนวยความสะดวก มีปัจจัยสี่ให้เราตลอด

สารคดี : รัฐบาลจีนตอนนั้นให้ความช่วยเหลือมากใช่ไหมครับ

ท่านผู้หญิงพูนสุข : ฉันไม่ลืมบุญคุณรัฐบาลจีนและราษฎรจีน ฉันเป็นคนไม่ลืมบุญคุณคน ตอนที่ทางจีนเกิดอุทกภัยเมื่อหลายปีมาแล้ว ฉันก็ส่งเงินตามมีตามเกิดไปช่วยเหลือ เมื่อเร็วๆ นี้ก็ส่งไปอีก ตอนเราออกจากเมืองจีนก็ไม่มีบาทหมางอะไรกันนะ เราออกมาด้วยดี

สารคดี : ใครในรัฐบาลจีนที่เป็นคนจัดการช่วยเหลืออาจารย์ปรีดี

ท่านผู้หญิงพูนสุข : นายกรัฐมนตรีโจวเอินไหล แต่ก็คงต้องช่วยกันหลายคน

สารคดี : อาจารย์ปรีดีรู้จักโจวเอินไหลมาก่อนหรือครับ

ท่านผู้หญิงพูนสุข : ไม่รู้จักกันมาก่อน แต่ได้ยินชื่อมาก่อน

สารคดี : ไปเมืองจีนครั้งแรกอาศัยอยู่ที่เมืองไหนครับ

ท่านผู้หญิงพูนสุข : ปักกิ่ง ตอนหลังทนอากาศหนาวจัดไม่ไหว หนาวมากขนาดลบ ๑๕ องศา หนาวนี่กินแต่ผักกาดขาว ซู้ดกันทีละเยอะๆ แล้วขุดหลุมลงไปทำเป็นตุ๋นเย็น จึงขอย้ายมาอยู่เมืองกวางโจว อยู่ใกล้บ้าน(เมืองไทย) รับฟังวิทยุจากต่างประเทศได้และได้อ่านหนังสือพิมพ์จากฮ่องกงด้วย

สารคดี : ตอนนั้นงานหลักของอาจารย์ปรีดีคือการเขียนหนังสือ

ท่านผู้หญิงพูนศุข : เขียนบทความต่างๆ เขียนหนังสือ *ความเป็นอนิจจังของสังคม* เป็นคนเขียนหนังสือลายมือดี

สารคดี : ช่วงนั้นอยู่ได้เพราะบำนาญ

ท่านผู้หญิงพูนศุข : ตอนแรกรัฐบาลตัดบำนาญตั้งแต่เริ่มคดีสวรรคต
ต่างๆ ที่ไม่ได้เป็นจำเลย ในคำฟ้องไม่มีนะ แต่เขาก็ตัดเราแล้ว เวลานั้น
เมื่อพ้นจากตำแหน่งผู้สำเร็จราชการฯ ได้บำนาญสูงสุด ๖๐๐ บาท เมื่อ
โดนตัด นายปรีดีก็ฟ้องศาล จน ๒๐ ปีผ่านไปกว่าจะได้บำนาญ แต่เขา
เพิ่มให้นะ ตอนหลังได้เดือนละ ๔,๐๐๐ กว่าบาท ตอนนั้นฉันต้อง
ขายบ้านขายที่ดิน คนเขาถามขายทำไม ไม่ขายแล้วเอาอะไรกิน มีอะไร
ก็ขายหมด แล้วฉันก็มีรายได้จากค่าเช่าบ้าน แล้วก็ขายบ้าน ขออนุญาต
เอาเงินออกไปซื้อบ้าน สมัยนั้นคุณป๋วยเป็นผู้ว่าการธนาคารชาติ

สารคดี : อาจารย์ป๋วยรู้จักอาจารย์ปรีดีมาตั้งแต่สมัยใดครับ

ท่านผู้หญิงพูนศุข : คุณป๋วยเป็นลูกศิษย์ ตอนที่อยู่มหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์ คุณป๋วยไปทำงานห้องสมุดธรรมศาสตร์ เรียนไปด้วย
ทำงานไปด้วย

เมื่อพ้นจากตำแหน่ง
ผู้สำเร็จราชการฯ
ได้บำนาญสูงสุด
๖๐๐ บาท เมื่อโดนตัด
นายปรีดีก็ฟ้องศาล
จน ๒๐ ปีผ่านไป
กว่าจะได้บำนาญ
แต่เขาเพิ่มให้นะ
ตอนหลังได้เดือนละ
๔,๐๐๐ กว่าบาท

อยากกลับบ้าน
แต่ถ้าเรากลับมาแล้ว
บ้านเมืองวุ่นวาย
ต้องมีคนไม่ชอบ
แล้วอย่างนี้จะกลับ
ได้อย่างไร อยากให้บ้าน
เมืองสงบ คิดว่าอยู่
ต่างประเทศดีกว่า
ใจนะอยากกลับ
ถ้ากลับมาไม่สงบ
ก็เป็นคนไม่รักชาติ
เราต้องการให้ชาติบ้าน
เมืองมีความสงบรุ่งเรือง

สารคดี : อาจารย์ปรีดีเคยคิดจะกลับเมืองไทยใช่ไหมครับ

ท่านผู้หญิงพูนศุข : อยากกลับบ้าน แต่ถ้าเรากลับมาแล้วบ้านเมืองวุ่นวาย ต้องมีคนไม่ชอบ แล้วอย่างนี้จะกลับได้อย่างไร อยากให้บ้านเมืองสงบ คิดว่าอยู่ต่างประเทศดีกว่า ใจนะอยากกลับ ถ้ากลับมาไม่สงบก็เป็นคนไม่รักชาติ เราต้องการให้ชาติบ้านเมืองมีความสงบรุ่งเรือง

สารคดี : มีคนไปเยี่ยมอาจารย์ปรีดีตลอดเวลาใช่ไหมครับ

ท่านผู้หญิงพูนศุข : มี คือการเยี่ยมมีหลายอย่าง ไปเยี่ยมด้วยน้ำใสใจจริง ระลึกถึงคุณงามความดีเก่าๆ ไปดูก็มี อยากรู้ว่าอยู่กันอย่างไร บางคนสนิทกันแต่ไม่กล้าไป กลัวมีคนไปแจ้งกับรัฐบาล ขนาดฉันจะขายที่ดิน คนจะซื้อพอรู้ว่าเป็นชื่อของนายปรีดีก็กลัวแล้ว ที่ดินของนายปรีดีที่ทุ่งมหาเมฆ ซื้อไว้ถูกๆ ไร่ละสามบาทห้าสิบสตางค์ ตั้งแต่เป็นทุ่งนา คนซื้อบอกว่าต้องไปถามรัฐบาลก่อน แล้วรัฐบาลมาเกี่ยวอะไรด้วย จะขายของตัวเองยังยาก ต้องไปถามรัฐบาล

สารคดี : แต่ก็จำเป็นต้องขายเพื่อหารายได้

ท่านผู้หญิงพูนศุข : ก็ให้พรรคพวกช่วยกันซื้อ เพื่อว่าให้เราได้มีกินมีใช้ ถ้าฉันไม่ขายจะเอาเงินที่ไหน บำนาญก็ไม่ได้ บ้านที่สีลมและสาทรก็ต้องขาย เพราะเราไม่ได้ค้าขาย ฉันเห็นเตี้ยวันนั้นะ ทำไมนักการเมืองรวย

จิง ฉันไม่เข้าใจ เอาเวลาราชการไปค้าขายเหอะ เราใช้เวลาทั้งหมดให้
แก่ราชการ ไม่ได้เอาเวลาของราชการมาทำมาหากิน ซึ่งถ้านายปรีดีจะ
ทำมาหากิน ก็มีหวั่นะ ได้รับใบประกาศนียบัตรชั้นสูงทางเศรษฐกิจ มี
ความสามารถหลายอย่างที่ทำอะไรต่ออะไร แต่ท่านไม่ได้ทำเพื่อตนเอง
ทำให้ประเทศชาติ

สารคดี : อยากให้ท่านผู้หญิงช่วยเล่าถึงวันที่อาจารย์ปรีดีเสียชีวิต

ท่านผู้หญิงพูนศุข : อยู่ดีๆ ก็นั่งเขียนหนังสือนั่นแหละ เขียนเสร็จแล้ว
จะให้ลูกคนหนึ่งตรวจทาน ก็ให้ฉันออกไปตาม แต่ลูกไม่ยอมออกไป
ทำงานก่อน ฉันก็กลับเข้ามา เห็นนายปรีดีถอดแว่น พุดอะไรสองสามคำ
ฉันก็จำไม่ได้ แล้วเอนตัวลงฟังพนักเก้าอี้คอปับแล้วนั่งไป ฉันก็รีบไป
หยิบยาฉุกเฉินที่หมอเขาให้ไว้ แล้วก็รีบโทรศัพท์ ลูกอีกคนก็เข้าบ้าน
อยู่ข้างๆ เพราะบ้านเราเล็ก เขามีครอบครัว ให้คนไปตาม เผอิญมีหลาน
เรียนแพทย์จุฬาปี ๔ มาพักอยู่ที่บ้าน ก็ให้เขามาช่วยผายปอด แล้วก็
โทรศัพท์เรียกแพทย์ฉุกเฉิน หมอส่งไว้ให้เรียกรถแอมบูแลนซ์มา
เพราะว่าแอมบูแลนซ์ของเขามีเครื่องเคราครบ เขาก็มาปั๊มหัวใจ แต่ช่วย
อะไรไม่ได้แล้ว นายปรีดีไม่ได้ทรمانเลย สิ้นใจอย่างสงบ หมอประจำตัว
มาทีหลังบอกว่าตายอย่างงดงาม

๒ พฤษภาคม ๒๕๖๖
วันที่ปรีดีละสังขาร

สารคดี : ตั้งร่างของท่านไว้ที่บ้านอยู่หลายวัน

ท่านผู้หญิงพูนสุข : นอนอยู่ที่บ้าน ไม่ได้ใส่หีบตั้งห้าวัน มีคนไทยจากที่ต่างๆ ในฝรั่งเศสและยุโรปมาเยี่ยมเคารพ ท่านเสียชีวิตวันจันทร์ อังคาร พุธ พฤหัสบดี ศุกร์ ถึงได้ลงหีบ นอนอยู่บนเตียงนอนเฉยๆ นี่ เหมือนคนนอนหลับ เล็บ แก้ม ไม่ได้ขีดเลย ผมน หนด เล็บ ยังกอยาวออกมา เหมือนยังมีชีวิตอยู่ เจ้าหน้าที่บอกไม่ให้เราถูกตัว แล้วมียาอะไรไม่รู้วางไว้ ทำสะอาด พอดีเดือนพฤษภาคมอากาศเย็น ความจริงถ้าเป็นโรคอื่นไม่ได้นะ เมืองฝรั่งไม่ให้ตั้งศพอยู่ที่บ้าน

สารคดี : สถานทูตไทยมาหรือเปล่าครับ

ท่านผู้หญิงพูนสุข : ท่านทูตมาส่วนตัว เพราะว่ารัฐบาลในขณะนั้นไม่มีความเห็น ท่านไม่พูดก็เลยไม่ทำอะไร มีเพื่อนลูกอยู่ต่างประเทศ โทรศัพท์ถามว่ารัฐบาลสั่งทำมัย ไม่มีเลย รัฐบาลไม่สั่งอะไรเลย รัฐบาลไป เห็นใจทูตนะ เราเลยขอความช่วยเหลือเป็นการส่วนตัว พอดีท่านปัญญาฯ กำลังอยู่ที่อังกฤษ ท่านรู้ข่าว ท่านก็โทรศัพท์มาแสดงความเสียใจ เราจึงนิมนต์ท่านมาเป็นประธานประชุมเพลิง ยังมีพระจากเมืองอังกฤษอีกสามรูปมาสวดให้ เอาผ้าไตรมาช่วย เดินทางมาเอง แล้วมีพระในฝรั่งเศสอีก ท่านปัญญาฯ เป็นประธาน ท่านก็กล่าวสดุดี มีคนไทยในฝรั่งเศสและในยุโรปไปเฝ้ากันเยอะ นักบินและเจ้าหน้าที่การบินไทยที่

เผอิญไปปารีสขณะนั้น อุตส่าห์ไปเผากันหมด คนรู้จัก ไม่รู้จักนะ
 อุตส่าห์ไปกัน ก็เผากันเดี๋ยวนั้น เก็บกระดูกเดี๋ยวนั้น ละเอียดเชียว สิ่งไว้
 นี้ บอกให้เป็นขี้เถ้า ไม่มีขึ้นเลย แล้วยังมือดีตัดหูตาดฝรั่งในเมืองไทย
 นายกรัฐมนตรีฝรั่งเศสก็ส่งพวงหรีดมาแสดงความเสียใจ

สารคดี : แล้วปี ๒๕๒๙ เหตุใดถึงเอาอัฐิกลับมาเมืองไทย

ท่านผู้หญิงพูนศุข : ที่แรกลูกบางคนคิดว่าเอากลับมาทำไมในเมื่อ
 บ้านเมืองเป็นอย่างนี้ แต่เราก็มีบ้านที่เมืองไทยนี่นะ ตัดสินใจสามปี
 ถึงได้มา ที่นี้ทางธรรมศาสตร์ เวลานั้นท่านอธิการบดีคุณหญิงนางว
 ัยเสรี บอกว่าทางธรรมศาสตร์จะต้อนรับเอง ฉันก็ไม่ออกความเห็น
 ไม่คัดค้าน ที่ธรรมศาสตร์ทำบุญ ๕๐ วัน ๑๐๐ วัน ฉันก็ทำบุญที่วัด
 พนมยงค์ ทางธรรมศาสตร์เขาก็ทำให้เต็มที่ เขาให้นักศึกษาติดแผ่นป้าย
 สีดำๆ แล้วแจกกอลอนของสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก
 วัดราชบพิธฯ ท่านเขียนกลอน “ซูตี” แหม ซึ่งเหลือเกิน

สารคดี : อาจารย์ปรีดีเขียนพินัยกรรมไว้หรือเปล่า

ท่านผู้หญิงพูนศุข : มี เคยเขียนว่า ถ้ามีทรัพย์สินสมบัติอะไรก็ยกให้ฉัน
 คนเดียว และสั่งด้วยปากเรื่องเผาศพให้เผาให้ละเอียด

คติธรรม

ครบรอบ ๑๐๐ วัน แห่งการอสัญกรรม

รัฐบาลอาวุโ ปรีดี พนมยงค์

อังคาร ที่ ๘ สิงหาคม ๒๕๒๖

ซูตี

คนดีโยมคือ	คู่ดี กับพ่อ
ดีแต่อย่าขบถ	ทำราช
ว่านน้อยกับทองหัว	ถวิลเพน มกามา
หรือมิลคค้าย	ไประออนซอนสม.
ดีชุมเช่นขนาด	คุณงาม
ดีแต่อย่าขบถ	เถอะเวอน
จริงจังเสรีความ	คิ้ว กั้นแ
ดีทวนคณเอน	ออกอย่างสร้างดี.

สมเด็จพระสังฆราช

(สมเด็จพระสังฆราช)

สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม
 กรุงเทพมหานคร

www.dhammadownload.com

“ซูตี” คติธรรมในสมเด็จพระสังฆราช
 สกลมหาสังฆปริณายก วัดราชบพิธฯ

สารคดี : อาจารย์ปรีดีสนิทกับท่านพุทธทาส

ท่านผู้หึงพุนุช : ก็รู้จักกันดี ไม่ถึงกับสนิทอะไร เคยนิมนต์มาสนทนาธรรมกันสมัยสงคราม เมื่อท่านมาแสดงธรรมที่มหาภูมิฯ ก็ไปฟังและนิมนต์มาที่ทำเนียบท่าช้าง และเคยขอให้ท่านพุทธทาสตั้งสำนักสงฆ์เช่นเดียวกับสวนโมกขพลารามที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยาซึ่งเป็นบ้านเกิด แต่มาเกิดรัฐประหาร ๒๔๙๐ จึงทำให้โครงการนี้ต้องล้มเลิกไป

สารคดี : กับท่านปัญญา กิ๋นเคยกัน

ท่านผู้หึงพุนุช : ก็เคยมาเยี่ยมกันที่บ้าน ที่ปารีสนะ ท่านก็ไปต่างประเทศกันบ่อยๆ สมเด็จพระพุทธาจารย์วัดมหาธาตุ พระพิมลธรรม ก็สนิทกัน เมื่อเราประสบเคราะห์กรรมท่านก็มาเยี่ยม บอกว่า อาตมาไม่เห็นแล้ว บอกไม่ต้องห่วง ท่านก็อุตส่าห์มาเยี่ยม สมเด็จพระวัดสระเกศ ก็ไปสองครั้ง แล้วท่านเจ้าคุณปยุตโตเวลานั้นตามไปด้วย

ฉันจากเมืองไทยไป ๑๓-๑๔ ปี ไป พ.ศ. ๒๕๐๑ กลับ พ.ศ. ๒๕๑๘ คนแรกที่ฉันไปกราบคือสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก วัดราชบพิธ ท่านไม่ได้รับทักฎิ แต่ออกรับในพระอุโบสถ ท่านให้เกียรติเราทั้งที่ขณะนั้นเราไม่มีเกียรติอะไรแล้ว พระท่านยุติธรรม เทียงธรรม ไม่เชื่อคำพูดที่กล่าวหาเรา พระท่านปัญญาสูง คนที่เชื่อคือคนที่ไม่ใช้สติประกอบด้วยปัญญา

หม่อมราชวงศ์

หม่อมราชวงศ์

หม่อมราชวงศ์

หม่อมราชวงศ์

หม่อมราชวงศ์

หม่อมราชวงศ์

หม่อมราชวงศ์

หม่อมราชวงศ์

หม่อมราชวงศ์

หม่อมราชวงศ์

หม่อมราชวงศ์

หม่อมราชวงศ์

หม่อมราชวงศ์

หม่อมราชวงศ์

หม่อมราชวงศ์

หม่อมราชวงศ์

หม่อมราชวงศ์

หม่อมราชวงศ์

หม่อมราชวงศ์

หม่อมราชวงศ์

หม่อมราชวงศ์

หม่อมราชวงศ์

หม่อมราชวงศ์

หม่อมราชวงศ์

พูนสุขรำลึกความหลัง

ท่านผู้หญิงพูนศุข*

หมายเหตุ - เชิญฟังรายการ
“ดนตรีในหัวใจ” ของท่านผู้หญิง
พูนศุข พนมยงค์ ซึ่งได้ออก
อากาศทางวิทยุบีบีซี ภาควิทยา
ไทย เมื่อเวลา ๑๙.๓๕ น. ของ
วันอังคารที่ ๙ พฤษภาคม
๒๕๔๓ และออกอากาศซ้ำอีก
ครั้งในรายการภาคเช้า เวลา
๖.๓๐ ของวันที่ ๑๐ พฤษภาคม
๒๕๔๓ จาก CD ที่ถือนันทนา-
การในท้ายเล่มของหนังสือนี้

* จาก คอลัมน์ “สักวันหนึ่ง
ดอกไม้จะบาน” ตีพิมพ์ใน
นสพ. ผู้จัดการ วันจันทร์ที่
๘ พฤษภาคม ๒๕๔๓
โดย รุ่งมณี เมฆโสภณ

ท่านอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ เคยกล่าวไว้ว่า...

ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ คือภรรยาและเพื่อนที่ดีที่สุดในชีวิตของข้าพเจ้า โดยอยู่เคียงข้างข้าพเจ้าตลอดเวลา แม้ในยามประสบเคราะห์กรรม!

ในโอกาสครบรอบ ๑๐๐ ปีชาตกาลของท่านอาจารย์ปรีดี ในวันที่ ๑๑ พฤษภาคมนี้ ดิฉันมีความตั้งใจอย่างแรงกล้าที่จะได้สนทนากับท่านผู้หญิง เพราะเชื่อว่าการรำลึกถึงท่านอาจารย์นั้น จะรำลึกผ่านผู้ใดดีไปกว่าภรรยาและเพื่อนที่ดีที่สุดในชีวิตนี้... ไม่มี...

ท่านผู้หญิงพูนศุขเพิ่งจะครบ ๘๘ ปีเต็ม ไปเมื่อวันที่ ๒ มกราคมที่ผ่านมา และเมื่อดิฉันได้ไปกราบท่านเมื่อปลายเดือนเมษายน ท่านผู้หญิงยังคงงดงามสมวัย แข็งแรง สดชื่น สัมผัสเสียงสดใส โดยเฉพาะยามย้อนคุยถึงเรื่องในอดีต

“สำหรับตัวฉันนี่แหละ นายปรีดีนี่ให้ความรัก ให้ความรู้และมอบ

ความไว้วางใจให้...อยู่ไกลกันยังงี้ก็ถ่ายทอดความรู้ให้ ไม่หยุดยั้งเลย
เรียนกันจนแก่ คือได้รับความรู้ ฉันเรียนหนังสือก็ไม่มาก แต่มาอยู่กับ
คนที่เป็นครูบาอาจารย์ก็ได้รับความรู้ ได้รับอะไรต่างๆ”

ช่วงที่ครอบครัวท่านอาจารย์ปรีดีได้รับผลกระทบจากความผันผวน
ทางการเมืองมากที่สุดก็คือ หลังการรัฐประหาร ๘ พฤศจิกายน ๒๔๙๐
ที่ทำให้ท่านปรีดีต้องลี้ภัยไปต่างประเทศ...

ครั้งนั้นเองที่เมื่อท่านผู้หญิงได้ยินบุตรสาวคือ คุณดุขฎิ พนมยงค์
ร้องเพลง Un bel di หรือ One Fine Day จากอุปรากรเรื่องมาตาม
บัตเตอร์ฟลาย (Madame Butterfly) แล้วถึงกับน้ำตาซึม...

“ซึ่งใจมาก...คือเมื่อก่อนถูกจับนะคะ ลูกดุขฎิร้องเพลงจากมาตาม
บัตเตอร์ฟลาย - One Fine Day คือเวลานั้นนายปรีดี อยู่ที่ไหนก็ไม่รู้...
พอลูกร้องเพลงนี้ ฉันน้ำตาซึมเลย บอกไม่ถูก นี่พูดยัง...”

เสียงท่านผู้หญิงกล้วสะอื้นเมื่อพูดถึงตรงนี้...

ท่านผู้หญิงเสริมด้วยว่า ที่ซาบซึ่งใจอย่างมากเป็นเพราะเนื้อร้อง
ของเพลงนี้กล่าวถึงการรอคอยวันกลับของบุคคลอันเป็นที่รัก รอคอย
อย่างมีความหวังว่า สักวันหนึ่งจะได้พบกันอีก

อีกช่วงหนึ่งที่สร้างแรงกดดันอย่างมากก็คือ เมื่อท่านผู้หญิง
ซึ่งนอกจากจะต้องเศร้าเสียใจกับการพรากจากสามีอันเป็นที่รักแล้ว
ยังถูกจับในข้อหากบฏภายในและภายนอกราชอาณาจักร เมื่อวันที่

“ซึ่งใจมาก...

คือเมื่อก่อนถูกจับนะคะ

ลูกดุขฎิร้องเพลงจาก

มาตามบัตเตอร์ฟลาย -

One Fine Day คือ

เวลานั้นนายปรีดี

อยู่ที่ไหนก็ไม่รู้...

พอลูกร้องเพลงนี้

ฉันน้ำตาซึมเลย

บอกไม่ถูก นี่พูดยัง...”

พูนศุขกล่าวสุนทรพจน์ในงาน
การแสดงซิมโฟนี “ปริทัศน์ตำนานสุรณี”
โรงละครแห่งชาติเวียดนาม
กรุงฮานอย ๑๑ กรกฎาคม ๒๕๔๕

๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๔๕ ก่อนวันครบรอบแต่งงานเพียงวันเดียว...
ลูกชายคนโตคือ คุณปาล พนมยงค์ ก็ถูกจับในข้อหาเดียวกัน...
ท่านผู้หญิงถูกคุมขังอยู่นานถึง ๘๔ วัน ท่านผู้หญิงบอกกับดิฉันว่า
สิ่งหนึ่งที่ทำให้จิตใจสงบเวลานั้นก็คือเสียงดนตรี... ดนตรีที่ท่านผู้หญิง
เรียนรู้มาแต่ครั้งยังเยาว์

“ก็ทำจิตใจสงบนะคะ ไม่ได้ร่นอะไร คือว่าถูกจับก็ทนอยู่ได้ ๘๔ วัน
ขาดอิสรภาพ แล้วก็อยู่มาจนอายุป่านนี้...(ดนตรี) ก็คงมีส่วนบ้าง แต่
จิตใจนี้สำคัญ เราไม่ยอมท้อถอย ทนคือจะต้องอยู่ไป จะเอาความอยู่นี้
เป็นชัยชนะ”

นักร้องประสานเสียงสวนพลูร้องเพลงให้ "คุณยาย" ฟัง (๒๕ ธันวาคม ๒๕๔๗)

ท่านผู้หญิงไม่เคยแสดงความอ่อนแอออกมาแม้สักน้อย!

หลังจากได้รับอิสรภาพแล้ว ท่านผู้หญิงจึงได้ตัดสินใจเดินทางไปฝรั่งเศส อังกฤษ สวีเดน ผ่านสหภาพโซเวียต ปลายทางคือจีน เพื่อที่จะพบกับท่านอาจารย์ปรีดีที่นั่น หลังจากที่ต้องพลัดพรากกันเป็นเวลานาน ๕ ปี...

ระหว่างการใช้ชีวิตร่วมกันในต่างประเทศ ไม่ว่าจะเป็น ๑๓ ปีในจีน หรือ ๑๘ ปีในฝรั่งเศส การกิจนอกเหนือจากการเป็น “แม่บ้าน” ของท่านผู้หญิงพูนศุข คือการช่วยท่านอาจารย์ปรีดีรับฟังวิทยุต่างประเทศเพื่อติดตามความเคลื่อนไหวของโลกและของเมืองไทย

“ตื่นเช้าขึ้นมาก็ฟังวิทยุ ตื่นน้ำชา ฉันเป็นคนขงให้ ชาจีนนะคะ ไม่ใช่ชาฝรั่ง ฟังบีบีซี ฟังอะไรนี้แล้วแต่เวลา...อยู่กับเครื่องวิทยุทรานซิสเตอร์เลย บางทีก็สลับกัน ไปเดินเล่นหรือไปนั่งรับอากาศก็เอาทรานซิสเตอร์ไปตั้ง และอีกคนอาจจะอยู่ข้างบนฟังวิทยุอีกเครื่อง ก็อยู่อย่างนี้”

ชีวิตของท่านอาจารย์ปรีดีนั้น เวลาส่วนใหญ่จะหมดไปกับการรับฟังข่าวสาร แต่ก็มีบางครั้งที่ท่านอาจารย์ฟังเพลง โดยเฉพาะเพลงจากอุปรากรเรื่อง Carmen อย่างไรก็ตาม ท่านผู้หญิงก็ได้เล่าให้ฟังตอนหนึ่งด้วยว่า ท่านอาจารย์ปรีดีในฐานะผู้อำนวยการสร้างภาพยนตร์เรื่องพระเจ้าช้างเผือกเพื่อเป็นบรรณาการให้กับสันติภาพ ในช่วงที่เมฆ

“วันนี้ต้องดีกว่าวันวานเป็นธรรมดา...”

ท่านผู้หญิงพูนศุขรำพึงอย่างเชื่อมั่นและสุขใจ...

หมอกแห่งสงครามโลกครั้งใหม่ปกคลุมไปทั่วโลกนั้น เป็นผู้เลือกเพลงสายสมร จากจดหมายเหตุลาอุแบร์ ซึ่งเป็นเพลงไทยโบราณครั้งสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ให้พระเจนดุริยางค์เรียบเรียงเสียงประสานเพื่อเป็นเพลงประกอบภาพยนตร์ ซึ่งต่อมาได้มีผู้มาใส่เนื้อร้องและเรียกว่าเพลงศรีอยุธยา

แม้เวลาผ่านไปเนิ่นนาน แต่ดูเหมือนว่าความทรงจำของท่านผู้หญิงยังคงแจ่มชัด โดยเฉพาะเมื่อรำลึกถึงสิ่งต่างๆ ที่ท่านอาจารย์ปรีดีทำเพื่อแผ่นดินและมวลราษฎรไทย และตัวท่านผู้หญิงก็ได้ต่อสู้เคียงข้างท่านอาจารย์ปรีดีมาโดยตลอดจากการถูกใส่ร้ายต่างๆ นานา... ต่อสู้แม้เมื่อท่านอาจารย์ล่องลับไปแล้ว จนกระทั่งคิดว่ามีผู้เข้าใจท่านอาจารย์ปรีดีมากขึ้นจึงได้ยุติ!

“วันนี้ต้องดีกว่าวันวานเป็นธรรมดา...”

ท่านผู้หญิงพูนศุขรำพึงอย่างเชื่อมั่นและสุขใจ...

ในโอกาส ๑๐๐ ปีชาตกาลของท่านอาจารย์ปรีดีนี้ คนรุ่นใหม่ที่เคยพบและตระหนักถึงคุณงามความดีของท่านอาจารย์ได้แต่งเพลงขึ้นมาใหม่ ๒ เพลงด้วยกัน คือ เพลงซิมโฟนี หมายเลข ๔ **ปรีดีคีตานุสรณ์**

นักร้องประสานเสียง ขับร้องใน
การแสดงซิมโฟนี “ปริศนาคิดานุสรณ์”
๙ พฤษภาคม ๒๕๔๓
ณ ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย

ประพันธ์โดย คุณสมเภา สุจริตกุล ซึ่งนำชีวประวัติของท่านอาจารย์ปรีดี
มาร้อยเรียงเป็นบทซิมโฟนี และเพลง**คนดีมีค่า** ประพันธ์เนื้อร้องโดย
คุณจริยวัฒน์ สันตะบุตรและคุณไกววัล กุลวัฒน์โนทัย ทำนองโดยคุณไกววัล
อีกเช่นกัน

สำหรับเพลง**คนดีมีค่า**นี้ ท่านผู้หญิงพูนศุขและครอบครัวท่าน
อาจารย์ปรีดีเห็นว่าตรงกับคุณงามความดีของท่านอาจารย์และทุกคนที่
ทำความดี...แม้เพลงนี้จะไม่มีคำว่า “**ปรีดี**” ปรากฏอยู่เลยก็ตาม

ก่อนกราบลา...ดิฉันได้เรียนถามท่านผู้หญิงถึงความคิดถึงที่มีต่อ
ท่านอาจารย์ปรีดี

ท่านผู้หญิงพูนศุขเงิบไปอึดใจ ก่อนที่จะตอบเสียงเครือว่า
“ก็เป็นธรรมดา นะคะ...คือว่าไม่มีที่ปรึกษา”

ครอบครัวนี้

ลูกทั้ง ๖ คน ลลิตา ปาล สุดา ศุขปริดา ดุษฎี วาณี

ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ในบทบาทแม่*

“ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ มิใช่เป็นเพียงบุคคลหนึ่งที่
มีชื่อผ่านเข้ามาในประวัติศาสตร์ในฐานะเป็นภริยาของท่านรัฐบุรุษ
อาวุโสปรกติ พนมยงค์เท่านั้น แต่ชีวิตของท่านผู้หญิงเป็นประวัติ-
ศาสตร์ส่วนหนึ่งด้วยทีเดียว อย่างน้อยในกระแสแห่งความผันผวน
ปรวนแปรของเหตุการณ์บ้านเมืองที่ชีวิตของท่านผู้หญิงพูนศุขถูก
กระทบกระทั่งอย่างหนักหน่วงครั้งแล้วครั้งเล่าตลอดช่วงเวลา
ยาวนาน ท่านผู้หญิงรู้เห็น รู้ลึก มองสถานการณ์และเหตุการณ์
เหล่านั้นอย่างไร รวมทั้งนำชีวิตและบุคคลที่เกี่ยวข้องโดยเฉพาะ
ครอบครัวคลุกคลีผ่านพ้นมาได้อย่างไรก็เป็นเรื่องที่น่าสนใจศึกษามาก”

โดย ศาสตราจารย์ ดร. วิมลศรี ภิรมย์

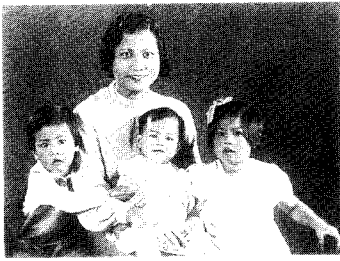
“ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์
ในบทบาทของแม่” โดย ศาสตราจารย์
ดร. วิมลศรี ภิรมย์
ฉบับที่ ๑๖๖ กรุงเทพฯ ๒๕๕๓

ข้อความข้างต้นคัดจากคำอนุโมทนาของพระธรรมปิฎก (ป.อ.
ปยุตโต) ที่ได้เขียนไว้ในหนังสือ ๗ รอบ ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์
“สาวิกา” ของอนุญาติยกมาประกอบเป็นดังภาพฉายให้เห็นชีวิตของท่าน

ผู้หญิงพุนศุข พนมยงค์ และเป็นเสมือนบทนำเข้าสู่ชีวิตของท่านผู้หญิง ในอีกแง่มุมหนึ่ง คือบทบาทของแม่ ผู้ต้องประคับประคองลูกๆ ถึง ๖ คน ในยามที่ชีวิตประสบความทุกข์ยาก และนับเป็นความกรุณาที่ท่านผู้หญิงและครอบครัวได้ให้โอกาส “สาวิกา” สัมภาษณ์และนำมาถ่ายทอดสู่ผู้อ่าน

ขอทราบถึงชีวิตประจำวันของท่านสักเล็กน้อยค่ะ ช่วงนี้สุขภาพของท่านเป็นอย่างไรบ้างคะ

มีโรคประจำตัวหลายอย่าง อายุ ๘๘ เต็มย่างเข้า ๘๙ นัยน์ตาก็มีปัญหา ทุกอย่างเป็นไปตามกฎธรรมชาติ ดี ๓ ดี ๔ ก็ตื่นแล้ว เปิดวิทยุ ฟังข่าวบ้างหรือดูรายการโทรทัศน์บ้าง ยังไม่ถึง ๖ โมงก็ลงมาข้างล่าง เตรียมอาหารเช้าสำหรับตัวเอง อ่านหนังสือพิมพ์รายวัน ฟังวิทยุ อ่านหนังสือธรรมะบ้าง แล้วเดินเล่นในบริเวณบ้าน พอดอนสายๆ มีญาติมิตรมาเยี่ยมเสมอ บางวันอาจมีงานเกี่ยวกับนายปรีดีที่ต้องไปร่วม หรือถ้าเป็นวันศุกร์มีตลาดนัดที่จุฬาฯ ก็จะไปจ่ายตลาดซื้อของกิน หลังอาหารกลางวันเป็นเวลาพักผ่อนก็จะไม่รับแขกจนถึงเวลาบ่าย ๔ โมง ถ้าวันไหนมีงานศพของผู้ที่รู้จักคุ้นเคยก็จะไปลาและอโหสิกรรมกันเป็นครั้งสุดท้าย วันก่อนเพื่อนรักสมัยเรียนคอนแวนต์ด้วยกันตาย ฉันก็ไปรดน้ำศพด้วยความอาลัย เย็นๆ เดินเล่นอีกรอบหนึ่ง ก็ถึงเวลาอาหารค่ำ

พูนสุขกับลลิตา ปาล และสุดา

รับประทานอาหารเบาๆ หรืออาหารที่เหลือตั้งแต่มื้อกลางวันประเภท
น้ำพริกมะม่วงผัดกับปลาสด สลัดกับสลัด ดูข้าวภาคค่ำเสร็จแล้ว
ประมาณ ๓ ทุ่มก็สวดมนต์เข้านอน

ท่านอบรมดูแลลูกอย่างไร ทั้งที่ลูกบางคนแยกย้ายกันอยู่คนละ ประเทศ

ลูกทั้ง ๖ คนเลี้ยงมาเอง แต่ก็มีพี่เลี้ยงเป็นผู้ช่วย ฉันให้นมลูก
คนละประมาณ ๑ ถึง ๓ เดือน ต่อมาไม่มีน้ำนมก็ต้องให้นมผง แล้ว
ก็เสริมอาหารประเภทน้ำข้าว กลัวย่น้ำว่า มะละกอ ลูกๆ ก็โตขึ้นอาศัย
ดูความประพฤติปฏิบัติของพ่อแม่ ก็มีการกล่าวตักเตือนบ้าง หลัง
รัฐประหาร ๘ พฤศจิกายน ๒๔๙๐ นายปรีดีต้องลี้ภัยการเมืองไปต่าง
ประเทศ ฉันจึงเป็นทั้งพ่อและแม่ หรืออย่างเช่นฉันถูกตำรวจจับกุมใน
ข้อหาทบฏภายในและภายนอกราชอาณาจักร หรือที่เรียกกันว่า “กบฏ
สันติภาพ” ๘๔ วันที่สูญเสียอิสรภาพ ฉันไม่ยอมจำนน เพราะฉันไม่ผิด
ฉันไม่ร้องไห้ให้ใครเห็น สิ่งเหล่านี้ลูกๆ ก็ซึมซับ ลูกชายคนโต (ปาล) ก็
ถูกจับข้อหาเดียวกัน เขาก็เข้มแข็งได้กำลังใจจากแม่ เขาติดคุกนาน
เกือบ ๕ ปี ... ลูกฉันทั้ง ๖ คน เว้นคนโต (ลลิตา) ซึ่งสมองไม่พัฒนา
ทุกคนมีการมีงานที่เป็นประโยชน์ต่อตัวเองและต่อสังคม แต่นี่สำหรับ
ผู้เป็นแม่ก็พอใจแล้ว

ท่านมีวิธีใดที่จะช่วยให้คลายความคิดถึงหรือห่วงใย

ทำใจ ยอมรับสภาพที่เป็นอยู่ ความคิดถึงหรือห่วงหาอาทรย่อมมีอยู่เป็นธรรมดาแต่จะไม่ทำตัวเองให้มีทุกข์ เชื่อว่าคงไม่นานหรือก่อกวนใคร เราจะได้อยู่กับตามประสาพ่อแม่ลูก แหม ใครจะคิดว่าความหวังนี้เลื่อนลอย ไม่สมหวัง

ถึงวันนี้ ชีวิตของท่านอาจเป็นแบบอย่างให้ลูกหลานได้ศึกษาเรียนรู้ ท่านมีหลักธรรมในการดำเนินชีวิตอย่างไร เมื่อต้องเผชิญช่วงเวลาที่ยากลำบาก

ตั้งแต่เด็ก คุณพ่อ (พระยาชัยวิชิตวิศิษฎ์ธรรมธาดา—ข้า ณ ป้อมเพชร์) สอนให้ฉันและพี่ๆ น้องๆ ต้องมีศีล ๕ ซึ่งฉันก็ยึดเป็นแนวปฏิบัติในการดำเนินชีวิตมาโดยตลอด และเมื่อฉันมาใช้ชีวิตอยู่กับนายปรีดี นายปรีดีเป็นผู้ที่ยึดมั่นในคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เราสองคนมีความเชื่อเหมือนกันว่า ชีวิตของเราเมื่อมีขึ้นย่อมมีลง เมื่อมีความสุขย่อมมีทุกข์ เมื่อมีความราบรื่นย่อมมีความยากลำบาก นายปรีดีเคยมีตำแหน่งสูงเป็นถึงผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ เป็นรัฐมนตรีและนายกรัฐมนตรีหลายสมัย เป็นหัวหน้าขบวนการเสรีไทยที่ต่อต้านการรุกรานของญี่ปุ่น ในสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ ...แต่แล้วนายปรีดีต้องลี้ภัยไปต่างประเทศ ต้องพลัดพรากจากกันเป็นเวลาร่วม ๕ ปี ฉันถูกจับกุม

แต่แล้วนายปรีดี
ต้องลี้ภัยไปต่างประเทศ
ต้องพลัดพรากจากกัน
เป็นเวลาร่วม ๕ ปี ฉัน
จับกุมคุมขัง จากนั้นต้อง
ใช้ชีวิตในต่างแดน ๓๐
กว่าปี เป็นใครก็ต้องคิด
บ้านเกิดเมืองนอน...
ฉันผ่านมาแล้วทุกอย่าง
ที่มีชีวิตอยู่ทุกวันนี้ก็
เพราะเชื่อว่า "ธรรมย่อม
รักษาผู้ประพฤติธรรม"

พูนสุขกับสุดา และสุขปรีดา

คุมขัง จากนั้นต้องใช้ชีวิตในต่างแดน ๓๐ กว่าปี เป็นใครก็ต้องคิดถึงบ้านเกิดเมืองนอน... ฉะนั้นผ่านมาแล้วทุกอย่าง ที่มีชีวิตอยู่ทุกวันนี้ก็เพราะเชื่อว่า “ธรรมย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม”

ท่านเล่นเครื่องดนตรีประเภทใดบ้าง และท่านมีส่วนชี้แนะให้ลูกหลานสนใจทางดนตรีหรือไม่คะ

ตอนแรกคุณพ่อให้ฉันหัดซอด้วง เรามีพี่น้องหลายคน เลยเป็นวงดนตรีไทยเล็กๆ คุณพ่อให้พวกลูกๆ แสดงความสามารถในเวลาที่ท่านรับประทานอาหารเช้า พอฉันอายุ ๑๓ ขวบ ท่านให้ฉันไปเรียนเปียโนที่โรงเรียนเซนต์โยเซฟคอนเวนต์ ก็เลยชอบเปียโน ตอนไปอยู่ประเทศจีน ซึ่งเป็นประเทศสังคมนิยม ฉันมีเงินติดตัวไปบ้าง ซื้อเปียโน (มือสอง) และโน้ตเพลงมาฝึกซ้อมเอาเอง ลูกๆ ฉัน ผู้หญิงให้เรียนเปียโน ลูกผู้ชายให้เรียนไวโอลิน แต่ที่เอาจริงเอาจังด้านดนตรี เป็นครูสอนดนตรี ก็มีสุดาสอนเปียโน ดุซฎีสอนขับร้อง

ทำไมอาจารย์ดุซฎีจึงกล่าวว่า ท่านเป็นครูดนตรีคนแรก

คงเป็นตั้งแต่เกิด ดุซฎีได้ยินเสียงดนตรีตั้งแต่ออยู่ในท้องฉัน บางทีฉันก็ติดเปียโนอะไรอย่างนี้

มีบทเพลงใดบ้างใหม่ที่ช่วยปลอบประโลมยามท่านมีทุกข์

ไม่มีเพลงไหนเป็นพิเศษ แต่มีอยู่เพลงหนึ่ง เวลาฟังที่ไรรู้สึก สะเทือนใจมาก คือตอนนั้นนายปรีดีลี้ภัยการเมือง ฉันไม่รู้เลยว่านายปรีดี อยู่ไหนใด ทุกครั้งที่ดูขงู๊ร้องเพลง *One Fine Day* จากอุปรากรเรื่อง *Madame Butterfly* ของคิตกวีปูซชินี (Puccini) ฉันน้ำตาซึมทุกครั้ง เนื้อเพลงพรรณนาการรอคอยการกลับมาของคนที่เรารัก ซึ่งก็เหมือน ตัวฉัน รอคอยว่าสักวันหนึ่ง นายปรีดีจะกลับมา แต่แล้วพ่อกับแม่และ ลูกอีก ๖ คน ไม่เคยได้อยู่พร้อมหน้าพร้อมตากันอีกเลย หลังรัฐประหาร ๘ พฤศจิกายน ๒๔๙๐ กระจัดกระจายกันอยู่ต่างประเทศต่างทวีป

ในงาน ๑๐๐ ปีชาตกาลท่านปรีดี พนมยงค์ ทำไมจึงเลือกใช้ดนตรี เป็นสื่อในการรำลึกถึงท่านรัฐบุรุษอาวุโสคะ

วันที่ ๑๑ พฤษภาคมปีนี้ ครบรอบ ๑๐๐ ปี ชาตกาลนายปรีดี องค์ การยูเนสโก (UNESCO) ได้ประกาศในปฏิทินการเฉลิมฉลองบุคคล สำคัญและเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ ค.ศ. ๒๐๐๐—๒๐๐๑ ว่านายปรีดีเป็น หนึ่งในบุคคลสำคัญของโลก ทางเมืองไทยทั้งภาครัฐและภาคเอกชน ก็ได้จัดกิจกรรมหลายอย่าง ในด้านศิลปะ มีทั้งละคร ลิเก จิตรกรรม แล้ว ก็ดนตรี จะมีอะไรอีกบ้าง ฉันก็จำไม่ได้เพราะเยอะไปหมด ส่วนดนตรีนั้น ฉันทราบมาว่าสมเถา สุจริตกุล มีความประสงค์ที่จะประพันธ์ซิมโฟนี

พูนสุขกับดุษฎี

พูนสุขกับดุษฎี และวณิ

การแสดงซิมโฟนี “ปริตีสิดานุสรณ์”
๙ พฤษภาคม ๒๕๔๓
หอประชุมใหญ่
ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย

ปริตีสิดานุสรณ์ ดนตรีเป็นสื่อสากลและดุริยนิพนธ์นี้ได้สะท้อนชีวิตและผลงานของนายปรีดีตั้งแต่เกิดจนถึงวาระสุดท้ายของชีวิต ที่น่าสนใจก็คือ กระทบที่ ๔ ของซิมโฟนีหมายเลข ๔ ของสมเภา สุจริตกุล ได้นำพุทธวจนะในธรรมบทภาษาบาลีมาเป็นเนื้อร้อง อย่างเช่นที่อ่านให้ฟังดังนี้

“ยอดเขาที่ปกคลุมด้วยหิมะย่อมมองเห็นได้แต่ไกลฉันใด
ความดีของมนุษย์ก็ย่อมมองเห็นได้แต่ไกลฉันนั้น”

หรืออีกตอนหนึ่ง

“ข้าฯ จะอดทนและวางเฉยต่อคำนิทนาบว่าร้าย
เสมือนเช่นช้างศึกที่อดทนและฝ่าฟันคมศรที่กระหน่ำมา”

หรือ

“จงยินดีต่อสิ่งที่รู้ ปกป้องจิตไว้
พาดนเองให้พ้นจากหนทางที่เต็มไปด้วยขวากหนาม
เช่นเดียวกับช้างที่พาดนเองให้พ้นจากดินโคลน”

และตอนสุดท้าย

“ผู้ใดสละแล้วและวางเฉยต่อคำตักเตือน ปรามาสและโชตรวน
ด้วยพลอันยิ่งใหญ่เช่นกองทัพแห่งขันติ
ข้าฯ เรียกเขาผู้นั้นว่า พราหมณ์ที่แท้จริง
ผู้ใดเป็นผู้มีญาณอันล้ำลึก
ผู้ใดเป็นผู้มีความเฉลียวฉลาดเป็นเลิศ
ผู้ใดที่รู้แจ้งมรรคาและอมรรคา
ผู้ใดที่ได้ไปถึง ณ จุดสูงสุดแล้ว
ข้าฯ เรียกเขาผู้นั้นว่าพราหมณ์ที่แท้จริง
พฤษภอ้นงามเลิศแก่ลัวกล้ำ ปราชญ์ผู้สามารถ
ผู้ชนะอันปราศจากแล้วซึ่งกิเลส
ผู้ซึ่งได้ชำระล้างมลทินสิ้นแล้ว ผู้ที่ตื่นแล้ว
ข้าฯ เรียกเขาผู้นั้นว่า พราหมณ์ที่แท้จริง”

สิ่งที่ประทับใจฉันมาก
ที่สุดคือความซื่อสัตย์
สุจริต ความรักชาติ
รักแผ่นดิน รักมวล
ราษฎรไทย ไม่ว่าจะอยู่
เมืองไทยหรืออยู่
ต่างแดน ความรู้สึก
นึกคิดเช่นนี้ไม่ได้
เปลี่ยนแปลง

พุทธทระเหล่านี้ สอนให้เรามุ่งทำความดี เมื่อนำมาร้องเป็นเพลง
ย่อมง่ายที่จะซึมซาบ คิดว่าผู้ฟังคงจะได้นำมาตรึงตรอง นำมาเป็น
หลักธรรมในชีวิต มากบ้างน้อยบ้าง

ในฐานะภรรยา ท่านได้เรียนรู้อะไรจากคู่ชีวิต

ฉันแต่งงานกับนายปรีดีเมื่อวันที่ ๑๖ พฤศจิกายน ๒๔๗๑ ร่วม
ทุกข์ร่วมสุขกันมาเกือบจะ ๕๕ ปี จนถึงวันที่นายปรีดีละสังขารไป
เมื่อวันที่ ๒ พฤษภาคม ๒๕๒๖ ฉันไม่เคยเห็นนายปรีดีทำความเลว
จะมีก็แต่ทำความดีน้อยกับทำความดีมาก ส่วนความผิดพลาดและ
ความบกพร่องย่อมมีเช่นปุถุชนทั่วไป สิ่งที่ประทับใจฉันมากที่สุดคือ
ความซื่อสัตย์สุจริต ความรักชาติ รักแผ่นดิน รักมวลราษฎรไทย ไม่ว่าจะ
อยู่เมืองไทยหรืออยู่ต่างแดน ความรู้สึกนึกคิดเช่นนี้ไม่ได้เปลี่ยนแปลง
นายปรีดีได้ยกย่องฉันเป็นเพื่อนที่ดีที่สุด มอบความรักความไว้วางใจ
ให้ฉันมาตลอด อีกอย่างหนึ่งคือให้ความรู้ ตัวฉันเองเรียนเพียงชั้น
Standard 7 (เทียบเท่ามัธยมศึกษาปีที่ ๗ ในยุคนั้น) แต่หลังจากใช้ชีวิต
ร่วมกันมา นายปรีดีพยายามถ่ายทอดวิชาความรู้ต่างๆ ให้ฉันจนแก่เฒ่า
ตัวนายปรีดีเองก็เหมือนกัน ชอบค้นคว้าศึกษาหาความรู้ สิ้นใจอย่างสงบ
คาโต๊ะเขียนหนังสือ

พุทธ, พุทธ
พุทธ, พุทธ

พุทธทาสภิกขุ แสดงสัมโมทนียกถา ในโอกาสวันคล้ายวันเกิดพูนศุข ๒ มกราคม ๒๕๓๖ ณ สวนโมกขพลาราม

“ผลของการที่ก่อสร้างไว้ดีแล้ว ย่อมไม่สูญหาย”*

ฉันได้ยืมนามท่านพุทธทาสนามมาแล้ว เคยอ่านหนังสือของท่านมาบ้าง ตอนที่ท่านมาเทศนาอบรมผู้พิพากษาที่มหาวิทยาลัย นายปรีดีไปฟังเป็นบางครั้ง ฉันก็ไปด้วย...ประมาณปี พ.ศ. ๒๔๘๕ นายปรีดีนิมนต์ท่านมาสนทนาที่บ้านพัก คือทำเนียบท่าช้าง เวลานั้นเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ นิมนต์ท่านมาปรึกษาเรื่องที่ว่าขอให้ท่านช่วยเปิดสวนโมกข์อีกแห่งที่อยุธยา แต่มีอุปสรรคที่ทำให้ไม่สำเร็จเสียก่อนเนื่องจากสงคราม...ชอบที่ท่านบอกว่า หาสุขได้จากทุกข์ อันนี้แน่นอน เพราะตัวฉันเองประสบมาแล้ว ได้รับความทุกข์อย่างแสนสาหัส เดียวนี้ก็เรียกว่าคลายแล้ว แก่แล้ว ไม่รู้จะทุกข์อะไรอีก

* จากหนังสือ “ร้อยคนร้อย
ธรรม ๑๐๐ ปี พุทธทาส”
พ.ศ. ๒๕๔๔ สัมภาษณ์
โดย รัชพล กาญจนาคม
เรียบเรียงโดย กริช วัฒนกาล

บ้านเกิดนายปรีดีที่อยุธยาตั้งอยู่หน้าวัด “วัดพนมยงค์” แต่ไม่ได้บวช คือใกล้ชิดพระแต่ไม่ได้บวช ส่วนฉันตอนเด็กเรียนหนังสือที่โรงเรียนเซนต์โยเซฟฯ วันศุกร์ก็ต้องไปโบสถ์ แต่ว่าที่เรายังเชื่อมั่นในศาสนาพุทธ เพราะว่าครอบครัวมีความใกล้ชิดกับพระพุทธศาสนา

คุณพ่อฉัน (พระยาชัยวิชิตวิศิษฐ์ธรรมธาดา) ท่านมีความคิดเป็นวิทยาศาสตร์ สอนไม่ให้เชื่อในสิ่งที่ไม่สามารถพิสูจน์ได้ ฉันอยู่บ้านป้อมเพชร ถนนสีลม หลังอาหารค่ำคุณพ่อมักพาลูกๆ ไปเยี่ยมบ้านเพื่อนที่ถนนสาทร เดินตัดผ่านป่าช้าสีลม โดยฉันมักจะร้องไห้ยแฉะ ตอนนั้นถือว่าเป็นการผจญภัย แต่ต่อมาได้กลายเป็นความแข็งแกร่งเมื่อเผชิญกับเรื่องต่างๆ

ฉันกับนายปรีดีใช้ชีวิตกันอย่างเรียบง่าย นายปรีดีไปทำงานก็กลับบ้านตามเวลา กลับมาก็ทำงาน ไม่มีเวลาที่จะไปเที่ยวสนุก ตั้งแต่แต่งงานมา เงินเดือนให้ฉันหมด ใช้จ่ายอะไรไม่พุ่มเพื่อย เก็บหอมรอมริบไว้ อย่างเช่นชุดสูทใส่มา ๓๕ ปีแล้ว ก็ใส่ชุดนั้นลงโลงและก็เผา ทั้งชีวิตมีสูทไม่กี่ชุด นับได้เลย สอนลูกไม่ให้ฟุ้งเฟ้อสุรุ่ยสุร่าย เงินทองไม่ได้หามาได้ง่ายๆ ชีวิตต้องอยู่อย่างเรียบง่าย

ท่านเป็นหัวหน้าครอบครัวที่ดี คือดูแลเอาใจใส่เราดี ยกย่องเรา ไม่มีความลับ มีความลับครั้งเดียวก็ตอนเข้าร่วมการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕

เย็นวันที่ ๒๓ มิถุนายน นายปรีดีบอกว่าจะไปอยุธยา จะไปลาบวชนั่นยังไปส่งที่สถานีรถไฟ ตกกลางคืน ลูกชายซึ่งเลี้ยงง่ายที่สุด แต่คืนนั้นร้องไม่หยุดเลย เช้าวันรุ่งขึ้น (๒๔ มิถุนายน) ฝนตกหิมๆ ท่านเจ้าพระยา

ฉันกับนายปรีดีใช้ชีวิต
กันอย่างเรียบง่าย
นายปรีดีไปทำงาน
ก็กลับบ้านตามเวลา
กลับมาก็ทำงาน ไม่มี
เวลาที่จะไปเที่ยวสนุก
ตั้งแต่แต่งงานมา
เงินเดือนให้ฉันหมด
ใช้จ่ายอะไรไม่พุ่มเพื่อย
เก็บหอมรอมริบไว้
อย่างเช่นชุดสูทใส่มา
๓๕ ปีแล้ว ก็ใส่ชุดนั้น
ลงโลงและก็เผา

ยมราช (ปิ่น สุขุม) ซึ่งเป็นหน้าของคุณแม่ฉัน ท่านมาบอกว่ามีคนมา
รายงานว่ามีทหารมาจับทูลกระหม่อมชาย (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต) ฉันไม่ทราบว่ามีใคร
เป็นใครในเหตุการณ์นั้น จนกระทั่งปลายจึงทราบว่าเกิดการเปลี่ยนแปลง
การปกครอง

พอสักประมาณสามทุ่ม มีคนมาที่บ้าน บอกว่าจะมาขอเครื่องแต่ง
ตัวนายปรีดี เพื่อที่จะใส่ไปประชุมเสนาบดีในวันรุ่งขึ้น พอรู้ที่นายปรีดี
ร่วมก่อการด้วยก็ตกใจมาก

ในชีวิตของเรานั้นมีมรสุมठाโถมเข้ามาเป็นระลอก ครั้งแรกเห็นจะ
เป็นเรื่องที่นายปรีดีถูกกล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์ ท่านเสนอร่างเค้าโครง
การเศรษฐกิจ อยาให้บ้านเมืองเจริญ แต่กลับถูกเนรเทศไปประเทศ
ฝรั่งเศส ไปแค่หกเดือน รัฐบาลเจ้าคุณพหลฯ (พระยาพหลพลพยุหเสนา)
ก็ได้เรียกตัวกลับมา

ต่อมาคือกรณีสวรรคตสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล รัชกาลที่
๘ นายปรีดีถูกกล่าวหาว่าเป็นผู้บงการการลอบปลงพระชนม์ หลายสิบปี
ต่อมา นายปรีดีได้ฟ้องผู้กล่าวร้ายต่อศาลสถิตยุติธรรม ซึ่งศาลได้
ประกาศความบริสุทธิ์ของนายปรีดี

แล้ววันที่ ๘ พฤศจิกายน ๒๔๙๐ คณะรัฐประหารใช้รถถังกับปืนกล
ยิงใส่ทำเนียบท่าช้าง ฉันตะโกนสวนเสียงปืนไปว่า “อย่ายิง ที่นี่มีแต่

ผู้หญิงกับเด็ก” ตอนนั้นปาล ลูกชายคนโตบอกให้ทุกคนนอนราบกับพื้น ส่วนนายปรีดีได้หลบหนีลงเรือจ้างไปแล้ว เพราะถ้ายังอยู่ อาจถูกจับเป็นหรือจับตายก็ได้ จึงต้องลี้ภัยไปต่างประเทศ

วันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๔๙๒ นายปรีดีลอบเข้ามาดำเนินการฟื้นฟูระบอบประชาธิปไตยแต่ประสบความล้มเหลว ไปหลบซ่อนอยู่ที่บ้านผู้รักความเป็นธรรมท่านหนึ่งซึ่งไม่เคยรู้จักมาก่อนที่สวนผึ้งธนฯ ฉันได้ข้ามปากไปเยี่ยม ขากลับเดินจากท่าน้ำสาทรกลับบ้านป้อมเพชรที่ถนนสีลมเดินผ่านป่าช้า ขณะนั้นฟ้ายังไม่สว่าง และไม่มีผู้คนบนท้องถนน ฉันนึกขอบคุณคุณพ่อ ที่เมื่อ ๒๐ ปีก่อนท่านเคยพาเดินผ่านป่าช้า แต่ครั้งนี้มีฉันเพียงคนเดียว

ต่อมาวันที่ ๑๓ พฤศจิกายน ๒๔๙๕ ลูกชายคนโตถูกจับกุมในข้อหา “กบฏภายในและภายนอกราชอาณาจักร” หรือ “กบฏสันติภาพ” และอีกสองวันต่อมาฉันก็ถูกจับกุมในข้อหาเดียวกัน ถูกคุมขังในกองสันติบาล กรมตำรวจ ๘๔ วัน เวลาที่เขาสอบสวนได้แต่ถามว่ารู้ไหม นายปรีดีอยู่ที่ไหน บางทีก็หลอกถามว่า รู้หรือเปล่าว่านายปรีดีหนีไปไหน ฉันก็ไม่ทุกข์ ไม่เกรงกลัวและไม่เชื่อคำยุยงด้วย อิศรภาพทางกายไม่มี แต่อิศรภาพทางใจมี ฉันพยายามนึกถึงสิ่งที่เชื่อมั่นว่า ธรรมย่อมคุ้มครองผู้ประพฤติธรรม

นายปรีดีกับฉัน
ยึดหลักธรรมที่ว่า
ผลของการที่ก่อสร้างไว้
ดีแล้วย่อมไม่สูญหาย
เราพยายามทำความดี
ความประพฤติปฏิบัติ
ของเราแน่วแน่อยู่ใน
ธรรมะของสมเด็จพระ
พระสัมมาสัมพุทธเจ้า
เราจะไม่ประพฤติผิด
เราไม่เอา เราไม่ทำ

ความสูญเสียครั้งใหญ่หลวงที่สุดในชีวิตของพูนศุข

และความสูญเสียครั้งใหญ่หลวงที่สุดในชีวิต คือการจากไปไม่มีวันกลับของนายปรีดี เราเป็นคู่ชีวิตที่ร่วมทุกข์ร่วมสุขกันมา ๕๕ ปี ฉันพยายามปรับใจรับความจริงนี้ให้เร็วที่สุด เพราะถึงอย่างไรก็ต้องมีชีวิตต่อไป นายปรีดีสั่งไว้ว่าเผาให้เป็นเถาถ่านแล้วเอาไปลอยทะเลให้หมดไม่ให้เก็บอัฐิไว้เลย มาจากธรรมชาติ ต้องกลับสู่ธรรมชาติ

ฉันไม่ได้คิดว่าตัวเองมีความเข้มแข็งเป็นพิเศษ ถ้าคนอื่น ๆ ต้องเจอเรื่องราวต่างๆ เหมือนฉันก็คงต้องอดทนและเข้มแข็งเหมือนกัน

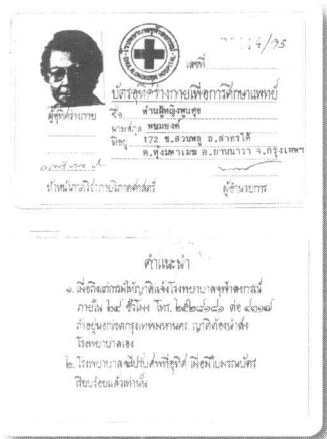
นายปรีดีกับฉันยึดหลักธรรมที่ว่า ผลของการที่ก่อสร้างไว้ดีแล้วย่อมไม่สูญหาย เราพยายามทำความดี ความประพฤติปฏิบัติของเราแน่วแน่นอยู่ในธรรมะของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เราจะไม่ประพฤติผิด เราไม่เอา เราไม่ทำ

เราไม่จำ ใครทำร้ายเราเราไม่จำ อโหสิกรรมให้หมด ระลึกถึงแต่พระคุณของคนที่ดีกับเรา ช่วยเหลือเรา คนที่เขาช่วยเหลือเรามีนับไม่ถ้วน คนไม่รู้จักนะ มีนายตำรวจคนหนึ่ง ระหว่างเราถูกจับ ไม่เคยรู้จักเลย เขาช่วยเรา ปฏิบัติต่อเราอย่างดี คืนก่อนที่จะครบกำหนดไปศาล เพื่อฟังคำตัดสินว่าจะฟ้องหรือไม่ฟ้อง นายตำรวจคนนี้ไปช่วยสืบจากเพื่อนที่เป็นอัยการมาบอกว่าเราจะไม่ถูกฟ้อง ช่วยให้เราสบายใจ

แต่งงานครบ ๓๐ ปี นครกวังโจว
(พ.ศ. ๒๕๐๑)

เราประกอบกรรมดีไม่เคยทำร้ายใคร เราเชื่อกฎแห่งกรรมมาก
วันหนึ่งจะต้องปรากฏ แม้บางทีสิ้นชีวิตไปแล้วก็ยังไม่เห็น แต่เราอยู่นาน
เกินไปถึงได้เห็น เห็นหมด เพราะฉะนั้นปลงได้ เห็นคนตั้งแต่เกิดมาคาบ
ช้อนเงินช้อนทองแล้วปลายชีวิตเป็นอย่างไร บางคนต้นชีวิตดูไม่ได้เลย
แต่ตอนปลายชีวิตกลับรุ่งเรือง เห็นหมด เพราะอยู่มานานเลยได้เห็นของ
เหล่านี้ มันเป็นเรื่องกรรมทั้งนั้น

บัตรรับตรวจร่างกาย

ระหว่างพำนักรอยู่ที่ประเทศฝรั่งเศส ท่านพุทธทาสยังเคยส่งหนังสือธรรมะไปให้ และนายปรีดีก็ได้มีจดหมายตอบขอบพระคุณท่านมา ต่อเมื่อฉันกลับมาเมืองไทยแล้วจึงได้ไปกราบนมัสการท่าน โดยเฉพาะเมื่อวันที่ ๒ มกราคม พ.ศ. ๒๕๓๖ ท่านได้แสดงสัมโมทนียกถาเรื่อง นิพพาน คือความไม่มีอารมณ์

ถึงวันนี้ฉันวางหมด ไม่เอา คือเราป่านี่แล้ว ๘๔ อย่างเข้า ๘๕ มีพอกินพอใช้ ไม่เดือดร้อนอะไร ไม่มีหนี้สิน ได้น้อยใช้น้อย ทานอาหารก็ไม่ได้มีอะไรเป็นพิเศษ อาหารมื้อกลางวันเหลือก็เก็บไว้กินมื้อเย็น

ทุกวันนี้ก็สุขดี แข็งแรงดีตามวัย สวดมนต์ก่อนนอนทุกวัน ทำมาตลอด ตั้งแต่รู้ความ อยู่ที่ไหนก็ทำ นานๆ จึงไปฟังเทศน์ของพระคุณเจ้าที่เคารพบ้าง อ่านหนังสือธรรมะของท่านพุทธทาสบ้าง ท่านพระพรหมคุณาภรณ์ (ประยูร ธมฺมปญฺโญ) บ้าง เตรียมใจวันที่ต้องจากไปเป็นไปตามกฎธรรมชาติ

ฉันไม่ประมาทในเรื่องนี้ เมื่ออายุ ๘๖ ปี ๙ เดือน ได้เขียนคำสั่งถึงลูกๆ ทุกคน ทั้งดวงตาและร่างกายได้อุทิศให้โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ ฉันไม่ขอรับเกียรติยศใดๆ ทั้งสิ้น และแม้แต่การสวดอภิธรรมก็ไม่ต้องมี มีเพียงพิธีไว้อาลัยที่สถาบันปรีดีพนมยงค์ โดยนิมนต์พระสงฆ์ที่ฉันนับถือมาแสดงธรรมเทศนาก็พอแล้ว

หม่อมราชวงศ์
บุญชู

พูนสุขในวัย ๙๕ ปี

ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ กับคำบอกเล่าถึงอดีตในวันนี้*

เนื่องจากกองบรรณาธิการจุลสารหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์
พิจารณาเห็นว่า “บทบาทของสตรีในสังคมไทย” เป็นประเด็นซึ่งนับวัน
จะยังมีผู้สนใจศึกษาค้นคว้ามากยิ่งขึ้น ดังนั้น จึงเห็นควรที่จะเลือกสรร
และรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์สุภาพสตรี ซึ่งเป็นบุคคลที่เคยมี
บทบาทสำคัญต่อสังคมไทย ทั้งนี้ เพื่อทราบถึงประสบการณ์ในชีวิต
ที่ผ่านมาด้านต่างๆ ในทัศนะของสตรีเป็นการเฉพาะ

กองบรรณาธิการฯ พิจารณาเห็นพ้องกันเป็นเอกฉันท์ว่า ท่าน
ผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ เป็นสุภาพสตรีไทยผู้มีประสบการณ์และบำเพ็ญ
ตนเป็นประโยชน์อย่างยิ่งยวดแก่สังคมไทยในอดีตที่ผ่านมา โดยเฉพาะ
อย่างยิ่งในฐานะภริยา นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบาลราชอาณาจักรไทยและอดีต
ผู้ประสานงานการมหาวิทยาลัย (วิชา) ธรรมศาสตร์ (และการเมือง) ปัจจุบัน
ท่านผู้หญิงฯ มีอายุ ๙๕ ปี ใช้ชีวิตอย่างสงบ ณ บ้านซอยสวนพลู
ถ.สาทรใต้ และเมื่อกองบรรณาธิการฯ ได้ติดต่อขอสัมภาษณ์ในประเด็น

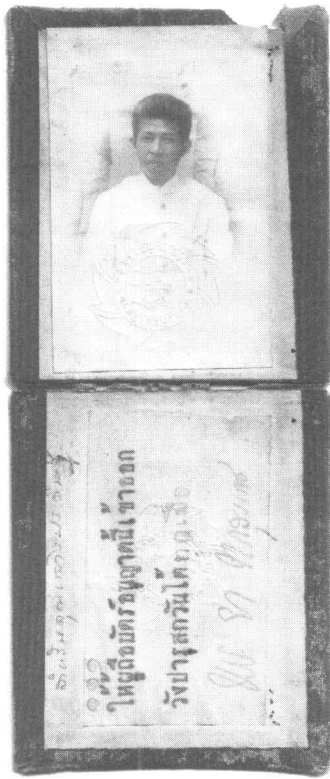
*จุลสารหอจดหมายเหตุ
ธรรมศาสตร์ ฉบับที่ ๑๑
(มิถุนายน ๒๕๕๐ -
พฤษภาคม ๒๕๕๑)

ดังกล่าว ท่านกรุณาให้สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๒๗ มีนาคม ๒๕๕๐ ระหว่างเวลา ๐๙.๓๐-๑๑.๓๐ น. แก่ตัวแทนคณะบรรณาธิการจุลสารหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์ ซึ่งประกอบด้วยอาจารย์ ดร.ฐาปนันท์ นิพิฏฐกุล, อาจารย์ณัฐพล ใจจริง, น.ส. วารุณี โอสการมย์ และน.ส. ศรค์ศันญ์ เจริญฐิตาการ กองบรรณาธิการฯ จึงขอกราบขอบพระคุณท่านผู้หญิง พูนศุข พนมยงค์ เป็นอย่างสูงมา ณ ที่นี้

คณะบรรณาธิการ : ในฐานะคู่ชีวิตของ นายปรีดี พนมยงค์ ท่านได้เรียนรู้ด้านความคิด ได้สัมผัสและมีประสบการณ์ทางการเมืองอย่างไร ด้วยวิธีใด

ท่านผู้หญิง : เมื่อฉันมาร่วมชีวิตกับนายปรีดีนั้น ฉันอายุเพียง ๑๗ ปี เท่านั้นเอง เรื่องแรกที่ได้สัมผัสก็คือ การเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ จดหมายฉบับวันที่ ๓ กรกฎาคม ๒๔๗๕ ที่นายปรีดีเขียนถึงฉัน แม้จะเป็นการส่วนตัว แต่สาระในจดหมายที่บอกให้คิดถึงชาติกับราษฎรมากๆ ฉันก็ยังงงๆ อยู่ หลังจากนั้นไม่นาน เพื่อความปลอดภัยของนายปรีดีและผู้นำคณะก่อการ ๒๔๗๕ เรามาพักในวังปารุสกวัน ฉันได้เห็นนายปรีดีครุ่นคิด ขีดเขียน ร่วมประชุมกับผู้นำคนอื่นๆ ออดตาคลับขับตานอน จึงเพิ่งจะเริ่มเข้าใจทีละเล็กละน้อย

เพื่อความปลอดภัย
ของนายปรีดีและผู้นำ
คณะก่อการ ๒๔๗๕
เรามาพักในวังปารุสกวัน
ฉันได้เห็นนายปรีดี
ครุ่นคิด ขีดเขียน
ร่วมประชุมกับผู้นำ
คนอื่นๆ ออดตาคลับ
ขับตานอน จึงเพิ่งจะเริ่ม
เข้าใจทีละเล็กละน้อย

บัตรเข้าออกวังปารุสน์วันของปรีดี
(มิถุนายน ๒๔๗๕)

ต่อมายังมีเหตุการณ์ทางการเมืองหลายๆ เรื่องที่ผ่านมาในชีวิต เช่น นายปรีดีถูกเนรเทศไปประเทศฝรั่งเศส เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๖ เพราะเสนอ “เค้าโครงการเศรษฐกิจ” ทั้งๆ ที่ตั้งใจวางเค้าโครงการเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจของชาติไทย และเพื่อการกินดีอยู่ดีของราษฎร แต่กลับได้รับการตอบแทนเช่นนี้ ฉันสังเกตว่า นายปรีดีไม่ได้ท้อแท้ หากขณะอยู่ฝรั่งเศส ได้ศึกษาวิชาการที่จะเป็นประโยชน์ในการพัฒนาประเทศ

แล้วยังสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ ทหารญี่ปุ่นบุกเมืองไทย นายปรีดีติดต่อด้านผู้รุกรานให้ฉันทำหน้าที่ฟังข่าววิทยุสัมพันธมิตร และงานอื่นๆ แล้วแต่นายปรีดีจะมอบหมาย โดยถือความลับเป็นสุดยอดของการทำงาน หลังจากสงครามยุติ นายปรีดีก็ไม่ได้ทวงความดีความชอบหรือผลประโยชน์ส่วนตัว โดยถือว่าที่ตนทำไปนั้นเป็นหน้าที่ของคนไทยที่ต้องรับใช้ชาติ จากนั้นก็เหตุการณ์กรณีสวรรคตรัชกาลที่ ๘ เป็นเรื่องเศร้าเสียใจของพสกนิกรทั่วประเทศ นายปรีดีกับฉันก็เช่นกัน เพราะเราทั้งสองชื่นชมในพระจริยาวัตรอันงดงามของพระองค์

สิ่งที่ทำให้ฉันได้รับการกระทบกระเทือนอย่างมาก ในเวลาต่อมา คือรัฐประหาร ๘ พฤศจิกายน ๒๔๙๐ รถถังของฝ่ายคณะรัฐประหารบุกเข้ามาที่ทำเนียบท่าช้าง นายปรีดีต้องหลบหลีกหนีภัยการเมือง จากนั้นมาฉันต้องเป็นทั้งพ่อและแม่ของลูกๆ ทั้ง ๖ คนในขณะเดียวกัน เหตุการณ์เรื่องแล้วเรื่องเล่ามาจนถึงวันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๔๙๒ นายปรีดีกับคณะ

ได้กระทำการฟื้นฟูพระบอบประชาริปไตย แต่ไม่เป็นผลสำเร็จ ต้องหลบ
ซ่อนในประเทศเป็นเวลา ๖ เดือน ซึ่งมีผู้ที่รักความเป็นธรรม แต่ไม่ได้
รู้จักนายปรีดีมาก่อนเลยให้ที่พักพิง ฉันรำลึกถึงน้ำใจของท่านผู้นี้และ
ภรรยาอยู่เสมอ เพราะถ้าเพลิงพล้ำ เขาและครอบครัวก็คงได้รับภัยอัน-
ตราย ในตอนนั้นหมายจับเป็น (และตาย) นายปรีดีติดเต็มบ้านเต็มเมือง
โดยมีรางวัลนำจับราคาสูงมาก ฉันต้องผจญภัยคุกคามทั้งมืดและสว่าง
ติดต่อกันหลายปี จนกระทั่งเมื่อวันที่ ๑๕ พฤศจิกายน ๒๔๙๕ ฉันถูกจับ
ในข้อหาบงกชภายในและภายนอกราชอาณาจักร หรือเป็นที่รู้จักในชื่อ
“กบฏสันติภาพ” ในความเป็นจริงผู้มีอำนาจในขณะนั้นจับฉันเพราะฉัน
เป็นภรรยานายปรีดี เมื่อจับสามี่ไม่ได้ ก็จับภรรยาแทน ลูกชายคนโต
(ปาล พนมยงค์) ก็ถูกจับในข้อหาเดียวกัน ซึ่งฉันถูกควบคุมตัวที่กอง
สันติบาล กรมตำรวจเป็นเวลา ๘๔ วัน อัยการจึงสั่งไม่ฟ้อง แต่ปาลติด
คุกอยู่เป็นเวลาเกือบ ๕ ปี จึงได้รับนิรโทษกรรม ในวโรกาสกึ่งพุทธกาล

เมื่อนั้นออกจากที่คุมขัง จึงตัดสินใจไปฝรั่งเศส และเดินทางไปใช้
ชีวิตในประเทศจีน และในที่สุด กลับมายังประเทศฝรั่งเศสพร้อมนายปรีดี
และครอบครัว ที่เล่าเรื่องราวตัวเองมาเสียยืดยาว ก็เพราะทุกเรื่องเกี่ยว
ข้องกับการเมืองของนายปรีดีทั้งสิ้น

ความคิดของนายปรีดี รวมทั้งประสบการณ์ทางการเมืองนั้น ฉัน
พอจะสรุปได้ว่า ฉัน “เห็นจากการกระทำ ฟังจากที่พูด อ่านจากที่เขียน”

นายปรีดีเป็นครูคน
สำคัญในชีวิตของฉัน
และทำให้ฉันยกระดับ
ความรู้ด้านต่างๆ
สามารถเป็นคู่สนทนา
เรื่องราวที่เป็น
ที่น่าสนใจร่วมกัน

นายปรีดีเป็นครูคนสำคัญในชีวิตของฉัน และทำให้ฉันยกระดับความรู้ด้านต่างๆ สามารถเป็นคู่สนทนาเรื่องราวที่เป็นที่น่าสนใจร่วมกัน รวมทั้งสถานการณ์ทั้งในและต่างประเทศ เราใช้ชีวิตคู่ร่วมกัน ๕๕ ปี ฉันเห็นว่านายปรีดีเป็นปราชญ์คนธรรมดา มีความรักชาติและราษฎรไทยเป็นคนดีที่ไม่เคยทำความชั่ว เป็นคนทำงานที่มีความคิดสร้างสรรค์และขยันขันแข็งที่อาจมีข้อบกพร่องและผิดพลาดบ้างเป็นธรรมดา

คณะบรรณาธิการ : ทุกวันนี้มีการบอกเล่า และเขียนถึงเรื่องของเสรีไทยมากมาย ส่วนใหญ่ผู้เล่าหรือผู้เขียนมักเป็นเพศชาย ในฐานะที่ท่านผู้หญิงเป็นภริยาผู้นำกลุ่มเสรีไทย อยากให้ท่านช่วยเล่าเรื่อง “ขบวนการเสรีไทย” ในมุมมองของท่าน

ท่านผู้หญิง : ในวันที่ ๘ ธันวาคม ๒๔๘๔ และขอท้าวความบางตอนที่ฉันเคยเขียนเล่าไว้ในบทความทรงจำเรื่อง “ย้อนรอยถนนสีลม” “วันนั้นครอบครัวข้าพเจ้ารู้สึกสลดหดหู่ใจ เช่นเดียวกับราษฎรไทยทั้งปวง หนังสือพิมพ์ Washington Times Herald ได้รายงานข่าวว่า ‘ชาวไทยได้ทราบข่าวยอมจำนนญี่ปุ่นด้วยความตกตะลึง และพากันยืนงงงันในถนนด้วยน้ำตานอง’ (“The Thailanders, shocked by news of the surrender, wept as they stood dazed in the streets.”) ในบ่ายวันเดียวกัน เมื่อนายปรีดีกลับจากการประชุม ค.ร.ม. ถึงบ้าน มีมิตรสหาย

และลูกศิษย์หลายคนมาคอยอยู่ อาทิ หลวงบรรณกรโกวิท (เปาว์ จักกะพาก) สงวน ตุลารักษ์ จำกัต์ พลาญกร วิจิตร ลุลิตานนท์ เตียง ศิริขันธ์ ถวิล อุดล ม.ล.กรี เดชาติวงศ์ (หลวงเดชาติวงศ์วรวัฒน์) ทอง กันทาธรรม ฯลฯ ทุกคนแสดงความรู้สึกร่วมใจและตั้งใจที่กองทหารญี่ปุ่นรุกรานประเทศไทย โดยที่รัฐบาลไทยขณะนั้นก็ยอมจำนนอย่างไม่มีเงื่อนไข ผู้มาประชุมในวันนั้นได้ตกลงพลีชีพเพื่อชาติ เพื่อกอบกู้เอกราชอธิปไตยสมบูรณ์ของชาติไทย ในการนี้ได้ตกลงจัดตั้งองค์การต่อต้านญี่ปุ่น ประกอบด้วยคนไทยที่รักชาติทุกชนชั้น วรรณะ ทั้งในประเทศและที่อยู่ในต่างประเทศที่ประชุมได้มอบภาระให้นายปรีดีเป็นหัวหน้าและกำหนดแผนการปฏิบัติต่อไป ซึ่งเป็นที่มาของการก่อตั้งขบวนการเสรีไทย”

เหตุการณ์บ้านเมืองคับขันเช่นนี้ เป็นความทุกข์ของคนไทยที่รักชาติ รักแผ่นดินทุกคน ทางญี่ปุ่นปีรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามให้นายปรีดีต้องออกจากตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง เพื่อเป็นหนึ่งในคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในรัชกาลที่ ๘ โดยมีมติของสภาผู้แทนราษฎรและต่อมาดำรงตำแหน่งเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์แต่ผู้เดียว (Sole Regent) จึงทำให้นายปรีดีสามารถปฏิบัติหน้าที่ในฐานะหัวหน้าขบวนการเสรีไทยได้อย่างเต็มตัว โดยปกตินายปรีดีจะไม่ปรึกษาเรื่องราชการแผ่นดินกับฉันเลย แต่ครั้งนี้ เป็นงาน

รับใช้ชาติ และฉันก็เป็นผู้ที่ไว้วางใจได้ นายปรีดีจึงมอบหมายให้ฉันเป็นคนคัดลายมือรหัสวิทยุสำหรับติดต่อกับฝ่ายสัมพันธมิตร และยังมีหน้าที่รับฟังข่าวสารสู้รบในสมรภูมิต่างๆ ระหว่างฝ่ายสัมพันธมิตรกับอักษะ เพื่อประกอบการประเมินผลบทบาทของเสรีไทย

นอกจากนี้ ฉันรู้จักผู้คนในวงกว้าง กอปรกับรู้ความเป็นมาของบุคคลหลายคนที่มีชื่อเสียงในสังคม ก็ได้ใช้จุดนี้ช่วยนายปรีดี ซึ่งได้รับการยอมรับจากฝ่ายสัมพันธมิตรในการพิสูจน์สมาชิกขบวนการเสรีไทยบางท่าน ทั้งนี้ทั้งนั้น เราทำกันอย่างเป็นความลับ ถือว่าเป็นวินัยสูงสุดของขบวนการเสรีไทย ฉะนั้น บทบาทของฉันก็เหมือนกับพลพรรคธรรมดาคนหนึ่งของขบวนการเสรีไทย ฉันขออนุญาตยกสุนทรพจน์ของ “รัฐ” เมื่อวันที่ ๒๕ กันยายน ๒๔๘๘ มาเป็นข้อสรุปในหัวข้อนี้ว่า “ถือว่าทำหน้าที่เป็นผู้รับใช้ชาติ มิได้ถือว่าเป็นผู้กู้ชาติ การกู้ชาติเป็นการกระทำของคนไทยทั้งปวง ซึ่งแม้ผู้ไม่ได้ร่วมในองค์การนี้โดยตรง ก็ยังมีอีกประมาณ ๑๗ ล้านคน ที่ได้กระทำโดยอิสระของตนในการต่อต้านด้วยวิถีทางที่เขາเหล่านั้นสามารถทำได้ หรือเอากำลังใจช่วยขับไล่ให้ญี่ปุ่นพ้นไปจากประเทศไทยโดยเร็วก็มี แม้แต่คนไทยที่หนึ่งอยู่โดยไม่ทำการขัดขวางผู้ต่อต้านญี่ปุ่น หรือผู้รับใช้ชาติ ซึ่งเท่ากับเปิดโอกาสให้ผู้รับใช้ชาติทำการได้สะดวก ฯลฯ เป็นต้น คนไทยทั้งปวงเหล่านี้ทุกคนร่วมกันทำการกู้ชาติของตนด้วยกันทั้งสิ้น”

คณะบรรณาธิการ : ขอย้อนกลับไปเรื่องคราวที่ท่านถูกคุกคามในกรณี “เหตุการณ์กบฏสันติภาพ” อยากให้ท่านช่วยเล่ารายละเอียดประสบการณ์ในเรื่องนี้เพิ่มเติม

ท่านผู้หญิง : หลังรัฐประหาร ๘ พ.ย. ๒๕๕๐ คณะรัฐประหารพยายามที่จะหาทางทำลายชื่อเสียงและตัวตนของนายปรีดีออกจากสังคมไทยโดยสิ้นเชิง ซึ่งได้กล่าวหาไว้ในกรณีสวรรคตรัชกาลที่ ๘ ว่าเป็นผู้บงการสำคัญ (ต่อมาศาลตัดสินความบริสุทธิ์ของนายปรีดี) ส่วนทางด้านสากลระหว่างประเทศ ได้เกิดสงครามเกาหลี โดยสหรัฐอเมริกา กับสหประชาชาติ รวมทั้งประเทศไทยเป็นฝ่ายหนึ่ง กับสาธารณรัฐประชาชนจีนร่วมกับสหภาพโซเวียตและประเทศสังคมนิยมในยุโรปตะวันออกอีกฝ่ายหนึ่ง ฉันได้ผ่านสงครามโลกครั้งที่ ๒ มาแล้ว ดังนั้น ไม่ว่าสงครามใดๆ ฉันก็คัดค้านทั้งนั้น ตอนนั้น ปาลลูกชายคนโตของฉัน เอาใบแถลงการณ์คัดค้านสงครามเกาหลีมาให้ ฉันร่วมเซ็นชื่อคัดค้านด้วยคนหนึ่งในเมืองไทย ได้ก่อตั้งคณะกรรมการสันติภาพ มีนายแพทย์ขุนเจริญ สืบแสง กุหลาบ สายประดิษฐ์ เป็นอาทิ เป็นประธานและรองประธานอยู่ แต่เราก็ไม่ได้ติดต่อกันในเรื่องนี้ ประชุมสักครั้งก็ไม่เคยไป นอกจากการคัดค้านสงครามเกาหลีแล้ว กลุ่มนักเขียน นักหนังสือพิมพ์ นักศึกษาประชาชน ได้ออกไปแจกจ่ายเสื้อผ้าของใช้ชาวบ้านทางอีสาน เพราะในขณะนั้นอากาศหนาวเย็น (ระหว่างเดือนตุลาคม-พฤศจิกายน ๒๕๕๕)

ฉันมีหน้าที่เลี้ยงดูลูก
๖ คน ทำขนมขายบ้าง
รับส่งลูกเล็กๆ ไป
โรงเรียนบ้าง ทุกวัน
ไปเยี่ยมคุณแม่ที่สูงอายุ
แล้วที่บ้านป้อมเพชร
ถนนสีลม ฉันไม่คิด
และไม่มีเวลาไปร่วม
กิจกรรมการเมืองใดๆ
ซึ่งฉันก็เป็นเพียง
“แม่” เป็น “แม่บ้าน”
ที่ภาระหน้าที่
ก็หนักโขแล้ว

เมื่อคณะบุคคลเหล่านี้กลับจากอีสาน ปรากฏว่าถูกจับเข้าคุกหมด ใน
ข้อหาบฏภายในและภายนอกราชอาณาจักร โดยกล่าวหาว่า ไปปลุก
ระดมชาวบ้านให้กระด้างกระเดื่องต่อรัฐบาล ลูกชายคนโตปาลก็ติด
ร่างแหด้วย ทั้งๆ ที่ไม่ได้ไปแจกของที่อีสาน เพราะขณะนั้นกำลังเรียน
โรงเรียนเตรียมปริญญามหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง จำได้
ว่า ปาลถูกจับวันที่ ๑๓ พฤศจิกายน ตำรวจมาตรวจค้นบ้านถนนสาทร
เหนือที่ฉันอยู่กับลูกๆ ฉันมิได้มีลางสังหรณ์ว่าจะถึงตาตัวเองเลย เพราะ
ตั้งแต่นายปรีดีลี้ภัยการเมืองไปต่างประเทศ ฉันมีหน้าที่เลี้ยงดูลูก ๖ คน
ทำขนมขายบ้าง รับส่งลูกเล็กๆ ไปโรงเรียนบ้าง ทุกวันไปเยี่ยมคุณแม่
ที่สูงอายุแล้วที่บ้านป้อมเพชร ถนนสีลม ฉันไม่คิดและไม่มีเวลาไปร่วม
กิจกรรมการเมืองใดๆ ซึ่งฉันก็เป็นเพียง “แม่” เป็น “แม่บ้าน”
ที่ภาระหน้าที่ก็หนักโขแล้ว ครั้นแล้ว วันที่ ๑๕ พฤศจิกายน ๒๔๙๔
ตำรวจก็จับกุมฉันไปขังไว้ที่กองสันติบาล กรมตำรวจ (ถ้าอยากทราบ
รายละเอียด โปรดอ่านบทความ “เมื่อข้าพเจ้าถูกกล่าวหาว่าเป็น ‘กบฏ’ ”
ในหนังสือ ๑๐๑ ปีปรีดี—๙๐ ปีพูนศุข, หน้า ๑๑๘-๑๒๗)

ฉันมาใคร่ครวญดูแล้ว ฉันไม่ได้อยู่ในข่ายที่ถูกกล่าวหาว่าเป็น
“กบฏ” เลย แต่ที่ทางการจับกุมฉัน ก็เพื่อจะจับกุมนายปรีดี เพราะ
ทางตำรวจรู้ว่า ฉันกับนายปรีดีรักและผูกพันกันมาก เมื่อภรรยาถูกจับ
นายปรีดีคงต้องมามอบตัว ฉันรู้ว่า นายปรีดีทราบข่าวฉันถูกจับด้วย

ความห่วงใย แต่ขณะนั้น นายปรีดีกำลังลี้ภัยในประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน เราขาดการติดต่อกันมาเป็นเวลา ๒-๓ ปีแล้ว จะให้ช่วยฉันอย่างไรก็ไม่ได้ ไม่มีหลักประกันความปลอดภัยทั้งตัวนายปรีดีและตัวฉันเอง ซึ่งฉันก็เข้าใจนายปรีดีว่า ทุกข์ร้อนใจมากแค่ไหน

ในที่สุด หลังจากถูกคุมขัง ๘๔ วัน ฉันก็พ้นคดี “กบฏสันติภาพ” โดยอัยการสั่งไม่ฟ้องและได้เดินทางไปฝรั่งเศส อังกฤษ ต่อมาเดินทางไป สวีเดน ผ่าน ฟินแลนด์ สหภาพโซเวียต จนได้ใช้ชีวิตลี้ภัยในประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน เมื่อเดือนธันวาคม ๒๔๙๖ และในบั้นปลาย นายปรีดีกับฉันใช้ชีวิตคู่ทุกข์คู่ยากที่บ้านพักชนกรุงปารีส จนนายปรีดีสิ้นอายุขัย เมื่อวันที่ ๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๒๖

คณะบรรณาธิการ : ในฐานะที่ท่านผู้หญิงได้ผ่านประสบการณ์ชีวิตมายาวนาน เกือบหนึ่งศตวรรษ ได้มองเห็นความเปลี่ยนแปลงของบ้านเมืองและสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบาทของสตรี อยากเรียนถามความคิดเห็นของท่านถึงความแตกต่างของสตรีไทยในอดีตและปัจจุบัน

ท่านผู้หญิง : ฉันขอพูดในส่วนตัวของฉันเองดีกว่า ฉันเกิดในปี พ.ศ. ๒๔๕๕ ในสมัยรัชกาลที่ ๖ ผู้หญิงสมัยนั้น ในครอบครัว ข้าราชการ ขุนนาง กับชาวบ้านก็แตกต่างกัน ถ้าเป็นชาวไร่ชาวนา นอกจากต้อง

หลังแต่งงาน
ฉันได้เข้าสู่
มหาวิทยาลัยชีวิต
ได้เรียนรู้ความรู้ต่างๆ
ที่ทางโรงเรียน
ไม่ได้สอน
อยู่กับนายปรีดี
เป็นสามีภรรยากัน
เป็นเหมือนครู
กับนักเรียน

เลี้ยงลูก เลี้ยงครอบครัวแล้ว ยังต้องช่วยครอบครัวเพาะปลูก หรือทำมา
หาเลี้ยงชีพตามความถนัด

ส่วนครอบครัวข้าราชการและขุนนาง ก็ให้ลูกผู้หญิงมีโอกาสเรียน
หนังสือเท่าที่จะเห็นควร เพราะถึงอย่างไรก็ต้องออกเรือน เป็นแม่บ้าน
แม่เรือน ในครอบครัวฉัน คุณพ่อ (พระยาชัยวิชิตวิศิษฎ์ธรรมธาดา)
มีลูกสาว ๗ คน ท่านให้โอกาสเรียนหนังสือ บางคนเรียนโรงเรียนฝรั่ง
บางคนก็ได้ถวายตัวเป็น “ข้าหลวงเรือนนอก” ในทูลกระหม่อมฟ้าหญิง
วไลยอลงกรณ์ฯ เรียนที่ ร.ร.ราชินี ในจำนวนนี้ลูกสาว ๒ คน ได้มีโอกาส
ไปเรียนภาษาฝรั่งเศสที่เมืองดัลด์ ประเทศเวียดนาม ซึ่งขณะนั้น
เป็นอาณานิคมของฝรั่งเศส และใน ๒ คนนี้ มีคนหนึ่งได้เล่าเรียนต่อที่
กรุงปารีส และกลับมาเป็นอาจารย์สอนภาษาฝรั่งเศสที่โรงเรียนเตรียม
มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง (ต.ม.ธ.ก.) ตัวฉันเรียนถึงชั้น
Standard 7 ร.ร. เซนต์โยเซฟคอนเวนต์ แล้วก็ออกมาแต่งงานกับ
นายปรีดี

หลังแต่งงาน ฉันได้เข้าสู่มหาวิทยาลัยชีวิต ได้เรียนรู้ความรู้ต่างๆ
ที่ทางโรงเรียนไม่ได้สอน อยู่กับนายปรีดีเป็นสามีภรรยากัน เป็นเหมือน
ครูกับนักเรียน จากการที่นายปรีดีให้ฉันช่วยจดคำบรรยายวิชากฎหมาย
ที่สอนอยู่ ฉันก็พลอยได้ความรู้ไปด้วย แต่งงานในแต่ละวันคงเป็นเรื่อง
เลี้ยงลูกและดูแลครอบครัว ส่วนที่ฉันช่วยตรวจรู้ฟหนังสือ หรือจัด

ระเบียบการส่งหนังสือ นิติสาส์น นั้น จะถือว่า เป็นการช่วยครอบครัว
ทำมาหาเลี้ยงชีพอีกแรงหนึ่งก็ว่าได้

ในเรื่องการเมืองนั้น ฉันไม่เคยยุ่งเกี่ยวเลย และไม่เคยเรียกร้อง
สิทธิอะไร เพราะในครอบครัวฉันก็มีความเท่าเทียมกันอยู่แล้ว หลัง
เปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ พ.ร.บ. ธรรมนูญการปกครอง
แผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช ๒๔๗๕ ได้ให้สิทธิชายหญิงทัดเทียม
กัน ถ้าจะเปรียบกับประเทศฝรั่งเศสแม่แบบประชาธิปไตยของโลก ไทย
เราถือว่าให้สิทธิสตรีก่อนเสียอีก ในสังคมไทย มีสตรีชั้นสูงที่สามเป็น
ผู้บริหารประเทศ ก็ได้พยายามยกย่องฐานะของสตรีอยู่เหมือนกัน เช่น
ตั้งสโมสรวัฒนธรรมสตรี แต่ถึงกระนั้น ผู้หญิงไทยยังด้อยโอกาสทาง
การเมือง ไม่มีผู้หญิงในคณะรัฐบาล และกว่าจะมี ส.ส. หญิง วุฒิสมาชิก
หญิง รวมทั้งรัฐมนตรีหญิง ก็อีกหลายปีต่อมา ในยุคนี้ บทบาทของ
ผู้หญิงมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก ประการแรก ผู้หญิงไทยเป็นตัว
ของตัวเองมากขึ้น เพราะสามารถทำมาหาเลี้ยงชีพด้วยตนเอง ไม่ต้อง
พึ่งพาสามี ฉะนั้น ผู้หญิงที่ไม่ได้แต่งงานจึงมีมากขึ้นและมีหน้าที่การงาน
สำคัญมากขึ้น ประการต่อมา การศึกษาของผู้หญิงยุคนี้สูงขึ้น เรียนจบ
ปริญญาตรีเป็นเรื่องเห็นดาษดื่น และที่เรียนจบปริญญาโท ปริญญาเอก
เป็นนักวิชาการด้านต่างๆ ก็มีไม่น้อย อีกประการหนึ่ง ผู้หญิงยุคนี้มี
ส่วนร่วมในการพัฒนาสังคม ไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานของรัฐและเอกชนก็ดี

ศิษย์เก่า ต.ม.ธ.ก. อวยพรวันเกิด
๒ มกราคม ๒๕๓๘ บ้านซอยสวนพลู

พูนสุขกับมาดามหวงถิบินห์
รองประธานาธิบดีสาธารณรัฐ
สังคมนิยมเวียดนาม

ผู้หญิงแถวหน้าๆ เป็นที่ยอมรับจำนวนหนึ่งเท่านั้นเอง แต่ทั้งนี้ สังคมก็ยังไม่ยอมรับความสามารถของผู้หญิงเท่าที่ควร ซึ่งในต่างประเทศที่เจริญแล้ว ผู้หญิงได้เป็นประธานาธิบดี นายกรัฐมนตรี และรัฐมนตรีก็หลายประเทศ แม้แต่ประเทศกำลังพัฒนาเช่นเพื่อนบ้านของเราก็น่าจะมีทั้งประธานาธิบดี รองประธานาธิบดีและนายกรัฐมนตรีหญิง แต่เมืองไทยเคยมีแต่รัฐมนตรีหญิงเท่านั้น

คณะบรรณาธิการ : แล้วบทบาทของสตรีกับการเมืองทุกวันนี้ ท่านผู้หญิงมองว่าเป็นอย่างไร

ท่านผู้หญิง : พลเมืองของประเทศประกอบด้วยเพศชายและเพศหญิง รัฐธรรมนูญฉบับล่าสุด (พ.ศ. ๒๕๔๐) ก็ได้กำหนดไว้ว่า ชายหญิงมีความเสมอภาคกัน ทั้งนี้ ความเสมอภาครวมถึงเศรษฐกิจ การเมือง สังคม วัฒนธรรมและสถานภาพในครอบครัว เมื่อก่อนนี้ ผู้หญิงเป็นช้างเท้าหลัง ผู้ชายเดินนำหน้า แต่ปัจจุบันควรเดินคู่กันไป ผู้หญิงไหนจะต้องช่วยครอบครัวทำมาหาเลี้ยงชีพ ไหนจะต้องดูแลครอบครัว ไหนจะต้องเลี้ยงลูก ฉันเห็นใจคนเป็นแม่ในยุคนี้มาก ก็เหมือนที่ฉันได้กล่าวไปแล้ว สังคมยังไม่ให้การยอมรับบทบาทของผู้หญิงเท่าที่ควรจะเป็น ในช่วงชีวิตของฉัน อยากเห็นผู้หญิงไทยได้มีหน้าที่บริหารประเทศระดับสูง เช่นเป็นนายกรัฐมนตรี ฉันไม่รู้ว่า จะมีโอกาสได้เห็นวันนั้นหรือไม่ แต่ทั้งนี้

พูนสุขในวัย ๙๔ ปี
ใช้สิทธิในระบอบประชาธิปไตย

ผู้หญิงไทยก็ต้องยกระดับตนเองทุกๆ ด้าน พร้อมทั้งจะรับตำแหน่ง รับผิดชอบบ้านเมือง ผู้หญิงเป็นเพศที่ละเอียดอ่อน แต่ก็เข้มแข็ง สามารถผนึกกำลังกันตรวจสอบการบริหารบ้านเมืองของทุกกลุ่ม ที่เข้ามาแสวงหาอำนาจและผลประโยชน์ เป็นประตูกั้นขวางมิให้เกิดการคอร์รัปชัน หรือทุจริตในตำแหน่งหน้าที่การงานของสามีและบุคคลต่างๆ ที่จะแทรกแซงเข้ามาในครอบครัวของผู้บริหาร สิ่งนี้ ฉันคิดว่าสำคัญมาก ที่จะทำให้การเมืองของบ้านเราก้าวไปสู่ยุคของคุณธรรมครองเมือง แต่ตราบดี ผู้หญิงยังไม่ได้รับสิทธิเสมอภาคกับชายในทางพฤตินัย ก็คงจะต้องมีการเรียกร้องด้วยวิธีการต่างๆ ต่อไปอีกนาน

จดหมายจากปริตถึงพนศษ

สุขด้วยกัน ทุกข์ด้วยกัน พิสูจน์รักแท้บนพื้นฐานความรักในประเทศชาติ
และราชรัฐไทย ทำให้ทั้งคู่ครองรักครองเรือนร่วม ๕๕ ปี จนวาระที่ลาจากกันไป
ตามกฎหมายชาติ

2069

วันที่ ๑ พฤษภาคม ๒๕๑๐

พณฺดร มิ่งรัก

พี่ไปหมดหมดอันนี้ได้นอนอ้อ
จะให้กับน้อง/เห็นพ่อหุ้ที่อันนี้
เมื่ออันนี้อันนี้ใกล้ๆ พี่
มีดอามดีกับน้องมาก ดัดน้องตามดีของน้อง
ที่ดัดน้องกับพี่มาเมื่อก่อนที่พี่มีได้น้องมี
ดอามรักพี่: มีดอามซัดน้องพี่ดัดน้องน้องสมมร
น้องดัดน้องดัดน้องตามทุกอันดัดน้อง
ซึ่งมีพี่เมื่อก่อนที่น้องน้องน้องน้องน้อง
ผลกแม่ของพี่ดัดน้องน้องน้อง พี่สวด
น้องมาก น้องน้องน้องน้องน้องน้อง
มีดอามน้องน้องน้องน้องน้อง และน้อง
น้องน้องน้องน้องน้องน้องน้องน้อง

น้องน้องน้องน้องน้องน้องน้องน้อง
มาเพื่อ พี่น้องน้องน้องน้องน้องน้อง
น้องน้องน้องน้องน้องน้องน้องน้อง
น้องน้องน้องน้องน้องน้องน้องน้อง
น้องน้องน้องน้องน้องน้องน้องน้อง

ดอามรักพี่: ดัดน้องน้องน้อง

มร

วันที่ ๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๑๑

พณดิว ห้องรัก

อันนี้ไม่เหมือนกับได้อื่นๆ พณดิว ห้องรัก
จดหมายฉบับนี้เพื่อส่งมาถึงน้องวิไลไม่ช้ากว่าวันที่
๑๖ พฤศจิกายน อันไม่พ้องที่ทรงสมรสของเรา
บรรพตมดรม ๕๐ มี

ตลอดเวลาที่ผ่านมานี้ น้องวิไลมีมรส
ไม่บรรพตที่ใด ยิ่งพร้อมด้วยดอดตามดุดที่ดัด
เสียงสละทอถ่วงเพื่อพี่ และเพื่อภรรยาไทย
แม้ว่าพี่น้องวิไลมีความลำบากในเรื่อง
ความดอดธรรมของสัตว์ที่น้องรัก แต่อันนี้
อันหนึ่งไม่พ้องที่ดัดตามดีของน้องก็จะต้อง
ปรากฏขึ้นแก่พ่อและภรรยาไทย

พี่ขอให้อดทนดีดอดพริ้นน้องมี
ดอดดอด มีภรรยาวิไลพาพี่ พักดอด
ภรรยาไทยทั้งน้อง วิไลกับดัด/เสนา
ที่เรามาเพื่อเพื่อภรรยาไทย และดอดดอด
พี่ทอทกวิไลดอดดอดมีดอดวิไลวิไลดอด
กันไว้ให้ดอดดอดอันใด

ดอดดอดรัก และดอดดอดดอด

น้อง

วันที่ ๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๑๒

พณบดี หัองรัก

อันที่เมื่อนั้นเริ่มต้นพุดสีทอย
สิ่งใดเสียหมดหมายนี้สั่งมาล่องนาคโดยหนอง
ตงละ: สิ่งนั้นไม่ช้ากว่าวันที่ ๑๖ อันเมื่อนั้นที่เรา
แต่งงกนกันมาดรม ๔๑ มี พี่มีใช้พี่ละ: ลึก
ถึงอันนั้นตามพี่กรเท่าพัน นกกระลิ่วกิ่งตง
ตามดั่งของน้อง ที่ได้ชื่อสัตย์ต่อพี่ ทั้งใน
ทรงกนที่เราได้ร่วมมีใช้ชาติไทย และ: ใจความ
เมื่อนั้นน้องสาว และ: ดรมดริ ห้องตองพลอย
วัดร่วมดรามคำมกให้ดั่งจากสักร่วมเนบพี่ แต่
น้องมิได้เสียดรามคำมก และ: ตามที่พี่
พิชิตดราม ห้องมีเพียงแต่เมื่อนั้นที่พี่
เท่าพัน แต่เมื่อนั้นที่พี่ได้ชื่อของพี่ พี่
ส่นอบดรามตามดั่งของน้องโดยดั่งสัตย์ต่อพี่
อันดรามเสียสละที่เราได้ร่วมมีใช้ชาติไทย
ซึ่งน้องมีนาคอันน้องมีราดจากใจตงตง และ:
มีดรามส่นพุดจากราชันพรวนที่มีน้อง และ: พี่น้อง
วัดดั่งร่วมกันโดยมีดรามคำมก พี่มี
ดั่งดรามรัก และ: ดั่งดั่งดั่งดั่ง

ไม่ขอรับเกียรติยศใดๆ ทั้งสิ้น
๙๕ ปี ๔ เดือน ๙ วัน

ททท., ททท.๑

พิมพ์ครั้งแรก: พฤษภาคม ๒๕๕๑

ผู้จัดพิมพ์: ลลิตา สุกดา สุขปริดา ดุษฎี วาณี

จำนวน: ๖,๐๐๐ เล่ม

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ

ไม่ขอรับเกียรติยศใดๆ ทั้งสิ้น ๙๕ ปี ๔ เดือน ๙ วัน

พูนสุข พนมยงค์ / ท่านผู้หญิงพูนสุข พนมยงค์: เรียบเรียง

พิมพ์ครั้งแรก—กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สายส่งสุภาพใจ, 2551

428 หน้า: (ชีวประวัติบุคคล)

923.593 พ7ม 2551

DDC 923 593

ISBN 978-974-06-3437-9

รายได้จากการจำหน่าย สมทบกองทุนท่านผู้หญิงพูนสุข พนมยงค์

มูลนิธิปรีดี พนมยงค์

๖๕/๑ ถนนสุขุมวิท ๕๕ (ซอยทองหล่อ) เขตวัฒนา กรุงเทพฯ ๑๐๑๑๐

โทรศัพท์ ๐-๒๓๘๑-๓๘๖๐-๑ โทรสาร ๐-๒๓๘๑-๓๘๕๕

(เนื้อหาและภาพสิ่งพิมพ์นี้สงวนสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ ห้ามลอกเลียนแบบ
ส่วนหนึ่งส่วนใดของหนังสือเล่มนี้ นอกจากจะได้รับอนุญาตเป็นลายลักษณ์อักษร)

บรรณาธิการ: วาณี พนมยงค์ - สายประดิษฐ์

จัดรูปเล่ม: สุพัตรา ปัญจพรรค์ สถิตยั แหลมกล้า

ภาพวาดประกอบ: ชัย ราชวัตร

จัดจำหน่ายโดย: สายส่งสุภาพใจ บริษัท บุ๊คไทม์ จำกัด

www.booktime.co.th

พิมพ์ที่: บริษัท ตาตา พับลิเคชั่น จำกัด

๑๔/๓๔๘-๓๕๐ หมู่ ๑๐ ถนนพระราม ๒ (ซอย ๓๘)

แขวงบางมด เขตจอมทอง กรุงเทพฯ ๑๐๑๕๐

โทรศัพท์ ๐-๒๔๑๕-๒๖๒๑, ๐-๒๔๑๕-๖๕๐๗, ๐-๒๔๑๕-๖๗๙๗ โทรสาร ๐-๒๔๑๖-๗๗๔๔

หนังสือ **ไม่ขอรับเกียรติยศใดๆ ทั้งสิ้น ๙๕ ปี ๔ เดือน ๙ วัน พูนศุข พนมยงค์** ได้รับการสนับสนุนช่วยเหลือจากท่านทั้งหลายเป็นอย่างดี ไม่ว่าจะเป็นการร่วมสมทบทุนในการจัดพิมพ์ การให้ข้อคิดเห็นที่เป็นประโยชน์ การดำเนินการผลิตที่ไม่หวังผลตอบแทนในเชิงพาณิชย์ ทั้งนี้เพื่อให้หนังสือ **ไม่ขอรับเกียรติยศใดๆ ทั้งสิ้น ๙๕ ปี ๔ เดือน ๙ วัน พูนศุข พนมยงค์** เป็นบันทึกประวัติศาสตร์ช่วง พ.ศ. ๒๔๕๕ - ๒๕๕๐ ที่คนรุ่นหลังจะได้รับรู้และศึกษา นำมาเป็นอุทาหรณ์ในการดำเนินชีวิต ร่วมแรงร่วมใจกันสร้างสรรค์สังคมให้มีความคืบหน้าสืบต่อไป บุตรี ธิดา ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ จึงขอขอบพระคุณในกุศลจิตของท่านทั้งหลายมา ณ โอกาสนี้

ตลอดเวลาที่ผ่านมานี้ห้องได้มีผู้มาเยี่ยมเยียนพร้อมด้วยจดหมายที่รัก
 ถึงสละทุกฉบับเพื่อพี่ และเพื่อภรรยาไทย แม้ว่าจะมีห้องได้รู้ถึงความลำบากในเรื่องการ
 ตามดูที่ธรรมของสัตว์ที่มองร้าย แต่อันใดกันหนึ่งในทางที่ดีสุดตามดีของห้อง
 ก็จะต้องปรากฏขึ้น แก่พ่อคุณภรรยาไทย

ม.ร.ว.

ISBN 978-974-06-3437-9

9 789740 634379